RANKRAŠČIO TEISĖMIS

VALSTYBINĖ TEISĖ

Prof. Römerio skaitytų paskaitų

STENOGRAMOS

(Studentų užrašai)

II

Kaunas, 1930-Vytauto Didžiojo-metai

Rankraščio teisėmis

VALSTYBINĖ TEISĖ

Prof. RÖMERIO SKAITYTŲ PASKAITŲ

STENOGRAMOS

II

Kaunas, 1930 — Vytauto Didžiojo — metai

Tiesioginis ir reprezentacinis valdymas

Dabar mes turėsime pradėti skyrių apie *tiesioginį* ir *reprezentacinį* valdymą. Pirmoje vietoje čia mes užtinkame *atstovavimo problemą*. Būtent, žmogus gali veikti arba betarpiškai arba per atstovą. *Atstovavimas* yra tada, kada vieno žmogaus arba vieno asmens darbai, — čia kalbėsime apie asmenis, nes tas liečia ir *t isinius* asmenis, ne tik fizinius, — yra laikomi kito asmens valios apsireiškimu. Todėl tada vienas tų asmenų yra vadinamas *atstovaujamuoju*, kitas — *atstovu*. Atstovo darbai yra laikomi atstovaujamojo valios reiškimusi. Atstovo darbų išdavos atstovaujamajam yra privalomos, vadinas, jos varžo jį. Atstovavimas vyksta dviem būdais, arba yra du atstovavimo metodai. Vienas vadinasi *mandatu*, kitas — *reprezentacija*. Mes šitą dviejų rūšių klasifikaciją randame ne tik viešoje teisėje, — viešoje teisėje ji turi ypatingos reikšmės, — mes ją randame civilinėje teisėje. Aš manau, kad aiškiausia bus, jeigu aš šitą savoką išaiškinsiu civilinės teisės atstovavimo pavyzdžiais.

Asmuo civilinėje teisėje gali būti atstovaujamas arba įgaliotinio arba teisinio atstovo be jokio įgaliojimo. Paimsime globos instituciją. Globėjas veikia globojamojo vardu, kokio nors mažamečio ar silpnapročio vardu. O įgaliotinis veikia *įgaliotojo* vardu, t. y. vardu to asmens, kuris jam pavedė tam tikrą darbą atlikti. Įgaliotasis, kuris veikia mandatu, arba įgaliojimu, yra suvaržytas įgaliojusiojo valia; jis turi tai atlikti, kaip tas jam yra įgaliojusiojo įsakyta. Vadinas, jis čia tiktai tęsia atstovaujamojo valią, jis ne savarankiškai veikia; ir pats atstovavimas, ir to atstovavimo ribos, ir atstovo veikimo turinys yra nustatomos atstovaujamojo. Vadinas, atstovo veikime reiškiasi reali atstovaujamojo valia. Tuo tarpu globėjas ar apskritai žmogus, kuris veikia už kitą, kartais gali būti ne tik globėjas, kartais galima padaryti veiksmą už nesamąjį žmogų, be to, globa yra steigiama nežiūrint globojamojo valios ir globėjo veikimo ribos, jo veikimo turinys *nėra* nustatomas globojamojo valia, nes globa steigiama tokiems asmenims, kurie *realios* valios arba neturi arba negali jos reikšti. Ji yra steigiama tada, kada yra teisinė valia, bet kada tai *teisinei* valiai neatitinka jokia *reali* valia. Sakysim, mažamečiai ar silpnapročiai turi teisinę valią, bet realios valios arba neturi, arba negali jos reikšti. Tada, žinoma, globėjas veikia už jį, jis pavaduoja globojamojo valią. Tuo būdu atstovavime mes matome dvi formas: arba svetimos valios *tęsimą*, arba svetimos valios *pavadavimą*. Jeigu mes, dabar, turėsime galvoje teisinius asmenis, vadinas, įvairių rušių socialinius junginius, tai visi jie yra globojamojo padėtyje; jokios realios valios tie socialiniai junginiai

neturi, nes jie nėra nei fiziniai, nei psichiniai organizmai. Čia su tam tikro žmogaus veikimu yra jungiama teisinė fikcija, t. y. kad kokios nors individualinės valios reiškimasis yra laikomas teisinio asmens valios reiškimusi. Taigi čia visuomet yra *reprezentacija*. Be reprezentacijos čia negalima apsieiti. Socialinių junginių konstrukcijoje negalima apsieiti be atstovavimo, nes jie negali patys realiai veikti; už juos turi veikti koks nors fizinis žmogus ir jis gali veikti tik *reprezentaciniu* metodu, o ne *mandatu*, ar įgaliojimu. Nes jeigu socialiniai junginiai pačioje pradžioje jau neturi savo realios valios, tai negalima jos ir tęsti: ji galima tik *pavaduoti*. Taigi čia visuomet kokia nors reali valia, — o tokia bus visuomet individualinė valia, — turi kada nors uzurpuot šitą atstovavimą. Tuo būdu kiekvieno socialinio junginio veikime visuomet yra atstovavimas ir, būtent, atstovavimas *reprezentacijos* metodu. Jeigu valstybėje bus valdovas, tai jis bus vienas to socialinio junginio reprezentantas; gali tai būti teisinė tauta ar kas kitas, bet visuomet jis nebus suverenis, nes teisiškai čia juridinis asmuo yra atstovaujamuoju asmeniu, o atstovas veikia tik to juridinio asmens vardu. Todėl ir valdantieji, tai yra pirminiai atstovai, yra reprezentantai tam tikrų teisinių asmenų. Tuo būdu iš esmės kiekvienas valdymas yra *reprezentacinis*. Net ir absoliutinėje monarchijoje be reprezentacijos sąvokos negalima apsieiti, jeigu tik patį monarchą laikysime ne suverenu, jeigu tik mes jo nelaikysime suvereniteto teisės subjektu... Kad jo tokiu negalima laikyti, tai mes jau turėjom progos iššiūrėti. Mes žinome, kad suverenitetas nesudaro jokios subjektyvinės teisės ir niekam negali priklausyti kaipo koks nors turtas. O jeigu mes nelaikysime valdovo suvereniteto teisės subjektu, tai visuomet valdantieji bus atstovai reprezentantai. Taigi neįmanomas toks valdymas, kuris būtų visiškai laisvas nuo bet kurios reprezentacijos. Bet vis dėlto yra skiriamas dviejų rūšių valdymas: *tiesioginis* ir *reprezentacinis*. Ką gi mes vadinsime tiesioginiu ir ką reprezentaciniu valdymu, jeigu pačioje esmėje, pačiame pagrinde bet kurio vadovavimo ar valdymo yra reprezentacija? Ogi *tiesioginis valdymas bus tada*, kada pirminiai reprezentantai patys visą valdymą atlieka betarpiškai ar per jiems priklausomus agentus. Iš čia jau matyti, kad tiesioginis valdymas gali būti dviejų rūšių: gali būti *tiesioginis betarpiškas* valdymas ir *tiesioginis tarpiškas* valdymas, arba valdymas per priklausomus agentus. Tiesioginis betarpiškas valdymas yra tada, kada pirminiai reprezentantai, pirminiai valdantieji patys *asmeniškai* betarpiškai visą valdymą atlieka. Bet mes jau žinome, kad toks valdymas gali liesti tik įstatymų leidimą; tik įstatymų leidžiamoje srityje pirminiai valdantieji gali betarpiškai atlikti visą darbą. Klasiškas tokio tiesioginio betarpiško valdymosi pavyzdys yra absoliutinė monarchija arba tiesioginė demokratija. Tiesioginėje demokratijoje tiesioginis betarpiškas valdymas reiškiasi tuo, kad visi piliečiai sueina į visuotinį susirinkimą ir ten visus įstatymus patys svarsto, patys balsuoja ir priima. Tokia tiesioginio betarpiško valdymosi forma randasi

tik kai kuriuose smulkesniuose Šveicarijos kantonuose. Seniau buvo daugiau kantonų, bet ilgainiui jų skaičius mažėjo ir 19 amž. jau žymiai sumažėjo. Dabar tas yra tik keliuose kantonuose: *Uri, Oberwald, Niederwald, Klaris* ir kt. Labiau yra išplitęs tiesioginis tarpiškas valdymas. Tiesioginis betarpiškas valdymas galimas tik įstatymų leidžiamoje srityje. Valdymo srityje tiesioginis betarpiškas valdymas jau neįmanomas. Dėl kai kurių valdymo darbų gal tas ir galėtų įvykti, bet niekuomet negalėtų būti dėl visų valdymo darbų. Negalimas yra daiktas, kad, sakysim, vienas valdovas, jeigu tai bus absoliutinė monarchija, ar piliečių visuma, jeigu tai bus tiesioginė demokratija, kiekvieną valdymo darbą patys atliktų. Sakysim, jeigu reikia vieną pilietį suimti, tai negalima yra, kad pats valdovas asmeniškai kiekvieną pilietį eitų suimti, arba kad visada piliečių visuma tai turėtų daryti; o jeigu ir darytų, tai ir tada nebūtų piliečių visumos, nes tas, kuris bus suimtas, nedalyvaus toje „visumoje", jis nesuims pats savęs. Be to, tuo pačiu laiku reikia daug darbų atlikti; pav., policininkai stovi ant visų gatvių kerčių, tai negali gi pats valdovas tuo pačiu laiku ant visų gatvių kerčių stovėti ir t. t. Tuo būdu, valdymo srityje jau tegali būti tik tiesioginis tarpiškas valdymas, atliekamas per priklausomus agentus. Čia reikia pasakyti, kad tada tokie priklausomieji agentai veikia *mandatu*, čia yra analogija įgaliojimui. *Kas civilinėje teisėje yra įgaliojimas, tas viešoje teisėje yra mandatas.* Vadinas, atstovai, kurie veikia mandatu, ne *pavaduoja* atstovaujamojo valią, bet jie ją *tęsia*. Bet kieno gi valią tęsia valdžios priklausantieji agentai savo darbais? Jie veikia valdančiųjų valia, bet kadangi patys valdantieji yra teisinio asmens, pačios valstybės atstovai, tai jie *tęsia* paties atstovaujamojo, t. y. pačios valstybės valią, reiškiamą reprezentanto. Vadinas, reprezentanto valia yra laikoma valstybės valia, o atstovai, kurie gauna mandatą iš reprezentanto, faktiškai tęsdami reprezentanto valią, juridiniu atžvilgiu tęsia pačios valstybės valią.

Aš nežinau, ar pakankamai aiškiai apibūdinau mandato ir reprezentacijos sąvokas, todėl dar keliais žodžiais jas priminsiu. *Mandatu mes vadiname vieno asmens pavedimą kitam asmeniui atlikti už jį tam tikrą darbą ar apskritai veikti už jį.* Taigi, toks santykis, kur, iš vienos pusės, yra vieno asmens pavedimas veikti už jį ar tik tam tikrą darbą už jį atlikti, o iš kitos— kito asmens, arba atstovo, pasižadėjimas veikti už jį ar tik tam tikrą darbą atlikti, yra vadinamas *mandatu*. Atstovas, veikiantis mandatu, yra mandatinis atstovas. *O reprezentacija, arba reprezentavimu, mes vadiname tok fenomeną, kada koks nors asmuo pats imasi veikti už kitą asmenį jo neprašomas.* Tarp fizinių asmenų normali atstovavimo forma yra mandatinis atstovavimas. Vadinas, žmogus gali būti kieno nors atstovaujamas tik tada, kada jis paveda kam kitam save atstovauti, veikti už jį; vadinas, niekas kitas negali pats imtis veikti už tam tikrą fizinį asmenį ir reikalauti, kad jo veikimo pasekmės būtų atstovaujamajam asmeniui privalomos. Fizinių asmenų tarpe, taip sakant, tik kaipo pagalbinė forma atsitinka reprezentacinis

atstovavimas. Būtent, tas atsitinka tik tada, kada tas fizinis asmuo dėl tam tikrų priežasčių negali pats veikti ir negali savo valios reikšti. Taigi, čia tik tada, kada yra šitas negalėjimas veikti ar savo valią reikšti, vyksta atstovavimas reprezentacija, arba reprezentavimu. Mandatiniame a stovavime atstovaujamasis lieka atstovo darbų, atstovo veiksmų šeimininku; atstovo darbuose real ai, faktiškai, ne tik teisiškai, reiškiasi atstovaujamojo valia. Kadangi atstovaujamasis pats, taip sakant, steigia šitą atstovavimą už jį, kadangi jis pats paveda tai savo valia, tai jau čia jo va ia reiškiasi, būtent, jis pats nustato to atstovavimo ribas, jo sąlygas, jis kiekvienu momentu gali net nutraukti šitą atstovavimą, atšaukdamas duotąjį mandatą. Reprezentacinis atstovavimas fizinių asmenų tarpe, kaip sakiau, vyksta tada, kada pas atstovaujamąjį yra realios valios trūkumai; konkrečiai kalbant, tas atsitinka tada, kada atstovaujamasis yra mažametis, kuris savo valios negali reikšti; žinoma kartais jis savo valią reiškia; pav., jeigu jam patiks koks nors žaislelis, tai jis jį paims, bet rūpintis savo reikalais socialiniame bendravime jis nepajėgia dėl savo psichinių trūkumų. Taip pat yra su silpnapročiais, su nežinia kur esančiais žmonėmis; jeigu jiems pripažįstama asmenybė ir jeigu yra kokie nors tų asmenų reikalai, tai tada už juos gali veikti tik kas nors kitas, ir tada tas *kitas* gali veikti be jokio *pavedimo*, nes tie asmenys negali nieko pavesti, už juos turi kas nors pats apsiimti veikti. Už vaikus, pav., veiks tėvai, kurie be jokio paskyrimo yra, taip sakant, natūralūs globėjai. Net ir valstybės yra skiriami globėjai civiliniuose santykiuose. Pav., tėvų jau nėra, bet yra kūdikis ir yra turtas; reikia rūpintis to kūdikio reikalais. Tada globėjas yra skiriamas valstybės organų. Tada valstybė yra *pirminis* šito vaiko globėjas. Čia valstybė, atlikdama globos aktą, veikia kaipo šito asmens reprezentantė, šitame darbe atstovaujamojo reali valia visiškai nesireiškia. Todėl mandatinį atstovavimą galima vadinti atstovaujamojo valios *tęsimu*, o reprezentaciniame atstovavime mes jau turime atstovaujamojo asmens valios ir jo paties *pavadavimą*. Aš jau nurodžiau, kad fizinių asmenų atžvilgiu normalinė padėtis yra mandatinis atstovavimas, čia tik kaipo išimtis yra reprezentacinis atstovavimas. Bet jeigu mes turėsime galvoje *teisinius* asmenis, tai ten *būtinai visuomet yra reprezentacinis atstovavimas;* čia reprezentacinis atstovavimas yra ne tik normalus, bet ir *vienintelis*. Tiktai organiškos doktrinos šalininkai, — tie, kurie žmonių junginius laiko tam tikrais organizmais, — gali kalbėti apie realią šitų socialinių junginių, šitų teisinių asmenų psichinę valią. Bet mes jau žinome, kad socialinių junginių konstrukcija, kaipo asmenų, yra grynai teisinė ir jų valia taip pat yra grynai teisinė, tai nėra jokia reali psichinė to junginio valia. Kadangi reali psichinė valia visuomet reiškiasi tik individualine valia, tai ir teisinė valia realiai gali reikštis tik individualinėmis psichinėmis valiomis. Teisinė valia kaipo tokia pati nieko negali įsteigti, nieko negali kam nors pavesti. Taigi, atsiradimas pirmo atstovo, kuris veiks to teisinio asmens vardu, visuomet įvyks

be to teisinio amsens valios dalyvavimo. Tuo būdu ir pati valstybė, kuri irgi sudaro teisinį, asmenį taip pat negali veikti pati be žmonių, jos vardu veikiančių. Vadinas, yra valstybės atstovai, kurių darbus mes laikysime valstybės darbais, valstybės valios reiškimusi. Šitie valstybės atstovai visuomet bus atstovais reprezentantais. Bet tas liečia tik pirminius atstovus, pačius valdančiuosius, valdantieji bus tie atstovai reprezentantai. Taigi, kur tik yra valstybė, ten visuomet yra valdantieji, ten visuomet yra reprezentantai. Negali būti tokio valdymo, kurio pagrinde nebūtų reprezentacinio valdymo. Bet vis dėlto mes skiriame t. v. tiesioginį ir reprezentacinį valdymą kaipo du atskirus dalykus. Sakau, kiekvieno valdymo pagrinde visuomet yra reprezentacijos momentas. Klasifikuodami valdymą į tiesioginį ir reprezentacinį mes jau turime pagrinde šituos valdančiuosius reprezentantus ir žiūrime kaip jie tą valdymą *faktiškai* atlieka. Tie reprezentantai galima palyginti su mažamečio globėju. Globėjas gali arba pats visus globojamojo reikalus aprūpinti, arba jis gali ir kitiems tai pavesti: jis gali samdyti darbininkus, gali užvaizdas samdyti, gali įgaliotinius samdyti globojamojo byloms vesti ir t. t. Vadinas, nebūtinai pats visus darbus jis turi atlikti. Jis gali ir kitiems pavesti kai kuriuos darbus atlikti, bet tada jau šitie jo paskirtieji agentai, arba įgaliotiniai, veiks *mandatu*, gautu iš jo, o pats jis veikia kaipo *reprezentantas*. Taip pat ir valdantieji gali arba patys visą valdžią vykinti, arba gali mandatu pavesti kitiems tai daryti. Jeigu patys valdantieji, kurie visuomet yra reprezentantai, betarpiškai visą valdžią atlieka, tuomet bus tiesioginis *betarpiškas* valdymas. Kaip sakiau, betarpiškas tiesioginis valdymas tegali reikštis tik įstatymų leidžiamojoje srityje; administracijos srityje jis jau negali vykti, nes ta sritis yra per plati ir per paini, nei vienas žmogus, nei viena kolegija negali visų administracijos darbų atlikti. Todėl administracijos srityje valdantieji jau būtinai turi pasirinkti sau agentus ir jiems tam tikrus darbus pavesti. Nurodžiau, kad klasiškais tiesioginio betarpiško valdymo pavyzdžiais yra absoliutinė monarchija ir tiesioginė demokratija. Toliau, jeigu valdantieji veiks per jų paskirtus atstovus, tai tie atstovai, kaip ir įgaliotiniai civilinėje teisėje, veiks *mandatu* ir bus atstovais ne valdančiojo, juos paskyrusio, bet *pačios valstybės*. Taip pat kaip globėjo paskirtas įgaliotinis, kuris iškels teisme bylą dėl globojamojo reikalų, bus globojamojo įgaliotinis, o ne globėjo, nors jį paskyrė globėjas. Valdantieji yra valstybės, to teisinio asmens, reprezentantai, jie veikia valstybės vardu ir jų darbai yra laikomi valstybės darbais. Vadinas, be betarpiško valdymo, kuris visuomet bus tiesioginis, gali būti dar tarpiškas valdymas. Šitame tarpiškame valdyme mes ir rasime skirtumą tarp t. v. tiesioginio ir reprezentacinio valdymų.

Pirma iššiūrėsime tiesioginį tarpišką valdymą. Šitas valdymas reiškiasi per valdančiųjų parinktuosius atstovus. Tie atstovai priklauso valdančiųjų, jie, kaip ir valdantieji, pavaduoja atstovaujamąjį asmenį. Mes žinome, kad atstovaujamasis as-

muo gali pavesti bet kurį darbą atlikti kam kitam; tada jis tą kitą prižiūri, kontroliuoja, gali jam įtakos daryti, gali jį atšaukti, atimti mandatą. Taip pat gali veikti ir valdantieji. Jų parinktieji atstovai veikia mandatu, yra jų priklausomi: jie yra jų (valdančiųjų) agentais. *Jeigu valdantieji per jų parinktus agentus valdo, tai tada ir bus tiesioginis tarpiškas valdymas.* Toks mandatas, arba pavedimas kam nors veikti už kitą viešoje teisėje yra vadinamas *imperatyviniu mandatu* dėl jo atskyrimo nuo kitokio mandato, apie kurį mes toliau kalbėsime ir kuriuo mes nustatysime reprezentacinį valdymą. *Imperatyvinio mandato žymės yra tokios:* atstovas, arba agentas, veikiantis imperatyviniu mandatu, gali gauti įsakymų, nurodymų ar instrukcijų iš valdančiųjų eventualiai — iš jį paskyrusiųjų; jeigu jis gauna įsakymų, nurodymų ar instrukcijų ir tomis instrukcijomis veikia, jeigu tie įsakymai, nurodymai ar instrukcijos varžo jį veikime, nustato jo veikimo ribas, tada mandatas bus *imperatyvinis.* Kartais tas yra nepatogu, sunku yra iš anksto viskas numatyti ir sutvarkyti įsakymais ar nurodymais; kita vertus, nepatogu būtų, jei atstovas turėtų dėl kiekvieno darbo atsiklausti ir gauti nurodymų, todėl kartais gali būti pavesta ir veikimo iniciatyva tiems agentams, bet tada valdantiems paliekama yra galimybė post factum kontroliuoti agentų atliktus darbus ir daryti iš tos kontrolės išvadas, kurių svarbiausia yra galimumas pašalinti tą atstovą. Taigi, ne tik tada bus imperatyvinis mandatas, kada atstovas būtinai turi gauti įsakymų, nurodymų ar instrukcijų, bet ir tada, kada valdantieji gali tą atstovą kontroliuoti. Žinoma, kontroliuoti gali kiekvienas mūsų: gali laikraščius skaityti, gali dar kokiu nors būdu tuos darbus sekti, bet jokių išvadų daryti negali. O jeigu išvadų daryti negalima, tai tokia kontrolė yra nesvarbi. Tikra kontrolė yra tik tada, kada yra galima atitinkamai kontrolės išdavoms padaryti išvadas. Žymiausia tų išvadų tai yra galimybė pašalinti kontroliuojamuosius. Taigi, toks atstovas, kuriam tapo pavesti tam tikri valdžios darbai ir kuris turi veikti valdančiųjų įsakymais, nurodymais ar instrukcijomis arba kuris yra valdančiųjų *kontroliuojamas* ta prasme, kad jie gali iš tos kontrolės išvadas daryti, veikia imperatyviniu mandatu. Ir nebūtinai visi turi gauti šitą mandatą tiesiog iš pačių valdančiųjų; valdantieji gali duoti šitą mandatą tik aukštesniems valdininkams ir tame mandate gali būti suteikta galia dar toliau tą mandatą smulkinti ir pavesti kitiems veikti. Čia visa eilė mandatų suteikimų įvyksta, bet santykis čia imperatyvinis: jie veikia visuomet vyresniojo valia. Kitaip sakant, čia yra valdančiųjų valios tęsimas. Taigi, platesne prasme imperatyvinis mandatas yra toks, kaip aš čia jį išdėsčiau. Kitaip sakant, visi valdininkai veikia imperatyviniu mandatu.

Bet konstitucinėje teisėje imperatyvinis mandatas mums ypač vienu atžvilgiu rūpi ir todėl mes susiaurinsime imperatyvinio mandato prasmę. Mums nerūpi čia visi priklausomieji valdininkai; ten negali būti kitokio mandato, kaip tik imperatyvinis, todėl apie tai netenka daug kalbėti. Konstitucinėje teisėje imperatyvinio mandato sąvoka yra vartojama ypač vienos

valdžios vykdytojų kategorijos atžvilgiu, būtent tų, *kurie betarpiškai seka po pirminių valdančiųjų*. Zemiau visuomet yra imperatyvinis mandatas, bet klausimas, koks yra santykis tarp pirminių valdančiųjų ir betarpiškai po jų sekančiųjų. Praktiškai tai yra santykis tarp valdančiųjų rinkikų, kurie renka tuos sekančiuosius, nes jei sekantieji nėra renkami, tai jie patys pasidaro pirminiais valdančiais. Bet jeigu jie yra pirminių valdančiųjų renkami, tai klausimas, koks yra santykis tarp tų pirminių valdančiųjų rinkikų ir jų išrinktųjų kurios nors valdžios funkcijos vykintojų? Ypač įstatymų leidžiamos os funkcijos vykintojų, bet ir administracijos srityje tas gali būti. Ten, kur ar tai atskiri išrinktieji ar visas išrinktasis kolegialinis organas en bloc, — pav., visas parlamentas ar atskiri parlamento nariai, visa vyriausybė ar atskiri vyriausybės nariai, — yra tų rinkikų arba kontroliuojami ir atšaukiami tos kontrolės išvadoje. arba jeigu gauna įsakymų, nurodymų ar instrukcijų iš tų rinkikų ir privalo tomis instrukcijomis veikti, yra imperatyvinis mandatas; tada imperatyviniu mandatu veikia arba atskiri išrinktieji arba visas išrinktasis organas en bloc. Gali kartais atskiri atstovai veikti imperatyviniu mandatu, kurio subjektu yra jų rinkikai, ir gali kartais būti, kad atskiri atstovai nepriklauso savo rinkikų: jie negali būti nei atšaukiami, nei nurodymų ar instrukcijų neprivalo, bet visas parlamentas en bloc gali būti rinkikų atšaukiamas, kaip yra Šveicarijos kantonuose. Ten veikia imperatyvinis mandatas *siauresne* prasme. Taigi dabar galima pasakyti, kad yra dvi formos tiesioginio valdymo: betarpiškas, kur patys valdantieji veikia ir tarpiškas, kur valdantieji veikia per išrinktus ir veikiančius imperatyviniu mandatu atstovus—agentus.

Valdančiųjų išrinktieji ir veikiantieji imperatyviniu mandatu yra tik agentai, bet patys nėra valdančiais. Jie valdančiųjų žymių neturi, nes jiems nepriklauso iniciatyva, o jeigu jie kartais ir turi iniciatyvos, tai jie yra kontroliuojami savo darbe ir jiems gali būti taikomos tos kontrolės išvados. O jeigu taip, jeigu jie yra kontroliuojami ir žino, kad jiems gali būti taikomos tos kontrolės išvados, tai jie patys pasirūpins sužinoti norą ir valią renkančiųjų, todėl jų iniciatyva darbe iš tikrųjų nebus savarankiška. Žodžiu, jie nebus tie, kurie nustato valstybės tikslus, valstybės funkciją ir t. t. Jie yra tik agentai, jų padėt s nesiskiria nuo valdininkų padėties. Valdymas per atstovus, veikiančius imperatyviniu mandatu, vadinasi tiesioginiu tarpišku. Jis yra tiesioginis pačių pirminių reprezentantų valdymas todėl, kad tie atstovai iš tikrųjų tik *tęsia* juos išrinkusiųjų pagrindinių reprezentantų valią. Jeigu jiems pirminiai valdantieji ir neduoda nurodymų, tai jie vis tiek pasirūpins sužinoti kokia yra valdančiųjų valia, nes jie žino, kad gali būti pašalinti. Taigi, jie iš tikrųjų tęsia anų valią. Taigi čia yra valdančiųjų valdymas per agentus.

Dabar, kas gi yra reprezentacinis valdymas? Čia tas nėra ta prasme, kad, štai, reprezentacija ir reprezentantai, nes ir tiesioginiame valdyme valdantieji yra reprezentantai. Reprezentaciniame valdyme mes randama dviejų eilių ar dviejų laipsnių

reprezentantus. Tiesioginiame valdyme tik pirminiai valdantieji yra reprezentantai, o toliau jau eina agentai. Reprezentaciniame valdyme yra dvi eilės repreze tantų. Nustatysime tiesiog nio ir reprezentacinio valdymo formulas. Tiesioginio valdymo formula: tiesioginis valdymas yra tada, kada pagrindiniai, arba betarpiški, valstybės reprezentantai patys visą valdžią vykdo arba *be arpiškai* arba per priklausomus ir veikiančius imperatyviniu mandatu agentus. Reprezentacinio valdymo formula: reprezentacinis valdymas yra tada, kada yra dviejų laipsnių reprezentantai, kurių pirmieji, pagrindiniai, arba betarpiški skiria ar renka antruosius. Betarpiškas reprezentantas yra tas, kuris niekeno nėra renkamas, kuriam niekas nepaveda atstovavimo, kuris tiesiog «yra, kadangi yra»; analogijoj galima sakyti, kad tai yra valstybės, taip sakant, globėjas. Šitie pirminiai renka arba skiria an ros eilės reprezentantus, kuriuos mes vadinsime *išvestiniais* reprezentantais. (Terminas nėra mano, aš ligi šiol nežinojau, bet vienas ketvirto semestro studentas jį pavartojo ir man jis patiko). Taigi pirminiai, arba betarpiški, renka ar skiria antrinius, arba išvestinius, reprezentantus, bet patys jokios valdžios nevykdo: jie tik renka anuosius. O išvestiniai reprezentantai jau vykdo visą valdžią. Tačiau šitam visos valdžios vykdymui reikalingas yra titulas iš pirminių reprezentantų; tas titulas reiškiamas paskyrimu ar išrinkimu. Tuo būdu, čia yra dvi reprezentantų eilės: pirminiai ir antrieji. Pirminiai niekeno nerenkami, jie «yra, kadangi yra», taip maž daug, kaip Dievas; niekas jų nerinko, niekas jiems atstovavimo nepavedė, nebuvo jokio tautos balsavimo ar ko kito Sakysim, kada Basanavičius «Aušrą» įsteigė savo laiku, jis įsteigė ir gana, be jokio pavedimo. Tai čia pavyzdys tokio pirminio reprezentanto; niekas jo nerinko ir niekas jam to darbo nepavedė. Taip pat valdovo arba, demokratijoje, piliečių visumos, gyvosios tautos kartos niekas neskiria. Dėl teisinės tautos to negalima sakyti, bet tada tuo pirminiu reprezentantu yra tas, kuris tai teisinei tautai nustatė kvalifikacijas. Tie pirmosios eilės reprezentantai jokios valdžios, kaip sakiau, nevykdo; jie tik renka tuos, kurie visą valdžią vykdo savo nusistatymu. Tie antrosios eilės, arba išvestiniai, reprezentantai, tuo būdu, turi visą valdžios pilnumą, bet jie yra reikalingi išrinkimo pirmųjų reprezentantų. Tokį valdymą, kur yra dvi eilės tų reprezentantų, mes vadinsime reprezentaciniu valdymu. Taigi, ir reprezentaciniame valdyme yra atstovų mandatas; būtent, antros eilės reprezentantai turi gauti mandatą; jie, kad galėtų valdžios darbą dirbti, turi būti išrinkti, jiems tas turi būti *pavesta* pirmosios eilės reprezentantų. O pavedimas kaip tik yra *manda o* žymė. Vadinas, pirmojo laipsnio, ar pirmosios eilės reprezentantai veikia be jokio mandato, bet jie nieko negali padaryti, jie tik mandatą gali suteikti; o antrosios eilės reprezentantai viską gali padaryti, bet turi gauti mandatą. Todėl čia moksle eina ginčas apie tai, ar antrosios eilės reprezentantai veikia mandatu ar ne. Jeigu jie negauna nei nurodymų iš pirmos eilės reprezentantų, nei negali būti atšaukti ar pašalinti, jeigu jie savo nusistatymu veikia, tik turi

būti išrinkti; tai čia klausimas, ar yra mandatas ar ne? Kai kurie randa, kad čia mandato nėra; pav., *Esmein*, jis neigia mandatą antros eilės reprezentantams. Bet aš čia sutinku su Duguit, kuris labai svarbiais argumentais išrodo, kad antros eilės reprezentantai veikia *mandatu*. Šitas klausimas kyla ypač dėl parlamento narių ar dėl viso parlamento en bloc. Mandato žymė yra, kaip sakiau, ne tik pavedimas, ne tik galimybė duoti įsakymų, nurodymų ar instrukcijų, bet ir kontrolė su išvadomis. Esmė čia yra tame, kad mandate yra valios *tęsimas*, o reprezentacijoje tik jos *pavadavimas*, nes iš tikrųjų čia realios valios nėra. Taigi šiuo atžvilgiu ir kyla klausimas pirmiausia, ar čia yra valios tęsimas ar pavadavimas? Ar į parlamentą išrinktieji atstovai tęsia rinkikų valią, ar tik ją pavaduoja? Ar jie yra kontroliuojami su atitinkamomis išvadomis ar ne? — Mano supratimu, be abejo, jie yra kontroliuojami. Ir ne tik faktiškai kontroliuojami, faktiškai, žinoma, gali kiekvienas kontroliuoti ir svarstyti, gerai veikia ar ne, bet čia yra ir visa eilė teisinių institucijų, sudarytų kaip tik tam, kad šita kontrolė galėtų reikštis ir kad išvados tos kontrolės galėtų būti taikomos. Jeigu čia nebūtų kontrolės momento ir jos išvadų taikymo, tai kam gi tada būtų reikalingas posėdžių viešumas, kam būtų daromos visos tos stenogramos ir t. t.? Tiesa, čia galima pasakyti, kad tos kalbos yra gana įdomus dalykas, tai visi eina ir žiūri, kaip ir į kokį teatrą, ar kokį sportą ir t. t. Bet čia netenka pamiršti, kad šitas viešumas jungiasi su kitu dalyku, būtent, su periodiškais rinkimais.

O kam tas periodiškumas? Geriausi žmonės renkami, tai tegu jie sau ten sėdi ar iki gyvos galvos ar kol pasens, kol nustos savo privalumų: ar tai iš proto išeis ar ką. Kam tiek daug svarbos dedama tam, kad per tam tikrą periodą vėl būtų nauji rinkimai. Aiškus dalykas, kad tas daroma tam, kad rinkikai per naujus rinkimus galėtų padaryti *išvadas* iš savo kontrolės; jie visą laiką kontroliuoja, o kada ateina rinkimų laikas, pasako: mes dabar darome išvadas. Ir jeigu blogai kas veikė, tai daugiau neišrenka. Taigi rinkimai daromi periodiškai tam, kad būtų *ryšiai* tarp rinkikų ir išrinktųjų valios. Vadinas, čia valios *tęsimo* momentas *yra*, o tai yra *mandato* žymė. Bet čia nėra tos labai svarbios mandato žymės, kuri skiria imperatyvinį mandatą nuo šito mandato, kurį mes vadinsime *reprezentaciniu* mandatu. Kurios žymės nėra? O nėra tos žymės, kad čia rinkikai išvadų iš savo kontrolės negali padaryti *savo noru*, savo iniciatyva, kada jiems tas patiks. Jie gali tas išvadas padaryti tik tada, kada jiems pasakys: dabar jūs galite padaryti išvadas. O jeigu to nepasakys, tai ir niekuomet savo išvadų jie negalės padaryti. Nors rinkimai ir periodiškai vyksta, bet vis dėlto jeigu parlamentas, pasibaigus jo kadencijai, posėdžiaus toliau, leis įstatymus ir t. t., tai ką rinkikai gali daryti? Toks parlamento pasielgimas bus perversmas, tiesa, bet vis dėlto rinkikai nieko negali padaryti. Jie revoliuciją gali padaryti, bet tai nėra jokia funkcija; revoliucija yra faktas, bet ne teisės apsireiškimas; niekur nėra pasakyta, kad po trijų, penkių ar

kiek metų galima padaryti nauji rinkimai arba revoliucija; taip nėra jokioje konstitucijoj pasakyta. Taigi, rinkikai savo iniciatyva išvadų iš savo kontrolės negali padaryti. Jie gali tai padaryti tik tada, kada jiems tas bus leista, o tas leidimas yra kaip tik mandatu veikiančių atstovų rankose; jie gali leisti ar neleisti išvadas iš kontrolės padaryti, nes visą valdžią jie vykdo. *Toks mandatas, kuriame kontrolės išvados nepriklauso kontroliuojančiųjų nuožiūrai ir iniciatyvai, yra reprezentacinis mandatas.* Jis antros eilės reprezentantus, nors ir mandatu veikiančius, stato į padėtį labai panašią į padėtį pirmųjų reprezentantų; jie darosi šeimininkais ir pirminių reprezentantų sprendimų, nes jų rankose yra leisti ar neleisti jiems savo išvadas padaryti. Tuo ir skiriasi reprezentacinis mandatas nuo imperatyvinio mandato. Vadinas, nuo imperatyvinio mandato jis skiriasi tuo, kad kontrolės išvadų pavartojimas nepriklauso kontroliuojančių nuožiūrai ar iniciatyvai. Bet ir nuo reprezentacijos tokia padėtis skiriasi, ir skiriasi tuo, kad čia yra *pavedimas*, kurio reprezentacija visiškai nenumato.

Vadinas, čia yra mandato žymė (pavedimas), bet šios rūšies mandatas skiriasi, kaip sakiau, nuo imperatyvinio mandato. Kitaip sakant, reprezentacinis valdymas yra valdymas per atstovus, veikiančius *reprezentaciniu mandatu*. Tuo būdu, valstybėje *visuomet* yra reprezentantai; jie gali arba betarpiškai visą valdžią vykdyti arba per savo agentus, veikiančius ar imperatyviniu ar reprezentaciniu mandatu. Kaip žinome, pirmos dvi valdymo formos priklauso prie tiesioginio valdymo, kuris gali būti betarpiškas ir tarpiškas ir kurio klasiškais pavyzdžiais yra absoliutinė monarchija ar tiesioginė demokratija. Be to, *tarpiškas* valdymas gali būti tiesioginis ir reprezentacinis. Reprezentacinis valdymas yra klasiškos demokratijos mokslo padaras. Absoliutinėje monarchijoje jo nebuvo. Bodeno moksle, kaip žinome, valdovas buvo laikomas ne valstybės reprezentantu, bet tiesiog valstybės savininku. Suvereniteto sąvokos evoliucijoje vėliau jis virto reprezentantu, būtent, pirminiu reprezentantu, kuris betarpiškai visą valdžią vykdo, bent įstatymų leidžiamoje srityje. Ruso moksle taip pat yra tiesioginis valdymas ir dargi betarpiškas, paties suvereno. Klasiškoje demokratijoje jau ten ir valdantieji yra reprezentantai, nes klasišku demokratiniu mokslu suvereninė yra tęstinė tauta, kuri pati veikti negali. Paskui, didžiosios prancūzų revoliucijos metu, susidarė ir reprezentacin is mandatas ir nusistatė reprezentacinis valdymas. 19 amž. reprezentacinis valdymas užviešpatavo. Demokratinės konstrukcijos valstybėse yra įvairių režimų, bet visose jose maž daug yra palaikomas reprezentacinis valdymas. Nors, reikia pasakyti, pastaraisiais laikas imperatyvinis mandatas vis daugiau ir daugiau plečiasi ir atgauna, taip sakant, atgal savo pozicijas iš reprezentacinio valdymo. Tai jau yra 20 amžiaus apsireiškimas. Jis labai įdomus, smulkiai jį išnagrinėti turėsime progos seminaro darbuose. Jau ir 19 amžiaus antroje pusėje ir paskui 20 amžiaus gana daug korektyvų buvo įnešta į reprezentacinį valdymą, nustatytą didžiosios

prancūzų revoliucijos metu. Su tais korektyvais susidarė trys tokios valdymo formos. Pirmiausia, yra tiesioginio valdymo sistema, paskui yra reprezentacinio valdymo su pataisomis sistema ir gryno reprezentacinio valdymo sistema, be jokių pataisų. Grynas tiesioginis valdymas bus keliuose Šveicarijos kantonuose, absoliutinėje monarchijoje, kurios mūsų laikais nėra, taip pat ir sovietiniame režime, kuris yra artimas tiesioginiam valdymui. Grynai reprezentacinis valdymas yra Prancūzijoj, Lenkijoj, Suomijoj. Man rodos, kad dar Belgijoj ir Rumunijoj tas yra. Mūsų laikais, kaip sakiau, į reprezentacinį valdymą įnešta gana daug pataisų tiesioginio valdymo kryptimi; šitos pataisos iškreipė gryną reprezentacinį valdymą, bet nepadarė jo tiesioginiu valdymu. Taigi tas sudarė taip vadinamą pusiautiesioginio ar pusiaureprezentacinio valdymo formą. Žinoma, čia tas «pusiau» nereiškia, kad jau lygiai per pusę yra šioje maišytoje valdymo formoje tiesioginio valdymo ir reprezentacinio valdymo elementų. Grynai reprezentaciniame valdyme pirminiai reprezentantai jokios valdžios negali vykdyti, jie gali tik rinkti antruosius reprezentantus, kurie visą valdžią vykdo. Pusiaureprezentaciniame valdyme pirminiai reprezentantai ir patys gali valdyti, ne daug, bet šiek tiek. Pusiaureprezentaciniame valdyme ypač įdomios yra trys institucijų grupės: 1) *liaudies iniciatyva*, 2) *referendumas*, 3) *imperatyvinis mandatas*. Mažai tenka kalbėti apie liaudies iniciatyvą. Tai yra grynai demokratinės konstrukcijos institucija, kuri reiškiasi ypač įstatymų leidžiamojoje srityje, bet gali reikštis ir administracijos srityje. Reiškiasi ji įstatymų iniciatyva, apie kurią jau mes kalbėjome. Antra, įdomesnė institucija yra *referendumas*. Referendumas yra atsiklausimas teisinės tautos. Žinoma, jeigu būtų ne demokratinė, bet kitokia konstrukcija, pav., sovietinis režimas, tai teisinės tautos sąvoka reikėtų pakeisti kuo kitu, pav., «proletariatas» ar «darbo žmonės». Referendumas skaidomas rūšimis. *Konsultatyvinis* referendumas bus tada, kada atsiklausiama teisinės tautos, ar iškeltasis sumanymas svarstytinas. Toks referendumas vartojamas ypač dėl svarbesnių reformų; pav., dėl svaigalų uždraudimo, dėl žemės reformos pravedimo. Sakysim, Latvijoje buvo, — aš nežinau, ar tai konstitucingas dalykas, aš nežinau, ar Latvijos konstitucija tai leidžia, bet buvo atsiklausiama, ar turi būti mokamas atlyginimas už žemės reformai paimtąsias žemes. Jei referendumas pasisako, kad jis yra už sumanymą, tai tada turi būti paruoštas įstatymo projektas, kuris eina į įstatymų leidžiamąją įstaigą. Kai kurie ir pas mus kelia, nors kyla abejonės, ar tai bū tų konstitucingas dalykas žiūrint ligi šiol veikiančios konstitucijos, kad, pav., esamosios konstitucijos pakeitimas reikia pravesti konsultatyviniu referendumu, t. y. užklausti teisinę tautą, ar reikalinga yra tokia ar kitokia konstitucijos reforma. Veikianti konstitucija to ne numato; žinoma, galima padaryti perversmo keliu, bet veikianti konstitucija to nenumato. Antroji referendumo rūšis yra *ratifikacijos*, arba *sankcijos referendumas*. Čia jau nubalsuotam įstatymo sumanymui yra reikalinga teisinės tautos sankcija; jeigu

referendumas tą projektą patvirtina, tai jis virsta įstatymu, jei atmeta, tai jo nėra. Tečioji referendumo rūšis yra naujausia. Ją tik kai kurios valstybės vartoja, ypač Vokietija ir Latvija. Tai yra *arbitražo referendumas*. Jis vartojamas ginčams spręsti tarp dviejų paritetinių vyriausių konstitucinių organų. Kada kitokiu būdu ginčas tarp tų organų neišsprendžiamas, tai tada teisinė tauta čia virsta arbitru. Vokietijoje tas veikia tuo būdu, kad žemesnieji rūmai gali iškelti sumanymą apie prezidento pašalinimą. Tas atiduodama referendumui. Jei referendumas pasiūlymą priima, prezidentas pašalinamas; jei atmeta, tai tuo pačiu parlamentas savaime paleidžiamas, be jokio kito akto. Tokiu būdu, čia referendumas yra arbitru tarp dviejų susiginčijusių. Latvijoje arbitražo referendumas veikia dėl Seimo paleidimo. Pats prezidentas ten paleisti negali, bet gali klausimą atiduoti referendumui. Jeigu referendumas priims, seimas paleidžiamas, jeigu atmes—prezidentas tuo pačiu pašalinamas. Kad jau visai baigti su referendumu, pasakysiu, kad kiekviena referendumo rūšis gali būti arba *privalomas referendumas* arba *fakultatyvinis*. Privalomas referendumas yra tada, jeigu jis yra būtinas, jeigu dalykas kitaip negali įvykti. Fakultatyvinis referendumas yra tada, kai jam daryti reikalinga tam tikros sąlygos; pav., reikalinga, kad prezidentas pavestų, o jei nepaves, tai tokio referendumo nebus. Ypač viena fakultatyvinio referendumo rūšis yra įdomi, būtent t. v. «liaudies veto». Čia tam tikras teisinės tautos nuošimtis ar skaičius gali užprotestuoti iškeltąjį įstatymą. Tokiam protestui įvykus, turi būti daromas referendumas.

Tai mes jau iššiūrėjom mandato ir reprezentacijos, imperatyvinio mandato, reprezentacinio mandato, tiesioginio, reprezentacinio ir pusiautiesioginio, arba pusiaureprezentacinio valdymo sąvokas. Tai jau gana tiksliai išdėsčiau pereitą kartą. Be to, mes pereitą kartą iššiūrėjom taip pat demokratines pusiautiesioginio valdymo institucijas, būtent, liaudies iniciatyvą ir įvairias referendumo rūšis. Dabar mums lieka šitame skyriuje iššiūrėti dar referendumo kilmė ir įvairios imperatyvinio mandato rūšys, įvairios formos. Pirmiausia dėl referendumo kilmės.

Referendumo institucija iš dalies tapo paskolinta iš Šveicarijos, iš klasiškos tiesioginio valdymo šalies. Visos tiesioginio valdymo institucijos ypač yra išsiplėtusios Šveicarijoje, ypač jos kantonuose, ne tik federacijoje. Bet referendumo institucija ne tik iš Šveicarijos tapo paskolinta. Apskritai, ji yra labai plačiai vartojama anarchiniame socialiniame bendravime, todėl ir šios institucijos kilmė irgi yra anarchinio pobūdžio. Ypač tarpvalstybiniuose santykiuose ji yra vartojama. Kaipo konstitucinės teisės demokratinė institucija ji tapo šiek tiek pakeista. Mes žinome, kad anarchinė padėtis nėra tokia, kurioje nebūtų jokio socialinio bendravimo; ten socialinis bendravimas yra, tik jis ten nėra niekeno, jokios aukštesnės jėgos iš viršaus tvarkomas; jis ten vyksta arba karu arba kompromisais, kurie sudaromi lygių sutartimis. Mes žinome, kad tarpvalstybinis socialinis bendravimas kaip tik yra anarchinis; valstybės arba ka-

riauja tarp savęs, arba daro sutartis, kompromisus. Tarpvalstybiniams santykiams nustatyti turi būti daromos įvairių valstybių atstovų konferencijos, kongresai. Tada dažniausiai yra taip. Šitie atstovai atvyksta su tam tikromis savo vyriausybių, savo valstybės organų instrukcijomis. Bet ne viskas galima iš anksto numatyti tose instrukcijose. Kada atstovai sueina, tariasi, tai kyla naujų sumanymų, nenumatytų instrukcijose, kartais vienų ir kitų atstovų instrukcijos neatitinka ir todėl jų laikantis negalima padaryti sutarties. Tada tenka daryti kompromisas, vieni ir kiti turi šiek tiek nusileisti ir tuo būdu prieinama bendros išdavos. Tokiais atsitikimais paprastai taip daroma. Jeigu kyla naujų sumanymų, kurie instrukcijų neapimti, tai tada priimami nutarimai ad referendum, vadinas, tie nutarimai priimami tik tam, kad tie atstovai referuotų savo vyriausybėms, o paskui jau nuo vyriausybių priklauso patvirtinti tie nutarimai ar ne. Pačioje atstovų konferencijoje ar kongrese daromi, taip sakant, tik protokolai, tik bendri sumanymai keliami; tai dar nėra nutarimai, turintieji privalomos reikšmės. Tie kompromisiniai sumanymai protokoluojami, o paskui tie atstovai turi atsiklausti savo vyriausybių, ar jos sutinka su tokiais pasiūlymais. Priėmimas tokių protokolinių nutarimų dar nėra privalomas, dar jis nieko nevaržo, tai yra tik nutarimas *ad referendum*. Šitame, įgaliotojo atsiklausime atstovaujamojo, kad šitas įgaliotojo priimtas nutarimas turėtų privalomos galios atstovaujamajam, ir glūdi referendumo institucijos kilmė; iš tokios atstovavimo formos šita institucija ir išsivystė. Žinoma, toks atstovas, kuris gali priimti nutarimą ad referendum, t. y. su rezervu atsiklausti atstovaujamojo, be abejo, veikia imperatyviniu mandatu, jis yra suvaržytas to atstovaujamojo valia. Tokia referendumo forma nuolat yra praktikuojama anarchiniame socialiniame bendravime. Ne tik tarpvalstybiniame socialiniame, bet ir šiaip visokiuose kompromisuose, pav., tarp frakcijų, tarp partijų parlamentuose; čia tariamasi, priimami tam tikri pasiūlymai, tam tikri kompromisai, bet tie nutarimai dar nėra galutini, dar reikia atsiklausti pačios atstovaujamos grupės. Ir konstitucinėje teisėje referendumas pradžioje atsirado irgi tokioje formoje. Būtent, Šveicarijoje. Kaip žinome, mūsų laikais Šveicarijoj yra kantonų federacija. Seniau tai buvo ne federacija, o konfederacija. Seniau Šveicarijoje buvo įvairių smulkių vienetų, kartais teritorinių, kartais ne; tie vienetai buvo savarankiški ir suvereniai. Kantonai susidarė kaip šitų vienetų konfederacija, kaipo jų sutartimi sudarytoji sąjunga, bet be bendros centro valdžios. Buvo bendras šitos konfederacijos organas, bet šito organo nutarimai nebuvo privalomi visiems konfederacijos nariams, jeigu konfederacijos nariai tų nutarimų nepatvirtins, Vadinas, jie turi patvirtinti to bendro organo nutarimus. Šitie smulkūs vienetai buvo įvairiais vardais vadinami, pav., kantone. Valė (pranz. Valais) tokie vienetai buvo «Zenten» — centen; taigi ten, priėmus nutarimą, reikėjo atsiklausti sutikimo, ar ratifikacijos, tų įvairių «centų». Visai taip pat, kaip ir tarpvalstybinėje konferencijoje atstovų priimtieji nutarimai turi būti ratifikuoti atskirų valsty-

bių vyriausybių. Kartais ne tik nutarimai, išeinantieji iš įgaliojimų ribų, negali būti priimti, bet ir užprotokoluotiems pasiūlymams pasirašyti taip pat reikia atsiklausti instrukcijų. Kai kuriuose kantonuose, nors jie konfederacinės konstrukcijos ir neturėjo, vis dėlto buvo federacinės tų kantonų kilmės pėdsakų. Kai kuriuose kantonuose buvo t. v. «Landsgemeinde» — tai tokia tvarka, kur veikė tiesioginis betarpiškas valdymas ir kur aukščiausias organas visame valdyme buvo visuotinis piliečių susirinkimas. Tokia tvarka buvo smulkesniuose ir labiau miestų kantonuose. Kituose kantonuose, kur tokio tiesioginio betarpiško valdymo nebuvo, kaip Ciuricho, Berno, nuo senų laikų centro organo nutarimai buvo priimami ad referendum ir paskui reikėjo atsiklausti dar profesinių organizacijų: amatininkų organizacijų (cechų), o sodžiuose — sodžiaus valsčių sutikimo reikėjo atsiklausti. Tik jų atsiklausus ir jiems sutikus įgydavo galios tokie nutarimai ar įstatymai. Taigi, sakau, tokia atstovavimo forma, kuri ypač reiškiasi anarchiniame socialiniame bendravime, ne valstybiniame, Šveicarijoje ir valstybiniame bendravime buvo užsilikusi. Buvo užsilikusi gal kaip tik todėl, kad ten dar tas anarchinis socialinis bendravimas buvo nevisai dar nugalėtas, dar buvo jo liekanų.

Referendumą kaipo konstitucinės teisės instituciją supopuliarizavo RUSO. Jis buvo šveicaras, taigi jam buvo nesvetimos tos referendumo formos. Bet referendumas pas jį nebuvo pripuolamas dalykas; tai buvo pagrindinių jo valstybės ir suvereniteto sąvokų išvada. Mes žinome, kad jis buvo tiesioginio valdymo šalininkas ir kad jis ir negalėjo būti kitokio valdymo šalininkas. Žinoma, ryškiausia tiesioginio valdymo forma tai yra tiesioginis betarpiškas valdymas, kur visuotinis piliečių susirinkimas svarsto ir leidžia įstatymus, kontroliuoja ir šalina visus administracijos valdininkus. Ruso gerai suprato, kad tokia valdymo forma nėra galima šiek tiek didesnėse valstybėse, todėl ieškojo kitos tiesioginio valdymo formos, nors ir tarpiškos. Tiesą sakant, jeigu referendumas privalomas visiems įstatymams, tai gal net ir tiesioginis betarpiškas valdymas būtų, nes tada dėl kiekvieno įstatymo turėtų pasisakyti piliečių visuma; kad ir ne bendrame susirinkime, bet vis tiek balsuojant turėtų pasisakyti. Taigi jis ir iškėlė mintį, kad jeigu to negalima padaryti bendrame susirinkime, tai gal tas galima padaryti kitokiu būdu. Būtent, galima rinkti atstovai, kurie įstatymus svarstys ir balsuos, bet kadangi suverenitetas yra visų piliečių bendroje valioje, kurioje būtinai dalyvauja ir kiekvienas atskiras pilietis, ir kadangi tas suverenitetas yra neperleidžiamas, kadangi negalima savo valios perleisti atstovui, tai Ruso pripažino tik atstovavimą *imperatyviniu mandatu*. Kitokį atstovavimą jis neigia. Tuo būdu išrinktieji atstovai sudarytų ne įstatymų leidžiamąjį organą, bet įstatymų *projektuojamąjį* organą, o pats įstatymų leidimas turėtų vykti referendumo keliu. Taigi Ruso referendumo instituciją ir pasiūlė iš Šveicarijos, tik kiek kitokioje formoje. *Tas pasiūlymas ir sudarė pradžią demokratinei referendumo institucijai.* Ji šiek tiek skiriasi nuo referendumo,

kuris buvo Šveicarijoj ir kuris yra anarchiniame bendravime tarpvalstybiniuose santykiuose ar tarp frakcijų. Čia nėra taip, kad kiekvienas atstovas atsiklausia tų, kurie jį rinko. Ruso mokslu, kiekvienas atstovas atstovauja ne atskirą vienetą, kuris jį rinko, bet *visą tautą*. Pas Ruso tauta yra suvereninė, o suverenitetas nėra skaldomas, todėl ir atstovauti galima tik *visą* tautą, atsiklausti galima tik *visos* tautos. *Ruso referendumą suprato kaipo privalomą sankcijos, arba ratifikacijos, referendumą* ir jis jį išpopuliarizavo.

Didžiosios prancūzų revoliucijos metu, kaip mes žinome, buvo pakeista Ruso koncepcija ir buvo sudaryta kitokia konstrukcija. Buvo sudaryta tokia konstrukcija, kurioje suverenines tautos ir bendrosios valios sutarties sąvokos buvo atmestos. Tada buvo įkurtas reprezentacinis valdymas, paremtas suskirstymu valdžios į steigiamąją ir įsteigtąją. Šitoje naujoje demokratinės teorijos konstrukcijoje jau nebuvo reikalo steigti tiesioginis valdymas. Bet didžiosios prancūzų revoliucijos konstitucija (1793 metų konstitucija) niekuomet nebuvo įvykdyta; ji buvo išleista, paskelbta, bet nebuvo įgyvendinta, nes dėl tam tikrų priežasčių ji buvo pakeista Konvento diktatūra. O kada diktatūra buvo nugalėta, tai ne 1793 metų konstitucija buvo įgyvendinta, bet kita. Tačiau 1793 metų konstitucija, radikališkiausia didžiosios prancūzų revoliucijos konstitucija, pirmoji įvedė šitą demokratinio referendumo instituciją. Šita konstitucija buvo grįžusi į Ruso sąvokas ir pasiskolino iš jo referendumą. Taigi ši konstitucija taip pat išpopuliarizavo šią instituciją. Iš Ruso mokslo, iš 1793 metų konstitucijos šita institucija tapo jau paskolinta ir kitų valstybių. Pirmiausia Šveicarijos, bet jau kitokioje prasmėje. Referendumas Šveicarijoje veikė jau ne senoje formoje, bet naujoje, būtent kaip atsiklausimas *teisinės* tautos.

Tai tokia yra referendumo kilmė. Antroje 19 amž. pusėje ta institucija ėmė plėstis; 20 amž. ji dar labiau paplito. Pereitą sykį jau mes iššiūrėjom įvairias formas šitos institucijos. *Dabar mums lieka iššiūrėti įvairios imperatyvinio mandato formos arba rūšys ir pavyzdžiai.* Jau mes žinome, kas yra imperatyvinis mandatas ir kuo jis skiriasi nuo reprezentacinio mandato, kuris savo rėžtu skiriasi nuo reprezentacijos kaipo tokios. Imperatyvinio mandato žymės yra: *įsakymai, nurodymai* ar *instrukcijos,* gaunamos iš atstovaujamojo ar jo reprezentanto (visuomet reikia atsiminti, kad arba atstovaujamas arba jo reprezentantas, nes jei mes kalbame apie socialinius junginius, tai jie gali veikti tik per reprezentantus; taigi užtenka pasakyti «atstovaujamasis», ir jau mes žinosime, kad čia yra ir «reprezentantas») arba atstovaujamojo galimybė kontroliuoti atstovą ir savo nuožiūra daryti išvadas iš tos kontrolės. Imperatyvinis mandatas skiriasi nuo reprezentacinio mandato tuo, kad reprezentaciniame mandate, nors atstovaujamasis taip pat renka ar skiria atstovą ir jį kontroliuoja, bet savo iniciatyva negali daryti iš savo kontrolės išvadų.

* Valstybinė teisė

Dabar žiūrėsime įvairias imperatyvinio mandato formas ir jų pavyzdžius. *Imperatyvinis mandatas plačiausiai yra išsiplatinęs ten, kur veikia taip vadinamoji proporcinė rinkimų sistema* arba proporcinis atstovavimas. Proporcinė rinkimų sistema iš tikrųjų prieštarauja klasiškai demokratinei konstrukcijai. Klasiškai demokratinei konstrukcijai logiškai atitinka mažoritarinė rinkimų sistema (yra mažoritarinė sąrašų ir mažoritarinė vienvardinė rinkimų sistema). Taigi ten, kur balsuojama sąrašais, tos grupės, faktiškai politinės partijos, kurios išstato tuos sąrašus, žinoma, yra susirūpinusios tuo, kad į jų sąrašus patekę žmonės iš tikrųjų atstovautų jų (tų grupių), nusistatymą, tų politinių partijų programas. Todėl ten, kur konstitucinė teisė parlamento atstovams paliko reprezentacinį mandatą, pats gyvenimas tai keičia. Ypač proporcinėje rinkimų sistemoje atstovų reprezentacinis mandatas yra tiek nelogiškas, kad pats gyvenimas visuomet tą reprezentacinį mandatą keičia imperatyviniu. Politinės partijos, žinoma, sąrašus stato tam, kad žmonės, patekę į jų sąrašus, vykdytų jų programas. Negalima sakyti, kad ir rinkikai kitaip manytų. Gal būt ir vieną kitą asmenį sąraše rinkikas pažįsta, bet dauguma to sąrašo asmenų rinkikams nėra žinomi. Taigi rinkikas balsuoja už tą ar kitą sąrašą ne todėl, kad jis ten vieną asmenį iš to sąrašo pažįsta, bet todėl, kad šitas sąrašas reiškia tam tikrą politinį ir socialinį nusistatymą. Taigi, savaime suprantama, kad imperatyvinis mandatas labiau atitinka pačiai atstovavimo logikai, ypač proporcinėje rinkimų sistemoje, kuri numato socialinį susiskirstymą, kuri numato įvairias socialines grupes rinkikų tarpe. Juk nebūtų jokios prasmės daryti proporcinį atstovavimą, jei nebūtų noro sudaryti atstovavimą įvairiems socialiniams veiksniams: nacionaliniams, klasiniams ir t. t. Tuo tarpu daugumoje valstybių, beveik visur, net ir rašytoje konstitucijoje yra įrašyta ta 19 amž. klasiškos demokratijos liekana, kuri nustato reprezentacinį mandatą kaipo *aksiomą,* kaipo būtiną ir vieninteliai galimą dalyką. O tas kaip tik prieštarauja gyvenimui ir toms naujoms institucijoms, kurios kaip tik keičia šitą klasišką demokratinę konstrukciją. Gyvenimas tą formaliai nustatytą reprezentacinį mandatą keičia tuo būdu, kad grupės ar partijos iš žmonių, kuriuos įrašo į savo sąrašus, reikalauja parašo *in blanco.* Ir tas parašas pasilieka partijos komitete ar kur kitur. Jeigu ateina momentas, kada atstovas ne taip veikia, kaip partija nori, arba jeigu tas atstovas išstotų iš partijos ar ką kitą padarytų prieš partijos nusistatymą ir pats nesutiktų atsistatydinti, tai, kadangi einant formaliais įstatymais ir net konstitucijos dėsniais, reprezentacinis mandatas, kaip sakiau, ir konstitucijose dažniausiai įrašomas, negalima jo priversti pasišalinti, tada partijos komitetas ar frakcija, turėdama savo rankose to atstovo parašą *in blanco,* parašo ten atsistatydinimą, įrašo ten datą, užadresuoja parlamento pirmininkui ir įteikia. Tada toks atstovas ir pašalinamas kaipo «pats atsistatydinęs». Tai yra, taip sakant, kontrabandinio imperatyvinio mandato forma, kuri plačiausiai yra vartojama. Nuo reprezentacinio prie imperatyvinio mandato tenka pereiti dar ir todėl, kad ir apskritai mūsų laikais pažiūra į atstovavimą keičiasi.

Žymiausios imperatyvinio mandato formos, galima sakyti, yra keturios: 1) *programiniai — teisminis imperatyvinis mandatas*, 2) *peticinis imperatyvinis mandatas*, 3) *Šveicarijos Abberufungsrecht* ir 4) *organizuotų korporatyvinių vienetų imperatyvinis mandatas*.

Trys pirmosios formos, o ypač peticinis ir »Abberufungsrecht», yra grynai demokratinės imperatyvinio mandato formos; programiniai-teisminis imperatyvinis mandatas yra maišytos rūšies. Orgnizuotų korporatyvinių vienetų imperatyvinis mandatas su demokratine konstrukcija mažai rišasi.

1. Programiniai-teisminis imperatyvinis mandatas. Kuo jis reiškiasi? Jis yra įgyvendintas Čekoslovakijoje. Bet čia jis įgyvendintas šiek tiek kitaip, negu pradžioje buvo siūlomas. Iškeltas jis buvo Prancūzijoje, 19 amž. pabaigoje, bet nebuvo įgyvendintas. Prancūzijoje tuo laiku buvo mažoritarinė vienvardinė rinkimų sistema, kuri reiškiasi tuo, kad piliečių rinkikų visuma yra skirstoma smulkiais teritoriniais vienetais tokiame skaičiuje, koks yra parlamento atstovų skaičius, ir kiekvienas toks piliečių rinkikų sektorius, arba vienetas, renka vieną atstovą *absoliutine* balsų dauguma. Taigi, Prancūzijoje iškeltoje imperatyvinio mandato sumanymas buvo pritaikintas šitai rinkimų sistemai. Tokia sistema ir dabar veikia Anglijoj ir Amerikoj. Tas reiškiasi ten šiuo būdu: kiekvienas statantis savo kandidatūrą, kartu su kandidatūros pareiškimu tam tikram rinkimų organui, ar tai komisijai, ar kam kitam, gali deponuoti, vadinas, gali pristatyti ten ir savo programą, kurią jis apsiima vykdyti būdamas atstovu. Ta programa turi būti pasirašyta jo ir narių to komiteto, kuriame jis stato savo kandidatūrą. Komitetas čia yra laikomas rinkikų reprezentantu. Taigi, pasirašytoji programa sudaro lyg ir sutartį tarp kandidato ir rinkikų: kandidatas apsiima tokią ir tokią programą vykdyti, o rinkikai už tai balsuoja už jį. Todėl kiekvienas rinkikas tokį išrinktąjį atstovą gali apskųsti teismui programos nevykdymu, tos programos laužymu, peržengimu atstovo veikimu parlamente. Jeigu teismas ras, kad iš tikrųjų to atstovo veiksmai neatitinka pasižadėtai vykdyti programai, kad jie prieštarauja jo pasižadėjimui, laužo programą, tai, kadangi jis buvo išrinktas tik tokiai programai vykdyti, jis gali būti prašalintas. Bet, žinoma, kiekvienas rinkikas skyrium negali jį pašalinti. Balsavimas rinkimuose buvo slaptas, taigi nėra žinoma, ar tas rinkikas balsavo už jį, kuris dabar reikalauja jį pašalinti, ar ne. Be to, ir kiekvienas jo priešas galėtų pasakyti, kad jis peržengė mandatą ir aš už tai jį šalinu. Todėl reikia, kad teismas konstatuotų; jei teismas konstatuoja, kad yra nusižengta programai, tai jis sprendžia apie mandato atėmimą. Vadinas, čia programa sudaro lyg sąlygą, kuria yra pavestas atstovui mandatas, jis mandatą gauna tam, kad šitą programą vykdytų. Šita programiniai — teisminio imperatyvinio mandato rūšis buvo iškelta Prancūzijoje, bet ji ten nebuvo įgyvendinta. Įgyvendinta ji Čekoslovakijoje 1922 m. konstitucijoje; forma ten šiek tiek pakeista, bet pagrindas yra tas pats. Ten veikia ne *programiniai—teisminis*, bet *partiniai—teisminis imperatyvinis mandatas*. Taip pat ten veikia ne vien-

vardinė mažoritarinė rinkimų sistema, kuriai buvo pritaikintas šio mandato sumanymas, bet proporcinė rinkimų sistema. Ten irgi pagrindan dedama ta mintis, kuri atitinka proporcingų rinkimų esmei, bet niekur kitur iš tos rinkimų sistemos nėra padarytos išvados, išskyrus Čekoslovakiją, būtent tos išvados, kad rinkikas, balsuodamas už sąrašą, turi galvoje ne tik kandidatų pavardes, kurios jam daugumoje nėra žinomos, bet turi galvoje kaip tik tam tikrą partinę grupę, tam tikrą socialinę programą šito sąrašo. Pavyzdž., jeigu kas balsuoja už liaudininkus, tai ten sąraše bus įrašyta daug kandidatų. Sleževičių, Toliušį jis gali žinoti, bet daugiausia yra tokių pavardžių, kurių jis nežino; miestuose tai gal dar daugiau žino, bet provincijoje nežino. Arba, žino, kad yra Krupavičius, Stulginskis, bet apie kokį ten Josiuką, pavyzdžiui, vargiai kas žino. Taigi, balsuoja ne dėl pavardžių, bet dėl tam tikros partinės programos, dėl tam tikro socialinio nusistatymo. Todėl išrinktam kokios nors partijos atstovui neleistina pereiti į kitą srovę; pav., jeigu koks nors atstovas, išrinktas ūkininkų sąjungos sąrašo, Seime pereitų į socialdemokratus, arba, priešingai, socialdemokratas, pav., Plečkaitis, pereitų į tautininkus. Tas neleistina, nes rinkikai balsavo už todėl, kad Plečkaitis yra socialdemokratas, o ne todėl, kad jis tautininkas būtų. Tai čia būtų iškreipimas pačios proporcingos rinkimų sistemos esmės. Juk ta proporcinga rinkimų sistema tam ir sudaroma, kad parlamente socialinis nusistatymas reikštųsi proporcingai tam socialiniam nusistatymui, koks yra šalyje. Ir todėl Čekoslovakijoje tas, kas kitur reiškiasi kontrabandiniu imperatyviniu mandatu, tapo įstatymais sankcionuota ir virto tam tikra teisine institucija. Viena Čekoslovakija drįso tai padaryti, kuri taip pat ir konstitucinį teismą drįso pas save įvesti. Tik Čekoslovakijoje ne piliečiai rinkikai gali reikalauti atstovo pašalinimo, bet ta partija, kurios sąrašu jis buvo išrinktas. Čia atstovas veikia kaipo reprezentantas tos grupės, kuri už jį balsavo. Taigi, partija, kaipo sąrašo šeimininkė ir programos dabotoja, gali kreiptis į teismą. Tam yra ten sudarytas tam tikras *rinkimų teismas*, kuris sprendžia ir apie rinkimų išdavas ir apie atstovų pašalinimą. Taigi, partija gali kreiptis į rinkimų teismą dėl savo partijos atstovo, kuris arba išstojo iš partijos arba tapo pašalintas iš jos ir t. t. Įstatymas sako apie tai, jeigu pašalintas atstovas dėl «negarbingo elgesio» iš partijos. Bet rinkimų teismo praktika tą sąvoką išplėtė. Interpretacijos būdu buvo išaiškinta, ir visai logiškai išaiškinta, kad išstojimas iš partijos ar apskritai veikimas, neatitinkamas programai tos partijos, kurios sąrašu atstovas išrinktas, sudaro negarbingą tokio atstovo elgesį, nes tuo jis apgauna tuos, kurie jį išstatė kandidatu ir už jį balsavo. Tuo būdu sąvoka dėl negarbingo elgesio tapo praplėsta, nes kas paprastam piliečiui gal ir nesudaro negarbingo elgesio, tai atstovui tas yra negarbingas elgesys. Čia tik viename atsitikime teismas nepripažįsta negarbingo elgesio, būtent, jeigu atstovas išstoja iš partijos dėl tos partijos skilimo. Skilus partijai, žinoma,

skyla ir parlamento frakcija. Taip Čekoslovakijoje buvo toks atsitikimas, kada socialistinė partija, pirmiau buvusi viena, paskui skilo į tris dalis: į *komunistus*, *sindikalistus* ir *socialdemokratus*. Frakcijoje taip pat toks skilimas įvyko. Toks išstojimas iš partijos nesudaro ten negarbingo elgesio. O visais kitais atsitikimais kiekvienas išstojimas iš partijos sudaro pagrindą partijai reikalauti per rinkimų teismą atimti mandatą iš tokio atstovo. Kreipimasis į teismą įvestas todėl, kad kartais nebūtų kokios nors partijos lyderių grupės intrigų. Kartais gali lyderiai ką nors nešvaraus daryti, atstovas gali reveliacijas padaryti, tai jie gali terorizuoti tokį atstovą. Todėl teismas turi konstatuoti, ar pašalinimo iš partijos pagrindas buvo jo veikime, prieštaraujančiame tos partijos programai, ar gal tai buvo tik koks nors lyderių kaprizas. Taigi, čia yra *partiniai—teisminis* imperatyvinis mandatas.

2. Peticinis imperatyvinis mandatas. Jis irgi savo laiku buvo sumanytas Prancūzijoje, bet ten nebuvo įgyvendintas. Jis buvo įgyvendintas visai kitur, būtent, USA — Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Ten jis net per daug išsiplėtė: ten jis yra taikomas net ir teisėjams ir tuo jis darosi pavojingas. Peticinis imperatyvinis *mandatas y a galimas tik ten, kur yra mažoritarinė rinkimų sistema*. Jo pirminis sumanymas buvo toks, kad atstovo mandatas gali būti atimtas peticijos keliu. Kitaip sakant, jeigu kur parlamentas mandatus tikrina, tai į parlamentą yra paduodama peticija, o kur tikrina teismas — tai į teismą; bet čia numatomas parlamentas, tai jeigu ten paduodama peticija, pasirašyta didesnio rinkikų skaičiaus, negu tas skaičius balsų, kuriais atstovas yra išrinktas, tai tada toks atstovas pašalinamas be jokios procedūros. Aišku, kad tas galima tik mažoritarinėje rinkimų sistemoje, kur renkama balsų dauguma, o proporcinėje rinkimų sistemoje tas negalima, nes čia jeigu kokia nors maža grupė tam tikru būdu vieną atstovą pravestų, tai visuomet didesnių grupių rinkikai, kurių yra daugiau, pasirašytų tokią peticiją ir tos grupės atstovą pašalintų. Taigi, tas sumanyta tik sąryšyje su mažoritarine rinkimų sistema. Tuo būdu, norint pašalinti, reikalinga, kad būtų ne paprasta balsų dauguma, bet dauguma didesnė, negu buvo tą atstovą išrenkant. Tokioje formoje šitas imperatyvinis peticinis mandatas nebuvo įgyvendintas. Bet jis tapo įvestas Amerikoje kaipo vadinamoji «*Recall peticija*, kuri veikia tik atskiruose štatuose. Ten, jeigu gaunama tokia peticija, tai, einant «Recall» dėsniais, atstovas nėra pašalinamas, bet vyksta perrinkimai, kitaip sakant, įvyksta nauji rinkimai. Jeigu jis vėl bus išrinktas, tai tada atkrinta tas «Recall», o jeigu nebus išrinktas, tai, vadinas, bus išrinktas kas kitas ir tada jis nustoja mandato. Tuo būdu patikrinamas jo mandatas. Žinoma, toks «Recall» kartais skaudžiai užgauna atstovą, reikalauja daug išlaidų, todėl kai kuriuose štatuose iš kėlus «Recall'io peticijos sumanymą, prieš renkant parašus prieš atstovą, tas atstovas gali parašyti atsikirtimą. Taip, kad kiekvienas, kuris duoda savo parašą po «Recall'o» peticija, gali išklausyti ir antrąją pusę (Audiatur et altera pars) ir pasirašo

jau visai sąmoningai. Kitur daroma ne taip, bet «Recall» paliestam atstovui atsikirsti suteikiama vietos tam tikrame oficialiniame organe. Be to, «Recall'io» rimtumas apdraudžiamas tuo, kad jeigu «Recall'io» paliestas atstovas rinkimuose iš naujo išrenkamas, tai išlaidas apmoka «Recall'io» peticiją pasirašę asmenys. Tuo apdraudžiama nuo neapgalvotų peticijų ir tas, kuris deda savo parašą po «Recall'iu», žino, kad jeigu atstovas bus iš naujo išrinktas, tai rinkimų kompanijos išlaidų dalis teks ir jam mokėti. Toks yra peticinis imperatyvinis mandatas. Įdomi imperatyvinio mandato forma yra Šveicarijoje, veikia irgi tik atskiruose kantonuose, būtent, t. v. «Abberufungsrecht». «Recall'io» institucija Amerikoje yra taikoma ne tik parlamento atstovams, bet ir įvairiems rinktiems valdžios organams ir teisėjams.

3. Šveicarijos Abberufungsrecht. Šveicarijos kantonuose Abberufungsrecht teisėjams netaikomas. Ten yra direktorinis režimas. Vyriausybė ten yra kolegialinė (Vyriausybe mes visuomet vadinsime pagrindinį administracijos organą, tai prašau turėti galvoje), kai kur net ir renkama piliečių rinkikų. Taigi, ten Abberufungsrecht liečia ne tik parlamentą, bet kai kur ir vyriausybę. Kitur mes matėm, kad atstovą atšaukti galėjo partijos ar tam tikros rinkimų apygardos, o čia yra klasiška imperatyvinio mandato konstrukcija. Čia turima galvoje kad ne atskiras atstovas turi mandatą iš atskirų apygardų, bet kad visas parlamentas en bloc atstovauja visą teisinę tautą en bloc. Todėl ne atstovas turi mandatą iš rinkikų, bet parlamentas turi mandatą iš teisinės tautos. Tuo būdu, čia jau nebe atskiri atstovai, bet visas parlamentas gali būti teisinės tautos atšauktas, paleistas. Tas vyksta liaudies iniciatyvos ir referendumo keliu; vyksta taip, kad tam tikras ar skaičius ar nuošimtis piliečių rinkikų gali iškelti sumanymą apie parlamento paleidimą, apie mandato iš jo atėmimą. O jeigu tas iškelta, tai tada viskas perduodama referendumui. Jei referendumas nubalsuoja paleisti, tai parlamentas paleidžiamas. Toks yra Abberufungsrecht.

4. Organizuotų korporatyvinių vienetų imperatyvinis mandatas. Dar lieka viena forma, būtent, organizuotų korporatyvinių vienetų imperatyvinis mandatas. Ten, kur organizuoti korporatyviniai vienetai yra atstovaujami, gal ir nėra tokių sunkumų dėl atstovo atšaukimo, kokių yra ten, kur atstovaujama neorganizuota masė. Ten nėra jokios prasmės leisti, kad tas atstovas galėtų elgtis prieš nusistatymą to socialinio veiksnio, kuris jį pasiuntė. Čia ir kontrolė lengvai vykdoma ir pakeitimas vieno atstovo kitu gali lengvai vykti. Tokia forma veikia Vokietijoje, taip pat ir dabartiniame Vokietijos respublikoniškame Reiche. Būtent, dėl taip vadinamojo Bundesrahto Vokietijos imperijoje, o dabartinėje respublikoniškoje Vokietijoje — dėl Reichsrahto. Seniau Bundesrahte, o dabar Reichsrahte yra atstovaujamos Vokietijos žemės. Kiekvienos žemės vyriausybė per savo narius dalyvauja Reichsrahte. Žinoma, jeigu kurios nors vyriausybės narys, dalyvaudamas Reichsrahto posėdžiuose

tos vyriausybės vardu, ims elgtis neatitinkamai tos valstybės, tos vyriausybės nusistatymui, tai jis bus pakeistas kitu nariu. Tokia pat imperatyvinio mandato forma veikia ir sovietiniame režime. Sovietiniame režime yra atstovaujami organizuoto proletariato socialiniai junginiai: fabrikų komitetai, profesinės darbininkų sąjungos, darbininkų koperatyvai. Šitie junginiai siunčia savo atstovus į sovietus ir paskui kiekvienu momentu gali juos atšaukti, jeigu jie netinkamai jų nusistatymui veiks. Be tokių organizuoto proletariato atstovų ten yra dar t. v. «darbo žmonių» atstovai. «Darbo žmonės» ten yra visi, išskyrus buržuaziją. Čia taip pat nėra organizuotų veiksnių kaip tokių, bet dalykas tas, kad jie balsuoja ir renka organizuotu būdu. «Darbo žmonės» ten taip pat renka organizuotai savo susirinkimuose. Sakysim, yra daromas visuotinis «darbo žmonių» susirinkimas. Kadangi miestuose jų yra daug ir į vieną butą negali tilpti, tai skirstoma kurijomis. Tokio susirinkimo dienotvarkėje tarp ko kita statomas taip pat ir punktas «atstovo rinkimas į sovietą.» Rinkimai vyksta atviru balsavimu, rankų pakėlimu. Susirinkime pirmininkaujantis komunistas stato kandidatūrą, o kiti balsuoja. Paprastai visi balsuoja už, nes bijo balsuoti prieš... Kaip rinkimai vyksta be jokių formalybių, taip ir dėl atstovo atšaukimo kiekvienas gali tokiame pat susirinkime iškelti sumanymą. Ten kiekvienas atstovas per dvi savaites privalo duoti apyskaitą iš savo veikimo. Jeigu dusyk iš eilės tokios apyskaitos neduos, tai jis automatiškai nustoja mandato. Jeigu kas iškelia atstovo pašalinimo klausimą, tai tada susirinkime balsuojama; jeigu dauguma balsuos už pašalinimą, tai jis pašalinamas ir renkamas naujas. Toks yra organizuotų korporatyvinių vienetų imperatyvinis mandatas.

Mes jau iššiūrėjom įvairias imperatyvinio mandato formas. Radome keturias tipiškas formas mūsų laikais vartojamojo imperatyvinio mandato. Būtent, programiniai-teisminis imperatyvinis mandatas; jo ypatinga ir labai įdomi rūšis yra Čekoslovakijoj, t. v. partiniai-teisminis mandatas. Paskui, peticinis imperatyvinis mandatas; jo ypatinga rūšis, labai plačiai vartojama Amerikoje — «Recall». Paskui dar Šveicarijos «Abberufungsrecht» ir pagaliau organizuotų korporatyvinių vienetų imperatyvinis mandatas; tokią imperatyvinio mandato rūšį radome Vokietijoje, kur ja veikia Reichsrahto atstovai, ir radom ją SSSR ar apskritai sovietiniame režime. Imperatyvinis mandatas seniau buvo labai plačiai vartojamas, bet demokratinėje konstrukcijoje, kuri įsivyravo 18 smž. pabaigoje ir 19 amž., imperatyvinis mandatas tapo pakeistas reprezentaciniu mandatu, kurio konstrukcija yra, kaip mes žinome, dirbtina, ji yra klasiškos demokratinės valstybės santvarkos padaras. Tačiau iš dalies jau 18 amž., o ypač 19 amž., reprezentacinis mandatas visiškai pakeitė imperatyvinį mandatą. Taip pat ir ligi šiol daugumoje valstybių reprezentacinis mandatas vyrauja. Aš sakau, kad kalbėdami apie reprezentacinį mandatą mes turėsime galvoje ne visus valdininkus, nes valdininkai visuomet veikia imperatyviniu mandatu; mes čia turime galvoje tik antros rūšies valdančiuo-

sius, vadinas, tuos, kurie yra renkami pirminių reprezentantų. Nors daugumoje valstybių ligi šiol reprezentacinis mandatas veikia, bet, kaip jau sakiau, naujaisiais laikais yra labai žymi tendencija grįžti į tą imperatyvinį mandatą. Formos, mano nurodytos, gal yra šiek tiek kitokios, naujesnės, bet iš esmės tai yra imperatyvinis mandatas. Ir šita tendencija reprezentacinį mandatą pakeisti imperatyviniu, kaip matėme, yra įvykdyta Šveicarijos kantonuose, yra įvykdyta Amerikos štatuose, yra įvykdyta Čekoslovakijoj ir yra įvykdyta sovietiniame režime. Šveicarijoje ir Amerikoje, kaip sakiau, tas įvykdyta tik kantonuose ir štatuose, bet ne federacijoje, ne sąjungoje. Prieš baigdamas šį skyrių dar tik nurodysiu į *tiesioginį valdymą teismo srityje.* Ligi šiol mes tiesioginį ir reprezentacinį valdymą turėjom galvoje ypač įstatymų leidžiamojoje ir administracijos srityse. Bet teismo srityje taip pat gali reikštis tiesioginis valdymas. Ir plačiai vartojama tiesioginio valdymo forma teismo srityje yra t. v, *prisiekusiųjų posėdininkų teismas.* Žinoma, tokio teismo darbą ne visi piliečiai atlieka, yra imami tik tam tikri žmonės iš piliečių tarpo, kurie tą teismo darbą atlieka, tačiau vis dėlto jie nėra skirti valdininkai. Tai šiuo aš ir baigiu skyrių apie tiesioginį ir reprezentacinį valdymą.

Įvairūs režimai

Dabar mes pradėsime labai platų skyrių. Būtent, iššiūrėsime įvairius tipiškus valstybės režimus. Čia teks mums iššiūrėti tokie režimai, kurie yra plačiausiai vartojami mūsų laikais ar kurių įtaka į įvairių valstybių konstitucinę teisę yra didžiausia. Būtent, čia mums teks iššiūrėti t. v. *prezidentinio valdymo režimas.* Mes jį iššiūrėsime pirmiausia. Jis veikia Amerikoje ir atitinka klasišką demokratinę konstrukciją. Paskui iššiūrėsime *parlamentinį režimą,* kitaip vadinamą *parlamentarizmu.* Jis gimė ir išaugo Anglijoje. Europos kontinente jis yra plačiausiai vartojamas. Mes turėsime iššiūrėti jo atsiradimo genezį, o todėl turėsime iššiūrėti ir Anglijos *prerogatyvinį režimą,* iš kurio jis išsivystė, nes kitaip mes tiksliai nesuprasime klasiško parlamentarizmo, arba 19 amž. Anglijos režimo. Toliau paliesime dar naująjį Anglijos t. v. *plebiscitinį,* arba *kabinetinį* režimą, kuris yra labai įdomus ir kuris Anglijoje pakeitė klasišką parlamentinį režimą. Paskui iššiūrėsime *Europos kontinento parlamentarizmą,* paskolintą iš Anglijos ir iškreiptą. Taigi, mes turėsime galvoje du parlamentarizmo tipus: *klasiškąjį Anglijos parlamentarizmą,* kuris buvo Anglijoje 19 amž., ypač karalienės *Vikto ijos* viešpatavimo metu, ir *iškreiptąjį Europos kontinento parlamentarizmą,* kuris ne visose Europos kontinento valstybėse vienodai iškreiptas, bet kuris turi tam tikrą iškreipimo tendenciją, vedančią į parlamento diktatūrą. Toliau iššiūrėsime t. v. *direktorinio valdymo režimą,* kuris tipiškoje formoje veikia Šveicarijoje. Ir, pagaliau, iššiūrėsime *sovietinį režimą,* kuris veikia SSSR ir visose tose valstybėse, kurios įeina į SSSR.

Prezidentinio valdymo režimas. Pradėsime nuo *prezidentinio valdymo režimo*, kuris veikia Amerikoje ir kuris labiausiai surištas su klasiška demokratine konstrukcija. Mūsų laikais šitas režimas veikia Amerikoje — USA ir, kiek man teko sužinoti iš literatūros, taip pat ir kitose Amerikos valstybėse. Šitas režimas reiškiasi seniausioje mūsų laikais veikiančioje konstitucijoje, būtent USA konstitucijoje. Tai yra pirmutinė konstitucija ir vienintelė, kuri taip ilgai nekeista išsilaikė. Kitos konstitucijos, dar tik 19 amž. nustatytos, jau neveikia, o šita veikia nuo 18 amž. Tai yra seniausia konstitucija pasaulyje. Mes jau žinome, kad klasiška demokratinė konstrukcija reiškiasi ypač trimis institucijomis: *steigiamoji ir įsteigtoji valdžia rašytoji konstitucija ir funkcionalinis įsteigtosios valdžios suskirstymas.* Visos šitos žymės prezidentinio valdymo režime randasi ir randasi aiškiausioje, griežčiausioje formoje.

Pirmiausia dėl steigiamosios ir įsteigtosios valdžios. Vos tik atvertę USA konstituciją, jau pačioje įžangoje mes užtinkame žodžius, kad mes, USA tauta, leidžiame ir nustatome šią konstituciją tokiais ir tokiais tikslais. Jau pačioje pradžioje mes randame paskirstymą į steigiamąją ir įsteigtąją valdžias. Mes, USA tauta, suvereninė tauta, kuri nėra konstitucijos įsteigta, kuri ne iš konstitucijos atsirado, bet buvo anksčiau, prieš konstitucijos atsiradimą, leidžiame konstituciją. Toliau eina straipsniai, kur kalbama apie *įsteigtąją* valdžią. Jau pirmame straipsnyje mas randame, kad kongresui yra pavedama įstatymų lei. džiamoji funkcija. Antrame straipsnyje sakoma, kad prezidentuvaldymas pavedamas. Trečiame straipsnyje kalbama apie teismą. Toliau eina kitokios smulkmenos. Taigi, čia jau liečiama įsteigtoji valdžia, kuri iš konstitucijos atsirado; įvairios valdžios funkcijos atliekamos įsteigtųjų organų. Čia yra dar vienas veiksnys, kurio mes dabar neliesime ir kurį mes iššiūrėsime sąryšyje su Prancūzijos 1791 m. konstitucija, kuri buvo pirmutinė Europos kontinente ir kuri buvo sudaryta klasiškos demokratinės konstrukcijos būdu. Šitas dalykas, greta konstitucijos atsiradęs, tai yra t. v. «žmogaus ir piliečio teisių deklaracija». Prancuzijoje šita deklaracija buvo paskolinta iš Amerikos. Tiesa, sąvokų nereikėjo skolinti, nes jos buvo Ruso moksle, bet tos deklaracijos forma buvo paskolinta iš Amerikos. Bet ir Amerikoje tokia deklaracija buvo atskiruose štatuose leidžiama, o USA tokios deklaracijos neturėjo. Tuo tarpu šitos deklaracijos mes neliesime. Taigi Amerikos konstitucija yra laisvos, suvereninės tautos kūrinys, kas matyti iš pačios įžangos. Ji yra įsteigtosios valdžios pagrindas. Visas įsteigtosios valdžios funkcionalinis veikimas atsirado einant konstitucija. Konstitucija yra steigiamosios valdžios kūrinys. Pačioje konstitucijoje nurodoma ypatinga konstitucijai keisti tvarka ir valdžios funkcijų suskirstymas. Prezidentinis režimas ypač yra ryškus, ir tuo jis skiriasi nuo kitų režimų, valdžios funkcionaliniu suskirstymu. Šituo atžvilgiu mums šis režimas yra įdomiausias. Steigiamosios ir įsteigtosios valdžios, taip pat ir rašytosios konstitucijos tezės yra paskolintos ir įvairiuose kituose režimuose, išskyrus tik naująjį Anglijos

režimą, kuris tokių tezių nežino. Šiaip, ir iškreiptasis Europos kontinento parlamentarizmas, ir direktorinis Šveicarijos režimas, ir sovietinis režimas, ir įvairios kitokios Europos kontinento režimų formos steigiamosios, įsteigtosios valdžios ir rašytosios konstitucijos tezes taip pat palaiko. Prezidentinis režimas kaip tik ryškiausiai išsiskiria funkcionaliniu valdžios suskirstymu. Čia mes turėsime galvoje *formalinį* valdžios funkcijų suskirstymą. Šitame suskirstyme yra trys funkcijų kategorijos: įstatymų leidimas, valdymas arba administracija ir teismas. Kadangi kalbame apie formalinį valdžios funkcijų suskirstymą, tai, kaip mes žinome, kiekvienai funkcijų kategorijai turi atitikti hierarchiška organų sistema su savo pagrindiniu organu, nepriklausomu kitų pagrindinių organų. Be to, kiekviena tokia hierarchiška organų sistema veikia sau, nesikišdama į kitos funkcijos kategorijos veikimą, nekontroliuodama kitos funkcijos organų veikimo, o taip pat ir neleisdama savęs kontroliuoti arba kištis į savo darbą. Taigi, yra trys hierarchiškos sistemos arba pagrindiniai organai: 1) *kongresas,* kurį kitaip mes galime vadinti parlamentu (bet individualinis to parlamento pavadinimas Amerikoje yra kongresas). Kongresas, kaipo pagrindinis konstitucinis organas įstatymams leisti, susideda iš dviejų rūmų. Bet tie dveji rūmai nesudaro dviejų atskirų organų; kongresas vis dėlto yra vienas ir įstatymų leidimo atžvilgiu darbas yra baigtas tik tada, kada abeji rūmai, abu kongreso veiksniai sutiks. Įstatymai negali būti skyrium leidžiami ir vienų ir kitų kongreso rūmų, bet tik abiejų rūmų *drauge.* Dviejų rūmų problemą mes iššiūrėsime savo laiku skyrium. Tai yra labai įdomi problema, apie kurią visiškai negalima taip šabloniškai spręsti, kad dveji rūmai tai neva «reakcija», o vieni rūmai — neva «pažanga». Tai yra labai klaidinga nuomonė, nieko panašaus iš tikrųjų nėra. Mes pamatysim, kodėl tokia nuomonė susidarė. Tai yra tam tikros istoriškos antrųjų arba aukštesniųjų rūmų kilmės rezultatas, kuris virto tam tikru prietaru. Bet vis dėlto demokratinis mokslas 18 amž. turėjo galvoj tik vienus rūmus: vieną vienalypę tautą ir vieną jos atstovybę. Tuo tarpu Amerikoje, t. y. ten, kur buvo pirmutinis bandymas praktiškai įgyvendinti demokratinę konstrukciją, mes randame dvejus rūmus. Kodėl? O todėl, kad ten valstybė yra *federacinė.* Kaip pamatysim, Prancūzijoje 18 amž. pabaigoje, kada tapo įgyvendinta demokratinė konstrukcija, buvo unitarinė valstybė, o Amerikoje — federacinė valstybė, kurioje, einant gryna demokratine konstrukcija, visuomet yra bent du veiksniai. Vienas veiksnys, einant demokratinėmis pažiūromis, yra teritorinė tauta (populus), o kitas veiksnys tai yra tos sufederuotos valstybės *nariai.* Taigi, Amerikoje tais veiksniais yra USA teritorinė tauta ir štatai. Kongrese yra abiejų šitų veiksnių atstovybė. Vieni rūmai, t. v. atstovų rūmai, yra *tautos atstovybė,* kiti rūmai, t. v. senatas yra *štatų atstovybė.* Vadinas, kongresas kaipo toks apima ir USA *tautos* ir USA štatų atstovybę ir yra pagrindinis konstitucinis organas įstatymams leisti.

Valdymo, arba administracijos pagrindinis organas (kitaip sakant vyriausybė) *prezidentiniame valdyme susideda iš vieno*

veiksnio, būtent, iš prezidento. Šiuo prezidentinis režimas skiriasi nuo parlamentinio, nuo direktorinio ir kitų režimų. Čia visa vyriausybė susideda iš vieno asmens: iš prezidento; jis vienas ten vyriausybę sudaro; ne tik vyriausybė, bet visas valdymas, visa administracija randasi jo asmenyje. Tas, žinoma, nereiškia, kad jis vienas visus darbus šioje srityje atlieka; yra daugybė kompetencinių organų, yra visa valdymo arba administracijos hierarchiška sistema, bet visa ta sistema hierarchišku ryšiu, aukštesniems kontroliuojant žemesnius, prieina prezidentą, visa ji sudaro lyg ir, taip sakant, išplėtimą pagrindinės administracijos kompetencijos, kurią turi prezidentas. Todėl ir pats tas režimas vadinasi prezidentinio valdymo režimu. Prezidentas, kaip ir kongresas, Amerikoje yra renkamas teisinės tautos. Nors prezidentas yra vienas asmuo, bet vis dėlto jame reiškiasi abu federacinės valstybės pagrindiniai veiksniai, būtent, teritorinės tautos ir štatų veiksniai. Tie veiksniai yra sujungti tuo būdu, kad prezidentą renka ne visa tauta. Tauta renka tik prezidento rinkėjus. Bet ir tai ne visa tauta, ne, taip sakant, USA teisinė tauta kaipo vienetas renka tuos rinkėjus, bet jie yra renkami *štatų teisinės tautos.* Vadinas, kiekvieno štato teisinė tauta renka tuos rinkėjus, kurie vėliau sudaro kolegiją prezidentui rinkti. Tuo būdu čia sujungiami ir populi ir štatų veiksniai. Kaip sakiau, visas valdymas yra prezidento asmenyje. Tiesa, ten yra ir ministeriai (štats sekretoriai), bet jie tėra tik valdininkai; jie prezidento skiriami, šalinami, jie atsako tik prieš jį vieną ir yra jo agentais. Prezidentas viską koncentruoja savyje.

Taigi, įstatymų leidime yra kongresas, valdyme — prezidentas. Kiekvienas veikia sau. Teismas taip pat veikia sau. Ten yra bendras dėsnis, kad kiekvienas pagrindinis organas veikia sau, nesikiša į kito darbą, nekontroliuoja kitų ir pats nėra anų kontroliuojamas. Vis dėlto šitame režime formalinis valdžios funkcijų suskirstymas yra griežtesnis, kaip kitur. Tačiau jis nėra absoliučiai griežtas; visgi jis nėra išlaikytas taip, kad nebūtų jokių išimčių, jokių nenuoseklumų. Visiškai griežtas formalinis valdžios funkcijų suskirstymas reprezentaciniame valdyme, kur neveikia joks suvereninis organas, kuris jungtų visų tų suskirstytų organų darbą, kur tik viena konstitucija palaiko valdžios vienumą, iš tikrųjų būtų anarchijos pavojus. Todėl vis dėlto tenka tam tikros išimtys padaryti. Be to, pats gyvenimas kontrabandiniu būdu kartais papildo tas išimtis naujomis išimtimis ir vis dėlto tam tikrą, kartais aprėžtą, bendradarbiavimą tarp tų įvairių suskirstytų organų nustato. Sakysim, prezidentui turėtų čia priklausyti tiktai valdymas; jis negalėtų kištis į įstatymų leidimą, nes tas darbas kongresui priklauso. Ir iš tikrųjų prezidentas tame režime neturi įstatymų iniciatyvos; nei jis, nei ministeriai neturi įstatymų iniciatyvos; ministeriai yra tik prezidento valdininkai, prezidentas yra jų šefas. Šiuo šitas režimas skiriasi nuo parlamentarinio ir nuo direktorinio režimo. Be to, prezidentas nei asmeniškai, nei per savo agentus nedalyvauja ir negali dalyvauti įstatymų svarstyme. Šiuo šis režimas irgi skiriasi nuo kitokių režimų, kur vyriausybės nariai dalyvauja

parlamente įstatymus svarstant ir gali ginti arba priešintis kai kuriems sumanymams. Bet ir prezidentiniame režime yra vis dėlto viena išimtis, būtent, prezidentas čia turi *reliatyvinį «veto»*. Jau tai yra tam tikras kišimasis į įstatymų leidžiamąją sritį. Prezidentas kongreso priimtus įstatymus gali grąžinti kongresui iš naujo persvarstyti. Jeigu abeji kongreso rūmai dviem trečdaliais balsų grąžintąjį įstatymą iš naujo priims, tai tada įstatymas turi būti paskelbtas ir jis įsiteisėja, nežiūrint į pareikštąjį *«veto»*. Bet vis dėlto tas faktas, kad prezidentas gali grąžinti priimtąjį įstatymą naujai apsvarstyti ir kad tokiam įstatymui priimti reikalaujama kvalifikuota balsų dauguma, sudaro tam tikrą prezidento kišimąsi į įstatymų leidžiamąją funkciją. Tai jau yra išimtis, nenuoseklumas. Paskui, prezidentas, neturėdamas kongreso darbo kontrolės teisės, negali kongreso paleisti. Įstatymų iniciatyva ten priklauso išimtinai kongresui; jis vienas gali įstatymus kelti, pats juos svarsto ir negali būti niekeno paleistas; jis išrenkamas tam tikram laikui ir tik tam laikui pasibaigus gali įvykti nauji rinkimai. Bet ir čia yra tam tikrų pataisų, kurios šiek tiek suminkština tą funkcionalinio suskirstymo griežtumą. Būtent, konstitucijoje yra pasakyta, kad prezidentas «laikas nuo laiko» (termino nėra nustatyta) teikia kongresui bendrąją respublikos padėties apyskaitą. Kartu su apyskaita jis gali kongresui paduoti ir tokius dalykus, kurie, jo nuomone, turėtų būti aprūpinti įstatymais. Vadinas, jis gali nurodyti, kad būtų reikalinga, naudinga išleisti toks ar kitoks įstatymas. Žinoma, tie nurodymai gali būti patiekiami tik bendroje formoje, jie kongresui nėra privalomi. Tai yra, taip sakant, tik kaip ir eksperto nuomonė, kuria kongresas nėra varžomas. Taigi, čia nėra įstatymų iniciatyva. Be to, prezidentas šaukia nepaprastas kongreso sesijas, tam tikrais atsitikimais jis net gali atidėti kongreso posėdžius. Tai tokios yra išimtys ir tokios institucijos, kurios vis dėlto nustato tam tikrą, nors ir aprėžtą, bendradarbiavimą, tam tikrą ryšį tarp tų suskirstytų organų. Bendra mintis yra tokia, kad kongreso kompetencija yra įstatymai leisti ir čia jis vienas viską sprendžia. Pati konstitucija tiesiog draudžia prezidentui ar jo agentams įeiti į kongreso posėdžius. Vadinas, ne tik dalyvauti įstatymų svarstyme, kaip tai yra kitų režimų leidžiama, bet net ir įeiti į kongreso posėdžius draudžiama. Tuo norima pašalinti bet kuri vyriausybės įtaka į įstatymų leidėją. Vis dėlto tenka pasakyti, kad kadangi valdymas yra tokia funkcija, kuri daugiausia susitinka su asmens reikalais, kuri yra jautriausia gyviems piliečių reikalams, tai vyriausybė, iš tikrųjų, turi didžiausių kvalifikacijų tam, kad žinotų kas ir kokiais įstatymais reikia aprūpinti. Ji čia turi net daugiau kvalifikacijų kaip pats įstatymų leidėjas. Todėl visiškas vyriausybės ir jos agentų pašalinimas nuo dalyvavimo įstatymų leidime yra, iš tikrųjų, neigiamoji pusė šito prezidentinio valdymo režimo. Vis dėlto įstatymų leidėjas galėtų naudotis vyriausybės prityrimu, jos žiniomis. Todėl šitas trūkumas, kurį ten šitas režimas nustato, kontrabandiniu būdu šiek tiek papildomas; vis dėlto ten vyriausybės bendradarbiavimas su kongresu įsta-

tymo leidimo atžvilgiu vyksta. Ten konstitucija draudžia vyriausybei ar jos agentams dalyvauti kongreso posėdžiuose, bet nieko nesako apie dalyvavimą *komisijų* posėdžiuose. Taigi, komisijų posėdžiuose ir dalyvauja prezidento agentai (štats sekretoriai); jie ten informuoja, suteikia žinių, gina tam tikrus projektus, dėl kitų pasisako prieš, žodžiu, dalyvauja svarstyme. Plenume dalyvauti jiems uždrausta, bet komisijose jie dalyvauja ir ten bendradarbiavimas vyksta.

Antra vertus, kongresas negali kištis į vyriausybės darbus. Ten kongresui nepriklauso jokia vyriausybės darbų kontrolė, kaip tas yra parlamentiniame režime ar kitur, kur nėra griežto formalinio valdžios funkcijų suskirstymo. Čia nėra jokios vyriausybės kontrolės, nėra jokios vyriausybės atsakomybės prieš kongresą, nėra tos institucijos, kuri sudaro patį pagrindinį parlamentinio režimo dėsnį, t. y. pasitikėjimo institucijos. Vyriausybė ten nėra reikalinga kongreso pasitikėjimo, kaip ir kongresas nėra reikalingas vyriausybės pasitikėjimo: vyriausybė negali kongresą paleisti, o kongresas negali pareikšti nepasitikėjimo vyriausybei, tai ne jo dalykas. Nėra čia taip pat ir visų kontrolės institucijų, kaip paklausimai, interpelacijos ir t. t. Bet vis dėlto ir ten yra vienas dalykas, kuriuo kongresas, nors ir netiesioginiai, be abejo, gali veikti vyriausybę. Būtent, tai yra biudžetas, kurį kongresas priima. Valdymas be lėšų nėra galimas, tuo tarpu biudžetas priklauso nuo kongreso. Toliau, nors vyriausybė neatsakinga prieš kongresą, bet vis dėlto yra viena prezidento atsakomybės forma, kurioje kaip tik kongreso rolė yra svarbi. Būtent, už tarnybinius prezidento ir kitų valdininkų nusikaltimus kongresas gali kelti bylą, apie ką jau turėjome progos kalbėti. Žemesnieji rūmai gali kelti bylą dėl baudžiamojo tarnybinio prezidento ar kurio kito valdininko nusikaltimo. Senatas tada sprendžia iškeltąją bylą. Čia yra t. v. «*impimento*» teismas, kuris sudaro išimtį įstatymų leidimo ir teismo funkcijų suskirstyme, nes čia tam tikra baudžiamoji teismo funkcija priklauso įstatymų leidžiamajam organui. Toliau, yra dar viena išimtis. Būtent, tarptautinių sutarčių sudarymo atžvilgiu ir diplomatinių atstovų, teisėjų ir valdininkų skyrimo atžvilgiu prezidentas yra reikalingas senato nutarimo ir sutikimo. Išskyrus šias išimtis, valdžios funkcijų formalinis suskirstymas yra pilnas.

Pagaliau, trečioji funkcijos kategorija yra teismas. Teismas sprendžia bylas, kaip pasakyta USA konstitucijoje, «*eidamas konstitucija, įstatymais ir teisingumu*». «Eidamas konstitucija» — tai yra pagrindas, kaip mes žinome, kuriuo remiasi Amerikoje veikianti teismo atsitiktinė įstatymų konstitucingumo quasi kontrolė. Ten konstitucija veikia kaip įstatymas, kurio imperatyvai yra teismui privalomi, todėl konstitucijai priešingas įstatymas negali veikti. Ypatinga Amerikos teisme, ko nėra Europos kontinente, tai tas, kad ten teismas, be konstitucijos ir įstatymų, turi dar trečią pagrindą — *teisingumą*. Amerikos konstitucija pabrėžia taip pat visų teismo organų pagrindinumo pobūdį. Ji sako, kad teismo valdžia priklauso aukščiausiam teismui ir tiems žemesniems teismams, kurie bus sudaryti. Vadinas, kiek-

vienas teismo organas turi teismo valdžios, kiekvienas yra lygus, kiekvienas yra pagrindinis. Tai yra teismo funkcijos ypatybė, kurią mes jau iššiūrėjom. Teismas yra nepriklausomas, veikia savo srityje, neatsižiūrėdamas vyriausybės ir kongreso, teisėjų nepašalinamumas yra garantija teismo nepriklausomybei. Be to, yra dar ir antras tos garantijos dėsnis, konstitucijoje pareikštas, būtent, kad paskirtoji teisėjams alga negali būti sumažinta. Vadinas, įstatymas, kurs mažintų teisėjams algą, būtų nekonstitucingas, nes pačioje konstitucijoje tas yra apsaugota, kad tuo būdu (algos mažinimu) teisėjai nebūtų paveikiami. Į teismo funkciją negali kištis nei kongresas, nei vyriausybė, išskyrus «*impimento*» teismą už nusikalstamus tarnybinius prezidento ir valdininkų darbus.

Tokia yra prezidentinio režimo konstrukcija Amerikoje, kuri išliko ligi mūsų laikų. Šita konstrukcija prigijo visose Amerikos valstybėse ir turėjo taip pat žymios įtakos į Europos konstitucinę teisę. Bet su laiku Europos konstitucinei teisei didesnės įtakos įgijo Anglijos konstitucinė teisė, kuri suteikė ir kitokią kryptį Europos konstitucinei teisei. Demokratinė santvarka Europos kontinente pradžioje, didžiosios prancūzų revoliucijos metu, apsireiškė panašiu režimu kaip ir Amerikoje. Tada Anglijos konstitucinės teisės įtaka dar nebuvo ryški. Pirmoji rašytoji konstitucija Europos kontinente yra Prancūzijoje 1791 m. konstitucija. Šioje konstitucijoje mes randame didžiumą tokių institucijų, kaip Amerikoje. Ten mes irgi randame tuos pačius tris klasiškos demokratinės konstrukcijos pagrindinius dėsnius: steigiamąją ir įsteigtąją valdžią, rašytąją konstituciją ir įsteigtosios valdžios funkcionalinį suskirstymą.

Čia tenka mums dar atsižiūrėti į tą «žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją», kurią jau pirmiau minėjau. Amerikoje tokios deklaracijos buvo tik atskiruose štatuose priimtos, o Amerikos federacijoje nebuvo. Ten veikia tik viena konstitucija. Tuo tarpu Prancūzijoje, greta konstitucijos, buvo priimta ir šita «žmogaus ir piliečio teisių deklaracija», kuri sudarė lygiagrečią ar net ir aukštesnę už rašytąją konstituciją teisę. Yra žymus konstruktyvinių dėsnių skirtumas tarp «žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos» ir tiek pirmosios, tiek ir paskesniųjų Prancūzijos konstitucijų. Dalykas tas, kad 1791 metų konstitucija buvo nustatyta jau klasiško demokratinio mokslo tezėmis, tuo tarpu «žmogaus ir piliečio teisių deklaracija» buvo nustatyta dar senomis Ruso mokslo sąvokomis. Todėl ir visos steigiamosios, o ypač įsteigtosios valdžios konstrukcijos tezės prieštarauja «žmogaus ir piliečio teisių deklaracijai». Būtent, deklaracijoje skelbiama, kad įstatymas esąs bendrosios valios reiškinys, kad visi piliečiai turi teisės asmeniškai ar per atstovus dalyvauti įstatymų leidime. Tauta, kaip parašyta deklaracijoje, turinti teisės reikalauti iš kiekvieno valdininko jo darbų apyskaitos. Deklaracija numato taip pat ir įgimtųjų, neperleidžiamųjų teisių sąvoką. Žodžiu, visa ta deklaracija yra nustatyta Ruso koncepcijos sąvokomis: kiekvienas pilietis yra suverenas, jų visuma — tauta, bendroji tautos valia — suvereniteto ir įstatymų reiški-

masis. Įstatymas yra bendros valios fiksavimas, todėl tegalimas *visų* piliečių, ne teisinės tautos, bet visų piliečių tiesioginis valdymas. Visi turi ar asmeniškai ar per savo atstovus dalyvauti įstatymų leidime. Jeigu dalyvautų per atstovus, tai tik per tokius atstovus, kuriuos visuomet gali kontroliuoti ir reikalauti jų darbų apyskaitos. Taigi čia nėra suskirstymo į pirmos ir antros eilės valdančiuosius. Valdantieji yra vieni, jie patys yra suverenai, jie visus valdžios darbus patys ar per savo agentus atlieka. Tokioje konstrukcijoje nėra vietos įsteigtajai valdžiai, nes įsteigtoji valdžia turi būti reprezentacinė. Jeigu čia yra tik agentai, veikiantieji imperatyviniu mandatu, tai čia netenka kalbėti apie kokią nors šitų priklausomųjų agentų «valdžią». Tai tokia konstrukcija yra «*žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje*». Šita konstrukcija nėra klasiška demokratinė konstrukcija, tuo tarpu 1791 metų konstitucijoje jau mes randame visus elementus klasiškosios demokratinės konstrukcijos.

Pažinę USA konstitucinę santvarką, dabar turėsime išžiūrėti, kaip demokratinės tezės pirmą kartą įžengė į pozityvinę Europos konstitucinę teisę. Mes jau žinome, kad tai buvo didžiosios prancūzų revoliucijos metu. Ypač čia mums bus svarbu išžiūrėti pirmoji didžiosios prancūzų revoliucijos konstitucija (1791 metų), nes tuoj po to šitą konstitucinę santvarką, nustatytą demokratiniais dėsniais, Europos kontinente ėmė keisti, taisyti, įsileisti į įvairius kompromisus. Amerikoje tas nebuvo reikalinga; ten, kaip mes žinome, demokratinės konstrukcijos dėsniai turėjo tam tikrų precedentų, todėl ir pati konstitucinė santvarka, paremta tais dėsniais, ten įsigalėjo ir pasirodė pastovi, tuo tarpu Europos kontinente ji buvo dirbtina; tuoj po pirmo bandymo nustatyti konstitucinę santvarką demokratiniais dėsniais prasidėjo įvairios pataisos ir šitos konstrukcijos grynumas ilgai neišliko. Todėl pirmoji konstitucija šiuo atžvilgiu mums yra įdomi. Nors ir tuoj buvo pakeista, vis dėlto šita pirmoji konstitucija liko kaip ir klasišku precedentu demokratinės konstrukcijos Europos kontinente ir vėliau įvairios kitos Europos kontinento konstitucijos atsižiūrėjo į tą konstituciją ir ėmė iš jos pavyzdžius. Po visos eilės pataisų ir pakeitimų pačios revoliucijos metu, pradedant nuo Burbonų restauracijos Prancūzijoje, pozityvinę Europos kontinento konstitucinę teisę ėmė veikti Anglijos įtaka, kuri žymiai pakeitė klasišką demokratinę konstrukciją ir jai atitinkamą režimą.

Ta konstitucinė konstrukcija, kurią Prancūzijoje didžiosios revoliucijos vykintojai nustatė, bendrais pagrindiniais dėsniais buvo panaši į Amerikos USA konstitucinį režimą. Bet vis dėlto buvo ir šiokių tokių skirtumų. Pirmiausia, pažymėtina yra tas, kad šitos konstrukcijos pirmame įkūrime Europos kontinente buvo tam tikras vidujinis prieštaravimas. Būtent, buvo priimti tam tikri kits kitam priešingi dėsniai. Tas priešingumas pačių šitos santvarkos kūrėjų nebuvo pastebėtas. Jie manė, kad jie tolimesniu savo darbu tik aiškina, tik interpretuoja tas demokratines sąvokas, kurios jiems buvo žinomos Ruso mokslo dėsniais. Bet iš tikrųjų jie, aiškindami ir interpretuodami šituos

dėsnius ir sudarydami konstitucinę santvarką tais aiškinimais pasiremdami, pakeitė pačią tą konstrukciją ir net pačias sąvokas iš esmės. Iš tų jų aiškinimų ir interpretavimų ir kilo jau mums žinoma klasiška demokratinė teorija, kuri neatitinka, kaip žinome, senesnei, geriausiai Ruso išdėstytai prademokratinei konstrukcijai. Šitas naujos konstrukcijos darbas buvo atliktas dviem aktais. Tarp šitų dviejų aktų kaip tik minėtas prieštaravimas ir yra žymus. Šitie du aktai yra: 1) *žmogaus ir piliečio teisių deklaracija* ir 2) *1791 m. konstitucija*. Pirmasis aktas dar aiškiai laikosi Ruso sąvokų. Ten mes randame visas pagrindines Ruso mokslo sąvokas: mes ten randame įgimtas, suverenines, neperleidžiamas žmogaus, virstančio piliečiu valstybėje, teises kaipo *pagrindą* viso valstybinio bendravimo, todėl šitų teisių *apsauga* nuo bet kurio faktiško smurto nustatyta kaipo *tikslas* valstybės, kaipo *tikslas* tos sutarties, kuria žmonės įsteigę valstybę. Teisėta esą tik tas, kame reiškiasi bendroji valia. Kadangi šita bendroji valia esanti visų ir kiekvieno valia ir kadangi ji gali pasireikšti nutarimais, tai šituose nutarimuose *būtinai* privalo dalyvauti *visi* žmonės, visi piliečiai (kas sulig tuo mokslu esą tas pats). Kitaip sakant, įstatymų leidime turi dalyvauti visi piliečiai ar tai asmeniškai, ar per savo atstovus. Bet tie atstovai tegali būti tiktai agentai; vadinas, ne reprezentantai, ne tokie, kurie gali savarankiškai veikti, bet tik agentai, kurie atstovaujamųjų yra kontroliuojami, kurie privalo jiems teikti savo darbų apyskaitą, kurie *atsako* prieš atstovaujamus. Tauta, kaipo visi žmonės, visi piliečiai, turi teisės tiek leisti įstatymus, tiek reikalauti iš kiekvieno atstovo ar valdininko jo darbų apyskaitos. Taigi, tokioje konstrukcijoje, paremtoje Ruso sąvokomis, nėra vietos steigiamajai ir įsteigtajai valdžiai; čia nuolat yra, nuolat gali ir privalo veikti suvereniniai piliečiai; iš jų niekas negali atimti tos galimybės veikti, nes tai būtų neteisėtas dalykas, tai būtų smurtas ir valstybės *tikslas* kaip tik esąs *apsaugoti* įgimtąsias teises nuo smurto. Taigi čia ir visa teisinė valstybės konstrukcija ir visa valdžia tegali reikštis tiesioginiu valdymu, betarpiškai ar per atstovus, veikiančius imperatyviniu mandatu. Žinoma, čia nėra vietos ir formaliniam funkcionaliniam valdžios suskirstymui su tam tikrais reprezentaciniais organais, nes čia viskam tėra vienas suvereninis organas: *piliečių visuma*. Tokia konstrukcija yra priimta ir labai iškilmingai pareikšta žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje.

Visai kitaip atrodo šita konstitucinė santvarka einant 1791 metų konstitucija. Nors tik dviejų metų laikotarpis skiria šituos du aktus, tačiau jų numatomos konstitucinės konstrukcijos yra visai skirtingos. Pažymėtina čia tas, kad čia nebuvo kokios nors *kitokios* teorijos ir doktrinos veikimo; ne, tas buvo sudaryta tik aiškinant, interpretuojant, ieškant praktiško šitos konstrukcijos pritaikymo. Beaiškindami, bekurdami konkrečią, pozityvinę konstrukciją tie žmonės iš esmės tą senesnę konstrukciją pakeitė. Kaip nurodžiau, daugiausia naujų sąvokų čia buvo pasiūlyta *Syeso*. Ir antrasis aktas, 1791 m. konstitucija, nepakeitė pirmojo akto; jie abu liko kaipo veikiantieji, abu buvo paskelbti

ir tada niekas nepastebėjo, kad šitie aktai vienas kitam prieštarauja, jie manė, kad jie tik interpretuoja. Jie pasiliko greta ir dargi pirmasis aktas—žmogaus ir piliečio teisių deklaracija — pasiliko aukštesne teise už konstituciją, ji buvo laikoma konstitucijos pagrindu, kaip kad konstitucija laikoma pagrindu paprastiems įstatymams. Bet konstitucija tam pagrindui aiškiai prieštarauja.

Kokia gi buvo šitos konstitucijos konstrukcija? Gal vienas charakteringiausių yra vadinamas trečias *titulas* arba trečias skyrius tos 1791 m konstitucijos. Tas trečias «titulas» yra pavadintas «Apie viešąją galią» (De pouvoir public). Jis yra visai konstitucijai charakteringas. Jo tezės sekančios: suverenitetas priklauso tautai kaip vienetui, o ne kiekvienam žmogui atskirai, jokiai tautos daliai, jokiam atskiram žmogui jis negalįs priklausyti ir niekas negalįs jo *savintis* Vienas vienintelis to suvereniteto *subjektas* esanti *tauta.* Visos galios išplaukiančios iš tautos, bet tauta pati tas galias galinti vykdyti tik per delegaciją, deleguodama tų galių vykdymą tam tikriems veiksniams, kuriuos toliau pamatysime. Vadinas, čia aiškiai sakoma, kad pats suvereniteto subjektas *negali* to suvereniteto vykdyti. Čia yra aiškus prieštaravimas anai konstrukcijai, kur pats suvereniteto subjektas tą suverenitetą ir vykdo. Logiškai tik taip ir galima pasakyti, nes jei yra suvereniteto subjektas, jei suverenitetas yra subjektyvinė teisė, tai tik pats subjektas ją ir gali vykdyti. Anoje konstrukcijoje taip ir yra. O čia tauta esanti suvereniteto teisės subjektu, bet naudotis ja pati negalinti; ji galinti tik deleguoti vykdymą kitiems. Tie vykdytojai gali veikti tik gavę *delegaciją.* Taigi, jie nėra jau mums žinomi, pirmosios eilės ar pirmojo laipsnio reprezentantai, kurie veikia *savaime,* nes jie čia turi gauti delegaciją. Iš šitų galių vykdytojų konstitucijoje yra minimi: *įstatymų leidžiamasis organas,* kuris konstitucijoje vietomis yra vadinamas «Corps legislatif», vietomis «Assemblée legislative», t. yra įstatymų leidžiamasis korpusas ir įstatymų leidžiamasis susirinkimas ir karalius. Įstatymų leidžiamajam susirinkimui deleguojama įstatymų leidžiamoji galia, o karaliui — įstatymų vykdomoji galia. Teismo galia deleguojama liaudies renkamiems teisėjams. Taigi, tauta čia nieko negali vykdyti, ji gali tik delegaciją suteikti, o karalius, įstatymų leidžiamasis korpusas arba susirinkimas, ir teismas viską gali vykdyti, bet jie privalo gauti delegaciją.

Dabar klausimas, kas gi gali deleguoti? Ar pati tauta, pats suverenas? Ne, nes ji apskritai negalinti veikti. Sudaromas tas pirminis reprezentantas, be delegacijos, kuris jau deleguos kitus, rinkdamas ar kitokiu būdu, valdžios vykdomajai galiai vykinti. Jis pats negali veikti, bet gali deleguoti kitus, tačiau gali deleguoti ne *savo,* bet *tautos* vardu. Vadinas, jis irgi veikia kaip tautos atstovas, kuris tautos vardu deleguoja; taip pat ir jo deleguotieji atstovai bus ne jo, bet tautos atstovai. Tuo būdu čia pirmą kartą yra įvedama teisinės tautos sąvoka. Greta suvereninės tautos įvedama teisinė tauta, t. y. tos grupės piliečių, kurie suvereninės tautos vardu juridiniai gali deleguoti antros

eilės reprezentantams valdymą vykdyti. Tiesa, čia teisinės tautos terminas dar nevartojamas; *šitą terminą kaipo tokį Esmein tik 20 amž. pavartojo*, bet sąvoka yra ta pati. Ruso mokslo ir žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos tezėmis, visi tam tikros teritorijos žmonės savaime yra piliečiai ir visi jie kaipo tokie, kaipo *asmeniški suverenai*, kurie dar prieš valstybės įsikūrimą jau buvo suverenais, savaime turi dalyvauti valdžios vykdyme. Galima sakyti, kad jeigu Ruso tezės šiuo atžvilgiu ir būtų pakeistos, būtent, kad ne patys piliečiai turėtų valdžią vykdyti, bet per deleguotus atstovus, tai vis tiek deleguoti jie turėtų patys. Čia jau to nėra: čia piliečiai skirstomi į dvi rūšis: į *aktyvius* arba veiklius piliečius ir į *pasyvius* piliečius. Pasyvūs piliečiai yra apskritai visi pavaldiniai, jie turi visas kitas teises, bet delegavimas tautos vardu valdžiai vykdyti yra pavedamas tik tokiems asmenims, kurie šitai funkcijai tinka. Piliečių tinkamumui nustatyti šitam atstovavimo darbui kriteriumą sudaro tam tikros *kvalifikacijos*. Tos kvalifikacijos nutsatomos tam tikrais cenzais: *amžiaus, apsigyvenimo ir moterčių mokėjimo* cenzai. Tik tie piliečiai, kurie turi šituos cenzus, kurie, vadinas, atitinka nustatytoms kvalifikacijoms, suvereninės tautos vardu deleguoja tautos suvereniteto vykdymą įstatymų leidžiamajam susirinkimui, teisėjams ir t. t. Taigi, čia jau yra aiškus steigiamosios ir įsteigtosios valdžių sudarymas, aiški yra reprezentacinio valdymo sistema, dviejų eilių reprezentantai. Ruso moksle nė pirmos eilės reprezentantų neturi būti, pats suverenas viską vykdo, o čia pats suverenas neveikia ir negali veikti; už jį veikia teisinė tauta (jo reprezentantė) be delegacijos, o paskui eina antros eilės reprezentantai, kurie veikia reprezentaciniu mandatu. Taigi, čia jau yra naujų sąvokų, kurių nėra žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje ir Ruso moksle. Rašytoji konstitucija čia irgi neturi jokių žymių suvereninių žmonių tarpusavės sutarties, kaip tas buvo Ruso (Rou seau) moksle. Čia rašytoji konstitucija yra riba, skirianti steigiamąją valdžią nuo įsteigtosios valdžios: joje galutinai formuluojasi ir baigiasi steigiamoji galia ir gimsta įsteigtoji galia. Numatyta ir konstitucijos keitimo tvarka, bet su rezervu, kad tauta (čia reikia suprasti tęstinę tautą) visuomet turinti neatimamos teisės savo nuožiūra šitą konstituciją keisti, kaip jai patinka. Vadinas, konstitucija varžo tik įsteigtąją galią, bet steigiamosios, suvereninės galios ji nevaržo. Nors čia turima galvoje tęstinė tauta, bet kadangi tęstinė tauta kaipo tokia pati negali veikti, tai čia, greta teisinės tautos, deleguojančios valdžios vykdymą įsteigtajai galiai, dar sudaroma gyvosios kartos sąvoka. Šita gyvoji karta, kaip gaivališkos tautos reprezentantė, gali keisti konstituciją savo nuožiūra, ji čia nieku nėra varžoma. Taigi, šitoje konstitucijoje mes randame visas klasiškas demokratinės konstrukcijos žymes. Pagaliau, trečias stambus momentas tos klasiškos demokratinės konstrukcijos yra formalinis valdžios funkcijų suskirstymas. Šitas suskirstymas čia pravestas Montesquieu metodu, būtent, priimta klasifikuoti trimis kategorijomis: *įstatymų leidimas, administracija ir teismas* Tačiau tenka pažymėti, kad čia yra vienas žymus skirtumas, būtent, admini-

stracija čia yra suprantama tik kaipo įstatymų vykdymas. Tas yra ypatinga šitoje konstrukcijoje. Kiekvienai tų trijų funkcijų sudaromi pagrindiniai organai, visai nepriklausomi nuo kitų funkcijų pagrindinių organų: kiekvienas jų veikia savo srityje visai savarankiškai, nekontroliuodamas kitų ir pats kitų nekontroliuojamas. Įstatymams leisti sudaromas įstatymų leidžiamasis susirinkimas (Assemblée legislative). Parlamento žodis dar tuomet nebuvo vartojamas. Visi įstatymų leidimo elementai priklauso tik įstatymų leidžiamajam susirinkimui: įstatymų iniciatyva, įstatymų svarstymas, jų projektų rengimas, debatai ir balsavimas tik jam vienam priklauso. Bet yra viena išimtis, kaip Amerikoje prezidentui, taip čia karaliui, būtent, karalius turi reliatyvinį «*veto*». Šiaip įstatymų leidžiamasis susirinkimas negali kištis į karaliaus darbą, kaip kongresas Amerikoje negali kištis į prezidento darbą. Dėl tos priežasties čia taip pat nėra nei paklausimų, nei interpeliacijų, žodžiu, viso to, kas yra parlamentiniame režime. Karalius čia stovi administracijos, arba įstatymų vykdomosios valdžios, priešakyje ir yra laikomas, kaip ir Amerikoje prezidentas, tautos, o ne parlamento atstovu. Įstatymų leidžiamasis susirinkimas skiriasi nuo Amerikos kongreso tuo, kad Amerikos kongresas susidaro iš dviejų rūmų, o įstatymų leidžiamasis susirinkimas—iš vienų rūmų, nes Prancūzija—unitarinė valstybė.

Vadinas, šioje konstrukcijoje pagrindiniu konstituciniu įsteigtosios deleguotosios valdžios organu įstatymams leisti yra įstatymų leidžiamasis susirinkimas. Vykdomosios įsteigtosios deleguotos valdžios pagrindiniu konstituciniu organu yra karalius, kaip tautos, o ne parlamento atstovas. Abu šitie pagrindiniai organai kiekvienas gauna delegaciją iš tautos, o ne vienas iš kito. Karaliaus padėtis šioje konstrukcijoje visai panaši į USA prezidento padėtį. Jam priklauso visas įstatymų vykdymas. Visi kiti administracijos organai yra jo kontroliuojami ir jo priklausomi. Ministeriai yra, bet jie yra jo skiriami ir tik prieš jį vieną teatsako. Jis neturi įstatymų iniciatyvos, negali parlamento paleisti, kaip ir Amerikos prezidentas, bet turi reliatyvinį «veto». Kaip įstatymų leidžiamasis organas įstatymų leidžiamoje srityje, taip jis įstatymų vykdomoje srityje yra pilnas šeimininkas. Pagaliau, trečioji funkcija — teismas — irgi reprezentacinė. Visi teismo organai yra pagrindiniai. Žodžiu, kiekvienas pagrindinis organas savo funkcionalinėje srityje yra pilnas šeimininkas ir veikia neatsižiūrėdamas kitų ir pats tų kitų nekontroliuodamas. Tačiau vienu atžvilgiu čia yra ir Ruso sąvokų įtaka. Būtent, čia vis dėlto nėra tų suskirstytų valdžių pilnos funkcionalinės lygybės. Čia karalius nėra renkamas. Nors jis ir yra laikomas tautos atstovu, bet jis yra be jokio tarpininkavimo, jokios deleguotos valdžios nėra gavęs. Tuo būdu čia to ryšio tarp karaliaus ir tautos, koks yra Amerikoje tarp prezidento ir tautos, nėra. Šitos konstrukcijos kūrėjų nuomone, buvo pavojinga nustatyti lygybę tarp tų suskirstytų valdžios funkcijų, ypač, kad karaliaus valdžios tradicijos buvo *suvereninės* valdžios funkcijomis, išeinančiomis iš absoliutinės monarchijos laikų. Šitos tradicijos

dabar buvo labai gilios žmonių sąmonėje ir todėl jų bijota. Tuo būdu ryšys tarp karaliaus ir tautos per teisinę tautą nebuvo nustatytas. Kadangi, einant Ruso tezėmis, bendroji valia esanti viso ko šeimininkė ir kadangi toji bendroji valia pasireiškianti įstatymuose, tai kitų jiems lygių dalykų negali būti: gali būti tik įstatymai ir jų vykdytojai. Jokios savarankiškos administracijos, jokio savarankiško valdymo ribose to, kas nėra įstatymų numatyta, nėra; kur bendroji valia nesiekia, ten žmonės lieka laukinėje padėtyje; ten jie yra laisvi ir kiekvienas admintstracijos parėdymas, išeinantis iš įstatymų ribų, būtų smurtas, būtų žmonių suverenumo užgavimas. Tuo būdu šitoje konstrukcijoje įstatymų leidžiamoji funkcija yra visų svarbiausia. Kitos funkijos yra antraeilės. Visos veiklios valdžios priešakyje stovi įstatymų leidžiamasis susirinkimas, teisinės tautos deleguojamas ir veikiąs reprezentaciniu mandatu. Vyriausybė arba karalius su visais savo ministeriais ir žemesniais agentais tik priimtus įstatymus gali vykdyti. Visa kita būtų uzurpacija, smurtas, nusižengimas konstitucijai. Dėl tokios ypatingos įstatymų leidėjo padėties, paskolintos iš Ruso sąvokų, teismas irgi negalįs įstatymų aiškinti, o tuo pačiu negalįs ir atsitiktinės įstatymų konstitucingumo quasi kontrolės vykdyti. Teismss galįs tik taikinti įstatymus, o ne juos interpretuoti ar aiškinti.

Tai tokia buvo pirmoji pozityvinė konstitucinė konstrukcija, paremta demokratiniais dėsniais, Europos kontinente. Ji yra panaši su kai kuriais pakeitimais į USA režimą. Karalius čia jokio suverenumo neturi, jis yra tik paveldėtinas prezidentas. Amerikoje šita konstrukcija, kaipo išaugusi ne tik iš teorinių sąvokų, ne tik racionaliniu metodu nustatyta, bet kaipo turėjusi tam tikrų precedentų Amerikos baltųjų kolonistų socialinio bendravimo santykiuose, įsigalėjo ir tapo pastoviausia pasaulyje konstitucija, nes šita konstitucija atitiko socialinei konstitucijai. Tuo tarpu Europos kontinente, kur buvo ir šiandien yra labai didelis, labai ryškus sociali is suskirstymas, šitas bandymas tokioje formoje nepavyko. Teko jisai taisyti, keisti, įsileista į įvairius kompromisus, ir šita konstrukcija galų gale neišliko gryna Europos kontinente. Bet vis dėlto ji neliko be pėdsakų. Ji ir toliau veikė įvairias konstitucines konstrukcijas. Čia mes trumpai iššiūrėsime sekančią didžiosios prancūzų revoliucijos konstituciją.

Sekanti didžiosios prancūzų revoliucijos konstitucija buvo 1793 metų konstitucija Ji grįžo į Ruso koncepciją. Tai gal yra vienintelė konstitucija, nustatyta grynai Ruso dėsniais. Einant šita konstitucija, valdininkai tiek įstatymų leidžiamojoje, tiek jų vykdomoje, tiek teismo srityje tėra tik *tautos agentai.* Antros eilės reprezentantų nėra. Šita konstrukcija piliečių neskirsto į aktyvius ir pasyvius, įveda visuotinį balsavimą, cenzą ir kvalifikacijas atmeta. Tuo būdu balsavimas virsta jau nebe tautos atstovybės funkcija, bet piliečių visumos teise, pačių suverenų teise. Parlamentas — įstatymų leidžiamasis korpusas — yra tik *įstatymų projekt ojamasis* organas. Referendumas taikomas visiems jo priimtiems įstatymams. Tuo būdu įstatymai yra priimami pačių piliečių, o įstatymų leidžiamasis organas juos tik

projektuoja. Teisėjai renkami piliečių rinkikų. Bet 1793 m. konstitucija niekuomet nebuvo įvykdyta. Ji buvo paskelbta, bet niekuomet neveikė: ji buvo pakeista Konvento diktatūra. Šitos konstitucijos autoriai buvo sumanę grįžti į Ruso dėsnius ir tuo pačiu manė įkūnyti piliečių arba masės diktatūrą. Bet šita sumanytoji diktatūra buvo pakeista *Konvento* diktatūra. Konventas, kilus pavojui valstybės saugumui ir pačiai revoliucijai iš oro, lengviau galėjo veikti negu ta Ruso išsvajotoji ir 1793 m. konstitucijos siūlytoji piliečių visumos diktatūra. Taigi, šita diktatūra atiteko Konventui, vadinas, įstatymų leidžiamajam organui, o ne vyriausybei. Tai buvo pasekmė tos bendros tendencijos ir tradicijos, laikiusios įstatymų leidimą tam tikru valdžios apsireiškimu, o vyriausybę — tik išleistųjų įstatymų vykdomuoju organu. Todėl, kada teko nustatyti diktatūra, kadangi įstatymų leidėjo autoritetas buvo didžiausias, tai ta diktatūra jam ir atiteko. Konvento diktatūroje, kaip ir kiekvienoje diktatūroje, negalėjo būti formalinio funkcionalinio valdžios suskirstymo Konvento renkamoji Vykdomoji Taryba buvo kontroliuojama konvento komitetų: bendro gynimo komiteto ir respublikos gerovės komiteto. Teismas irgi buvo kontr liu jamas Konvento diktatūros komitetų. Vėliau, kada toji diktatūra, po įvykusio perversmo, buvo pašalinta, tai jau nebuvo grįžta į 1793 metų konstituciją, nustatytą Ruso dėsniais, bet buvo sudaryta nauja konstitucija. Tai buvo vadinamoji «*trečiųjų metų*» konstitucija, arba 1795 m. konstitucija, kuri iš dalies grįžo į 1791 m. konstrukciją, bet su tam tikrais pakeitimais: įvedė dvieių rūmų sistemą, grįžo į reprezentacinį valdymą su valdžios funkcijų suskirstymu, bet aiškiai stiprino ne įstatymų leidžiamąją galią, o *vyr ausyb* . 1791 m. konstitucijoje buvo įstatymų leidėjo hegemonija, o čia — vyriausybės hegemonija. Šita konstitucija, kuri vadinama «trečiųjų metų» konstitucija, ėjo toliau, jos nustatytoji kryptis stiprėjo ir galų gale privedė Prancūziją prie cezaristinės imperijos Napoleono Bonaparto. Po to buvo «aštuntųjų metų» konstitucija, Syeso redaguota, kuri dar aiškiau šitą vyriausybės diktatūros tendenciją pareiškė. Tai buvo reakcija prieš parlamento diktatūrą. Valdžios funkcijų suskirstymas buvo paliktas tokiomis pat kategorijomis, bet tam tikromis specialinėmis institucijomis buvo susilpnintas įstatymų leidžiamasis organas, o sustiprinta vyriausybė. «Aštuntųjų metų» konstitucija dar buvo respublikos konstitucija, bet joje jau buvo paslėpta visa būsimoji Napoleono imperija Įstatymų leidžiamoji funkcija buvo susilpninta; įstatymų iniciatyva buvo visai perkelta į vyriausybę, įstatymų leidžiamasis organas jokios įstatymų iniciatyvos neturėjo, jis galėjo svarstyti tik vyriausybės paruoštus ir jam pavestus įstatymus. Įstatymus ruošė valstybės taryba, kuri buvo vyriausybės skiriama. Vyriausybė susidėjo iš trijų konsulų. Valstybės taryba ruošė projektus, vyriausybė perdavė tuos projektus į įstatymų leidžiamąjį organą, o pats įstatymų leidžiamasis organas susidėjo iš dviejų rūmų. Jo konstrukcija buvo ypatinga. Jo funkcija buvo suskirstyta taip, kad vadinamas *tribunatas* turėjo tik svarstyti įstatymus, o antrieji rūmai (Corps législatif) turėjo tik balsuoti

įstatymus be jokių diskusijų, be jokio svarstymo. Taigi, įstatymų leidžiamoji funkcija čia buvo suskaldyta ir susilpninta. Pagaliau «*dešimtųjų metų*« *senatus, consultu* (t y. trumpu įstatymu ar įsakymu) trijų konsulų konsulatas buvo pakeistas Napoleono Bonaparto konsulatu ligi gyvos galvos, o «dvyliktųjų metų» senatusconsultu Napoleonui Bonaparto buvo suteiktas imperatoriaus titulas. Šiuo pasibaigė Europos kontinente pirmas bandymas įgyvendinti tą demokratinę mintį, kuri 18 amž. kilo ir vedė kovą prieš monarchistinį suverenitetą, t. y. pasibaigė «12 metų» senatusconsultu ir cezaristine imperija.

Dabar mes turėsime pereiti į *Angliją*, nes sekančioje stadijoje, kuri prasideda 1814 m. Prancūzijos konstitucija, vadinas, Burbonų restauracijos konstitucija, yra po aiškia Anglijos konstitucinio režimo įtaka ir jau ji įvedė Europos kontinente Anglijos parlamentarizmą. Tai jau visai kitoks režimas, kuris tada Europos kontinente tapo įvestas ir tuoj iškreiptas. Taigi mums reikia dabar pažinti tas Anglijos parlamentarizmas. Mes turėsime iššiūrėti jo kilmę, jo istoriją. Prieš parlamentarizmą dar turėsime iššiūrėti Anglijos prerogatyvinį režimą, kuris paveikė net ir klasišką demokratinę konstrukciją. Būtent, funkcionalinis valdžios suskirstymas Montesquieu tapo paskolintas iš ten. Tai bus apskritai gana įdomi mūsų dalyko dalis.

Taigi, į Europos kontinento demokratinę konstitucinę teisę, be 18 amž. teorijų sąvokų, veikė ir Anglijos konstitucinė konstrukcija. Ypač 19 amž. parlamentarizmas, bet Europoje (ir pačioje Anglijoje) dar tada apie tai nežinojo ir manė, kad Anglijoje dar tebeveikia prerogatyvinis režimas.

Seniausia Anglijos tvarka, kaip maž daug ir visose kitose šalyse viduramžiuose, buvo pusiau anarchinė. Buvo valdovas ir buvo įvairūs socialiniai veiksniai, įvairūs socialiniai junginiai, kurių tarpe stipriausi buvo luomai. Be to, Anglijos teritorijoje seniau buvo daugybė smulkių quasi valstybėlių. Šitų valstybėlių liekanos sudarydavo irgi tam tikrus nors ir silpnesnius socialinius junginius, kurie ten reikšdavosi. Bet ypač buvo stiprūs po normanų invazijos aukštesnieji luomai. Buvo stipri feodalinė tvarka, o aukštesnieji luomai ypač buvo stiprūs ir varžė karaliaus valdžią. Tai buvo *grafai, baronai ir dvasiškiai* (prelatai). Valdymas Anglijoj tais laikais, kaip ir apskritai Europos kontinente, reiškėsi derybomis, kompromisais tų stipresniųjų socialinių gaivalų. Mažiau į Angiijos valstybinę evoliuciją veikė bažnyčios pretenzijos ir imperijos pretenzijos. Šitie veiksniai daug ryškesni buvo Prancūzijoje. Anglijoje jie mažiau reiškė, bet už tai ten ypatingos reikšmės turėjo stipresnieji socialiniai gaivalai valstybės viduje. Jie varžė valdovo valdžią ir Anglijoje neįvyko to, kas įvyko Prancūzijoje. Prancūzijai pavyko nugalėti visi trys besikuriančios valstybės priešai ir tas valdovo laimėjimas buvo fiksuotas, kaip mes žinome, suvereniteto sąvokoje. Anglijoje kova prieš pasaulinę imperiją ir bažnyčią mažai reikšmės turėjo, bet išdavos kovos su tais stipresniais socialiniais veiksniais buvo visai kitokios. Ten galutinai nusistovėjo *lygių* kompromisas, o ne nugalėjimas, kaip Prancūzijoje. Prancūzijoje karalius nugalėjo,

Anglijoje jis nenugalėjo. Kompromisas ten įėjo į pačią, taip sakant, valdžios viršūnę, ir ligi šiol Anglijos valdžia yra tuo kompromisu sudaryta. Tas kompromisas ir Anglijos parlamentarizme kaip tik reiškiasi. Vadinas, socialinio ir valstybinio bendravimo pobūdis Anglijoje buvo anarchinis. Net ir tokio akto, koks yra *magna charta lib rtatum*, kilmė irgi yra grynai anarchinė: baronai padarė sukilimą, nugalėjo karalių ir paskui privertė jį pasirašyti tam tikrą aktą, kuriuo buvo anarchija laiduojama. Toliau, nuo senų laikų Anglijoje buvo *trys tarybos*, kurios iš dalies varžė karaliaus galią, iš dalies buvo bendradarbiavimo organas su juo. Šios tarybos buvo tokios: 1) *Didžioji taryba* (Consilium magnum). Ji atitinka dabartiniams lordų rūmams. Tai buvo taryba, kurioje asmeniškai dalyvavo visi stambesnieji feodalai: grafai, baronai ir prelatai. Jie rinkosi į šitą tarybą karaliaus pakvietimais, siunčiamais asmeniškai visiems grafams, baronams ir prelatams. (Šie pakvietimai angliškai yra vadinami «vrihgit»).

Paprastoji taryba (Consilium ordinarium arba consilium privatum). Taigi, paprastoji arba privatinė taryba. Šita taryba buvo nuolatinė. Iš jos išėjo tai, kas šiandien vadinama ministerių kabinetu. Consilium ordinarium, arba privatum, tai buvo nuolatiniai karaliaus patarėjai ir bendradarbiai. Į tą tarybą karalius kvietė ką norėjo, sau artimus žmones. Pakviestieji likdavo tos tarybos nariais ligi karaliaus gyvos galvos. Kada karalius mirdavo, tai naujasis karalius jau galėdavo rinktis sau kitus patarėjus, kurie irgi likdavo ligi jo gyvos galvos. Tiek viena, tiek kita taryba pradžioje neturėjo aiškiai nustatytų funkcijų ar kompetencijos. Jos atlikdavo kartais administracijos, kartais teismo funkcijas. Jos spręsdavo karaliaus pavestąsias bylas ir dalyvavo karaliaus leidžiamuose įstatymuose. Consilium ordinarium, kaip sakiau, veikė nuolat, o consilium magnum buvo šaukiama svarbesniuose atsitikimuose. Ypač kada buvo reikalinga medžiaginės paramos suteikti karaliaus ir valstybės valdymo reikalams. Bet kada ėjo reikalas dėl lėšų tiekimo, tai tada, be visų grafų, baronų ir prelatų iš visų žemių, — ar tai grafysčių, ar tų buvusių valstybėlių, kurios dar gyveno žmonių atmintyje, — buvo šaukiami ir laisvų žmonių atstovai. Vadinas, grafai, baronai ir prelatai asmeniškai buvo kviečiami, o be to buvo kviečiami ir šiaipjau laisvų žmonių atstovai. Pradžioje tai buvo ne būtinai renkami atstovai, bet buvo skiriami vietos valdininkų įsakymu. Tie valdininkai parinkdavo tokius asmenis, kurie turėdavo didesnės įtakos į laisvuosius žmones, bet kartu buvo ir palankesni karaliui. Kada tokie atstovai buvo, tai jau buvo «šalies visuma». Kada susidarydavo tokia «šalies visuma», t. y. kada į consilium magnum atvykdavo ir laisvųjų žmonių atstovai, tai tada šita didžioji taryba (consilium magnum) virsdavo *bendrąja*, arba visuotine, taryba (Consilium communae). Dabar jai atitinka bendruomenių rūmai. Vadinas, consilium magnum dabar atitinka lordų rūmai, consilium communae — bendruomenių rūmai ir consilium ordinarium, arba privatum, — ministerių kabinetas. Kaip ėjo kova tarp šitų veiksnių ir kaip jie santykiavo tarp savęs, pamatysime vėliau.

Mes dabar žiūrime Anglijos konstitucinę evoliuciją. Čia mums tenka šiek tiek kitaip žiūrėti, nes daugumoje v lstybių konstitucinė konstrukcija ir jai atitinkamas režimas yra susidarę iš karto: įvyko kokia nors revoliucija ar perversmas, ir po to iš karto, racionalistiniu būdu, teko nustatyti toks ar kitoks režimas. Anglijoje tas įvyko kitaip, todėl norėdami suprasti šios gadynės Anglijos konstitucinę konstrukciją, mes turime pradėti n o viduramžių, nuo 12—13 amž., nes Anglijos konstitucinis režimas ir bendrai visa valstybės konstrukcija nebuvo iš karto sudaryta kokiu nors iš anksto numatytu planu, bet pamažu augo precedentais, kartais visai atsitiktiniais. Iš trijų stambiausių Anglijos režimų, prerogatyvinis režimas, kuris veikė kelius amžius, parlamentinis režimas, kuris veikė du amžius, ir dabartinis, kuris, galima sakyti, nuo 19 amž. pabaigos ar 20 amž. pradžios veikia, nė vienas nebuvo sudarytas kokiu nors planu iš karto taip, kad visi jų elementai būtų kieno nors apgalvoti ir paskui tuo planu sudaryti. Kiekvienas tų režimų išaugo iš buvusiojo, nekeisdamas žymiai, kas ypač įdomu Anglijoj, iki tol buvusių formų; tik koks nors vienas kitas faktas, vienas kitas kompromisas tarp valdančiųjų veiksnių ar koks nežymus precedentas ke sdavo kartais kokios nors formos turinį, o paskui tas pakeitimas buvo derinamas su visa konstrukcija. Kartais toks pakeitimas kėlė kitus pakeitimus ir visi tie pakeitimai kartu vis dėlto keitė visą konstrukcijos esmę. Taigi, ne įstatymais, ne rašytomis normomis ir ne kokiu nors planu, bet precedentais, ir kartais visai atsitiktinais precedentais, priklausančiais nuo įvykusių kompromisų tarp valdančių veiksnių, pamažu keitėsi konstrukcija, bet formos žymioje dalyje pasiliko tos pačios. Net ir šiandie valstybiniai Anglijos aktai kartais yra taip rašomi, kad jie galėtų būti rašomi ir 13—14, o juo labiau 15 amžiuose. Kai kurios formos tapo fiktyvinėmis, nes turinys pasikeitė, o formos pasiliko ir tapo suderintos su nauju turiniu. Ir tie keturi veiksniai, kuriuos mes pereitą kartą iššiūrėjom, būtent *trys tarybos* ir *karūna*, tie patys ir šiandien yra. Pavadinimai šiek tiek yra pakeisti, bet ir tai ne visai; iš dalies ir pavadinimai liko tie patys, būtent, *consilium magnum yra šios gadynės lordų rūmai, consilium communae* — šios gadynės *bendruomenių rūmai, consilium privatum* — šios gadynės *ministerių kabinetas* ir, pagaliau, ta pati karūna. Kaip jau sakiau, skirtumas tarp tų tarybų buvo toks, kad consilium privatum buvo nuolatinis organas, o consilium magnum ir consilium communae — nenuolatiniai, laikas nuo laiko karaliaus šaukiami organai. Šitų tarybų funkcijos taip pat nebuvo griežtai suskirstytos; visų tų tarybų kompetencijoje buvo tiek valdymo, tiek įstatymų leidimo, tiek teismo elementai. Vadinas, jos svarstė tai, ką *karalius* joms *pavesdavo* svarstyti. Consilium magnum buvo šaukiamas tik svarbesniais atsitikimais, o kada reikėjo dar lėšų gauti ar karo pagalbos karaliui, tai, be consilium magnum, turėjo būti sušauktas dar ir consilium communae. 13—14 amžiuose, kaip tik nuo didžiųjų laisvių kortos (magna charta libertatum), kuri buvo išleista

1215 m., ligi Eduardo III (14 amž.) šita konstrukcija ne tik galutinai nusistovėjo, susikonsolidavo, bet ir konkretizavosi. Ji virto nuolatine, ir jau nusistatė tam tikra valdančiųjų veiksnių veikimo tvarka ir tam tikras tų veiksnių funkcijų suskirstymas. Be abejo, karaliui būtų patogiau valdyti valstybę visai savarankiškai, be tų tarybų ar bent be consilii magni ir be consilii communi; vadinas, tik su viena privatine taryba, nes ta privatinė taryba, kaip žinome, susi'arė iš karaliaus parinktųjų žmonių, kuriais jis pasitikėjo. Žinoma, tokia taryba jo nevaržė, bet kitos tarybos jį varžė ir jam būtų patogiau valdyti be jų. Varžė todėl, kad, kaip sakiau, į consillium magnum karalius turėjo šaukti visus grafus, baronus ir prelatus (bažnyčios kunigaikščius), visai nežiūrint į tai, ar jis pasitikėjo jais ar ne, ar jie buvo jam malonūs ar ne; o į consilium communum irgi turėjo būti kviečiami visų žemių laisvųjų žmonių atstovai. Sakiau, kad ne būtinai tie atstovai pradžioje buvo renkami; kartais jie buvo skiriami vietos valdininkų įsakymu. Bet vis dėlto šitos tarybos, kurių narius ne pats karalius rinkdavo, varžė jį ir jam būtų patogiau be jų valdyti. Bet tų grafų, baronų ir kitų aukštesniųjų feodalų pasipriešinimais, sukilimais karalius buvo *verčiamas* tai daryti, t. y. buvo verčiamas šaukti tas tarybas. Ypač dėl to, kad karalius savo valdymui buvo reikalingas lėšų, o tas lėšas jis turėjo gauti iš tų pačių feodalų, kurių galia buvo tokia didelė, kad jeigu kartais Anglijos karaliai bandydavo tiesiog rinkti lėšas ar imti žmones kariuomenėn, neatsiklausdami tarybų, tai atsitikdavo pasipriešinimai, sukilimai. Ir ta pati *magna charta libertatum* buvo baronų laimėto sukilimo vaisius. Tai nebuvo koks karaliaus malonės aktas ar koks *Jono Bežemio* širdies gerumo aktas, bet tai buvo aktas iš jo išplėštas; jis buvo priverstas jį pasirašyti, nes sukilimą pralaimėjo. Šitoje kortoje irgi buvo pareikštas tas dėsnis, kad jokios lėšos ir apskritai jokia pagalba medžiaga ar žmonėmis karo reikalams negali būti imama be sutikimo ne tik v'sų feodalų, bet ir visų žemių laisvųjų žmonių atstovų. Todėl jau dėl lėšų reikėjo šaukti consilium communum, kurioje turėjo dalyvauti visų žemių laisvųjų žmonių atstovai. Taigi, buvo verčiama taip daryti. Ir karalius buvo verčiamas ne tik faktiškai šaukti tarybas, kurios varžė jo valdymą ir nebuvo jam patogios ir malonios, bet ir fiksuoti šitą dalyką tam tikrais privilegijų aktais, būtent, tomis kortomis, kurių žymiausia yra magna charta libertatum. Todėl visi karalių bandymai nusikratyti tomis tarybomis, o tokių bandymų buvo labai daug, net ir po to, kada tos kortos buvo išleistos, karaliai dažnai stengdavosi laužyti šitas kortas, prieš savo parašus ir pasižadėjimus veikti savarankiškai, neatsiklausiant šitų tarybų rinkti lėšas, ar produktus, ar žmones kariuomenėn imti ir t. t., nepavykdavo, nes tie veiksniai, kurie dalyvavo tarybose, kurie buvo suinteresuoti varžyti karalių, vis dėlto pasirodė tiek stiprūs, kad jie visus tuos bandymus nugalėjo. Tos tarybos, — čia turiu galvoje ypač consilium magnum ir consilium communum, iš karto buvo *derybų* organais. Jų kilmė buvo anarchiška. Iš karto tai ne-

buvo valdžios organai. Iš karto valdančiu buvo valdovas, o antroji pusė, kuri su valdovu tarėsi, buvo tipiškas anarchijos padaras. Tai buvo tam tikri organai deryboms su valdžia ir atskiriems patarnavimams, kada reikėjo lėšų ar kitos pagalbos. Kartu tai buvo ir stipresniųjų socialinių veiksnių kontrolė, kad valdžia vykdytų savo pasižadėjimus, tas savo kortas. Tokio pobūdžio organai buvo ir kitose valstybėse, tai nebuvo kokia Anglijos ypatybė. Bet kitose valstybėse, Europos kontinente, vienose greičiau, kitose vėliau, ta kova pasibaigė valdovo laimėjimu. Ypač Prancūzijoje; Europ s kontinente, o ypač Prancūzijoje, valdovai, iš tikrųjų, nusikratė visais tais veiksniais, visus juos nugalėjo ir padarė savo pavaldiniais, o visa valdžia, jau be jokios kontrolės, liko jo rankose. Anglijoje to neįvyko. Ten valdovas nepajėgė laimėti tos kovos, jis turėjo nusileisti ir ten įsigalėjo kompromiso organai. Įvyko tik tas pasikeitimas, kad tie iš pradžios derybų ir valdovo pasižadėjimų kontrolės organai, t. y. tos tarybos, pamažu virto valdžios organais. Patys, taip sakant, pradėjo dalyvauti valdžios darbe, jų nutarimai ėmė tapti valstybės įstatymais. Jie, kartu su karalium, paėmė valdžią, bet santykiai tarp jų liko kompromisiniai; tokie jie ir ligi šiol tebėra. Tuo būdu, šitos tarybos iš karūnos ir valdžios priešininkų virto karūnos bendrininkėmis valdžioje. Jos pamažu valdžią iš karūnos pasiėmė sau; tik ne taip, kad būtų karūną nuo tos valdžios pašalinusios, bet jos privertė karūną dalintis valdžia. 13—14 amžiuose (tai yra gal svarbiausiųjų Anglijos konstitucinių modifikacijų amžiai), consilium magnum ir consilium communum išsiplėtė ir virto pastovia, periodiškai renkama konstitucine institucija, nors ir valdovo šaukiama. Valdovas šaukia, bet jau ne taip, kaip seniau, kada kartais galėjo ir ilgas laikas praeiti ir nebuvo šaukiama, o kartais trumpesniame laikotarpyje buvo šaukiama; dabar nusistovėjo jau pastovi periodiška institucija; kitaip sakant, virto tuo, ką mes dabar vadiname parlamentu. Žodis «parlamentas» kiek vėliau buvo priimtas, būtent, jis buvo priimtas 15 amžiuje, kada tų dviejų tarybų institucija jau buvo nusistovėjusi. Žodis «parlamentas» kilo iš iškreipto lotynų kalbos žodžio «*parliamentum*». Anglijoje šiuo terminu «parliamentum» pradedant 15 amžiumi buvo vadinamos abi tos tarybos — didžioji ir bendroji (consilium magnum ir consilium communum). Prancūzijoje terminu «parliamentum», arba prancūziškai «parlament», nuo senų laikų buvo vadinamas kiekvienas diskusinis susirinkimas ar suvažiavimas. O nuo to paties 15 amž., kada Anglijoje šitas terminas buvo pritaikintas minėtoms dviems taryboms ir kada jos kartu imta vadinti «parliamentum», tai Prancūzijoje maž daug tuo pačiu laiku žodis «parlement» buvo pritaikintas aukščiausiems respublikos teismams. Ne visos valstybės aukščiausiam teismui, nes tokio nebuvo, bet aukščiausiems provincijų teismams, kurie Prancūzijoje tuomet buvo vadinami parlamentais. Taip buvo ligi didžiosios prancūzų revoliucijos. Tik nuo 19 amž., kada Anglijos įtaka į konstitucinę teisę pasidarė ypač ryški, kada iš Anglijos pradėta skolinti valstybės režimas Europos kontinente,

ir tas terminas «parlamentas» buvo sunaudotas kaipo bendras įstatymų leidžiamojo organo pavadinimas. Įvairiose šalyse įstatymų leidžiamasis organas gali turėti įvairių specialinių pavadinimų: *Seimas*, *Skupčina*, *Rigikogas* ir t. t., bet bendras jo pavadinimas yra *parlamentas*. Bet Anglijoje tas žodis «parliamentum», pritaikintas pradžioje toms dviems taryboms, apėmė ir karalių. Taigi, jau 14 amž. nusistovėjusi «parliamen um» institucija buvo dviejų rūmų, nes susidarė iš dviejų tarybų. Aš jau pradžioje sakiau, kad kada buvo šaukiami tik grafai, baronai ir prelatai, bet nebuvo šaukiami visų žemių laisvųjų žmonių atstovai, tai tada buvo didžioji taryba (consilium magnum). Bet jeigu reikėjo lėšų gauti, tai tada reikėjo šaukti dar ir žemių laisvųjų žmonių atstovai. Tada jau buvo bendroji taryba (consilium communum). Bet į tą consilium communum neįeidavo consilium magnum; cons. magn. posėdž avo greta. *Consilium communum sudarė laisvųjų žmonių atstovai, bet jie nesueidavo kartu su grafais, baronais ir prelatais.* 13—14 amž taip ir buvo, kad visuomet tos tarybos buvo abi šaukiamos, bet posėdžiavo skyrium; vadinas, vienur feodalai su prelatais, o kitur — žemių laisvųjų žmonių atstovai. Jau 14 amž. nėra atsitikimų, kad būtų šaukiama tik vienas consilium magnum arba vienas consilium communum; tas jau neatitiko konstitucinei teisei ir visuomet buvo šaukiamos abi tarybos drauge, bet posėdžiavo skyrium. Tuo būdu jau nusistovėjo institucija ir dveji rūmai. Jie niekuomet vieni be kitų neveikė, bet veikė skyrium. Consilium magnum nariai dalyvavo *asmeniškai* paveldėtais titulais, be jokių rinkimų. Seniau — kiekvienas grafas, baronas, prelatas, vėliau, kada *lordų* titulas įsigalėjo, — kiekvienas lordas kaipo toks; jeigu jis yra lordas, tai jau tuo pačiu jis yra lordų rūmų narys be jokių rinkimų. Kitaip sakant, lordų rūmai yra visuotinis lordų susirinkimas. Ir dabar tie rūmai yra tokio pobūdžio. Čia yra viso luomo dalyvavimas posėdžiuose ir dalyvavimas ne per atstovus, bet betarpiškas, kaip ir visuotiniame piliečių susirinkime Šveicarijos kantonuose. Anglijoje lordų luomas *betarpiškai* dalyvauja valdžioje. Lordo titulas yra paveldimas ir dalyvavimas lordų rūmuose yra surištas su tuo titulu. Consilium communum, kurie vėliau virto *bendruomenių* rūmais, sudarė žemių laisvų žmonių atstovai. Jie seniau, kaip sakiau, buvo vietos valdininkų skiriami, bet pamažu nusistatė jų rinkimų paprotys. Tačiau labai ilgai, net ligi 19 amž., to nebuvo. Net ir ne pradžioje 19 amž., o šiek tiek vėliau imta daryti slapti rinkimai. Seniau buvo atviri rinkimai ir panašūs į sovietinių atstovų rinkimus, kuriuos turėjom progos iššiūrėti. Visi laisvieji žmonės iš tam tikro ploto suvažiuodavo ir rinkdavo atstovus per aklamaciją. Bet vis dėlto čia buvo, taip sakant, rinkimų, arba mandatinis titulas. Tais laikais įvyko ir dar vienas pakeitimas, kuris taip nuo tų laikų ir užsiliko. Būtent, seniau lordų rūmuose, arba geriau pasakius consilium magnum, dalyvaudavo ir prelatai, arba dvasiškijos atstovai. Bet maždaug nuo 13—14 amž. jie iš consilium magnum išnyko, išskyrus menkas liekanas. (Liko keli vyskupai). Iš tikrųjų jie

patys nenorėjo ten dalyvauti; nenorėjo dalyvauti todėl, kad nereikėtų valdovui lėšų teikti. Maža garbė buvo važiuoti į susirinkimą, kur reikėjo lėšų duoti, todėl jie geriau visai tos garbės atsižadėjo, kad tik nereikėtų duoti lėšų. Prisidengdami tuo, kad papa uždraudė dvasiškiams teikti pagalbos valdovo reikalams, jie atsisakinėdavo važiuoti į tą tarybą. Valdovai kartais protestuodavo ir ginčydavosi su papomis dėl to. Papa per kiek laiko nuėmė tą uždraudimą, bent kiek sušvelnino tą dalyką, sakydamas, kad jie gali geruoju tai daryti, bet tai nėra jų pareiga. Tada jau buvo dvasiškių susirinkimai ir valdovas reikalavo iš jų lėšų, bet tada jau buvo nutraukti ryšiai su consilium magnum. Tada jau dvasininkai darė suvažiavimus tik atskirose provincijose ir ten tarėsi, kiek duos valdovui lėšų. Taip dvasiškija ir išnyko iš consilium magnum. Prancūzijoj, pav., dvasiškija buvo kaipo atskiras luomas, t. y. «etats genereau». Gal ir Anglijoje taip būtų atsitikę, jeigu dvasiškija nebūtų išėjusi iš consilium magnum.

Consilium communum pamažu ėmė įsigalėti ir įgyti lygios kompetencijos su consilium magnum. Jo autoritetas nuolat augo tiek įstatymų leidime, tiek valdyme, o net ir teismo srityje. Tiesa, teismo funkcija, kiek ji pasiliko įstatymų leidžiamojo organo srityje, visuomet liko lordų rūmuose (consilium magnum) ir ligi šiol lordų rūmai sprendžia mums jau žinomas bylas, bet «impimento» tvarkoje, kurioje žemesnieji, bendruomenių rūmai (consilium communum) yra kaltinamuoju organu. Tuo būdu ir teismo srityje nors ir nelygios, bet vis dėlto ir bendruomenių rūmai tam tikros kompetencijos įgijo. Kitais atžvilgiais bendruomenių rūmai įgijo lygios kompetencijos su lordų rūmais jau 14 amžiuje. O toliau, kaip pamatysime, ypač valdymo atžvilgiu, bendruomenių rūmų kompetencija išaugo dar labiau negu lordų rūmų.

Tuo būdu jau 14 amžiuje valstybės valdžios viršūnėje nusistatė šitie veiksniai, kurie ir dabar yra, būtent, valdovas, dviejų rūmų taryba, kuri vėliau virto parlamentu, ir privatinė valdovo taryba. Šiek tiek jau susiskirstė ir jų funkcijos. Būtent, karalius negali leisti įstatymų be tarybos sutikimo, bet antra vertus, ir taryba arba dveji rūmai taip pat negali leisti įstatymų be karaliaus sutikimo. Vadinas, rūmai su karaliumi sudarė įstatymų leidžiamąjį organą. Visas įstatymų leidimo darbas priklausė rūmams ir karaliui. Tarp jų tas darbas nėra sus irstytas. Anglijoje tam yra tokia klasiška formulė «*karalius parlamente*». «Karalius parlamente» tai reiškia dveji rūmai ir karalius. Taigi, įstatymus leidžia «karalius parlamente». Kitaip sakant, jeigu visi šitie trys veiksniai vieną tekstą priima, tai tik tada bus įstatymas. Jeigu vieno tų trijų veiksnių sutikimo nėra, tai nėra ir įstatymo. Karalius čia dalyvauja įstatymų leidime *sankcijos* tvarka; vadinas, jis tvirtina rūmų priimtus įstatymus, bet gali juos ir atmesti. Jeigu karalius netvirtina, atmeta, tai tada nėra įstatymo. Taigi, sankcijos tvarka dalyvauja, kas yra lygu absoliutiniam «veto». Tuo būdu įstatymų leidžiamoje srityje karalius įeina į parlamentą kaipo vienas jo elementų ir toks jo daly-

vavimas yra vadinamas «karalius parlamente». *Valdymas gi sudaro karaliaus prerogatyvą.* Prerogatyva vadinama visa tai, kas nėra parlamento įstatymais normuota. Taigi, toje srityje, kuri nėra įstatymais sutvarkyta, valdymas lieka karaliaus prerogatyva ir yra karaliaus atliekamas. (Aš čia kalbu ne apie dabartinius laikus, bet apie prerogatyvinį režimą). Karalius tą prerogatyvos valdymą vykdydavo su ir per privatinę tarybą ir per savo ministerius, agentus, tarnus, kurie jo skiriami ir tik prieš jį vieną atsako. Tie ministeriai, aukštesnieji valdininkai, stovintieji įvairių valdymo sričių priešakyje, įeidavo ir į tą karaliaus ar karūnos privatinę tarybą. Bet ta taryba buvo platesnė: ten dalyvavo ne tik ministeriai, bet karalius ten galėjo kviesti ką norėjo. Tačiau valdžią jis vykdė per ministerius, privatinės tarybos narius, prieš vieną karalių atsakančius. Bet tą prerogatyvinį valdymą rūmai iš tikrųjų galėjo paraližuoti, nes nuo rūmų priklausė lėšų tiekimas karaliui, o be lėšų, žinoma, negalima valdyti. Čia ir buvo tas takas, per kurį rūmai ir galėjo kištis į karaliaus prerogatyvinį valdymą. Kadangi valdymas, išskyrus lėšų tiekimą, sudarydavo karaliaus prerogatyvą, tai ir pats šitas režimas yra vadinamas *prerogatyviniu*, ar prerogatyvos, ar *prerogatyvinio valdymo režimu*. Vadinas, iš vienos pusės yra parlamentas, kuriame paritetiniais dėsniais sutampa karūna, lordų luomas ir žemių visuma, o antra vertus, greta suvereninio parlamento yra valdovas, arba karūna. Karūna šioje konstrukcijoje yra dvilypė. Būtent, ka tais tai yra «karalius parlamente», o kartais tiktai karalius; įstatymų leidimo atžvilgiu, lėšų tiekimo atžvilgiu ir t. t. yra «karalius parlamente», o prerogatyvinio valdymo srityje, vadinas tokio valdymo, kuris nėra įstatymų normuojamas, yra tik vienas karalius. Bet ir šituo atveju yra nusistovėjusi tam tikra formulė, būtent, *«karalius taryboje»*; įstatymus leidžia «karalius parlamente», o prerogatyvinis valdymas priklauso «karaliui taryboje». Bet privatinė taryba tais laikais tik vieno karaliaus priklausė. Kaipo «karalius parlamente» jis sudarė, kartu su rūmais, įstatymų leidžiamąjį organą. Keisti įstatymus taip pat gali tik «karalius parlamente». Šiuo karalius tapo įvestas į įstatymų ribas: jis vienas keisti įstatymus negali, tas galima tik su rūmais. Su rūmais jis viską gali padaryti, bet kai jis lieka vienas, tai įstatymai jam yra privalomi. Dėl tos priežasties Anglijoje niekuomet negalėjo išsivystyti absoliutinė monarchija. Ten karalius buvo nevaržomas tik tiek, kiek kuri sritis nebuvo įstatymais normuota, kitaip sakant, kiek galėjo siekti jo prerogatyvinis valdymas. Bet karalius turėjo gauti iš rūmų lėšų, o tas nėra menkas dalykas. Be lėšų jis negali valdyti, o lėšas tiekia rūmai. Taigi, ir tada jo padėtis buvo silpna; jis nebuvo suverenas net prerogatyviniame režime, jis nebuvo teisės šaltinis, jis buvo priklausomas teisinis organas. Bet rūmai šia padėtimi dar nepasitenkino. Nuolat buvo daromos rūmų pastangos kištis ir į prerogatyvinį karaliaus, arba karūnos, valdymą. Tas buvo daroma tuo būdu, kad buvo kaltinami karaliaus patarėjai, privatinės tarybos nariai, arba ministeriai. Tas buvo daroma «impimento» tvarka: kaltino žemesnieji rūmai, o teisė

aukštesnieji. Eventualiai, buvo stengiamasi tuo būdu kištis. Jeigu kas nepatikdavo rūmams prerogatyvinio valdymo srityje, tai jie, negalėdami paties karaliaus kontroliuoti nei jam nurodymų duoti, kibdavo prie jo patarėjų, sakydami, kad blogai jis padarė, įvedė karalių «į klaidą». Kitaip sakant, rūmai teikė p tarimus, nurodymus ne pačiam karaliui iš esmės, bet dėl jo patarėjų ir kartu reikalavo, prašė, kad jiems būtų pranešama, kas yra karaliaus kviečiamas į tą privatinę tarybą ir kas, vadinas, paskirtas ministeriu. Vadinas, negalėdami veikti p ieš patį karalių, negalėdami jam pačiam duoti nurodymų dėl valdymo iš esmės, rūmai stengėsi įgyti įtakos į karaliaus tarybos narius. Vadinas, rūmai nuolat stengėsi kontroliuoti karaliaus pasirenkamus asmenis į savo tarybą. Tas buvo daroma per peticijų instituciją. Visuomet, kada rūmai, arba parlamentas, susirinkdavo, tai pirmas jų darbas buvo surašyti peticiją. Į tą peticiją įrašydavo visą litaniją įvairių pretenzijų ir reikalavimų prašymo formoje su visais titulais karaliui ir t. t. Žinoma, prašyti niekam nėra uždrausta, kiekvienas gali tai daryti. Taigi čia formaliai nebuvo prasižengimo prieš karaliaus prerogatyvą, prieš karaliaus visagalybę valdymo srityje. Bet faktiškai šitos peticijos labai rimtai aprėždavo karaliaus galią valdymo srityje, nes nuo tų reikalavimų, kurie buvo surašyti peticijoje, patenkinimo priklausydavo, ar rūmai pagalbą ar lėšų karaliui duos ar ne, o jeigu ir duos, tai kiek duos. Taigi, iš tikrųjų tai buvo sąskaita ir dėl jos ėjo derybos. Kadangi karalius buvo suinteresuotas gauti daugiau lėšų, tai jis turėjo nusileisti. Kartais labai bardavosi, pyko ir galų gale baigdavosi kokiu nors kompromisu. Tas prerogatyvinis režimas tęsėsi ilgus amžius. Čia dar vienas dalykas įvyko. Kaip sakiau, rūmai stengėsi kibti ir kaltinti patarėjus. Peticijose irgi reikalavo, kad karalius leistų teisti juos už «valstybės išdavimą», už tai, kad jie karalių į «klaidas» įvedę. Ir karalius labai dažnai atiduodavo savo tarnus už tai, kad lėšų gautų. Ne kartą žymesnieji tarybos nariai turėjo duoti savo galvą už tai, kad karalius lėšų gautų. Žinoma, karaliams tas nepatikdavo, jie visuomet stengėsi tokia kontrole nusikratyti bent jau prerogatyvinio valdymo srityje. Be to, buvo jau įsivyravusi praktika, virtusi jau ir teisės norma, kad į tarybą pakviestieji nariai likdavo tokiais ligi gyvos karaliaus galvos. Žinoma, karalius, ypač jeigu ilgai gyveno, tai po kiek metų gal jau ir nepasitikėdavo tais žmonėmis, kuriais pasitikėjo jaunystėje. Tuo tarpu sykį paskirti jie jau likdavo privatinės tarybos nariais ligi karaliaus gyvos galvos. Taigi kartais karaliui nepatogu buvo, kad visa taryba rinktųs su juo ir tartųs vienu kuriuo klausimu. Todėl karaliai pradėjo iš tarybos narių tarpo rinkti tokią grupę iš kai kurių žmonių. Jie ėmė tartis ne su visais tarybos nariais kiekvienu klausimu, bet pasirinkdavo labiau sau artimus žmones ir su jais tardavosi, o su visa taryba arba visai nesitardavo, arba tardavosi tik formaliai, o faktiškai vis tiek tardavosi su tam tikrais artimais žmonėmis. Tuo būdu iš tos privatinės tarybos pamažu išsiskyrė vadinamasis *slaptas kabinetas*, t. y. tam tikrų patarėjų grupė. Vadinas, taryba buvo tik formaliai, o slap-

tas kabinetas buvo tikrieji karaliaus patarėjai. Bet tai nebuvo oficialinis organas, o tik slaptas kabinetas. Į tokią praktiką, tiek rūmų, tiek viešosios nuomonės, tiek ir tų privatinės tarybos narių, kurie nebuvo kviečiami į slaptą kabinetą, buvo žiūrėta su didžiausia neapykanta į šitą naujadarą, slaptą kabinetą, ir buvo visais būdais kovota. Buvo skundžiamasi dėl to karaliui, tokia praktika buvo vadinama valdymo «kabala», nes nebuvo žinoma, kas iš tikrųjų yra tas, kuris karaliui patarimus duoda. Buvo skundžiamasi dėl slaptos įtakos nežinomų žmonių į karalių, tas nekenčiamas slaptasis kabinetas buvo laikomas visų blogumų žyme, buvo laikomas prerogatyvos iškreipimu. Prieš tuos slaptus patarėjus buvo bejėgė ir «impimento» institucija, per kurią kovojo rūmai, kišdamiesi į karaliaus valdymą. Jie kartais nurodydavo, kad vienas ar kitas tarybos narys kaltas ir prašydavo leisti jį teisti. Jeigu karaliui reikėdavo gauti lėšų, tai jis tokį reikalavimą patenkindavo ir tą tarybos narį išduodavo. Nors toks išduotas is ir «impimento» tvarka buvo teisiamas, bet vis dėlto tai buvo baudžiamojo teismo funkcija. Vis dėlto reikėjo nustatyti asmeniška to žmogaus kaltė, tuo tarpu patrauktasis atsakomybėn įrodydavo, kad ne jis tai pataręs. Nėra žinios, kas tikras karaliaus patarėjas, kuris tai patarė, o tas kabinetas slaptas, negalima susekti. Taigi, prieš tą kabinetą ir «impimento» institucija buvo bejėgė, ji negalėjo įspėti tų patarėjų, kurie tai karaliui patarė. Jeigu kartais sakydavo, kad tas ir tas, prašydavo leisti teisti, karalius leisdavo, o paskui pasirodydavo, kad tai ne tas, jis niekuomet to karaliui nepataręs, jis to nežinąs. Tai šitas slaptas kabinetas paraližavo «impimento» instituciją, kuri duodavo galimybės rūmams kištis į prerogatyvinį valdymą. Bet vis dėlto dar tais laikais, čia mes imame ilgą tarpą, nuo 14—15 amž. ligi 17 amž. pabaigos, joks svarbesnis nutarimas nebuvo priimamas be jo apsvarstymo tarybos, taip sakant, plenume. Karalius, žinoma, tardavosi su slaptu kabinetu, bet vis dėlto kiekvienas svarbesnis nutarimas pereidavo ir per visą tarybą. Taigi, vienas svarbiausių tų laikų reikalavimų, vienas didžiausių konfliktų tarp karūnos ir rūmų tai ir buvo dėl to slaptojo kabineto, kad ta slapto kabineto praktika reikia panaikinti, kad tai esą neteisėta, kad tai esą prerogatyvos iškreipimas ir jos panaudojimas p ktam ir t. t. Tai buvo rūmų tezė; rūmai reikalavo tai panaikinti kaipo neteisėtą ir tartis tik su tais patarėjais, kurie rūmams yra žinomi, kad rūmai paskui galėtų kibti ir bausti. Kaipo priemonę tam atsiekti jie turėjo lėšų tiekimą. Karalius nenorėjo su tuo sutikti; jis gynė prerogatyvinę laisvę, sakė, kad prerogatyvinis jo valdymas niekeno negalįs būti varžomas, kad tai esanti jo privilegija ir kad jis galįs sau pasirinkti tokius patarėjus, koki jam patinka, nežiūrint į tai, ar jie patinka rūmams ar ne. Tai buvo karaliaus tezė. Tai buvo vienas rimčiausių ir svarbiausių konfliktų, kurie kilo tarp rūmų ir karūnos. Galima sakyti, kad tai buvo viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių kilo dvi revoliucijos Anglijoje 17 amž.; tai buvo konfliktas, kuris kainojo vieno karaliaus gyvybės ir vienos dinastijos sosto. Šis konfliktas ligi 17 amž., ligi Vilhelmo III ir

nebuvo išspręstas. Tai buvo iš tikrųjų konfliktas dėl valdymo įtraukimo į formulę «karalius parlamente». Mes žinome, kad ta formulė nuo 13 14 amž. pilnai apėmė įstatymų leidimą. Bet valdymas tose ribose, kuriose jis nebuvo normuojamas įstatymais nebuvo apimamas formulės «karal us parlamente», o buvo apimamas formulės arba «karalius» arba «karalius taryboje» ir tai taryboje, laisvai pasirinktoje. Rūmai stengėsi pravesti formulę «karalius parlamente» ir prerogatyviniame valdyme, o karalius stengėsi apginti prerogatyvinį valdymą nuo formulės «karalius parlamente». Rūmai, turėdami galią teikti ar neteikti karaliui lėšų, nors valdymas juridiniai vienam karaliui tepriklausė, vis dėlto jie, vartodami lėšų tiekimo priemonę kontrabandiniu keliu, per peticijų instituciją galėjo tą valdymą varžyti, kištis į jį. Prieš tai karalius sugalvojo kontrapriemonę, irgi kontrabandinę, būtent tą slaptąjį kabinetą. Tas ginčas tęsėsi per visą eilę amžių. 17 amž. jis pasiekė aukščiausio laipsnio, net prie dviejų revoliucijų privedė ir net vieno karaliaus gyvybės kainojo. Tik po antros revoliucijos stojęs karalius, kuris Anglijoje valdė Vilhelmo III vardu, jau 17 amž. pabaigoje, buvo padarytas bandymas sutvarkyti galutinai šitą konfliktą. Jam išspręsti rastas kompromisas. Tai buvo taip vadinamas «*Act of settlement*», kuris sudarė tokį kompromisą: kiekvienas svarbesnis klausimas būtinai turi būti svarstomas privatinėje taryboje ir kiekvienas tarybos nutarimas pasirašomas tų patarėjų, kurie tokį patarimą karaliui davė. Tas buvo, žinoma, tam, kad būtų prie ko kibti. Tuo būdu pasirašiusieji po nutarimu jau prisiimdavo atsakomybę. Tai dar nebuvo formalinė atsakomybė, kaip dabar ministerių kabinete, bet vis dėlto kontrasignacija kilo iš to akto of settlement. Kontrasignacija veikia parlamentiniame režime, bet tada tai nebuvo tas, kas parlamentiniame režime yra kontrasignacija, nes formaliai patarėjas jokios atsakomybės prieš rūmus nesiėmė. Jis atsako tik tiek, kiek pats karalius čia mato nusikalstamo darbo ir atiduoda rūmams jį teisti.

Tai aš pereitą sykį išdėsčiau Anglijos prerogatyvinį režimą, kuris tęsėsi nuo 13—14 amž. ligi 17 amžiaus pabaigos. Šitas valdovo prerogatyvinis režimas buvo išdava tos kovos, kuri ėjo tarp Anglijos valdovo ir vidaus anarchijos veiksnių. Mes žinome, kad savo laiku panaši kova ėjo ir Prancūzijoje; mes žinome taip pat, kad Prancūzijoje šita kova pasibaigė karaliaus laimėjimu, būtent, karaliaus suverenitetu. Karaliaus suverenitetas, Bodeno suformuluotas, buvo kaip tik tos kovos išdava. Suverenitetas tai buvo tas, kas tapo pasiekta Prancūzijos karaliaus šitoje kovoje Anglijoje tas, kas buvo karaliaus pasiekta kovoje su vidaus anarchijos veiksniais, yra jo *prerogatyva*. Prerogatyvos sąvoka neatitinka suvereniteto sąvokai. Mes žinome, kad *prerogatyvinis režimas reiškiasi tuo, kad, pirmiausia, įstatymai yra leidžiami trims veiksniams susitarus: karaliui, lordams ir bendruomenių rūmams*. Šitų trijų veiksnių kompromisas, arba sutartis, Anglijoje virsta įstatymu. Šitų trijų veiksnių tarpe yra pilna lygybė, jų tarpusavis santykis yra anarchinis, paritetinis, o įstatymas yra tų trijų partieitnių veiksnių kompromisas. Ka-

dangi įstatymas yra kompromisas šitų trijų paritetinių veiksnių, tai jis varžo lygiai rūmus, lygiai ir karalių. Vadinas, karalius čia taip pat yra *suvaržytas* įstatymais; kitaip sakant, jis yra suvaržytas savo kompromisu su lordų ir bendruomenių rūmais. Tačiau ten, kas lieka už įstatymų ribų, kas nėra įstatymais suvaržyta, karalius lieka pilnas šeimininkas: ten yra jo prerogatyvos sritis. Keisti įstatymus bet kokiu valdymo aktu karalius negali, bet kas nėra įstatymais sutvarkyta, ten yra jo prerogatyva, ten yra jo absoliutizmo sritis. Jei mes palyginsime Anglijos ir Prancūzijos karalių kovos laimėjimo išdavas, tai mes pamatysime, kad čia yra skirtumo. Jau aš sakiau, kad Prancūzijos karaliaus laimėjimo išdava buvo suverenitetas, o Anglijos karaliaus — prerogatyva. Mes žinome, kad suverenitetas tai yra amžina, absoliutinė, *jokiais įstatymais neaprėžta* galia ir t. t. Tuo tarpu *prerogatyva* kaip tik yra *aprėžta* įstatymais. Vadinas, čia jau ne tik *tardų* skirtumas, bet ir *turinys* yra visai kitoks. Bodeno suvereniteto formula tiktų Anglijos karaliui, jeigu iš jos būtų išmesti žodžiai «neaprėžta jokiais įstatymais» ir vieton jų įrašyta «už įstatymų ribų». Tai toks yra skirtumas tarp suvereniteto ir prerogatyvos. Prerogatyvinis režimas tęsėsi, kaip sakiau, ligi 17 amž. pabaigos. Bet kuo arčiau šito laikotarpio galo, tuo labiau ir labiau jo veikimas buvo trukdomas nauju kovos etapu tarp šitų trijų veiksnių, t. y. tarp dviejų rūmų ir karaliaus. Rūmai, kaip sakiau, norėjo užkovoti ir *valdymą*; vadinas, ir paskutinį vadovo absoliutinės galios likutį rūmai norėjo įtraukti į kompromisą, norėjo padaryti jį kompromisiniu darbu, kad nebūtų savarankiško karaliaus. Karalius, žinoma, kovojo prieš tai ir stengėsi išgelbėti savo savarankiškumą bent jau prerogatyvos srityje. Ta kova tęsėsi per visą prerogatyvinio režimo laiką ir juo toliau, juo aštriau. Aš jau esu nurodęs tas kovos priemones, kurias vartojo abi kovojančios pusės. Rimčiausia priemonė rūmų rankose, kaip žinome, buvo lėšų tiekimas. Tai buvo sena privilegija, iškovota dar prieš prerogatyvinį režimą, fiksuota jau didžiojoj laisvių kortoj (magna charta libertatum), taip pat ir kitose privilegijose ir kortose. Tai jau buvo nusistovėjęs dalykas. Tuo punktu ir pasinaudojo rūmai tam, kad vestų ofenzyvą ir į paskutinį karaliaus galios likutį. Kaipo formalinė priemonė tam buvo peticijų institucija. Kiekvienos sesijos pradžioje buvo surašoma tokia peticija ir šitų peticijų reikalavimų išpildymas tai buvo lyg ir sąlyga lėšoms gauti. Karalius turėjo nusileisti, išpildydamas kai kuriuos peticijų reikalavimus, o rūmai už tai duodavo lėšų. Be abejo, tokia priemonė, kaip lėšų tiekimas, davė galimybės rūmams labai rimtai kištis į karaliaus prerogatyvinį valdymą. Antra priemonė tai buvo impimento teismas, arba kaltinimas karaliaus ministerių, aukštesniųjų valdininkų ar patarėjų už įvairius valdymo aktus, kurie, rūmų nuomone, buvę netikslingi ar blogi. Kaip buvo kovojama šita antroja priemone, jau nurodžiau pereitą kartą. Svarbiausias rūmų reikalavimas, kuriuo buvo remiamas galimumas naudotis impimento institucija, tai buvo tas, kad bent svarbesnieji nutarimai valdymo reikalais

būtų apsvarstyti ir priimti karaliaus, ar karūnos, privatinėje taryboje ir kad jie būtų pasirašyti tų tarybos narių, kurie patarė taip padaryti. Žinoma, nei precedentinės teisės, nei rūmų nebuvo reikalaujama, kad tokie nutarimai būtų tarybos daugumos priimami. Karalius nebuvo varžomas tarybos nuomone; jis galėjo sutikti ir su tarybos mažumos nuomone arba net su kokio nors vieno asmens nuomone. Bet čia reikalauta tik to, kad jeigu koks nutarimas virsta karaliaus aktu, tai kad jis būtų pasirašytas tų tarybos narių, kurie buvo karaliui patarę tokį nutarimą priimti. Kaip sakiau, tas buvo reikalinga tam, kad vėliau reikalui esant būtų galima rasti tą asmenį, kurį galima būtų patraukti impimento tvarka atsakomybėn už šitą aktą. Ir tas buvo Vilhelmo III metu, pačioje 17 amž. pabaigoje, taip vadinamu «*act of settlement*» priimta. Bet tuo šita problema dar nebuvo išspręsta. Šitas «act of settlement» ir jo nustatyta tvarka, kad aktai būtinai būtų privatinės tarybos svarstomi ir kontrasignuoti tų, su kurių nuomone karalius sutiko, tik impimentui buvo naudinga. Bet apskritai pats impimentas buvo labai nelanksti ir netobula priemonė, nes vis dėlto čia yra baudžiamoji atsakomybė, vadinas, čia turi būti subjektyvinės kaltės momentas. turi būti bent sąmoningas noras pakenkti tokiu patarimu, nusimanymas blogų to patarimo pasekmių, žodžiu, turi būti subjektyvinis asmeniškos kaltės momentas. Jeigu yra pareikšta klaidinga nuomonė, tai čia dar ne būtinai nusikalstamas darbas. Gali ta nuomonė labai daug pakenkti, gali būti pagrindu reikalauti nuostolius atlyginti ar ką, bet tai dar nėra būtinas pagrindas *bausti*. Tuo tarpu impimento tvarka galima tik kaltinti ir bausti, vadinas, čia turi būti tik *baudžiamoji* atsakomybė. Šiuo atžvilgiu, žinoma, act of settlement ir jo įvestoji kontrasignacija impimentui buvo naudinga, nes buvo žinoma kas yra pataręs, kas galėtų atsakyti. Tačiau tas dar nereiškia, kad jau būtinai ir atsakys. Žinoma, tai buvo šioks toks karaliaus ir jo patarėjų varžymas, bet, šitos problemos tas aktas dar neišsprendė. Šita problema tuo laiku buvo visai kitu būdu išspręsta. «Act of settlement», kuris nustatė kontrasignaciją, buvo vienas epizodas kovos prieš slaptąjį kabinetą, bet visos problemos jis neišsprendė. Šitos problemos išsprendimas įvyko visai netiketu būdu kaip tik per šitą nekenčiamąjį slaptąjį kabinetą. Pasirodė, kad ta kontrobandinė institucija, kuri buvo karaliaus sugalvota ir panaudota kovai prieš rūmų kišimąsi į prerogatyvinį valdymą, paskui kaip tik privedė prie rūmų laimėjimo. Tas buvo visiškai netikėta. Bendrai, Anglijos konstitucinėje teisėje yra paprastas dalykas, kad netikėti faktai, netikėti precedentai išsprendžia labai didelius ginčus ne kokiu racionalistiniu būdu, o, taip sakant, įvyks koks smulkus faktelis, pasirodys, kad jis tinkamas, ir jis prasiplečia ir keičia visą konstrukciją. Taip pat atsitiko ir su šitos problemos išsprendimu. Būtent, ši problema tapo išspręsta tada, kai slapto kabineto konstrukcija tapo pagrįsta rūmų daugumos vadovybe. Tas buvo Vilhelmo III pamėginta padaryti. Bet sąryšyje su tuo aš norėčiau dar vieną dalyką paliesti. Būtent, dalykas buvo

tas, kad karaliai, besiginčydami ir besivaržydami su rūmais dėl savo valdymo prerogatyvos savarankiškumo, nuo senų laikų buvo linkę įvairiais būdais įvesti į bendruomenių rūmus, iš dalies ir į lordų rūmus, skirdami naujus lordus, sau ištikimus žmones. Mes jau žinome, kad senais laikais, kada dar nebuvo rinkimų praktikos nustatyta, irgi buvo karaliaus valdininkų skiriami įvairių žemių laisvųjų žmonių atstovai į consilium communae. Taigi ir toliau, nors tie atstovai jau ir buvo renkami, vis dėlto buvo daroma pastangų iš karaliaus pusės per valdininkus, kad į bendruomenių rūmus patektų karaliui ištikimi žmonės. Be to, buvo daroma pastangų net ir papirkti jau išrinktus, kad ir karaliui nepalankius, žmones; tie, kurie pasiduodavo korupcijai ir įtakai, buvo paperkami. Ne būtinai jau tiesiog kyšiais, pinigais, bet jiems buvo duodamos pelningos vietos, kad jie už tai palaikytų karaliaus pusę. Šitos karaliaus pastangos siekė sudaryti bendruomenių rūmuose ir lordų rūmuose karaliui palankią daugumą. Prieš tas karaliaus pastangas, rūmai, žinoma, kovojo. Prieš tokius papirkimus ar įvedimą karaliaus agentų į parlamentą ne kartą buvo pri mami bendruomenių rūmų nutarimai, draudžiantieji tuo pačiu laiku turėti mandatą rūmuose ir karaliaus tarnybą. Bet tokie nutarimai jokios galios neturėjo, nes be karaliaus sutikimo joks nutarimas negalėjo tapti įstatymu. Tuo tarpu karalius, žinoma, buvo prieš tokius nutarimus, todėl tokie nutarimai jokios galios neturėjo. Tokių nutarimų, sakau, buvo daug, bet kadangi įstatymu Anglijoj virsta tik tas, kas yra visų trijų mums žinomų veiksnių priimama, tai tokie nutarimai neturėjo galios, nes karalius nesutikdavo, kadangi tas jam buvo nenaudinga. Čia tenka paminėti dar vienas dalykas. Būtent tas, kad ministeriai ir to slapto kabineto nariai karaliaus buvo skiriami *personališkai*, kiekvienas sau ir jie, taip sakant, nesudarydavo jokios solidarios ir korporatyvinės kolegijos.

Tai štai visi tie elementai, kurie buvo tuo laiku, kuriuo turėjo įvykti tas svarbiausias precedentas, kuris praskynė, taip sakant, kelią į parlamentinį režimą. Tuo metu, t. y. Vilhelmo III metu, pačioje 17 amž. pabaigoje (1700 m.) karalius Vilhelmas III turėjo tam tikrą norą nustatyti kas turėtų paveldėti sostą po jo. Tada bendruomenių rūmams, kadangi jie sutiko sutvarkyti įpėdinystės klausimą taip, kaip karalius norėjo, pavyko gauti iš karaliaus sutikimą ir tuo pačiu įtraukti tai į *įstatymą*, kad kiekvienas bendruomenių rūmų narys, kuris priims apmokamą tarnybą iš karaliaus, tuo pačiu yra pašalinamas iš rūmų, nustoja mandato. Pirma tas buvo draudžiama rūmų nutarimais, bet tie nutarimai neturėjo įstatymų galios, o dabar tas jau virto įstatymu. Bet praktiškas šito nuostato vykdymas buvo *atidėtas* septyneriems (7) metams, t. y. ligi 1707 metų. Šitų septynerių metų laikotarpyje ir įvyko tas svarbus precedentas, kuris paskui tapo įgyvendintas. Jeigu šito nuostato vykdymas nebūtų buvęs atidėtas, tai gal šito precedento ir nebūtų įvykę, Tada nežinia kaip būtų toji kova užsibaigusi ir nežinia, ar parlamentinis režimas Anglijoje būtų buvęs įgyvendintas. Bet dalykas tas, kad Vilhelmas III pabandė sudaryti tą slaptą kabinetą, ku-

ris buvo nekenčiamas, iš bendruomenės rūmų daugumos partijos *lyderių*. Vadinas, Vilhelmas III pakvietė į rūmus valdančios partijos lyderius ir iš jų sudarė tą slaptą kabinetą, kuris ligi to buvo nekenčiamas. Tada tas nekenčiamas kabinetas virto visai «pakenčiamu» kabinetu, nes jis susidėjo iš rūmų vadų. Tuo pačiu jis virto vienalypis, solidarus, kaipo korporatyvinė kolegija iš vienos partijos žmonių, viena drausme sujungtų. Be to, jie kartu buvo ir rūmų nariais. Šita praktika tai buvo tiktai pirmas bandymas; tai nebuvo joks įstatymas ar privalomas dalykas: tai buvo tik precedentas. Šitokioje padėtyje pasirodė, kad ir tas slaptas kabinetas yra pakenčiamas ir kad karaliaus valdininkų dalyvavimas rūmuose irgi yra galimas, nors prieš tai anksčiau, kaip matėm, buvo kovota. Žinoma, šalinti iš rūmų nėra reikalo, jei tie karaliaus valdininkai yra rūmų daugumos vadai. Dėl to įstatymas, kurio vykdymas buvo atidėtas ligi 1707 m., 1705 m. buvo pakeistas *ta prasme*, kad jeigu rūmų narys priims apmokamą tarnybą iš karaliaus, tai jis privalo būti iš *naujo* perrenkamas. Tik dėl naujų tarnybų, kurių nebuvo ligi 1705 m., to jau negalima. Kadangi ministeriai buvo sena tarnyba, kuri ir prieš 1705 m. veikė, tai jie galėjo būti kartu ir bendruomenių rūmų nariais, tik jeigu tapo ministeriais, tai turėjo būti iš naujo perrenkami. Tas ir dabar yra Anglijoje: jeigu bendruomenių narys tampa ministeriu, tai jis iš naujo turi būti perrenkamas. Dėl lordų rūmų tas, žinoma, netaikoma, nes lordai nėra renkami, tai jeigu lordas ir paskiriamas ministeriu, tai jis nieko nenustoja, nes lordų rūmų narys jis yra asmeniškai.

Šiuo atsitiktiniu precedentu buvo sudaryta viena svarbiausių mūsų gadynės konstitucinės teisės institucijų, kuriai buvo lemta veik visur išsiplėsti, būtent, buvo sudaryta parlamentinio ministerių kabineto institucija. Tai buvo tas pats slaptasis kabinetas, tiktai Vilhelmas III pabandė sudaryti tą kabinetą iš bendruomenių rūmų daugumos partijos lyderių.

Šita institucija ne iš karto nusistovėjo. Karaliai nuolat mėgino grįžti į seną padėtį. Žinoma, šita parlamentinio ministerių kabineto institucija keitė patį prerogatyvinį režimą, nes tada bendruomenių rūmų dauguma per savo lyderius *tiesiog* dalyvavo valdyme. Todėl karaliai nuolat mėgino grįžti į seną padėtį. Formaliai prerogatyvinis režimas nebuvo panaikintas, todėl nebuvo jokios formalės pareigos ar prievolės karaliui būtinai rinktis sau ministerius iš tų lyderių. Todėl karaliai vėl mėgino sudaryti tą slaptąjį kabinetą ne iš tų lyderių. Šitas prerogatyvinio ir parlamentinio režimų varžytynes mes tiksliau išžiūrėsime. Parlamentinis režimas reiškėsi, žinoma, ne tik to ministerių kabineto įvedimu. Parlamentinio ministerių kabineto įvedimas turėjo visą eilę kitų pasekmių; susidarė visa eilė kitų institucijų, kurios kartu sudarė tą parlamentinį režimą. Tas kabinetas tai buvo tik, taip sakant, centrinė institucija, iš kurios visas parlamentarizmas išaugo. Tačiau ir tas kabinetas nebuvo įstatymo keliu fiksuotas. Jis buvo tik atsitiktiniu precedentu įvestas. O tas atsitiktinis precedentas galėjo būti ir pakeistas:

šiandien karalius daro taip, bet rytoj jis gali to nepanorėti, tai jis yra laisvas ir gali pasirinkti sau tokius ministerius, kokius jis panorės. Tos prerogatyvinio ir parlamentinio režimų varžytynės tęsėsi per visą 18 amž., o iš dalies pasiekė net ir 19 amž. Galima sakyti, kad net ligi karalienės Viktorijos laikų dar nuolat buvo mėginimų iš karalių pusės grįžti į prerogatyvinį režimą, nepripažįstant būtinumo tos naujos tvarkos, kuri nusistatė 18 amž. pradžioje. Ypač 18 amž pradžioje tai buvo dar nenusistovėjęs dalykas. Tai buvo tik atsitiktinis precedentas Vilhelmo III metu Bet parlamentarizmas turėjo daug patogumų. Be to, parlamentarizmas turėjo daug stiprių jėgų; jis atitiko rūmų nusistatymui. Juk tai buvo dalykas, dėl kurio ėjo kova per visą prerogatyvinio režimo laiką, kuris privedė prie dviejų revoliucijų, o dabar, taip sakant, visai lengvai tas klausimas išsprendžiamas. Todėl šitas precedentas turėjo stiprių jėgų paramos ir ilgai tęsėsi. O precedentas, apskritai, yra tos rūšies teisės norma, kuri juo il iau tęsiasi, tuo didesnės galios įgyja. Tai yra norma, kuri šiek tiek skiriasi nuo rašytosios teisės normos. Rašytosios teisės norma visuomet vienodai veikia, o precedentinė norma pradžioje nebūna tiek įsigalėjusi, tada dar ji galima lengvai pakeisti, tada dar net abejotina, ar tai yra teisės norma ar ne, dar negalima nustatyti to momento, kada precedentas galėjo virsti teisės norma. Dėl rašytosios teisės normos tas momentas visada yra aiškus: įstatymas yra išleistas, paskelbtas, tai jis per tiek ir tiek dienų įsigali. O dėl precedento to ėr; juo ilgiau precedentas tęsiasi, juo dažniau jis kartojasit lano biau jis faktiškai nusistovi ir tuo daugiau įgyja teisės no mos pobūdžio. Taip pat atsitiko ir su parlamentinio kabineto į v edmo precedentu. Šitam atsitiktiniam precedentui nusistovėti p,adėjo tas faktas, kad 18 amž. ilgai valdė du karaliai: Jurgis I ir Jurgis II. Jie ilgai karaliavo, bet abu jie jautėsi ir buvo svetimšaliai. Jiems nerūpėjo Anglijos dalykai, jie net ir anglų kalbos nemokėjo. Taigi jiems patogiausia buvo, kad valdymo priešakyje stovėtų toks neoficialus kabinetas, susidedąs iš rūmų daugumos lyderių. Jiems tas ir gerai buvo, kad tik jie turėtų ramybę, kad tik jiems niekas nerūpėtų. Tuo būdu tas faktas įsigalėjo ir virto minėta institucija. Kada po to atėjo Jurgis III, tai jis jau norėjo grįžti į seną padėtį, bet jam pasakė: ne, mes nenorime. Jis, žinoma, sakė, kad prerogatyvinis valdymas nebuvo išbrauktas, o einant prerogatyvos dėsniu jam galima pasirinkti bet kokius valdininkus, ne būtinai iš daugumos lyderių. Tas jau prieštaravo kelių amžių precedentinei teisei, būtent, prerogatyvos dėsniui, taip pat ir visoms klasiškoms teorijoms apie Anglijos konstitucinę teisę. Bet nusistovėjęs ir įsigalėjęs faktas, pasirodė, pakeitė tą seną precedentinę teisę ir jau jo pakeisti nebuvo galima. Tuo būdu pamažu prerogatyvinis režimas tapo pakeistas parlamentiniu režimu. Sakau, elgesys tų dviejų karalių, kurie nesirūpino karaliaus, ar karūnos pozicija, o toliau ėjo Vilhelmo III atsitiktinai sudarytu precedentu, turėjo čia nulemiančios reikšmės. Charekteringa yra, kad 18 amž. žmonės visai ir nesuprato naujų konstitucinių dės-

nių jau tada gimstančiojo parlamentarizmo. Tiesa, parlamentarizmas tada dar vos tik gimė, bet jau tada, kartu su parlamentiniu kabinetu, valdymas irgi buvo įtrauktas į parlamento kompromisą. Bet charakteringa, sakau, kad žmonės ilgai to nesuprato ir parlamentarizmo teorijos ir mokslo dar nesukonstruavo. Tų laikų rašytojai, kurie rašė apie Anglijos konstitucinę teisę, kaip *Blekstonas*, *Diulolis*, o taip pat ir *Montesquieu*, kuris parašė «De l'ésprit des lois», to nesuprato. Dargi 18 amž. pabaigoje Jungtinių Amerikos Valstybių steigėjai, kurdami savąjį režimą, irgi manė, kad kas jų yra kuriama, tai atitinka ir Anglijos konstitucinei konstrukcijai. Taip pat ir Montesquieu, rašydamas apie valdžios funkcijų suskirstymą, turėjo galvoje irgi prerogatyvinį režimą. Bet tas neatitinka tikrenybę, nes 18 amž. Anglijoje jau veikė parlamentinis režimas. Prerogatyvinis valdymas jau taip pat buvo įtrauktas į parlamento veiksnių kompromisą. Be to, rūmai turėjo ir tam tikrą teismo funkciją («impimento»). Bet ir prerogatyviniame režime nebuvo taip toli nueita šitame funkcionaliniame valdžios suskirstyme, kaip *Montesquieu* rašė ir kaip Amerikos Jungtinių Valstybių steigėjai pas save įvedė. Be to, tuo laiku, kada jie tai pas save darė, Anglijoje jau ir to nebuvo, kas buvo prerogatyviniame režime. *Blekstono* ir *Diulolio* veikalai yra laikomi klasiškais Anglijos konstitucinės teisės srityje, bet iš tikrųjų jie rašė jau tada, kada Anglijoje jau buvo parlamentinis režimas. Jie nieko apie jį nežinojo; jie žinojo apie prerogatyvinį režimą ir, iš tikrųjų, tai yra klasiški veikalai apie prerogatyvinį režimą, nors jie rašė tada, kada šito prerogatyvinio režimo Anglijoje jau nebuvo. Tada jau jis buvo pakeistas parlamentiniu režimu. Tiesa, parlamentinis režimas tada dar nebuvo nusistovėjęs, bet jie to visai nepastebėjo. Anglijos konstitucinė teisė apskritai precedentais keičiasi ir yra tokia misteriška, kad sunku kiekvienu momentu nustatyti tą pasikeitimą. Sakysim, ir šiandie, nuolat kalbama apie Anglijos parlamentarizmą, o labai abejotina, ar šiandie yra Anglijoje parlamentarizmas. Aš linkęs manyti, kad jo Anglijoje jau nėra, kad dabar veikiantis Anglijoje režimas jau nėra parlamentinis, o jau yra kitas, apie kurį mes kalbėsim. Ir tai nėra tik mano išgalvota; tai yra kai kurių Anglijos mokslininkų nuomonė ir aš taip pat manau, kad eina ta kryptimi, bet dauguma ir supratimo neturi apie tai. Ir tai ne tik šiaip sau žmonių dauguma, bet ir dauguma rašančių apie Anglijos konstitucinę teisę dar vis kartoja apie Anglijos parlamentarizmą, kaipo apie veikiantį dalyką. Dalykas tas, kad tas parlamentinis ministerių kabinetas *formaliai* privatinės tarybos *nepakeitė*, jis ir ligi šiol sudaro tos privatinės tarybos dalį, tos tarybos narių grupę, arba tarybos veiklų komitetą. Juridiniai toks kabinetas niekuomet nebuvo įvestas. Ir dabar oficialiniuose Anglijos aktuose ir raštuose niekuomet neminimas kabinetas: jo ten «nėra». Yra karaliaus taryba; kas yra ministerių kabineto padaryta, tai tas yra padaryta «karaliaus taryboje», nors tai ne karalius, o kabineto nariai padarė. Ir bendrai, aš jau sykį sakiau, kad toks Sidney Lou (Sidney Law) sako, kad jeigu da-

bartinė civilizacija išnyktų ir naujos civilizacijos mokslininkai rastų dabar leidžiamų Anglijos įstatymų rinkinį ar Anglijos valdžios aktų rinkinį, tai jie rašytų apie tai, kad dabar veikia tai, kas buvo 13–14 amžiuose: consilium magnum, karaliaus taryba ir t. t., o apie ministerių kabinetą jie nieko nežinotų. Ministerių kabineto premjeras taip pat niekur nėra minimas. Tiesa, tarptautiniuose aktuose dabar jau yra, bet ir tarptautiniuose aktuose premjeras pirmą karta buvo paminėtas 19 amž. pusėje Berlyne. Anglijos laikraščiuose taip pat yra minimas, bet oficialiniuose aktuose jo nėra, kaip ir kabineto nėra. Sakau, kada 20 amž. pradžioje viename valdžios pranešime buvo paminėtas premjero vardas, tai tuojau buvo užklausimas parlamente, kas leido tokiam ir tokiam ponui pasisavinti nesamą titulą ir nežinomą Anglijos įstatymams. Taigi, ir šitas kabinetas formaliai tarybos nepanaikino ir nepakeitė, visada tebėra «karalius taryboje», o kabinetas tai yra tik veiklus, juridiniai nesamas, tos tarybos komitetas. *Skiriamieji ministeriai oficialiai taip pat yra skiriami kaipo karaliaus privatinės tarybos nariai.* Ten skiriami taip pat ir kiti žymesni žmonės. Tai jau yra garbės titulas. Be to, lieka ir kai kurios funkcijos: tam tikra kolonijų priežiūra, dominionų teismų ir t. t. Bet Anglijos valdyme jie jokių faktiškų funkcijų neturi, tačiau formaliai ir toliau tebėra karaliaus privatinė taryba, o ne ministerių kabinetas ir ne premjeras. To niekuomet formaliai nebuvo ir ligi šiol nėra. Kadangi parlamentinis kabinetas susideda iš bendruomenių ar lordų rūmų daugumos narių, tai pasikeitus tai daugumai, turi keistis ir kabinetas.

Tuo būdu, valdymas, veikiant parlamentiniam ministerių kabinetui, iš karaliaus rankų perėjo jau į rūmų rankas, ypač į bendruomenių rūmų daugumos, bendradarbiaujančios šitame valdyme su karaliumi. Taigi jau ir šitoje srityje yra kompromisas. Be karaliaus tas negali įvykti, nes premjero pakvietimas iš karaliaus eina. Taigi, ne rūmai skiria, bet karalius kviečia premjerą. Jis gali kviesti tik iš daugumos lyderių, taigi pasirinkimas iš labai ne didelio žmonių skaičiaus. Anglijoj nėra taip, kaip pas mus. Pav., jei imsime krikščionis demokratus, tai ten gali būti ponas Tumėnas, gali būti ponas Vailokaitis, ponas Krupavičius ir t. t. Be to, ir už Seimo sienų kiekvienas krikščionis demokratas gali būti pakviestas. O ten galima kviesti tik iš lyderių. Lyderiai ten visuomet jau žinomi: jau ten iš kalno žinoma, kad bus arba Baldvinas, arba Makdonaldas, arba Loid Džordžas.

Tai taip tas atsitiktinis procedentas, įvykęs Vilhelmo III metu, dėl tų dviejų Jurgių nesirūpinimo karūnos pozicija, pakeitė prerogatyvinį režimą ir įsigalėjęs nustatė parlamentinį režimą. Nors vėliau Jurgis III ir norėjo grįžti į seną padėtį, bet įsisenėjęs precedentas to jau neleido. Barėsi, pyko, norėjo ir toliau posėdžiauti kartu su kabinetu, bet jau jam neleido. Aniems Jurgiams tas ir nerūpėjo; jie nemokėjo kalbos, tai jiems ir buvo gerai, kad jiems ten nereikia eiti posėdžiauti. Taigi tada kabinetas darė, ką jis norėjo. Bet ir vėliau, jau kitiems

karaliams, kurie jau norėjo posėdžiauti kartu su kabinetu, buvo pasakyta kad negalima, kad to precedentai jau neleidžia. Sakau, buvo bartasi, pykta, karalius kvietė tokius ministerius, kurie sutiko, kad ir karalius posėdžiautų kartu, bet rūmai tada nedavė lėšų ir karalius turėjo nusileisti. Pamažu karalius buvo visai išstumtas. Raštuose tai ir dabar jis turi «prerogatyvą», jis «pilnas šeimininkas», bet iš tikrųjų jis jau nieko vienas negali padaryti. Teisiškai «karalius taryboje» yra palikta, bet kas tikrenybėje liko iš tos karaliaus prerogatyvos, tai viskas randasi formulėje «*karalius negali nieko blogo daryti*». Jis esąs tobulas ir viskas, ką jis daro, esą gera. Jis niekuomet ir jokiu atžvilgiu už nieką neatsako. Bet jeigu mes įsižiūrėsim į šitą formulę «karalius negali nieko blogo daryti», tai mes pamatysim, kad jis todėl negali nieko blogo daryti, kad jis vienas apskritai *nieko* negali daryti. Žinoma, kadangi jis nieko negali daryti, tai viskas, ką jis «daro», yra tobula ir jis niekuomet negali klysti.

Taigi, parlamentinis ministerių kabinetas sudaro centrinę instituciją viso parlamentarizmo, viso to naujo Anglijos režimo, pradedant 18 amžiumi. Šitas parlamentarinis kabinetas, kaip mes žinome, susideda iš rūmų daugumos partijų vadų; iš jų tarpo yra kviečiami ministeriai, kurie sudaro šitą kabinetą. Tokioje ministerių kabineto konstrukcijoje kabineto nariai stovi priešakyje įvairių valdymo šakų, įvairių, vadinas, ministerijų. Tuo būdu, jų rankose koncentruojasi visas valdymas ir jie yra tarp karaliaus ir visų žemesniųjų organų. Vadinas, ryšiai tarp karaliaus ir visų žemesniųjų organų visuomet eina per tą kabinetą. Tas kabinetas šiuo atveju sudaro lyg ir tokį filtrą. Šito kabineto konstrukciją mes tiksliau dar pažinsime. Ypač sąryšyje su tuo faktu, kad valdovai, dėl tam tikrų atsitiktinių aplinkybių, 18 amž. patys pasišalino nuo to valdymo. Pirminėje šito režimo konstrukcijoje kabinetas neturėjo *pakeisti* valdovo, jis turėjo tik *bendradarbiauti* su valdovu. Kadangi kabinetas susidarė iš rūmų daugumos partijų vadų, tai tuo pačiu ir rūmų bendradarbiavimas su valdovu per kabinetą buvo pasiektas jau ir valdymo srityje. Taip, kad pradžioje kabinetas tik bendradarbiavo su valdovu, o ne atsistojo jo vietoje. Kabineto nariai tai buvo valdovo agentai, jo skiriami, jo šalinami, vadinas, jo priklausomi. Bet vėliau tas virto kitaip. Jau aš sakiau, kad čia pažymėtini ypač du valdovai,— Jurgis I ir Jurgis II; juodu visai nesidomėjo Anglijos dalykais ir visai nedalyvavo to kabineto posėdžiuose. O paskui, kada Jurgis III jau norėjo dalyvauti tuose posėdžiuose, tai jam pasakė, kad «pas mus tas nepriimta, precedentai to neleidžia», ir jis jau negalėjo dalyvauti. Taip valdovas ir tapo, taip sakant, nuo to pašalintas. Šitoje kabineto konstrukcijoje ministeriai imami ypač iš bendruomenių rūmų daugumos partijos vadų, ne iš abiejų rūmų. Taip kad, galima pasakyti, kad šitoje naujoje konstrukcijoje bendruomenių rūmų dauguma valdo valstybę per savo lyderių komitetą. Formaliai šitas kabinetas, kaip sakiau, yra lyg ir privatinės karūnos tarybos veiklus komitetas, bet jeigu mes analizuosime visą tą konstrukciją ir jos išdavas, tai mes pamatysime, kad tai yra ne tiek

karūnos tarybos komitetas, kiek bendruomenių rūmų daugumos komitetas tam tikrai funkcijai, būtent, valstybės valdymo funkcijai. Kadangi parlamentuose apskritai yra sudaromos komisijos įvairiems reikalams, tai galima būtų pasakyti, kad šitas komitetas yra rūmų daugumos paskirtas valdymo reikalams. Tas yra panašu į tokią padėtį. Bet vis dėlto nereikia, taip sakant, skubėti daryti šitą išvadą, kuri pirmu atžvilgiu atrodo lyg ir panaši į tikrenybę. Iš tikrųjų vis dėlto būtų klaidingas toks tvirtinimas, kad per tą ministerių kabinetą ir per valdovo atitolinimą nuo veiklaus valdymo Anglijos klasiškas parlamentarizmas įvykdė pačių rūmų valdymą per jų daugumos komitetą. Tokia išvada vis dėlto tikrenybę neatitiktų. Prie to mes dar grįšime.

Jau pereitą kartą pabaigoje aš sakiau, kad formaliai Anglijoje tebėra prerogatyvinis režimas; formaliai ministeriai tebėra karaliaus agentai, tarnai, jo skiriami ir šalinami. Bet viskas, kas tikrenybėje liko iš tos karaliaus prerogatyvos, tai randasi formulėje «*karalius negali blogo daryti*». Kadangi jis esąs tobulas, kadangi valdymas esąs jo prerogatyva ir niekas negalįs ten kištis, tai jis jokiu atžvilgiu negali atsakyti ir viskas, ką jis daro, tai esą gera. Bet, kaip jau sakiau, jeigu mes įsižiūrėsime į šitą prerogatyvos likutį, tai mes pamatysime, kad jis tik todėl negali blogo daryti, kad jis *pats vienas* apskritai nieko negali daryti. Tačiau jeigu jis *pats vienas* nieko negali daryti, tai tas dar nereiškia, kad jis apskritai jokios reik mės neturėtų Visa eilė valdymo aktų privalo būti karaliaus pasirašyti. Vadinas, jis turi daly auti šituose aktuose. Taigi, jeigu jis vienas nieko negali daryti, tai vis dėlto tas nereiškia, kad be jo *viskas* galima; yra daug dalykų, labai svarbių, kurie negali būti *be jo* padaryti, nes ten jo parašas yra būtinas. Taigi, jis visgi turi reikšmės. Bet jis «negali nieko blogo daryti»; o jeigu taip, tai jis negali ir atsakyti už savo veiksmus. Kitaip tai būtų paties prerogatyvos dėsnio neigimas. O jeigu koks nors karaliaus aktas buvo blogas, tai čia ne jis tai galėjo padaryti; tai jo patarėjai čia buvo kalti, nes jie gali klysti, jie neturi tos neklaidingumo privilegijos, todėl jie ir privalo atsakyti už visus tuos aktus. Jeigu kas blogo, tai, matyti, blogai karaliui patarė, «suklaidino» karalių, todėl tai ir yra patarėjų kaltė. Dėl to visame karaliaus, ar karūnos, valdyme visuomet ir būtinai dalyvauja šitie patarėjai, t. y. visas kabinetas ar kabineto nariai.

Dabar dėl parlamentinio ministerių kabineto konstrukcijos dėsnių. Klasiškojo Anglijos 19 amž. parlamentarizmo ministerių kabineto dėsniai yra sekantieji. Pirmas, *pilnas kabineto narių politinis solidarumas*. Tas dėsnis yra naujas parlamentarizmo režime. Seniau prerogatyviniame režime ar mūsų iššiūrėtame Amerikos prezidentiniame režime kiekvienas ministeris savo srityje veikia, atsako kiekvienas *asmeniškai* prieš savo vyresnybę (prieš valdovą ar prezidentą), jų tarpe jokio solidarumo. Tiek Anglijos prerogatyviniame režime, tiek Amerikos prezidentiniame režime, jie yra priklausomi agentai, valdininkai, kurie tiesiog savo vyresnybės priklauso ir atsako už savo darbus asmeniškai. Klasiškame Anglijos parlamentarizme visi kabineto

nariai sudaro *vienetą*. Čionai kabinetas yra solidarus vienetas: visi kits už kitą atsako arba visi už visus. Pilnas solidarumas. Tas jau yra išvada iš to fakto, kad šitas kabinetas susideda iš vienos programinės partijos lyderių. Toliau jau šito kabineto narių solidarumo išvadoje, visas kabinetas keičiasi ar yra atnaujinamas *in corpore*. Vadinas, ne atskiri ministeriai pasišalina, bet keičiasi visas kabinetas kaipo toks. Toliau, ministerių tarpe yra vienas, taip sakant, pirmininkas arba vadas visos tos grupės. Jis vadinamas kai kur ministeriu pirmininku, o Anglijoje jis vadinamas ministeriu premjeru. Jis yra tas veiksnys, kuris vienija visą tą kabinetą. Karalius kviečia tik vieną tą premjerą, o jau pastarasis pats sudaro kabinetą, jis pats pasikviečia sau bendradarbius į kabinetą. Vadinas, jis yra šito kabineto vadas, jis vienija ir jungia visus juos. *Antras dėsnis*, kuris irgi yra esminis ministerių kabineto konstrukcijos elementas klasiškame parlamentarizme ir kurio Europos kontinento parlamentarizme nuosekliai nesilaikoma, tai yra tas, kad ministeriai, ypač ministeriai-kabineto nariai (Anglijoj ne visi ministeriai būtinai dalyvauja kabinete; ministerių yra daugiau negu kabineto narių. Kai kurie portfeliai nuolat įeina į kabinetą, bet, be to, yra ir kitų ministerių, kurie ir neįeina į kabinetą) *privalo* būti *rūmų* nariais (Vis tiek ar bendruomenių ar lordų rūmų). Vadinas, negali būti ministerių kabineto narys paimtas iš šalies, ne iš rūmų. Be to, Anglijoje, einant dar 1705 metų įstatymu, apie kurį jau kalbėjau, rūmų nariai, paskirti ministeriais, turi būti iš naujo perrenkami. Jeigu per naujus rinkimus jie negauna mandato, tai jie išstoja ir iš kabineto. Pagaliau dar viena klasiškojo parlamentarizmo ministerių kabineto žymė yra ta, kad kabineto posėdžiai yra *visiškai neformališki*, t, y. nėra ir negali būti jokių raštiškų užrašų to, kas ten daroma. Nėra jokios raštvedybos, jokių aktų, jokios raštinės, jokių valdininkų. Europos kontinente to nesilaikoma; ten yra ministerių kabineto kanceliarija, yra jos vedėjas, įvairios mašinistės ir t. t.; ten rašomi protokolai, net gali būti protokoluojama ministerių kabineto mažumos nuomonė ir t. t. Anglijoje to nėra ir *negali būti*. Šitas organas, kaipo kontrabandiniu būdu savo laiku įsikūręs, ten jokių protokolų neveda. Ir ligi šiol, kaip mes žinome, formaliai jokiais aktais, jokiais įstatymais Anglijos ministerių kabinetas nėra sankcionuotas. Formaliai, einant rašy ąja teise, jis ir dabar ten yra kontrabandinis, Taigi, šitas jo neformališkumas, kuris tęsiasi nuo tų laikų, kad jis buvo nekenčiamas, užsiliko ir anglai net randa, kad tai yra labai svarbus ir naudingas dalykas, nes jis yra paremtas pilnu ministerių kabineto narių tarpusaviu pasitikėjimu: jie pilnai pasitiki kits kitu ir jiems nereikia jokių protokolų. Visa tai, kas kalbama Anglijos ministerių kabineto posėdžiuose, yra laikoma paslaptyje ir būtų laikoma didžiausiu neparlamentariškumu, jeigu kuris kabineto narys pasakytų spaudai ar šiaip paskleistų, kas ten dedasi. Kadangi nutarimai nėra užrašomi, tai ir pačiam karaliui ministeris premjeras po kabineto posėdžio pristato tik savo visai neformalų raštelį, keliais žodžiais. Toks raštelis neturi kažin kokio tvirtai nustatyto teks-

lo, tai nėra joks formalus pranešimas: tai yra tik paprastas raštelis.

Viso *klasiško parlamentinio režimo*, kurio centrinė institucija yra ministerių kabinetas, konstrukcija yra tokia. Visos valdžios viršūnėje, kaipo organas komplikuotas, sudėtinis, kuris apima visą Anglijos valdžią ir kuris yra diktatoriškas organas, yra *suvereninis* Anglijos *parlamentas*, paimtas plačiąja prasme. Jis susideda iš trijų lygių dėsnių. Tie veiksniai yra: *karūna, lordai ir bendruomenių rūmai.* Karūna parlamente reiškiasi per karalių, savo reprezentantą, ir per ministerių kabinetą, kuris parlamentiniame režime virto antru, taip sakant, karūnos reprezentantu. Formaliai jis karūnos prerogatyvinį valdymą vykdo. Jis iš karaliaus gauna reprezentacinį mandatą, nes karalius skiria ministerius, bet veikia jis savarankiškai. Vadinas, karalius ir ministerių kabinetas atstovauja karūnai. Tai taip reiškiasi «karūna parlamente». Prerogatyviniame režime tiek parlamente, tiek už jo ribų karūna reiškiasi tik per karalių, o klasiškame parlamentarizme ji reiškiama karaliaus ir ministerių kabineto. Antras parlamento veiksnys yra lordai. Šitas parlamento veiksnys reiškiasi per *visuotinį lordų susirinkimą.* Galima sakyti, kad demokratinės teorijos konstrukcijoje gyvoji karta sudaro tęstinės tautos reprezentantę, taip čia visi gyvieji lordai sudaro natūralinį reprezentantą viso tęstinio lordų luomo. Lordai per savo visuotinį susirinkimą dalyvauja parlamente. Visuotinis lordų susirinkimas tai ir yra t. v. lordų rūmai. Ten nėra lordų atstovai, bet ten lordų visuma: kas tik yra lordas tas ir yra tuo pačiu lordų rūmų narys. Žinoma, atvyksta ne visi. Dauguma lordų neatvyksta, nedalyvauja ir visai nesiinteresuoja tuo; dauguma gyvena kur svetur arba keliauja sau po visą pasaulį ir jie niekuomet nebuvo tuose rūmuose. Bet vis dėlto kiekvienas lordas kiekvieną dieną, kiekvienu momentu gali atvykti į lordų rūmus, gali dalyvauti posėdžiuose, kalbėti ten, balsuoti ir t. t. Gali kuris lordas niekuomet savo gyvenime nebūti tuose rūmuose, tačiau kada jam ateis į galvą jis gali atvykti ten ir dalyvauti. Taigi lordai per savo visuotinį susirinkimą (lordų rūmus) tiesioginai dalyvauja valdyme.

Trečias parlamento veiksnys yra *bendruomenių rūmai.* Seniau tai buvo *žemių*, o pradedant 19 amž. jau *tautos* atstovybė. Kitaip sakant, tai yra *masinio piliečių skaičiaus* atstovybė.

Tuo būdu, Anglijos suvereniniame parlamente karūna dalyvauja per karalių ir ministerių kabinetą, lordai — per savo visuotinį susirinkimą ir masinis piliečių skaičius — per savo atstovybę (bendruomenių rūmus), veikiančią reprezentaciniu mandatu. Šitame suvereniniame parlamente koncentruojasi tiek įstatymų leidimas, tiek valdymas. Iš dalies ir teismąs, bet apie tai ypatingai nekalbėsim, nes apie tai pasakiau ten, kur kalbėjome apie teismą. Teisėjai Anglijoje irgi parlamento šalinami, todėl ten juridiniai nėra teisėjų nepriklausomybės, nors faktiškai ten teisėjai ir jų sprendimai daugiau gerbiami negu daugybėje tokių kraštų, kur formaliai teisėjų nepriklausomybė yra apsaugota. Toks yra parlamentas plačiąja prasme. Kartais parlamentu

yra vadinami tik abeji rūmai, ypač Europos kontinente žodis «parlamentas» tapo paskolintas tik rūmams, o valdovas ar parlamentas Europos kontinente parlamentiniame režime neįeina į parlamentą. Europos kontinento žodžiu «parlamentas» neapimamas valdovas arba prezidentas, todėl siauresnėje prasmėje parlamentu yra vadinami tik abeji rūmai.

Dabar, kaip vyksta valdžios darbas šitame Anglijos parlamentiniame režime. Įstatymų leidimo atžvilgiu iniciatyva priklauso tiek rūmams, vieniems ir kitiems, tiek vyriausybei (Vyriausybe mes čia vadinsime karūnos veiksnius, vadinas, karalių ir ministerių kabinetą, išskyrus taip vadinamus *finansinius* įstatymus, t. y. visus įstatymus lėšų klausimu. Visų įstatymų, kurie liečia valstybės lėšas, iniciatyva priklauso išimtinai tiktai *vyriausybei*; rūmai jokios įstatymų iniciatyvos dėl lėšų neturi. Įstatymus priima abeji rūmai. Jų funkcijos šiuo atžvilgiu yra visai lygios. Įstatymas gali būti iškeltas pačių rūmų narių ar vyriausybės tiek vienuose, tiek kituose rūmuose. Kiekvienas įstatymas turi praeiti per abejus rūmus. Vadinas, jeigu jis prasidėjo bendruomenių rūmuose, tai jis turi įeiti ir į lordų rūmus; jeigu prasidėjo lordų rūmuose, tai turi eiti ir į bendruomenių rūmus. Abejų rūmų galia šiuo atžvilgiu visai vienoda. Į svarstomąjį įstatymą kiekvieni rūmai gali įnešti tiek ir tokių pastabų ir pakeitimų, kiek ir kokių ras reikalinga. Galutinai priimtas įstatymo tekstas yra tas, kuris yra abiejų rūmų priimtas vienodai. Jei įstatymo tekstas yra vienuose kuriuose rūmuose pakeistas, tai jis vėl grįžta į antruosius rūmus, ir taip vaikščioja tol, kol tekstas bus visai vienodai priimtas. Finansiniai įstatymai turi būti keliami būtinai bendruomenių rūmuose, lordų rūmai negali jokių pataisų įnešti į finansinius įstatymus: jie gali tokius įstatymus en bloc priimti arba en bloc grąžinti bendruomenių rūmams. Nuo karaliaus priklauso įstatymų sankcija. Vadinas, kiekvienas abiejų rūmų priimtas įstatymas tik tada virsta įstatymu, kai karalius jį patvirtina. Kitaip sakant, karalius turi absoliutinį «veto». Bet dalykas tas, kad mūsų laikais jau abejotina yra, ar Anglijos karaliui priklauso tas «veto» ar ne, nes jau 200 metų Anglijos karaliai nesinaudojo šituo «veto». Taigi abejotina yra, ar jis galėtų dabar pasinaudoti, jeigu tas jam kada nors ateitų į galvą. Tiesa, tas «veto» nėra panaikintas, formaliai jis laikomas esamu, bet, taip sakant, jeigu jis panorėtų tuo «veto» pasinaudoti, tai gal būt jam būtų taip atsakyta, kaip savo laiku buvo atsakyta Jurgiui III, kada jis panorėjo dalyvauti ministerių kabineto posėdžiuose, kad nepriimta, precedentai neleidžia. Seniau tai buvo, bet jau 200 metų to nėra. Tuo būdu šitas «veto», nors jis nėra specialinė Anglijos parlamentinio režimo ypatybė, bet pradžioje parlamentinio režimo tas «veto» nebuvo abejotinas, tačiau nuo 18 amž. jis jau nebuvo vartojamas. Taip kad praktikoje kiekvieną rūmų priimtąjį įstatymą karalius privalo pasirašyti. Taip kad precedentais vis labiau ir labiau einama prie to, kad tas karaliaus pasirašymas virstų *pareiga* pasirašyti, o ne būtų teisė atmesti.

Taip atrodo įstatymų leidimas. Įstatymų leidimo atžvilgiu

parlamentarizmas jokių ypatingų pakeitimų neįnešė. Ir prerogatyviniame režime įstatymo leidimo konstrukcija buvo panaši. Skiriasi gal tik tuo, kad tai, kas karūnai priklauso, prerogatyviniame režime priklausė neabejotinai vienam karaliui, o parlamentiniame režime čia prisidėjo jau naujas karūnos reprezentantas - ministerių kabinetas. Ir juo tolyn, juo karaliaus padėtis čia eina silpyn, o antrasis reprezentantas — ministerių kabinetas — vis daugiau įgyja tos galios, kuri seniau priklausė vienam karaliui. Tačiau iš esmės įstatymų leidimo srityje parlamentas nieko naujo neįnešė, ar tik labai mažų pakeitimų įnešė. Už tai valdymo srityje tie pakeitimai yra ypač įdomūs.

Valdymas klasiškame Anglijos parlamentarizme yra atliekamas karaliaus ir ministerių kabineto. Teisiškai valdymas priklauso karaliui su karūnos taryba, kurios nariais yra ministeriai ir kurios veiklią dalį sudaro ministerių kabinetas. Šitoji veikli tarybos dalis yra neformalinė. Bet tai yra tik teisinė fikcija. Teisinėmis fikcijomis valdymas ir toliau yra laikomas karaliaus prerogatyva. Bet iš tikrųjų čia yra tik prerogatyvinė karaliaus *firma*. Einant šitos, taip sakant, firmos dėsniais, tai tas valdymas priklauso tik vienam karaliui, kaipo vieninteli m karūnos reprezentantui ir atstovui, o ministeriai tai yra tik jo tarnai, jo agentai: jis juos skiria ir šalina. Bet iš tikrųjų tas valdymas yra atliekamas *karaliaus ir ministerių kabineto*. Ministerių kabinetas atsako už visus savo darbus prieš rūmus, būtent, prieš *bendruomenių* rūmus ir tiktai prieš juos *vienus*. Vadinas, visas ministerių kabineto darbas valdymo srityje yra tų rūmų kontroliuojamas. O pats ministerių kabinetas, kaip koks filtras, randasi tarp karaliaus ir visų kitų žemesnių organų. Bet kurie karaliaus santykiai su žemesniais organais gali vykti tik per ministerių kabinetą. Nors ne rūmai ministerius skiria, bet karalius kviečia premjerą, kuris sudaro ministerių sąrašą ir pristato jį karaliui, tačiau ministerių kabinetas vis dėlto atsako prieš rūmus ir yra jų kontroliuojamas. Bet vis dėlto ministeriai ar ministerių kabinetas klasiškame parlamentarizme nėra rūmų *agentai*, jie negali būti laikomi rūmų priklausomu organu. Šituo atžvilgiu kaip tik didžiausias iškrypimas yra kontinentiniame parlamentarizme. Klasiškame parlamentarizme ministeriai nėra rūmų tarnai, nėra rūmų priklausomi agentai. Pamatysime kodėl. Jie *negauna iš rūmų jokių nurodymų* ir negali prašyti ar gauti tokių nurodymų.Mes žinome, kad priklausomas organas visuomet veikia imperatyviniu mandatu, o imperatyvinis mandatas reiškiasi tuo, kad tas atstovas gauna arba įsakymus ir nurodymus arba, jeigu ir negauna jokių įsakymų ar nurodymų, tai yra atstovaujamojo kontroliuojamas ir tas atstovaujamasis gali ir išvadas iš tos kontrolės daryti. O jeigu gali tik kontroliuoti, bet išvadų iš tos kontrolės daryti negali, tai tada yra reprezentacinis mandatas. Taigi, ministerių kabinetas klasiškame parlamentarizme nurodymų iš parlamento negauna ir *negali* gauti, neprivalo jų gauti; jis neprivalo net prašyti bet kurių nurodymų, neprivalo tartis su rūmais apie tai, kaip ir ką jis turi daryti, Net ir iškreiptame kontinentiniame parlamentarizme ir tai ministerių kabinetas ne-

privalo gauti nurodymų iš parlamento. Parlamentas neprivalo ministeriams duoti nurodymų, jie savo iniciatyva privalo veikti. Tuo atžvilgiu kartais ir pas mus Lietuvoje būdavo tokių atsitikimų, kada ministerių kabinetas ar ministeris pirmininkas atsiklausdavo Seimo, ką jis turi daryti. Tai yra labai *ryškus* prasižengimas prieš parlamentinį režimą, prieš pačią parlamentinio režimo idėją. Ministerių kabinetas nurodymų iš parlamento negauna, bet jis yra *kontroliuojamas*. Klausimas, kokio pobūdžio yra tas kontroliavimas? Ar jis stato kabinetą į padėtį veikiančio imperatyviniu mandatu ar palieka jį veikti reprezentaciniu mandatu? Jeigu jis veikia *imperatyviniu* mandatu, tada jis yra *priklausomas* organas; jeigu ne, tada jis yra nepriklausomas. Aš sakiau, kad jis veikia ir privalo veikti savo iniciatyva, atsako už savo darbus tik post factum, t. y. tada, kai veiksmas jau padarytas. *Tačiau ministerių kabinetas valdo tol, kol jis turi rūmų pasitikėjimo.* Tokia yra formula.

Dabar mes iššiūrėsime rūmų kontrolės priemones, o paskui grįšime ir pamatysime, kad vis dėlto, nors ministerių kabinetas ir yra kontroliuojamas, tačiau klasiškame parlametarizme, ne iškreiptame kontinento parlamentarizme, ir rūmų nepasitikėjimo pareiškimas vis dėlto *nešalina* ministerių kabineto. Mes pamatysim, kas vyksta tada, kada pareiškiamas toks nepasitikėjimas.

Kontrolės priemonės parlamentiniame režime yra ypač keturių rūšių. Tai yra: *paklausimai, interpeliacijos, ankietos ir revizijos, ir nuolatinės komisijos* Yra dar ir penkta rūmų kontrolės priemonė, bet ji nesudaro parlamentinio režimo specialinės ypatybės, nors ir yra labai svarbi, tai, būtent, yra biudžetas. Tai nėra parlamentinio režimo ypatybė, nes ji veikia ir kituose režimuose.

Pirmiausia dėl paklausimų ir interpelacijų. Dėl kiekvieno atsitikimo, dėl kiekvieno įvykio valdyme rūmai ar rūmų nariai gali užklausti ministerių kabinetą ar atitinkamą ministerį, ir tas privalo atsakyti. Paklausimas ar interpeliacija yra tas pats. Paklausimas nuo interpeliacijos skiriasi tik tuo, kad paklausimas, pirmiausia, nereikalauja tiek formalybių, kaip interpeliacija. Atsakius į paklausimą, paklausėjas dar gali pasisakyti ir tuo dalykas baigiamas. Nėra jokių debatų dėl paklausimo ir atsakymo. Interpeliacijos irgi yra sui generis paklausimai. Jos skiriasi nuo paklausimų tik tuo, kad čia jau eina debatai dėl iškeltojo dalyko ir baigiasi kokia nors rūmų rezoliucija, kuri pareiškia pasitikėjimą ar nepasitikėjimą. Tas nebūtinai formulėje tiesioginai pasakoma; pav., jei formulėje pasakoma, kad einama prie dienotvarkės, tai tuo pačiu jau ir pasitikėjimas pareikštas, nes parlamentas jokių išvadų nedaro, nieko nepapeikia. Vis dėlto ir paklausimais ministerių kabinetas yra kontroliuojamas. Tiesa čia yra tik paklausimas ir atsakymas, jokios išvados nedaroma, bet vis dėlto šitas pasikalbėjimas vyksta *viešai*, rūmų posėdyje, rūmų nariai girdi tą atsakymą. Jeigu jie bus nepatenkinti, tai kiekvienas gali sau daryti išvadas ir iš to gali kilti jau ir interpeliacija. Taigi, ir paklausimai veikia kaipo kontro-

lės priemonė, ir tas ministeris, kuris atsako į paklausimą, visada turi galvoje, kad visi pasėdyje esantieji girdės ir kad todėl jis turi atsakyti taip, kad jis patenkintų daugumą.

Ankietos ir revizi os reiškia tai, kad rūmai gali reikalauti visokių žinių iš visų valdymo sričių; net patys gati rinkti žinias, gali tardymus ar sui generis kvotas daryti, gali daryti taip pat ir revizijas įvairiuose valdymo organuose.

Pagaliau, *nuolatinės parlamento komisijos.* Ypač pastaraisiais laikais šita praktika nuolat auga. Yra tendencija, kad kiekvienai maždaug valdymo šakai, kiekvienai ministerijai atitiktų tam tikra pastovi rūmų komisija, kuri atitinkamą valdymo sritį sektų. Tada nusistato artimesnis bendradarbiavimas atitinkamos ministerijos su šita nuolatine komisija. Šiuo, be abejo, taip pat reiškiasi tam tikras rūmų veikimas į tą valdymą ir tuo pačiu darosi tikslesnė to valdymo kontrolė.

Tokios yra svarbiausios tos kontrolės priemonės. Be to, svarbi kontrolės priemonė yra biudžetas, bet tai nėra specifinė parlamentarizmo institucija. Žodžiu, tokios kontrolės priemonės priklauso parlamentui vyriausybės atžvilgiu.

Bet už tai ir vyriausybei parlamentiniame režime priklauso įstatymų iniciatyva, o tuo pačiu ir dalyvavimas rūmų debatuose. Tas jau yra išvada to fakto, kad parlamentinis kabinetas susideda iš rūmų narių; taigi, jie rūmams nėra svetimi žmonės, jie patys yra rūmų nariai.

Ypač dvi parlamentinio režimo institucijos yra svarbiausios. Jeigu bent vienos jų nėra, juo labiau, žinoma, jeigu abiejų, tai tada jau parlamentinis režimas yra iškreiptas, iš tikrųjų jo jau *nėra.* Tos institucijos yra sekančios. Pirmiausia, Anglijos parlamentarizmas ir apskritai parlamentinis režimas numato valdovą, arba respublikos prezidentą, ir ministerių kabinetą. Be to, kaip parlamentas gali būti dviejų rūmų, taip ir vyriausybėje yra numatomi du veiksniai. Kaip žinome, yra ministerių kabinetas, iš parlamento rūmų daugumos paimtas ir tų rūmų kontroliuojamas; o greta kabineto yra tas valdovas, o parlamentinėse respublikose — respublikos prezidentas. *Parlamentinė respublika yra jau naujesnė kombinacija, kuri atsirado tik 19 amž. pabaigoje, o parlamentinis režimas atitinka konstitucinei monarchijai.* Europos kontinente jis atsirado kartu su konstitucine monarchija ir natūraliai jai atitinka. Respublikai šitas parlamentinis režimas yra jau, taip sakant, nelogiška konstrukcija.

Antras vyriausybės veiksnys yra valdovas. Jis nėra parlamento kontroliuojamas, jo aktai parlamento kontrolei nepasiekiami. Čia tenka pažymėti, kad jeigu tas valdovas galėtų valdymo aktus daryti savarankiškai pats vienas, tai tada valdymas nebūtų apimtas parlamento kontrolės ir tada galėtų susidaryti tokia padėtis. Tuos darbus, kurie parlamentui patinka, atliktų ministerių kabinetas, o kitus valdymo aktus, dėl kurių iš anksto žinoma, kad jie parlamento daugumai nepatiks, darytų valdovas, o parlamentinėse respublikose — prezidentas. Tada visa ta parlamentinė kontrolė būtų panaikinta, ji virstų tuščiu žodžiu. Tokiai padėčiai išvengti yra įneštas korektyvas. Tas korektyvas

yra *kontrasignacijos* institucija, kuri Anglijoje yra įvesta pačioje 17 amž. pabaigoje vadinamu «act of settlement». Kiekvienas parlamentinio valdovo aktas turi būti pasirašytas arba ministerio premjero, ar tam tikro ministerio, ar visų kabineto narių. Vadinas, valdovo aktas be ministerio parašo, tai yra tas pats, kaip ir kiekvieno mūsų koks nors raštas. Tai nėra valdymo aktas. Tai tėra paprastas raštelis, kaip kad ir mes galime parašyti kam nors, pav.: «Labą dieną!», «Sveikinu!» ir t. t. Tai tokios rūšies yra valdovo aktai, jeigu jie nėra kontrasignuoti, jie jokios galios neturi. Kad jie turėtų galios, jie privalo būti kontrasignuoti. Žinoma, ne tam čia ministerių parašai dedami, kad jų daugiau būtų ar ką. Dalykas toks. Valdovas neatsako už savo aktus, bet dėdamas parašą ministeris daro tą aktą *savo* aktu, o tada jau visi aktai yra parlamento kontroliuojami, kaipo jau ne valdovo aktai, bet ministerių aktai. Tuo būdu, per kontrasignacijos instituciją visi valdymo aktai priklauso parlamento kontrolei. Be tos institucijos galėtų būti rasti tokie, taip sakant, varteliai, per kuriuos visi valdymo aktai galėtų nuo parlamento kontrolės pasprukti. Tai čia yra vienas svarbus korektyvas.

Antras tai yra *parlamento paleidimo institucija.* Tai yra kartu antras svarbiausias parlamentinio režimo elementas. Ten, kur jo nėra, nėra parlamentinio režimo, nėra parlamentarizmo. Anglijoje yra tik žemesniųjų rūmų, t. y. tik bendruomenių rūmų, paleidimas. Lordų rūmai negali būti paleisti, nes tai yra visuotinis lordų susirinkimas. Bet Anglijoje yra kita institucija, kuri pakeičia tą paleidimą lordų rūmų atžvilgiu. Būtent, karalius gali lordo titulą duoti kam nori. Jis gali iš karto paskirti kad ir 100.000 lordų, kiek jam patinka. Vadinas, jis visuomet gali paskirti bet kurį skaičių tokių lordų, kurie jo nusistatymui atitinka ir tuo būdu visuomet gali sudaryti jų rūmuose tokią daugumą, kokia jam patinka. Šita parlamento paleidimo institucija sudaro esminį parlamentarizmo elementą. Ypač vienu atžvilgiu be šitos institucijos griūva visa konstrukcija, kaip pamatysim vėliau. Ministerių kabinetas be šitos institucijos darosi priklausomu organu, gali tiesiog pereiti į parlamento rankas ir tada jau yra pasiekiama parlamento diktatūra, o parlamentinis režimas kaip tik vengia rūmų diktatūros. Anglijoje parlamentinis režimas nustato diktatūrą trijų veiksnių, jų kompromiso diktatūrą, bet nevienų bendruomenių rūmų diktatūrą. Per parlamento paleidimo instituciją ir yra pasiekiama ministerių kabineto *reprezentacinė* padėtis; kitaip ministerių kabineto padėtis darosi labai artima imperatyvinio mandato padėčiai, nes rūmai kontroliuoja visus jo aktus ir reiškia jam nepasitikėjimą. O valdyti jie gali tik turėdami rūmų pasitikėjimą, tuo tarpu nepasitikėjimą reiškia jiems rūmai, kurie juos ir kontroliuoja. Tuo būdu čia mes prieiname visai arti prie imperatyvinio mandato: rūmai kontroliuoja ir daro išvadas iš tos kontrolės, o ministerių kabinetas be to pasitikėjimo negali valdyti. Vadinas, faktiškai išeina, kad rūmai gali šalinti ministerių kabinetą. Ir čia ta institucija, kuri gelbsti ministerių kabinetą nuo imperatyvinio mandato ir, taip sakant, apsaugo jo reprezentacinę padėtį, ir yra *rūmų pa-*

leidimo institucija. Būtent, bendruomenių rūmams pareiškus nepasitikėjimą, ministerių kabinetas klasiškame Anglijos parlamentarizme visai *neprivalo atsistatydinti*, kaip tas yra iškreiptame Europos kontinento parlamentarizme; ypač po didžiojo karo naujos konstitucijos, pradedant Suomių 19 m. konstitucija, jau fiksavo rašytoje konstitucijoje teisėje, kad parlamentui pareiškus nepasitikėjimą, kabinetas atsistatydina. Anglijoje jis neprivalo atsistatydinti. Jeigu pareikštas nepasitikėjimas, tai tas dar nereiškia, kad kabinetas privalo atsistatydinti. Taip, jis negali *valdyti* be pasitikėjimo. Bet kas nepasitiki? *Rūmai* nepasitiki, O jeigu rūmai yra paleidžiami, tai tada kabinetas nėra reikalingas *nėsamų* rūmų pasitikėjimo. Vadinas, jeigu pareikštas nepasitikėjimas, tai tada klasiškame parlamentarizme statosi klausimas: *arba, arba*. Parlamentinis režimas numato *lygių b ndradarb avimą*: parlamento, arba rūmų, ir ministerių kabineto. Bendradarbiavimas gali būti arba įsakymais ir pasidavimu, arba *lygių*. Jeigu yra lygių bendradarbiavimas, tai privalo būti savitarpis pasitikėjimas. Kitaip jie negali bendrai valdyti. Amerikoj nereikia to pasitikėjimo. Ten kiekvienas sau veikia ir visai nesirūpina, ar juo kiti pasitiki. O čia yra nuolatinis jų bendradarbiavimas, kuris yra reikalingas tokio pasitikėjimo. Kada yra pasitikėjimas — viskas gerai, o kada įvyksta konfliktas, kada pasitikėjimo jau nėra, tai tada arba rūmai, arba kabinetas privalo pasišalinti. Gali kabinetas pasišalinti, bet kabinetas, vietoj pasišalinti, gali rūmus *paleisti*. Tiesa, ne pats kabinetas paleidžia. Karalius paleidžia, bet su ministerių kontrasignacija. Vadinas, tas ir nuo ministerių priklauso. Valdovas negali paleisti be ministerių kontrasignacijos, bet ir ministeriai negali paleisti be karaliaus parašo. Taigi, sprendžia čia valdovas. Bet jo sprendimas nėra laisvas, nes be ministerių kontrasignacijas jis negali spręsti. Taigi, klasiškame parlamentarizme nepasitikėjimo pareiškimas nepašalina kabineto. Kartais tokio nepasitikėjimo pareiškimas yra mirties sprendimas pačiam parlamentui, o ne kabinetui; parlamentas, reikšdamas nepasitikėjimą, nežino, kaip tas dalykas pasibaigs. Taigi, čia nėra pasmerkimas su sankcijomis ir dėl to čia parlamentas ir negali kontrolės sankcijų taikinti. Tiesa, klasiškame parlamentarizme galėtų būti ir tokia padėtis, kad konfliktui įvykus ir rūmai nepaleidžiami ir kabinetas nepasišalina. Jeigu rūmai nepašalinami, tai privalo atsistatydinti kabinetas, bet patys rūmai negali jo pašalinti, nes tas pašalinimas gali įvykti tik tada, kada arba pats karalius paduoda pareiškimą apie atsistatydinimą, arba karalius juos paliuosuoja. Bet gali būti ir taip, kad jie paduos atsistatydinimo prašymą, o valdovas nepaliuosuos. Gali būti ir tokia padėtis. Bet tada rūmai turi savo rankose biudžetą: jie tada neduos lėšų vyriausybei. Be lėšų negalima valdyti, tai tada jie turės nusileisti ir pa išalinti. Taigi, šia parlamento paleidimo institucija yra pasiekiama ta paritetinė parlamento ir vyriausybės lygsvara parlamentiniame režime, kaip ir tam tikras tų lygių veiksnių subalansavimas. Čia jau nėra vyresnybės ir priklausomųjų organų. Kaip tik paleidimo institucija yra labai svarbi ir esminė

parlamentarizmo institucija, nes ji palaiko lygsvarą lygiųjų tarpe. Tokia yra klasiško parlamentarizmo esmė. Čia vyksta lygių bendradarbiavimas tarpusaviu pasitikėjimu, nes ne tik vyriausybė privalo turėti rūmų pasitikėjimą, bet ir rūmai privalo turėti vyriausybės pasitikėjimo, t. y. karaliaus ir ministerių kabineto pasitikėjimo.

Kai dėl karūnos, arba karaliaus padėties ir politinio vaidmens Anglijoje ir apskritai Anglijos valdžios sistemoje, tai būtų klaidinga imti per daug, taip sakant, žodmeniškai formulę, «Karalius karaliauja, bet nevaldo». Valdo ministerių kabinetas, o karalius yra tik, taip sakant, dekoratyvinis karūnos reprezentantas. Ministerių kabinetas veikliai prerogatyvą vykdo, o karalius reiškia, taip sakant, pasyvinę karūnos prerogatyvą. Viš dėlto, sakau, žodmeniškai negalima imti tos formulės, kad «karalius karaliauja, bet nevaldo». Būtų vis delto klaidinga taip manyti, kad karalius ten yra lyg ir kokia marionetė, lyg ir koks figurantas, kuris nieko nereiškia, kuris jokios realios vertės ir jėgos neturi ir kuris galėtų būti pašalintas be jokios žalos valdžios sistemai. Jei karalius Anglijoje ir iš tikrųjų būtų tik dekoracija valdžios sistemoje, tai ir tada jo vaidmuo būtų svarbus ir rimtas. Dekoracija irgi kartais turi reikšmės ir stipriai veikia valdančius ir valdomųjų akyse taip pat sudaro vieną pasidavimo veiksnių. Ypač ten, kur žmonės tas dekoracijas mėgsta, kur jie brangina savo tradicijas, savo senovę. O kaip tik Anglijoje tokius veiksnius labai gerbia. Taigi, jau ir to vieno užtektų karaliaus padėčiai rimta padaryti. Bet ten karaliui yra pavesta ir tikrai rimta įtaka valdžios organų tarpe. Bet apie tai mes sekantį kartą kalbėsime.

Tai aš jau sakiau, kad klasiškasis Anglijos parlamentarizmas, kuris susidarė išimtinai precedentais, jokiais rašytais įstatymais nesireiškė, nepakeitė formaliai, įstatymiškai senojo prerogatyvinio režimo. Jis tik pavertė to prerogatyvinio režimo institucijas tam tikromis teisinėmis funkcijomis, kurių turinys turi būti aiškinamas šitais precedentais. Tuo būdu formaliai viskas lieka taip, kaip buvo 17 amž. ir anksčiau. Formaliai ligi šiol yra prerogatyvinis karūnos valdymas, į kurį rūmai kištis negali. Formaliai kabinetas, einant šitomis teisinėmis fikcijomis, valdo karūnos vardu. Bet faktiškai precedentais tas turinys yra taip aiškinamas, kaip mes jau žinome. Parlamentinis režimas tik iš precedentų galima pažinti, dėl to taip ilgai jis ir nebuvo pažintas. Jo studijavimas yra labai sunkus, nes nėra tekstų, kuriais galima būtų jie nustatyti. Yra tik mokslo tekstai, būtent, mokslo išvados iš precedentų analizavimo. Todėl labai lengva keisti nustatinėjant Anglijos parlamentarizmo institucijas ir tezes, ir todėl šitas nustatymas yra reikalingas didelio atsargumo. Mes jau kalbėjome dėl teisinės kabineto padėties tame parlamentarizme. Einant precedentais, sukūrusiais Anglijos parlamentarizmą, atrodo lyg kabinetas būtų parlamento, ar bendruomenių rūmų, *komitetas* valdyti. Kaip bendrai parlamente yra įvairių komisijų, tai ir čia būtų lyg ir tam tikra komisija, paskirta valdymui atlikti. Kitaip sakant, atrodo, lyg kabinetas būtų parlamento pri-

klausomas organas. Juk mes žinome, kad ir kabineto sudėtis yra iš bendruomenių rūmų daugumos partijos lyderių. Vadinas, faktiškai valdymas atliekamas bendruomenių rūmų daugumos partijos lyderių. Bet mes jau pereitą kartą konstatav m, kad išvada, jog kabinetas esąs priklausomas rūmų organas, neatitinka tikrenybę. Kabinetas nėra rūmų priklausomas organas, nes jis negauna jokių nurodymų ir instrukcijų, jis veikia savo iniciatyva. Tiesa, jis yra rūmų kontroliuojamas ir rūmai gali daryti išvadas iš tos kontrolės, pareikšdami tam kabinetui nepasitikėjimą. O mes žinome, kad parlamentarizme valdžios konstrukcija yra tokia, kad visi valdžios pagrindiniai veiksniai yra reikalingi tarpusavio pasitikėjimo; be pasitikėjimo jie negali valdyti. Tai jei rūmai kontroliuoja ir gali reikšti nepasitikėjimą, atrodo lyg rūmai gali kabinetą šalinti, nes be pasitikėjimo kabinetas negali valdyti. Taigi, viskas rodo, lyg kabinetas veikia, gaudamas iš rūmų imperatyvinį mandatą. Bet vis dėlto tikslesnis analizas mums pa odo, kad taip *nėra*. Parlamentas gali kontroliuoti, gali daryti išvadas iš tos kontrolės, pareikšdamas nepasitikėjimą, kabinetas negali valdyti be pasitikėjimo. Visa tai yra tiesa. Bet dalykas tas, kad kabinetas negali valdyti be pasitikėjimo *esamų* rūmų. O jeigu rūmai yra paleisti, tai tada ir netenka kalbėti apie *nėsamų* rūmų nepasitikėjimą. Vadinas, klasiškame parlamentarizme, jei yra pareikštas kabinetui nepasitikėjimas, tai kabinetas nebūtinai privalo jau atsistatydinti. Parlamentiniame režime nepasitikėjimo pareiškimai kabinetą pašalina. Taip yra iškreiptame kontinento parlamentarizme, bet klasiškame parlamentarizme toks nepasitikėjimo pareiškimas nesudaro kabineto pašal nimo, nesudaro to kabineto atšaukimo. Ten kabinetas yra paritetinis, yra lygus rūmams. Jei tarp šitų paritetinių, lygių veiksnių atsiranda nepasitikėjimas, tai gali pasišalinti kabinetas, bet lygiu būdu gali būti pašalinti ir rūmai su ta dauguma, kuri kabinetui nepasitiki. Taigi mes matom, kaip yra pavojinga daryti bet kurias griežtas išvadas, jei ne visus elementus mes paimsime dėmesin. Pirmu žvilgsniu atrodo lyg teisinga išvada, kad rūmai valdo per savo daugumos lyderius, bet paskui pasirodo, kad taip nėra. Juridiniai karūnos vardu valdo lyderiai, tik jie virto savarankiškais tos karūnos reprezentantais, o karalius juos tik kviečia. Bet ir kviečia ne ką nori, o tik daugumos lyderius. Šiaip karalius jokių nurodymų duoti, nieko reik lauti iš jų negali. Tuo būdu, kabinetas, būdamas paritetinis rūmams, iš dalies yra paritetinis ir *karaliui*. Kaip karalius atstovauja karūnai, taip ir kabinetas; kaip karalius yra karūnos reprezentantas, taip ir kabinetas, nors jis yra jau antros eilės reprezentantas. Tiesa, karalius laikomas tobulu karūnos reprezentantu, kuriame visas karūnos tobulumas įsikūnijo. Todėl jis ir «nieko blogo negali daryti». Bet už tai jis ir apskritai nieko negali savarankiškai daryti. Kabinetas yra toks, kad karalius negali juo nusikratyti; jei jis be kabineto ką darytų, tai toks karaliaus veiksmas lygiai tokios galios turėtų, kaip ir kiekvieno iš mūsų koks nors veiksmas. Jokio valdžios akto karalius vienas negali padaryti. Tuo būdu parlamentinis režimas nustato

lyg du karūnos reprezentantus: karalių ir ministerių kabinetą. Tiesa, ministerių kabinetas gauna tą reprezentaciją per karalių, nes karalius kviečia premjerą. Bet paskui kabinetas jau yra savarankiškas organas; jis nėra karaliaus organas, o yra tiesiog *karūnos* organas, negaunąs jokių nurodymų. Pirmas iš šitų reprezentantų, karalius, sadaro valdymo ir reprezentacijos *firmą*, o antram, ministerių kabinetui, priklauso veiklus valdymas. Pirmas reprezentantas yra tobulas, neklysta, o antras — netobulas, klysta, yra kontroliuojamas ir t. t. Šitam dėsniui net tapo sudaryta formulė: «Karalius karaliauja, bet nevaldo». Šita formulė reiškia pirminę karūnos reprezentaciją karaliaus asmenyje. Bet ir dėl šitos formulės, kaip ir dėl ministerių kabineto, turime būti atsargūs ir neprivalome imti ją žodmeniškai. Tiesa, karalius nieko negali daryti *vienas*, be kabineto, bet tas nereiškia, kad jis apskritai jokios realios galios neturėtų, kad jis būtų lyg kokia marionetė ar ką. Žinoma, aiškiausia karaliaus rolė yra dekoratyvinė. Bet vis dėlto čia netenka visai jos bagatilizuoti, netenka visai neigti jos, nors ji daugiau ir nereikštų nieko, kaip tik dekoraciją. Juk jei mes operos einame žiūrėti, tai mums svarbu ne tik balsas. Balsą tai mes ir per radio galėtume girdėti, bet mums malonu ir pamatyti, ne tik per radio girdėti, ką ten jie dainuoja. Visgi gražiau yra, kada mes girdim dainuojant ir kartu matom visas dekoracijas, kostiumus ir t. t. Taigi, radio mums negali visiškai pakeisti operos, kol nebus surasta priemonė, kad ir matyti būtų galima toli esant. Žinoma, jeigu ta dekoracija būtų gyva, jeigu ji galėtų irgi iš savo pusės ką nors pasisakyti ir reikalauti ko nors, tai ji galėtų įsikišti į artistų veikimą. Sakysim, ji galėtų pasakyti artistams, kad jeigu jūs taip ir taip nedainuosit, taip ir taip nevaikščiosit, tai aš pasišalinsiu ar ką. Ir tas veiktų artistus, nes dekoracija vaidinime yra reikalinga. Taip pat yra ir su Anglijos «dekoracija»; ji yra reikalinga visiems kitiems valdantiems veiksniams, nes ji yra Anglijos karūnos aureolė. Anglų tauta nėra tokia nihilistinė, kad jai būtų vis tiek, kas ir kaip daro, kas ir kaip atrodo. Anglų tauta labai gerbia visas tas tradicijas, visą tą kultūrą, visą tą senovę, kuri yra įkūnyta toje «dekoracijoje», kurią sudaro karalius su visa didžiausia pompa. Niekur pasaulyje nėra tokių didelių iškilmių, tokio dekoratyvumo, kaip Anglijoje. Kiekviename akte ten prirašoma daugybė titulų ir t. t. Taigi, karaliaus ir karūnos aureolė yra didelė ir labai branginama pačių pavaldinių. Jau dėl to vieno karaliaus padėtis nėra visiškai be reikšmės. Be to, reikia žinoti, kad jeigu karalius vienas nieko negali daryti šitame klasiškame parlamentarizme, tai ir kabinetas taip pat vis dėlto yra reikalingas karaliaus parašo visokiems aktams. Taigi, ir jis ne viską vienas gali padaryti. Tiesa, jam reikalingas tik parašas ir daugiau nieko, bet visgi karalius gali ir nepasirašyti. Jis, kaip ir ta dekoracija, gali pasakyti, kad aš, štai, nestovėsiu, jeigu jūs taip nedainuosit, jeigu jūs taip nevaikščiosit ir t. t. Taigi, sakau, pirmiausia yra toks dekoratyvinis karaliaus vaidmuo, kuris Anglijoje daug sveria. Be to, karalius dėl savo aukštos padėties vis dėlto turi ir di-

delės įtakos valdžioje ir jo yra reikalingi valdantieji. Ir valdantieji dar nežino, kaip būtų, jeigu karaliaus kartais netektų, jeigu jis išnyktų, ar tada tų valdančiųjų klausytų pavaldiniai, ar tada kas nepasikeistų. O tas jau iš esmės daro didelės įtakos. O jeigu karalius dar ir asmeniškai yra gabus žmogus, kaip kad buvo Eduardas VII, miręs jau 20 amž., dabartinio karaliaus tėvas, tai tada jis iš tikrųjų virsta labai rimtas ir labai realus veiksnys valdžioje. Mes žinome, kad ir pasaulinio karo, kuris įvyko mūsų laikais, vienas rengėjų, kuris visas jėgas tam paruošė, organizavo, kaip tik buvo Anglijos karalius Eduardas VII. Tai padarė tas karalius, kuris «karaliauja, bet nevaldo» ir kuris «nieko blogo negali daryti». Žinoma, ne jis vienas tai padarė. Apskritai, pasaulyje vienas žmogus negali visko iškovoti, bet vis dėlto jis buvo vienas rimtų veiksnių šitame dideliame darbe. Jo dalyvavimas šito darbo paruošime buvo žymus. Taigi, jeigu dar karalius yra gabus žmogus, jei jis moka naudotis ta įtaka valdžioje, kurią jam paveda jo aukšta padėtis, tai jis virsta, kaip sakiau, labai rimtu ir labai realiu veiksniu valdžioje. Be to, kas svarbiausia, *karalius reiškia valdymo tęstinumą*. Jis turi, taip sakant, valdymo stažą, kurio neturi jokie ministeriai, nors ten vienas kabinetas būna gana ilgai, ne taip, kaip Europos kontinente, kur ministerių kabinetas vos keletą mėnesių ar savaičių tegyvuoja. Anglijoje kabinetai dažnai po keletą metų gyvuoja, bet vis dėlto ir ten jie keičiasi. Rūmų dauguma keičiasi, lyderiai keičiasi, kabinetas keičiasi, o karalius lieka *tas pats*. Ir kuo ilgiau jis valdo, tuo daugiau to valdymo *tęstinumo* žymių jo asmenyje randasi. Jis turi daugiausia prityrimo ir tradicijos pajautimo valdžioje. Todėl jis ir yra tas veiksnys, kuris reiškia *taktą* valdyme ir valdžioje. Ypač tuo pasižymėjo karalienė Viktorija (19 amž.). Ji visai nebuvo gabi moteris, bet dėka to, kad ji karaliavo apie 70 metų, ji tapo lyg archyvas visų parlamentarizmo tradicijų, visų precedentų, visokių tų precedentų smulkmenų; ji buvo lyg gyvas viso to archyvas, kurio nieks negalėjo pakeisti. Todėl ji naudojosi ne savo gabumų įtaka, kaip Eduardas VII, ne savo aureolės įtaka, bet savo prityrimu, savo taktu, savo žinojimu visų valdymo precedentų smulkmenų. Kaip tik tas klasiškas Anglijos parlamentarizmas ir buvo karalienės Viktorijos metu. Ligi karalienės Viktorijos dar nebuvo galutino parlametarizmo. Per 18 amž. ir 19 amž. pradžioje vis dar ėjo kova, vis dar buvo mėginama grįžti į prerogatyvinį režimą. Karalienės Viktorijos laikais parlamentarizmas galutinai nusistovėjo. O po jos šitas parlamentarizmas vėl tapo pakeistas kitokiu režimu; šiek tiek panašiu, bet jau ne visai klasišku parlamentarizmu. Dabar jau veikia kitoks režimas, kurį mes dar iššiūrėsime. Karalienė Viktorija kaip tik žymiai padėjo nusistatyti tam klasiškam parlamentarizmui taip, kaip mes jį dabar analizuojam. Tipišką klasišką parlamentarizmą mes kaip tik ir imame iš karalienės Viktorijos laikų.

Tai tokių rezervų tenka pareikšti dėl tos formulės, kad Anglijos «karalius karaliauja, bet nevaldo». Vis dėlto parlamentiniame

režime yra žymus pasikeitimas palyginti su prerogatyviniu režimu. Prerogatyviniame režime valdė *karalius* su patarėjais, o parlamentiniame režime valdo *patarėjai* su karaliaus patarimais. Jis virto patarėju, kuris svarbe niems aktams priva o duoti savo parašą ir patarimų. Taigi, parlame tiniame režime, be abejo, sumenkėjo, palyginti su prerogatyviniu režimu, tiek karaliaus svarba, tiek lordų rūmų svarba, apie ką mes dar kalbėsim, o padidėjo ypač bendruomenių rūmų ir kabineto svarba. Mes pamatysim, kad dabar veikiantis Anglijoje režimas dar daugiau pakėlė kabineto svarbą, o bendruomenių rūmų svarbą kiek numa ino. Tuo būdu, pereinant iš preroga yvinio režimo į parlamentinį režimą mes konstatuojam sumenkėjimą ypač karaliaus svarbos ir lordų rūmų svarbos, o pakilimą bendruomenių rūmų ir kabineto svarbos. Kabinetas čia irgi telpa plačioje parlamento sąvokoje, nes jis formaliai yra slaptas karūnos kabinetas, o parlamento sąvoka pačioje prasmėje kaip tik ir apima karūną, lordus ir bendruomenių rūmus.

Dabar mes išžiūrėsime *lordų rūmų padėtį parlamentiniame režime.*

Mes sakėm, kad ministerių kabinetas yra rūmų kontroliuojamas ir yra reikalingas rūmų pasitikėjimo. Taip pat ir rūmai yra reikalingi kabineto pasitikėjimo. Jeigu jų tarpe pasireiškia nepasitikėjimas, tai arba vienas arba kitas turi pasišalinti. Tačiau kabinetas yra reikalingas tik *bendruomenių* rūmų pasitikėjimo, ne lordų rūmų. Apskritai, kategoriškas reikalavimas abiejų rūmų pasitikėjimo būtų neįmanomas, nes dauguma vienuose ir kituose rūmuose ne visuomet yra vienoda. Kartais lordų rūmų yra kitokia dauguma negu bendruomenių rūmų. Bendruomenių rūmai keičiasi, o lordų rūmai nesikeičia, nes ten žmonės visuomet tie patys, jie nėra renkami. Ypač paskutiniais laikais, pradedant keliais paskutiniais 19 amž. dešimtmečiais, lordų rūmuose yra visai pastovi dauguma, visuomet vienoda, nesikeičianti, tuo tarpu bendruomenių rūmų dauguma keičiasi. Abiejų rūmų dauguma visuomet sutampa tada, kada konservatoriai bendruomenių rūmuose tu i daugumą. O kada bendruomenių rūmuose turi daugumą liberalų partija arba pastaraisiais laikais darbo partija, tai visuomet bus kitokia dauguma lordų ir kitokia bendruomenių rūmų, nes lordų rūmuose dabar visuomet yra konservatorių dauguma. Seniau buvę lordai vygai, pasikeitus socialinei konjunktūrai, susiliejo su lordais torijais ir dabar visuomet lordų rūmuose yra konservatorių dauguma. Tuo būdu, susidaro dvi skirtingos daugumos ir reikalauti, kad kabinetas turėtų abiejų rūmų pasitikėjimo, yra neįmanoma. Nors seniau ir lordų rūmai reiškė pretenzijų, kad kabinetas turėtų ir jų pasitikėjimą, bet galutinai vistik nusistovėjo vieninteliai racionalinė išeitis, kad tėra reikalingas bendruomenių rūmų pasitikėjimas, o ne lordų. Bet kokia gi tada susidaro padėtis? Atrodo, lyg tada kitoks pavojus grėstų, būtent, kad lordų ir bendruomenių rūmų galia apskritai yra vienoda, kad jų funkcijos yra vienodos; toliau, kadangi lordų rūmuose yra nuolatinė pastovi dauguma, o bendruomenių rū-

nuose gali būti kitokia dauguma, tai tada lyg ir grėstų pavojus pačiam įstatymų leidimui ar bent visoms ne konservatyvinių kabinetų sumanytoms įstatyminėms reformoms, nes įstatymai privalo būti priimti abiejų rūmų, o paskui karaliaus sankcionuoti. Vadinas, jeigu vieni rūmai nepriima, tai tada nėra įstatymo. Kadangi daugumos nėra vienodos, tai atrodo, lyg būtų pavojaus, kad valdant liberalams ar dabartinei darbo partijai kokie nors nesvarbūs įstatymai tai gali būti išleisti, bet jokios svarbesnės programinės politinės reformos negalėtų praeiti, nes jas nuolat paraližuotų konservatyvinė lordų rūmų dauguma. Be to, atrodo, kad grėstų dar vienas pavojus, kuris galėtų visą mechanizmą parlamentarinio režimo pajudinti. Dalykas tas, kad lordų rūmai galėtų padaryti visiškai negalimu valdymą bet kurio jiems nepatinkamo nusistatymo kabineto, nes per biudžetą galėtų tiesiog neduoti lėšų. Tada toks kabinetas būtų priverstas pasitraukti. Išeina, kad joks nekonservatyvinis kabinetas negalėtų valdyti, nes negalėtų jokių įstatymų leisti, jokių reformų pravesti ir t. t. Ir ištikrųjų, lordai kartais mėgino sudaryti kabinetui opoziciją ir varžyti jo veikimą. Bet čia reikalinga pažymėti, kad yra visai rimtų priemonių, kurios tos lordų opozicijos griežtumą mažina ir daro ją net visai nepavojingą. Pirmiausia, finansiniai įstatymai. Finansinių įstatymų klausimo sutvarkymas yra formalinė priemonė, kuri taip pat pašalina tą pavojų. Būtent, finansinių įstatymų srityje pirmenybė buvo pavesta bendruomenių rūmams. Be to, yra ir dar pora veiksnių, jau nebe formalinių, kurie labai ramina lordų rūmus ir jiems tą norą priešintis, tą opozicijos troškimą ar pageidavimą visai iš galvos išmuša. Pirmas veiksnys tai yra *masinio naujų lordų* paskyrimo baimė. Lordus skiria karalius. Lordų titulas yra paveldimas, bet tą titulą karalius gali suteikti kam patinka. Jeigu jis panorėtų, tai jis galėtų visiems Anglijos pavaldiniams suteikti lordų titulą, be jokio aprėžimo. Seniau toks masinis lordų paskyrimas kartais ir buvo praktikuojamas. Prieš kelius amžius, kada lordų rūmai stodavo opozicijon, karalius skirdavo tiek naujų lordų, kiek jų buvo reikalinga jam palankiai daugumai sudaryti. Bet tokia priemonė yra tuo nepatogi, kad lordų titulas, kaip žinome, yra paveldimas ir visuomet taip atsitikdavo, kad naujai paskirtųjų lordų liberalų vaikai vėl tapdavo konservatoriais. Vadinas, tas lordų titulas taip veikdavo juos, kad sekančios tų naujai paskirtųjų lordų kartos vėl tapdavo konservatoriais. Be to, toks masinis naujų lordų skyrimas žemina patį lordų luomą, daro jį, taip sakant, dirbtinu. Tas luomas turi tam tikrą svorį viešoje nuomonėje kaipo tam tikras specialinis sluogsnis ir toks masinis naujų lordų paskyrimas ad hoc, daugumai sudaryti tada klastoja, taip sakant, socialinę šito luomo reikšmę, žemina tą luomą, daro jį žmonių akyse nereikalingu, o kartu daro ir visą tą lordų instituciją nerimtą. 19 amž., o net ir 20 amž., buvo taip, kad kada lordų rūmai labai ilgai nutęsdavo savo opoziciją ir labai griežtai priešindavos, tai tada liberalų valdžia grasindavo jiems masiniu naujų lordų paskyrimu. Iš šito grasinimo, šitos baimės užtek-

davo, kad lordai nusileistų kiekvieną kartą. Jie patys supranta, kad tai jiems būtų didžiausias smūgis. Ir būtų smūgis ne tik dėl to, kad jų nusistatymą nusvertų priešingon pusėn. Tas jiems gal ne tiek svarbu, nes jie žino, kad tų naujai paskirtų lordų vaikai ir vėl palaikys jų pusę, bet daugiau dėl to, kad jie žino, jog toks paskyrimas silpnina jų luomo pagrindus ir viešoje nuomonėje daro nesuprantamą tos jų įstaigos reikšmę. Todėl visada užtekdavo tokio grasinimo, kad lordai nusileistų.

Bet ne tik ta viena naujo masinio lordų paskyrimo baimė stabdo ir varžo lordų opozicijos griežtumą. Juos varžo ir kita, dar rimtesnė baimė. Būtent, tai yra baimė apskritai dėl savo likimo, baimė, kad lordų rūmai nebūtų arba visai panaikinti ar bent kad nebūtų taip pakeista jų kompetencija, jų funkcija, kaip ji tapo pakeista finansinių įstatymų srityje. Ir jau ne vieną kartą, ypač 20 amž., liberalų buvo labai rimtai statomas klausimas apie lordų rūmų panaikinimą, apie jų visišką išmetimą iš tų trijų veiksnių kompromiso. Ir kuo labiau plečiasi bendruomenių rūmai, tuo mažiau populiarūs darosi Anglijoje lordų rūmai, kaipo tik vieno luomo organas. Tuo pačiu ir lordų galia šitoje kompromisinėje Anglijos valdžios viršūnės konstrukcijoje eina vis silpnyn ir silpnyn. Taigi, yra pavojaus ir lordai jaučia, kad visuomenėje maža veiksnių, kurie juos palaiko. Tokių veiksnių, be abejo, dar yra, bet jie nėra visai tikri savo padėties ir tas daro juos nuolaidesniais konfliktuose. Šitas pajautimas, be abejo, mažina jų ofenzyvinę, taip sakant, dvasią, mažina jų drąsumą ir dėl to jie degraduoja, eina vis silpnyn. Vėliau, nagrinėdami dviejų rūmų sistemą, mes pamatysime, kad ji nebūtinai yra jungiama su luomine konstrukcija, kaip tas yra Anglijoje. Kaip tik ir ten šita luominė aukštesniųjų rūmų konstrukcija daro tuos aukštesniuosius rūmus vis labiau ir labiau dirbtinu veiksniu valdžioje ir silpnina juos. Bet vis dėlto tas nereiškia, kad tie aukštesnieji rūmai Anglijoje jau neturėtų jokio populiariškumo, kad jau būtų visai artimas jų panaikinimas ar pakeitimas. Kol jie nėra panaikinti, kol šitas smurtas jiems, taip sakant, nėra pavartotas, tol žinoma, nėra panaikinamas jų formalinis paritetas Anglijos valdžios konstrukcijoje. Bet vis dėlto šitame trijų veiksnių kompromise ir jie patys nesijaučia taip stipriai. Dėl finansinių įstatymų aš, rodos, pareiškiau, kad ten lordų rūmų kompetencija sumažinta, bet nepažymėjau kaip. Tai finansiniai įstatymai ten būtinai yra įnešami į *bendruomenių* rūmus. Visi kiti įstatymai gali būti įnešami ir į bendruomenių, ir į lordų rūmus; kitose srityse ir vieni ir kiti rūmai gali patys įstatymų projektus kelti ir vyriausybė taip pat gali ir į vienus ir į kitus rūmus įstatymų projektus įnešti. Bet finansinių įstatymų iniciatyva Anglijoje priklauso išimtinai *vyriausybei*, rūmams čia iniciatyvos nepriklauso. Tas yra dar nuo senų laikų, kad lėšų gali prašyti tas, kuris valdo, vadinas, vyriausybė. Rūmai duoda lėšas, bet savo iniciatyva jie neprivalo siūlyti, jeigu to nereikalauja. Taigi, tik vyriausybė turi finansinių įstatymų iniciatyvos ir įnešti turi *tik į bendruomenių rūmus*. Finansiniai įstatymai ne tik įnešami į

bendruomenių rūmus, bet ir priimami tik bendruomenių rūmų. Lordų rūmai gali svarstyti, bet jokių pakeitimų negali įnešti. Jie gali tik reliatyvinį «veto» pareikšti, bet tas «veto» gali būti nugalėtas.

Tai tokie yra veiksniai, kurie lordų padėtį suvereniniame kompromise silpnina. Vadinas, karūnos ir lordų padėtis parlamentiniame režime sumenkėjo, o bendruomenių rūmų padėtis pakilo.

Tai aš, rodos, užtektinai plačiai iššiūrėjau Anglijos klasiškąjį parlamentarizmą. Dabar paliesim Europos kontinente parlamentarizmo pasiskolinimą, jo iškreipimą ir naujausią Anglijos parlamentarizmo evoliuciją, kuri eina kaip tik priešinga Europos kontinente iškreiptam parlamentarizmui kryptimi. Europos kontinente parlamentarizmo iškreipimas 20 amž. eina *vyriausybės* diktatūros kryptimi.

Parlamentinį režimą pasiskolino iš Anglijos 19 amž. pradžioje Europos kontinento monarchija, kovojusi su demokratija. Pasiskolino kompromisui tarp karūnos ir demokratijos keliamo tautos suvereniteto dėsnio. Mes žinome, kad įgyvendintoji demokratinė konstrukcija nieko panašaus į parlamentarizmą neturėjo. Ji buvo paremta suskirstymu valdžios į steigiamąją ir įstei tąją, rašytąją konstituciją ir funkcionalinį valdžios padalinimą. Pabaigoje 18 amž. kaip tik kovojo absoliutinė monarchija ir demokratija ir reikėjo rasti kompromisas šitom dviem, jau mums žinomoms, kraštutinėms tezėms. Tam kompromisui ir tapo paskolintas iš Anglijos parlamentarizmas.

Galima sakyti, kad Europos kontinento monarchija, kovojusi su demokratija, šitą Anglijos parlamentarizmą bent Europos kontinente, beveik atrado, kaip Kolumbas Ameriką. 18 amž., rašiusieji apie Anglijos konstitucinę santvarką rašė apie prerogatyvinį režimą, nors jis precedentais jau buvo pakeistas. Net, sakau, ir Amerikos Jungtinių Valstybių steigėjai, kurdami savąjį režimą, irgi manė, kad jų konstrukcija, jų režimas irgi yra panašūs angliškajam, jie irgi manė, kad Anglijoje yra funkcionalinis valdžios suskirstymas ir t. t. Ir tada monarchija, ieškodama Europos kontinente kompromisinių formų, kaip tik ir surado, kuo skiriasi Anglijos režimas nuo senojo prerogatyvinio režimo ir nuo demokratinės konstrukcijos. Pirmas parlamentarizmo įgyvendinimas Europoje buvo Burbonų restauracijos padarytas. Tai buvo t. v. suteiktosios konstitucijos monarchija Aš savo laiku sakiau, kokių rūšių konstitucinė monarchija yra). 1814 m., koalicijai nugalėjus Napoleoną ir grįžus į Prancūziją Liudvikui XVIII, tautai buvo suteikta konstitucija. Burbonai su Liudviku XVIII priešakyje ir su visais emigrantais, pabėgusiais didžiosios prancūzų revoliucijos metu, grįžo į Prancūziją legitimizmo vardu. Vadinas, grįžo ne kaipo kažko naujo steigėjai, bet kaipo teisėtas šeimininkas, kuris grįžta į savo dominiumą, į savo teisės objektą, į savo turtą. Vadinas, šitos restauracijos pagrindan buvo padėtas tas pats monarchistinis suverenitetas, tas pats valdovo absoliutizmas. Bet greta visų šitų veiksnių, greta visų šitų klasiškų absoliuti-

nės monarchijos pagrindų buvo ir rašytoji konstitucija. Žinoma, rašytoji konstitucija absoliutinėje monarchijoje tai nesąmonė, kaip ji yra nesąmonė ir tiesioginėje demokratijoje. Pats šeimininkas, pats suverenas betarpiškai valdo, tai kokia čia gali būti konstitucija. Jis pats viską gali padaryti, jam jokios konstitucijos nereikia. Bet dalykas tas, kad grįžtančiųjų į Prancūziją tarpe buvo dvi srovės. Vieni buvo senojo režimo šalininkai, be jokių nusileidimų, be jokių rezervų. Kita buvo oportunistinė srovė, kuri buvo tokio nusistatymo, kad reikalinga esą bent dalis buržuazijos laimėjimo įsileisti į restauruojamąją tvarką; kad reikalinga esą įsileisti į tą atstatomąją tvarką kai kurie demokratijos padarai, kurie patenkintų bent dalį trečiojo luomo ir susolidarizuotų šitą veiksnį su grįžtančia monarchija. Vadinas, jie suprato, kad negalima visai panaikinti viso didžiosios prancūzų revoliucijos laikotarpio ir atgaivinti visa tai, kas buvo, be jokių rezervų, be jokių nusileidimų, be jokių kompromisų. Liudvikas XVIII palaikė šitą oportunistinę srovę. Jis, grįždamas į Prancūziją, paskelbė taip vadinamąją «Kortą» iš savo malonės. Šitos kortos dėsniai yra tokie: 1) Visos Prancūzijos valdžia priklausanti suvereniniam karaliui; jis — šeimininkas, grįžtąs į savo tėvynę, į savo turtą, į savo teisės objektą. Karalius, kuriam visa valdžia priklauso, tuo pačiu nėra tautos teisės reiškėjas: jis gavo savo teisę tiktai iš Dievo. Bet 2) šia korta, arba konstitucija, pats karalius, pats suverenas savo liuosu noru suteikia savo pavaldiniams, savo tautai teisę dalyvauti karaliaus valdžios vykdyme. Vadinas, jis visiškai nepripažįsta demokratinio tautos suvereniteto dėsnio. Nes visas valdymas eina iš karaliaus, valdymą karalius iš Dievo gavęs, o ne iš tautos. Jis tik, vadinas, taip myli savo pavaldinius, kad leidžia jiems dalyvauti savo valdžioje, bet tik «jo» valdžioje, o ne «jų« valdžioje. Be abejo, mažai kas galėjo tikėti tada, kad tai jis liuosu noru tai padarė, bet tokia buvo šitos valdžios konstitucija. Karalius paveda tautai tiktai tam tikrą valdžios funkciją. Vadinas, tauta čia yra tik kaipo funkcionalinės valdžios vykintoja, bet ne kaipo suverenas. Tačiau karalius toje pačioje korto e ir pasižada, prisiekia saugoti, gerbti tą jo tautai suteikiamą konstituciją. Kitaip sakant, jis pasižada gerbti ir saugoti savo žodžius. Vadinas, č a jis prisiekia gerbti ne kokias iš tautos gautąsias teises, bet tik savo žodžius. Ne tauta, ne kokios tautos teisės aprėžia jo valdžią, bet tik jis pats savo žodžiu save aprėžia. Tuo būdu, tauta čia pasilieka tik kaipo karaliaus valdžios re rezentacinė vykdytoja tam tikroje pavestoje srityje. Šitie kortos nuostatai ir įvedė parlamentarizmą Europos kontinente. Tautai buvo pavestas įstatymų leidimas su karaliaus sankcija. Vadinas, ir karalius įstatymų leidime dalyvauja. Parlamentas susideda iš dviejų rūmų. Antrieji rūmai irgi yra karaliaus skiriami (jis skiria perus). Tauta įstatymų leidime dalyvauja per savo atstovus žemesniuose rūmuose. Be to, valdymas taip pat kompromisinis nustatytas, taip, kaip Anglijoje. Būtent, kabinetas yra parlamentinis; ministeriai karaliaus skiriami ir karaliaus liuosuojami, jie

yra imami iš parlamento daugumos. Visi karaliaus aktai yra reikalingi kontrasignacijos ministerių, įeinančių į kabinetą. Ministeriai yra rūmų kontroliuojami, už tai karalius turi žemesniųjų rūmų paleidimo galią, o į aukštesniuosius jis skiria perus. Toks buvo pirminis parlamentinio režimo pasiskolinimas su visomis parlamentinėmis institucijomis Europos kontinente. Kartu tai buvo pirma konstitucinė monarchija pasaulyje. Ji kaip tik parlamentinio režimo pavidale, taip sakant, Europos kontinente atsirado. Bet Europos kontinente tuojau prasidėjo kova tarp monarchistinio ir demokratinio veiksnių. Šita kova tęsėsi ilgą laiką ir šitame kompromise dar nepasibaigė. Ji ir toliau tęsėsi. Valdovai stengėsi kabinetą laikyti savo įrankiu, o demokratinės tezės gynėjai nuolat kovojo su monarchijos likučiais ir stengėsi sustiprinti rūmus, o kabinetą pavesti rūmams, padaryti jį rūmų priklausomu organu. Prie kokių iškreipimų šita kova privedė parlamentarizmą, mes dar pamatysim. Čia dar vieną dalyką noriu pabrėžti. Ligi paskutinei 19 amžiaus ketvirčiai parlamentarizmas Europos kontinente buvo taikomas tiktai konstitucinei monarchijai. Vadinas, respublika buvo suprantama tik kaipo *demokratinė* respublika, t. y tokioje konstrukcijoje, kaip ji buvo, nors ne visai nuosekliai, Prancūzijoje didžiosios revoliucijas metu ir Amerikoje. Apie parlamentinį režimą buvo galvojama kaipo apie kompromisą tarp valdovo ir tautos ir parlamentarizmas buvo tik konstitucinės monarchijos ypatybė. Pirmą bandymą pritaikinti parlamentarizmą respublikai padarė trečioji Prancūzijos respublika po pralaimėto karo su vokiečiais 1871 m. Pralaimėjus tą karą 1871 m., buvo nugriauta antroji imperija, Napoleono III, ir buvo sušauktas taip vadinamas Tautos Susirinkimas (Assemblée Nationale). Ligi šiol, kaip sakiau, parlamentarizmas buvo vartojamas tik konstitucinėje monarchijoje, kaipo kompromisas tarp monarchistinio ir demokratinio dėsnio. Gryna demokratija turėjo savo konstrukciją, ir niekam į galvą neatėjo, kad parlamentarizmas galėtų būti ir respublikai pritaikomas. Čia nebuvo su kuo kompromiso daryti, nes demokratinėje konstrukcijoje vienas vyriausias veiksnys yra: *tauta*. Čia nėra su kuo derintis. Ir šitas parlamentarizmas respublikai tapo pritaikintas visai pripuolamai. Dauguma Tautos Susirinkime 1871 m. buvo monarchistinio nusistatymo. Tų monarchistų tarpe buvo dvi srovės: legitimistai ir orleaniečiai. Tai buvo dviejų Burbonų šakų šalininkų srovės. Kiekviena jų turėjo savo pretendentą į sostą. Respublikonų buvo mažuma. Tarp tų monarchistų ilgai ėjo ginčai. Pagaliau orleaniečiai sutiko legitimistų kandidatą priimti į sostą. Jis tada gyveno Briuselyje, ten ir buvo pasiųsta delegacija. Bet čia atsirado keblumas. Dalykas tas, kad orleaniečiai stovėjo už tai, kad Prancūzijos vėliava būtų trijų spalvų, o legitimistai norėjo, kad būtų balta vėliava. Orleaniečiai priėmė legitimistų kandidatą, bet už tai legitimistai nusileido, priimdami trijų spalvų vėliavą ir atsisakydami nuo klasiškos prancūzijos monarchijos baltos vėliavos. Delegacijai atvykus pas pretendentą, viskas ėjo gerai, tik jis nesutiko priimti trispalvės

vėliavos ir būtinai reikalavo baltos vėliavos, o orleaniečiai nesutiko priimti šitą kandidatą be tokios sąlygos. Delegacija turėjo grįžti ir taip iš to nieko neišėjo. Tuo budu, monarchistų dauguma Tautos Susirinkime nepriėjo prie susitarimo. Galų gale jie ėmė galvoti ir rašyti konstituciją. Jie norėjo sudaryti konstituciją monarchijai, tik neturėjo karaliaus. Tačiau jie vis dėlto sudarė konstituciją monarchijai ir dėl to ir parlamentinį režimą ten įtraukė. Kai dėl valdovo, tai ten tuo tarpu buvo palikta spraga. Tas tęsėsi kelerius metus (1871—1875 m.) ir pagaliau buvo sumanyta, kad reikia visą konstituciją pritaikinti monarchijai, o paskui tik vietoj prezidento įstatyti valdovą. Bet išėjo kitaip. Dalis orleaniečių sutiko su respublikos šalininkais ir tuo būdu šita respublikos forma Prancūzijoje buvo priimta (1875 m.), tik *vieno* balso dauguma. Paskui šita forma nusistovėjo ir jau 1884 m., kaip sakiau, tapo įrašyta į konstituciją, kad net ir sumanymo negalima kelti dėl respuolikoniškos formos pakeitimo monarchistine. Vadinas, dabar jau negalima keisti to, kas buvo priimta tik vieno balso dauguma. Taip šitas visai pripuolamas dalykas įsigyveno. Maža to, ir visos sekančios respublikos, kurios ypač 20 amž. susidarė, priėmė tą parlamentinį režimą. Dabar tas jau virto pastovia konstrukcija.

Šiandien mes turėsime iliustruoti parlamentarizmo iškreipimą. Būtent, parlamentarizmo iškreipimą Europos kontinente ir priešingą šitam parlamentarizmo iškreipimui — Anglijos parlamentarizmo iškreipimą 20 amžiuje. Šitas Anglijos 20 amž. iškreiptas parlamentarizmas vadinamas *kabinetiniu režimu*, o aš siūlau jį vadinti *plebiscitinio kabineto valdymo režimu*. Tas iškreipimas kaip tik yra priešingas Europos kontinento iškreipimui. Bet dabar dar mes turime grįžti į tai, ką pereitą kartą kalbėjom

Vadinas, ligi paskutinės 19 amž. ketvirties parlamentinis režimas buvo taikomas ir vartojamas tik konstitucinėje monarchijoje. Demokratinėse respublikose, paremtose demokratiniais dėsniais, parlamentinis režimas ligi 1875 metų buvo visai nežinomas. Ir tai buvo ne pripuolamas dalykas; parlamentinis režimas visai sąmoningai buvo netaikomas demokratinei respublikai, nes buvo pavojaus esminio nesuderinimo šito režimo dėsnių, šito režimo konstrukcijos su klasiškos demokratijos tezėmis. Ryškiausia parlamentinio režimo žymė, kaip mes žinome, yra parlamento ir vyriausybės *bendradarbiavimas*. Europos kontinente apskr tai vardu «parlamentas» vadinam tik įstatymų leidžiamieji organai. Vadinas, čia žodis «parlamentas» vartojamas ne ta pačia prasme, kaip Anglijoje. Apie tai jau mes žinome. Toliau ir mes, vartodami žodį «parlamentas» turėsime galvoje tik įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, o vyriausybė tai bus pagrindinis valdymo funkcijos organas. Taigi, parlamentinis režimas nustato parlamento ir vyriausybės bendradarbiavimą. Ir tai bendradarbiavimą ne hierarchišką, bet *lygių* bendradarbiavimą, kuris gali vykti tik savitarpiu pasitikėjimu. Toks bendradarbiavimas, leidžiantis kištis vyriausybei į įstatymų leidimo darbą, o parlamentui į vyriausybės darbą, sudaro tam tikrą pavojų kla-

siškos reprezentacinės demokratinės respublikos konstrukcijai. O kodėl? Todėl, kad šita klasiška demokratinė konstrukcija numato vieną universalų suverenį valstybės veiksnį, būtent, teritorinę tautą. Šita teritorinė tauta reprezentacinėje demokratinėje respublikoje pati neveikia; ji pati tik nustato konstituciją ir per teisinę tautą renka ar skiria tuos, kurie valdžios darbą turės atlikti. Vadinas, deleguoja tam tikriems organams tam tikras veiklios valdžios funkcijas. Kiekvienam tų pagrindinių organų deleguoja tam tikrą aprėžtą funkciją, tam tikrą aprėžtą galią ir tos galios ribose leidžia jam veikti. Tokių organų bendradarbiavimo klasiška demokratinė respublika bijo. Bijo todėl, kad bendradarbiaudami šitie organai galėtų tarp savęs susitarti, galėtų, vadinas, sudaryti lyg sąmokslą ir tiesiog išeiti iš konstitucijos ribų, pasisavinti net ir steigiamąją galią. Žodžiu, kadangi čia pati tauta nėra veikli, tai ji turi apsidrausti nuo to, kad veiklūs organai, kurie turi veikti konstitucijos ribose, nesudarytų susibaudimo tarp savęs ir kad jie nepasisavintų tautos suverenumo. Todėl visose reprezentacinėse demokratinėse respublikose ligi paskutinės 19 amž. ketvirties mes ir matom tokią konstrukciją, kad kitiems organams deleguojamos tam tikros galios, ir kiekvienas tų organų gali vykdyti gautąją galią konstitucijos ribose, visai neatsižiūrėdamas kitų pagrindinių organų darbų. Tuo būdu ten vengiama to bendradarbiavimo. Ne tik vengiama, bet tiesiog konstitucijose nustatomos tam tikros kliūtys tam bendradarbiavimui vykti. Konstitucijos kaip tik įveda įvairias institucijas, kuriomis šalinamas tas bendradarbiavimas, šalinamas tas kišimasis vienos funkcijos į kitą. Taip yra dabar Jungtinių Amerikos Valstybių režime, taip buvo ir visose Europos kontinento respublikose ligi III Prancūzijos respublikos, išskyrus Šveicariją. Tiesa, Šveicarijoje taip pat veikė ir veikia ne parlamentinis režimas, bet ir ne klasiška demokratinė konstrukcija: ten veikia taip vadinamas direktorinis režimas, kurį mes dar pažinsime. Parlamentinis režimas ligi III Prancūzijos respublikos veikė tik konstitucinėje monarchijoje. Konstitucinėse monarchijose per visą 19 amžių, o iš dalies ir 20 amžiuje, mes rasdavom dviejų rūšių režimą: vienas buvo parlamentinis režimas, pasisavintas iš Anglijos, o kitas režimas buvo panašus į Anglijos prerogatyvinį režimą. Konstitucinė monarchija yra sui generis kompromisas tarp senos absoliutinės monarchijos ir monarchistinio suvereniteto ir tarp naujos demokratinės konstrukcijos. Ir viena šito kompromiso forma pasireiškė režimu, panašiu į Anglijos prerogatyvinį režimą, kuriame valdovas pasilikdavo sau visą valdymą, o įstatymų leidimą pavesdavo tam antram veiksniui, antram to kompromiso dalyviui — tautos renkamai atstovybei. Be to, šitoje įstatymų leidžiamojoje funkcijoje, kaip ir Anglijos prerogatyviniame režime, pats valdovas, sankcijos būdu, irgi bendradarbiavo su tautos atstovybe, o valdymą pilnai sau pasilikdavo. Tai buvo vienas konstitucinės monarshijos režimas. Tas režimas veikė Rusijoje, Vokietijos imperijoje ir daugybėje kitų konstitucinių monarchijų 19 amž. Ten ministeriai buvo priklausomi valdovo. Jie nebuvo parlamento kontroliuojami, jokio parla-

mento pasitikėjimo nebuvo reikalingi. Parlamentas tik leisdavo įstatymus su valdovo sankcija. Jis tik tam darbui buvo skiriamas, o valdymas buvo grynai valdovo rankose.

Kitas režimas, kuris buvo konstitucinėje monarchijoje taikomas, buvo parlamentinis režimas, iš Anglijos paskolintas ir paremtas lygių veiksnių, parlamento ir kabineto bendradarbiavimu, vykstančiu tarpusaviu pasitikėjimu. Kada šitų lygių veiksnių tarpe kildavo nepasitikėjimas, tai turėjo būti, kaip ir Anglijos parlamentiniame režime, arba kabinetas arba parlamentas pašalinti.

Mes jau matėm, kokiu visai pripuolamu būdu parlamentinis režimas 1875 m. buvo pritaikintas Prancūzijos respublikai. Tos konstrukcijos kūrėja žymioje dalyje turėjo galvoj būsimąją monarchiją, būsimąją Prancūzijos karalystę. Jie nustatė tą parlamentinį režimą, manydami, kad ateis laikas kada prezidento asmuo toje konstrukcijoje pasikeis karaliaus asmenimi. Bet taip neįvyko. Tas tapo pirmuoju parlamentinės respublikos precedentu. Ilgainiui šita respublikos forma nusistovėjo, ir jau 20 amžiuje, kada įsikūrė visa eilė naujų respublikų, jos irgi tą parlamentinį režimą priėmė.

Parlamentinė respublika, bent teorijoje, nuo konstitucinės monarchijos skiriasi tik tuo, kad joje valdovas pasikeitė prezidentu. Prezidento padėtis parlamentiniame režime yra analogiška valdovo padėčiai: jo aktai reikalingi kontrasignacijos, jis turi maž daug visas tas pačias galias, kaip ir valdovas. Bet vis dėlto bent trimis atžvilgiais padėtis parlamentinėje respublikoje pasikeitė palyginti su parlamentine konstitucine monarchija, ir pasikeitė kaip tik *vyriausybės* nenaudai.

Pirmas dalykas. Valdovas nėra renkamas. Valdovas dalyvauja valdžioje ir sudaro vyriausią valdymo organą, nors iš dalies ir tituliarinį, nes kontrasignacija suvaržytą, *paveldėjimu*. Tuo tarpu prezidentas yra renkamas. Tai yra vienas ski tumas prezidento nenaudai. Jis silpnina vyriausybės padėtį parlamentinėje respublikoje palyginti su parlamentine konstitucine monarchija. Taigi, prezidentas yra renkamas, ir daugumoje respublikų jis yra *parlamento* renkamas. Šituo atžvilgiu Europos kontinente nebuvo nueita tais keliais, kuriais buvo nustatyta prezidento padėtis klasiškoje demokratinėje respublikoje. Ten tiek parlamentas, tiek ir prezidentas yra renkamas piliečių rinkikų. Dėl tam tikrų atsitikimų, irgi pripuolamų motyvų Prancūzijoje prezidento rinkimai buvo pavesti parlamentui, o ne teisinei tautai. Būtent, dėl uzurpacijos baimės. Dalykas tas, kad jau buvo II Prancūzijos respublikos precedentas, kada tautos balsavimu išrinktasis prezidentas Liudvikas Napoleonas, pasinaudodamas ideliu autoritetu, kurį jis turėjo jau tuo pačiu, kad buvo išrinktas visuotiniu tautos balsavimu. (Žinoma, ne vien dėl to jis turėjo autoriteto, čia atsiliepė ir pati jo pavardė, Napoleono I tradicija) padarė perversmą ir sudarė imperiją. Šito precedento pasikartojimo ir buvo bijota, būtent, buvo bijota, kad tokia padėtimi nepasinaudotų koks nors pretendentas į sostą ir kad jis nepasisavintų sau valdovo galios. Dėl tos priežasties

prezidento rinkimai ir buvo pavesti parlamentui. Paskui, sąryšyje su bendra parlamentarizmo iškreipimo tendencija Europos kontinente, tas dėsnis ir kitose valstybėse nusistovėjo. Bet vidėlto yra ir tokių parlamentinio režimo respublikų, kuriose prezidentas yra renkamas teisinės tautos arba piliečių rinkikų. Europos kontinente yra dvi tokios valstybės: Suomija ir Vokietija. Žinoma, ar prezidentą renka teisinė tauta, ar parlamentas, vis tiek jo padėtis parlamentarizmo režime yra silpnesnė, negu paveldėtino valdovo padėtis. Tačiau iš šitų dviejų, būtent iš teisinės tautos renkamo ir iš parlamento renkamo, stipresnė padėtis yra to prezidento, kuris yra renkamas teisinės tautos. Teisinės tautos renkamo prezidento padėtis yra stipresnė, jo autoritetas didesnis, jo įtaka didesnė, jo galia žymesnė, negu parlamento renkamo prezidento. Taigi, prezidento renkamumas yra vienas momentas, kuris skiria prezidento padėtį nuo valdovo padėties parlamentiniame režime.

Antras momentas yra tas, kad *valdovas nėra atsakingas*. Valdovas aiškiai nėra ir negali būti atsakingas, tuo tarpu prezidentas parlamentinėje respublikoje yra atsakingas baudžiamąja tvarka už nusikalstamus darbus. Be to, kaip mes pamatysime toliau, parlamentarizmo iškreipimas Europos kontinente eina parlamento diktatūros kryptimi. Vadinas, ryškiausia to kontinentinio parlameniarizmo iškreipimo žymė yra vyriausybės silpninimas, iš jos jėgų atėmimas ir perkėlimas visų jėgų į parlamentą. Mes pamatysime, kad šita tendencija ypač reiškias antrojo vyriausybės veiksnio, ministerių kaaineto, pažeminime, tačiau šita tendencija reiškiasi taip pat ir aukštesnio, bent teoretiškai aukštesnio, vyriausybės veiksnio, prezidento, pažeminime. Ir daugumoje valstybių, kuriose tas kontinentinis parlamentarizmo iškreipimas kaip tik aiškiausiai pasireiškia, prezidentas yra *parlamento* renkamas, nes tai silpnina vyriausybės, o stiprina parlamento padėtį. Antras dalykas. Šitas prezidento atsakingumas yra taip organizuojamas, kad kaltinimą kelia, o kai kuriose valstybėse ir teisia prezidentą už jo nusikalstamus darbus *parlamentas*. O jei kur neteisia, tai jau bent kaltinimą kelia. Vadinas, parlamentas yra tas, kuris turi galios kelti prezidentui kaltinimą. Jeigu tas ir baigtųsi tik baudžiamąja atsakomybe, tai, žinoma, prezidento padėtis būtų silpnesnė negu valdovo, bet vis dėlto dar nebūtų perdaug pažeminta vyriausybės padėtis. Bet kai kuriose parlamentinio režimo respublikose, sąryšy su nurodyta tendencija žeminti vyriausybę ir stiprinti parlamento padėtį, nueita dar toliau. Yra ir tokių valstybių, kur prezidentas tiesiog gali būti *atšauktas*. Vadinas, jis ne tik gali būti parlamento renkamas ir teisiamas, bet gali būti to parlamento ir *vašalinamas* be jokio kaltinimo, tiesiog dėl to, kad nepatinka jo elgimasis ar ką. Nors tai apdraudžiama tam tikra kvalifikuota dauguma, kuri yra reikalinga tokiam pašalinimui, bet vis dėlto tas nustato prezidentui priklausomojo organo žymes; čia jis virsta organu, veik ančiu *imperatyviniu* mandatu: jis ne tik renkamas, bet ir šalinamas to, kuris renka. Tokia tendencija yra dviejose valstybėse, bent dviejose konstitucijose: Latvijos kon-

stitucijoje, kuri tebeveikia Latvijoje, ir Lietuvos 22 metų konstitucijoje. Aš sakau ir sakysiu «Lietuvos 22 metų konstitucijoje», nes po 1926 metų gruodžio 17 dienos perversmo į šitą konstituciją tenka žiūrėti kaipo į tam tikrą ne pilnai veikiančią konstitucinę teisę Lietuvoje. Žymi dalis dabar veikiančios Lietuvoje konstitucinės teisės normų turi prezidentinio pobūdžio; ji nebeatitinka, — kas visuomet vyksta po revoliucijos ar perversmo, — tai rašytajai konstitucijai, kuri dar nėra pakeista, bet kuri precedentais ir valdžios suverenumu jau yra keičiama. Taigi, Latvijos ir Lietuvos 22 metų konstitucijomis prezidentas ne tik yra atsakingas baudžiamąja tvarka, bet tiesiog gali būti parlamento pašalinamas. Tas yra, žinoma, didžiausias vyriausybės veiksnio pažeminimas parlamento naudai ir visiškai griauja tą vyriausybės ir parlamento paritetą, kuris yra būtinas logiškame klasiškame parlamentarizme, ir keičia tą paritetą parlamento diktatūra. Kitokioje formoje tas atšaukimas randasi dar vienoje valstybėje. Ten irgi prezidentas yra atsakingas baudžiamąja tvarka ir gali būti atšauktas, be ne taip, kaip yra Latvijos konstitucijoje ir Lietuvos 22 metų konstitucijoje. Ta valstybė yra Vokietija, kur prezidentas gali būti atšaukiamas *teisinės tautos*. Tiesa, ne pačios teisinės tautos iniciatyva Prezidento atšaukimo iniciatyva priklauso parlamentui, bet ne parlamentas tai sprendžia. Jis tik gali pasiūlyti teisinei tautai pašalinti prezidentą, bet apie patį pašalinimą sprendžia pati teisinė tauta referendumo keliu. Tuo būdu Vokietijoje paritetas, lygybė tarp prezidento ir parlamento nėra suardyta. Nėra suardyta todėl, kad jeigu referendumas atmeta parlamento siūlymą, tai tuo pa, čiu parlamentas yra paleidžiamas. Taigi čia parlamentas galtik apeliuoti į teisinę tautą, jis gali tik apskųsti prezidentą teii sinei tautai, bet jis pats atsako už tai: jeigu jo skundas buatmestas, tai jis pats tuo pačiu paš linamas. Taigi čia paritetas tarp prezidento ir parlamento yra. Tik yra dar trečias veiksnyss kuris sprendžia tų dviejų veiksnių ginčą. Taigi, antras skirtumas prezidento ir valdovo padėtyje parlamentiniame režime yra prezidento atsakingumas.

Ir, pagaliau, trečias skirtumas, kuris taip pat silpnina prezidento padėtį palyginti su valdovo padėtimi, yra tas, kad valdovo *sankcija* yra pakeičiama prezidento *reliatyviniu* «veto». Valdovas parlamentiniame režime visur turi sankciją. Taip yra Anglijoje, taip yra Europos kontinente. Jis tvirtina parlamento priimtus įstatymus, o respublikos prezidentas niekur sankcijos neturi. Stipriausias reliatyvinis veto yra Suomijoje. Konstitucijoje jis ten net sankcija vadinamas, bet jeigu paanalizuosime giliau, tai pamatysime, kad ir ten tėra tik reliatyvinis veto. Sankcijos prezidentas niekur neturi. O kartais, sąryšyje su pusiau tiesioginiu valdymu, vietoj reliatyvinio veto prezidentui pavedama apeliacija į teisinę tautą. Tas kaip tik yra Vokietijoje. Vokietijoje veto perkeltas į aukštesniuosius rūmus, bet už tai yra prezidento apeliacija į teisinę tautą. Taip pat ir Austrijoj. Lenkijoje veto taip pat atimtas iš prezidento, bet ir jokios apeliacijos ten jam nesuteikiama. Taip yra einant Lenkijos 21 metų

konstitucija, kurioje kontinentinis parlamentarizmo iškreipimas yra ryškiausias.

Tai šiuo skiriasi prezidento konstitucinė padėtis nuo valdovo konstitucinės padėties parlamentiniame režime. Tas skirtumas kaip tik išeina vyriausybės nenaudai, silpnina vyriausybę, o ten, kur nueita ligi prezidento pašalinimo, prezidentas ir labai žymiai yra susilpnintas.

Bet ryškiausiai kontinentinis parlamentarizmo iškreipimas reiškiasi ministerių kabineto padėtyje. Parlamentiniame režime, kaip žinome, vyriausybėje yra du veiksniai. Kaip parlamente gali būti dveji rūmai, taip ir vyriausybėje du veiksniai: prezidentas ir ministerių kabinetas. Taigi, tas iškreipimas ypač palietė ministerių kabinetą. Būtent, kaip žinome, ryškiausias klasiškojo parlamentarizmo momentas yra tas, kad jeigu šitų paritetinių veiksnių tarpe kyla nepasitikėjimas, tai tada aut, aut — arba, arba; arba ministerių kabinetas atsistatydina, arba parlamentas, ar žemesnieji rūmai, yra paleidžiama. Tas kaip tik ir palaiko parlamento ir kabineto paritetą, lygybę. Tarp šitų paritetinių veiksnių klasiškame parlamentarizme turi būti savitarpis pasitikėjimas. Jeigu to pasitikėjimo nėra, tai vienas jų turi pasišalinti, nes bendradarbiavimas klasiškame parlamentarizme negali vykti be pasitikėjimo. Europos kontinento iškreiptame parlamentarizme kaip tik ir nėra šito dėsnio, kad esant nepasitikėjimui turi vienas kuris tų paritetinių veiksnių pasišalinti. Čia yra įvestas kategoriškas nuostatas, kad *parlamentui*, ar žemesniems rūmams, *pareiškus nepasitikėjimą kabinetui, šis pastarasis privalo būtinai atsistatydinti.* Žodžiu, čia pasitikėjimo būtinai reikalingas tik vienas šitų dviejų veiksnių, būtent, *kabinetas*, o parlamentas, arba seimas, gali ir neturėti šito pasitikėjimo. Tendencija eiti šita kryptimi Europos kontinente apsireiškė, pirmiausia, dėl to, kad parlamentinis režimas Europos kontinente buvo pritaikintas konstitucinei monarchijai, t. y. tam kompromisiniam padarui, kurio žinoma mums kova dar nepasibaigė. Ir konstitucinėje monarchijoje nuolat vyko kova tarp demokratinio ir monarchistinio dėsnio. Demokratinis dėsnis daugumoje valstybių, o gal ir visur, 19 amžiuje buvo puolančiu, ofenzyviniu veiksniu. Kadangi parlamentas, žmonių atstovybė šitame kompromise atstovavo demokratinį dėsnį, tai demokratinės pusės rėmėjai visokiais būdais stengėsi sustiprinti parlamento pozicijas, sustiprinti parlamento autoritetą, parlamento galią šitame kompromise. Tuo būdu, šitoje ofenzyvinėje kovoje demokratinio veiksnio prieš monarchizmo likučius ir buvo stengiamasi sustiprinti visa tai, kas buvo parlamento naudai. Bet ir vėliau, jau parlamentinėse respublikose, kada tas monarchistinis veiksnys buvo galutinai nugalėtas, ta tendencija buvo vedama ir toliau. Nors prezidentas respublikoje jau nebuvo tuo demokratinio dėsnio priešu, bet vis dėlto, gal dėl įpročio, o gal dėl to, kad prezidentas vis dėlto turėjo šiokio tokio panašumo į buvusį valdovą, ta parlamento stiprinimo tendencija buvo tęsiama ir toliau. Tada jau apskritai vyriausybė įtariama, lyg kad joje galėtų atsirasti monarchistinių tendencijų. Dėl šitos tendencijos

ir tas pamatinis klasiško parlamentarizmo dėsnis, kad nėsant savitarpio pasitikėjimo paritetinių veiksnių tarpe privalo arba kabinetas atsistatydinti arba parlamentas būti pašalintas, buvo pakeistas tuo dėsniu, kad tokiais atvejais būtinai *vyriausybė* privalo pasišalinti, būtinai ji privalo nusileisti. Tokia tendencija buvo per visą tos kovos laiką, bet rašytoje konstitucijoje pirmą kartą tas dėsnis, kad kabinetas yra reikalingas parlamento pasitikėjimo, buvo fiksuotas Suomijoje. Šitą Suomijos pavyzdį pasekė visos kitos valstybės, kurios kūrėsi po didžiojo karo, o taip pat ir senos valstybės, kurios po didžiojo karo keitė savo konstitucijas. Visos jos tą dėsnį į konstituciją įrašė. Kai kur dar tuo nepasitenkino ir ne tik pasakė, kad kabinetas reikalingas parlamento pasitikėjimo, bet dar pridėjo kad ir privalo atsistatydinti, jeigu parlamentas jam pareiškia nepasitikėjimą. Tuo būdu čia jau nėra aut aut: čia visuomet kabinetas privalo atsistatydinti. Seimas gali būti šiaip paleistas, bet kabinetas visada privalo atsistatydinti, jeigu jam pareikštas parlamento nepasitikėjimas. Situo atžvilgiu taip pat yra vienas motyvas, kad 22 metų Lietuvos konstitucija yra iš dalies jau pakeista precedentine konstitucine teise: kabinetui pareikštas nepasitikėjimas, bet kabinetas neatsistatydino, o seimas yra paleistas. Tokia išvada, be abejo, prieštarauja 22 metų konstitucijai. Ši išvada visai atitinka klasiškojo parlamentarizmo dėsniui, bet ji neatitinka iškreiptojo parlamentarizmo dėsniams, o 22 m. Lietuvos konstitucija nustatyta kaip tik šito iškreiptojo parlamentarizmo dėsniais.

Vadinas, viena ryškiausių kontinentinio parlamentarizmo iškreipimo žymių reiškiasi tuo, kad yra naikinamas paritetas tarp vyriausybės ir parlamento ir naikinamas parlamento naudai. Dėl prezidento mes matėm, kaip pamažu jo padėtis silpninama, o kai dėl ministerių kabineto, tai jis, pareiškus parlamentui nepasitikėjimą, būtinai privalo atsistatydinti. Tuo būdu čia kabinetas virsta parlamento priklausomuoju organu, veikiančiu imperatyviniu mandatu. Kaip matėm, prezidentas taip pat iškreiptame kontinentiniame parlamentarizme virsta kai kur pilnai priklausomu organu, veikiančiu imperatyviniu mandatu. Tuo labiau tas galima pasakyti dėl kabineto, nes parlamentas kiekvienu momentu gali jam pareikšti nepasitikėjimą ir jau tuo pačiu kabinetas privalės atsistatydinti. Žinoma, jei jis nepadarys perversmo. Jeigu jis padarys perversmą, tai kitas dalykas, bet einant konstitucijos nuostatais parlamentas kiekvienu momentu gali pašalinti kabinetą. Tiesa, kai kuriose konstitucijose tas nepasitikėjimo pareiškimas apsunkinamas kai kuriomis to pareiškimo *rimtumo* garantijomis. Vadinas, neleidžiama kiekvienu momentu pareikšti nepasitikėjimą dėl kiekvieno atsitikimo. Kai kuriose konstitucijose reikalaujama, kad nepasitikėjimo pareiškimo pasiūlymas būtų perduodamas į tam tikrą komisiją. Tik po to, kai tas pasiūlymas gauna pritarimą toje komisijoje, jis gali būti įnešamas į plenumą ir jau tada plenumas sprendžia tą dalyką. Taigi, tas šiek tiek apsunkina nepasitikėjimo pareiškimą, bent garantuoja to nepasitikėjimo pareiškimo rimtumą.

Bet vis dėlto pareiškus nepasitikėjimą, kabinetas pašalinamas. Tuo būdu, kabinetas virsta nebe paritetiniu parlamentui organu, bet lyg ir priklausomu parlamento agentu. Valdymas tuo pačiu virsta *parlamento* valdymu. Taigi, yra jau ne vyriausybė ir parlamentas, bet lieka *vienas parlamentas.* Vyriausybė iš tikrųjų tampa parlamentas, o kiti vyriausybės veiksniai virsta tik parlamento valdymo *agentais.*

Be to, šitas iškreipimas kai kur reiškiasi ir *parlamento paleidimo institucijos iškreipimu.* Būtent, kai kuriose valstybėse Prancūzijoj, Lenkijoj, einant 21 metų konstitucija; po perversmo Lenkijoj yra jau kitaip, bet Prancūzijoj ir ligi šiol tebėra taip, kad parlamentui paleisti prezidentas turi gauti aukštesniųjų rūmų sutikimą ir dargi *kvalifikuotą* sutikimą: tam tikra kvalifikuota senato dauguma turi pritarti prezidento sumanymui paleisti parlamentą. Kada senatas tam pritars ir prezidento pasiūlymas tuo pačiu įsigalės, tai tuo pačiu paleidžiamas ir *senatas.* Tuo būdu senatas duodamas savo sutikimą parlamentui paleisti, pats save turi nužudyti, pats save turi paleisti. O kolektyvai apskritai nemėgsta pasileisti, nemėgsta sau «charakiri» pasidaryti. Tuo būdu, jei reikalaujamas senato sutikimas ir dargi kvalifikuotas sutikimas, tai labai abejotina, kad tokia kvalifikuota dauguma atsirastų, nes ji turėtų sutikti ne tik žemesnius rūmus, bet ir save paleisti. Taigi ten parlamento paleidimas tiek apsunkintas, kad tų valstybių vyriausybė vargu gali bandyti siūlyti parlamentą paleisti, nes tokio pasiūlymo atmetimas, be abejo, labai pažemintų vyriausybės autoritetą. Tai čia irgi vienas to iškreipimo veiksnių. Latvijoj irgi tas paleidimas nėra prezidentui pavestas. Ten nėra aukštesniųjų rūmų, bet prezidentas ten irgi negali parlamentą paleisti; jis gali tik pasiūlyti teisinei tautai referendumo keliu priimti parlamento paleidimą. Vadinas, Latvijoje prezidentas gali apskųsti parlamentą teisinei tautai ir Latvijoje, kaip ir Vokietijoje, referendumas turi arbitražo referendumo žymių. Vokietijoje, referendumui atmetus parlamento siūlymą pašalinti prezidentą, parlamentas paleidžiamas, o Latvijoje atsistatydina prezidentas, jei referendumas atmeta jo pasiūlymą paleisti parlamentą. Be to, kai kuriose valstybėse parlamentarizmo iškreipimo, parlamento diktatūros kryptimi, nueita tiek toli, kad kabinetas yra tiesiog parlamento *skiriamas.* Visur kitur vis dėlto prezidentas ministerių kabinetą tvirtina ir jo atsistatydinimą priima. O trijose valstybėse Austrijoj, Airijoj ir Estijoj parlamentas tiesiog pats skiria ministerių kabinetą ir pats šalina. Estijoje tai ir visai prezidento nėra.

Tai tokia yra tendencija į parlamento diktatūrą. Šitos tendencijos požymiai yra, kaip matėm, šie: 1 prezidento padėties pažeminimas, 2) sankcijos pakeitimas reliatyviniu veto, 3) kai kur visiškas veto atėmimas, 4) nustatymas prezidentui baudžiamos atsakomybės, o kai kuriose valstybėse tiesiog prezidento atšaukimo, 5) pavedimas prezidento rinkimų parlamentui, kas, be abejo, irgi didina parlamento galią ir autoritetą, o mažina prezidento autoritetą, 6) parlamento paleidimo institucijos iškreipimas, 7) būtinas kabineto atsistatydinimas, parlamentui pa-

reiškus jam nepasitikėjimą ir tuo būdu atidavimas į parlamento rankas vyriausybės likimo sprendimo, ypač kad parlamentiniame režime ministerių kabinetas yra kaip tik veiklus vyriausybės elementas, veiklesnis negu prezidento veiksnys, ir, pagaliau, 8) kai kur net tiesiog ministerių kabineto skyrimo ir šalinamo perdavimas parlamentui. Kalbant dėl šito kontinentinio parlamentarizmo iškreipimo žymių, dar tektų atsižiūrėti į vienų ar dviejų parlamento rūmų problemą, bet šitas klausimas mūsų bus skyrium iššiūrėtas.

Visai kitokia kryptimi nuėjo *klasiško parlamentarizmo iškreipimas Anglijoje.* Klasiškojo parlamentarizmo iškreipimas Anglijoje naujausiais laikais, 20 amžiuje, nuėjo priešinga kryptimi. Europos kontinente to parlamentarizmo iškreipimas, kaip matėme, eina parlamento diktatūros kryptimi, tuo tarpu Anglijoje priešingai, eina vyriausybės diktatūros ar bent vyriausybės hegemonijos kryptimi. Naujausia parlamentarizmo evoliucija Anglijoje iš tikrųjų pakeitė parlamentinį režimą ir nustatė naują režimą, kuris kai kurių vadinamas kabinetiniu režimu ar kabinetinio valdymo režimu, o aš jį siūlau vadinti *plebiscitinio kabineto valdymo režimu.* Europos kontinente apie parlamentinį režimą sakoma, kad ten, kur šis režimas veikia, parlamentas leidžia įstatymus ir valdo per ministerių kabinetą. Tas, be abejo, atitinka kontinentinio parlamentarizmo iškreipimo tendencijai. Čia parlamentas ir vyriausybė nebendradarbiauja įstatatymų leidime ir valdyme, bet parlamentas *vienas* leidžia įstatymus, o valdo per savo agentų kolegiją — ministerių kabinetą. Tuo tarpu Anglijoje 20 amžiuje, galima sakyti, yra priešingai; Anglijoje galima pasakyti, kad *ministerių kabinetas valdo* ir leidžia įstatymus *per* parlamentą. Būtent, kas gi atsitinka Anglijoje, kada ministerių kabinetas nustoja daugumos bendruomenių rūmuose ar kada jam bendruomenių rūmų dauguma reiškia nepasitikėjimą? Klasiškame parlamentarizme tada yra arba arba. Jei nėr tarp jų pasitikėjimo, tai abu negali likti: vienas turi pasišalinti, vis tiek kuris. Europos kontinento iškreiptame parlamentarizme visuomet tada turi pasišalinti ministerių kabinetas, o parlamentas pasilieka; čia parlamentas yra tas ponas, kuris šalina kabinetą. Anglijoje tokiais atsitikimais *visada* yra *bendruomenių rūmai paleidžiami.* Kabinetas, kuriam pareiškiamas nepasitikėjimas, kuris, vadinas, nustoja daugumos bendruomenių rūmuose, Anglijoje dabar, 20 amžiuje, niekuomet neatsistatydina, o visuomet yra paleidžiami bendruomenių rūmai. Kodėl tas yra daroma ir kaip prie to prieita? Kada ministerių kabinetui pareiškiamas nepasitikėjimas, tai kyla klausimas, ar atstovų daugumos pasikeitimas rūmuose iš tikrųjų atitinka piliečių rinkikų daugumos nusistatymą? Todėl paleidus rūmus ir apeliuojama į piliečių rinkikų sprendimą tarp kabineto ir rūmų, ar tarp kabineto ir opozicijos jam, kuri įgijo atstovų rūmuose daugumą; ar dar tiksliau, kai pamatysim, apeliuojama į piliečių rinkikų sprendimą ginče tarp valdančiojo ir opzicijos lyderių; vadinas, ginče tarp *dviejų* lyderių. Žinoma, po rinkimų dalykas jau yra išspręstas. Kada susirenka nauji bendruomenių rūmai, tai kokia

ten dauguma bus, toks bus ir kabinetas. Jei rūmų dauguma bus nepalanki buvusiam kabinetui, tai tada jis atsistatydina, bet jis atsistatydina ne atstovų rūmams jam nepasitikėjimą pareiškus, bet *piliečiams* rinkikams. Kaip prieita tokios išvados? Ypač du konstrukcijos veiksniai nulėmė tokią Anglijos parlametarizmo evoliuciją. Pirmas veiksnys tai yra ypatinga Anglijos partijų konstrukcija. Antras momentas yra Anglijos konstitucinės teisės nerašytoji norma, kuri leidžia karaliui pasirinkti premjerą, kuriam bus pavesta sudaryti kabinetą, tik iš daugumos lyderių. Ne apskritai bet ką iš tos daugumos, bet tik iš daugumos *lyderių*. Tiesa, neaišku, kaip galima rinktis iš lyderių, jeigu jų tik vienas. Bet kai kada atsitinka tokių momentų, kada koks lyderis ar jau paseno ar mirė, yra keli kandidatai ir dar neaišku, kuris iš jų yra visų pripažintas. Anglijoje partijų ir pati parlamento organizacija yra labai drausminga, nusistovėjusi ir sena. Be to, ten yra ypatingas apsireiškimas, kuris turi sąryšio bendrai su Anglijos valdymosi metodais. Jei mes tuos metodus imtume žiūrėti, tai gal jau perdaug toli nueitum. Bet dalykas tas, kad jau nuo senų laikų yra nusistovėjusi dviejų partijų, taip sakant, sistema. Ten yra dvi partijos: viena *konservatyvinė*, kita *pažangioji*. Seniau jos vadinosi torijais ir vygiais. Paskui vardai pasikeitė. Senųjų vygių lordų dauguma dėl tam tikrų socialinės evoliucijos priežasčių susiliejo su senaisiais torijais. O jau tų vygių įpėdiniai, išstūmę senuosius vygius iš pažangiųjų eilių, pasivadino *liberalais*. O senieji torijai pasivadino *konservatoriais*. Taigi, dabar yra konservatoriai ir liberalai. Tiesa, visuomet buvo dar ir smulkesnių grupių. Būtent, buvo ypatinga *airių* grupė, bet ji ten žymesnio vaidmens nelošė. Tiesa, pastaraisiais laikais yra naujas reiškinys. Būtent, atsirado nauja partija, t. v. darbo partija. Žinoma, jeigu šita partija nusistovės, jeigu partijų konstrukcija pasikeis ir vietoj dviejų partijų bus trys, tai tada gal ir visas režimas pasikeis, nes režimas, apie kurį kalbu, remiasi dviejų partijų sistema. Bet yra tokių žymių, kad šita trečioji partija tėra tik laikinas reiškinys ir kad greitai Anglija grįš į dviejų partijų sistemą. Spėjama, kad su laiku liberalai išnyks: dalis jų greitai susilies su konservatoriais, o dalis su darbo partija. Žinoma, negalima tikrai pasakyti ar tas reiškinys yra pastovus, bet vis dėlto galima manyti, kad ir toliau eis ta kryptimi, kuri veda prie liberalų partijos išnykimo. Jei taip būtų, tai Anglija ir vėl grįžtų į dviejų partijų sistemą, o su liberalais atsitiktų taip, kaip seniau atsitiko su vygiais. Taigi, prie dviejų partijų sistemos parlamente visuomet viena partija yra daugumoje, kita — mažumoje. Kiekviena iš jų turi savo lyderius. Vadinas, jeigu yra tik dvi partijos, tai nepasitikėjimo pareiškimas rodo tik tai, kad partija, kuri buvo mažumoje, atsirado daugumoje. Vadinas, viena partija pakilo, o kita susmuko. Karalius premjerą gali pasirinkti tik iš daugumos partijos lyderių. Taigi, Anglijoje, jei rūmai paleidžiami, tai klausimas yra aiškus. Yra Baldvinas, Loyd Džordžas ir Makdonaldas, o jeigu yra dvi partijos, tai bus Baldvinas ir Makdonaldas. Tada visas klausimas, kuris kyla, tai ir yra ar Baldvino vyriausybė,

ar Mackdonaldo. Tai čia labai aiškus ir lengvas klausimas. Ir tada iš tikrųjų šitas klausimas ir yra pavedamas spręsti piliečiams rinkikams. Iš tikrųjų, veikiant dviejų partijų sistemai ir tam nuostatui, kad tik lyderis tegali būti premjeru, Anglijos piliečiai balsuodami nerenka ten kokių piliečių A, B, C... Y, Z. Jų kandidatais yra tik Baldvinas, Loyd Džordžas ir Makdonaldas. Jie balsuoja tik už Makdonaldą, Loyd Džordžą ar Baldviną. Vadinas, jie balsuoja už vieną, kitą ar trečią vyriausybę, kitaip sakant, už tą asmenį, kuris valdys valstybę. O visi tie A, B, C, ...Y, Z. kandidatai tai yra tik Baldvino, Makdonaldo ar Loyd Džordžo agentai. Ir jei pereina, sakysim, konservatorių kandidatai daugumoje, tai jau tada aišku, kad bus Baldvino vyriausybė, o ne kieno kito. Ne taip, kaip pas mus: o gal Tumėno, gal Bistro, o gal Josiuko ir t. t. Ne, Baldvino ir galas. Pas mus tai tas dar nežinoma, tai paslaptis. Kol Seimas susirenka, tai dar niekas nežino, koks bus kabinetas. Tik kada Seimas susirenka, prasideda kabalistika tarp partijų: ten derasi, ginčijasi, įvairūs kompromisai vyksta ir niekas nežino, kas galų gale išeis iš tos kabalos ministeris pirmininkas. Tuo tarpu Anglijoje tas iš karto yra žinoma. Kada tik rūmai paleidžiami ir einama prie rinkimų, tai aišku, kad bus tas arba tas. Todėl Anglijoje premjero autoritetas, jo galia be jokio palyginimo yra didesnė negu bet kur Europos kontinente ar kur kitur ministerio pirmininko galia. Piliečiai rinkikai iš tikrųjų už jį pasisakė plebiscito metu ir todėl tik nauju plebiscitu jis gali būti savo priešo pakeistas. Naujas plebiscitas išsprendžia ar jis ar opozicijos lyderis turi valdyti. Ten premjero padėtis tiek aukšta ir jo autoritetas tiek didelis, kad bendruomenių rūmų daugumos pasikeitimas po kelerių metų visai nesudaro sprendžiamo momento. Jis plebiscito keliu paėmė valdžią, ir plebiscitas tik gali išrišti ar jis turi valdyti ar kas kitas. Tuo ir remiasi žymiai padidinta premjero galia prieš rūmus. Rūmai ir rūmų dauguma virto premjero armija. Jis yra vadas, jam yra piliečių rinkikų įteikta valdžia, jie už jį pasisakė, ne už ponus A, B, C... Ponai A, B, C... yra tie, kuriems piliečiai rinkikai įsakė daryti tai, ką ponas Baldvinas, Makdonaldas ar Loyd Džordžas nori. O jeigu jie nesutinka taip daryti, tai tada jie paleidžiami, ir vėl iš naujo eina plebiscitas, bet kabinetas dėl šito neatsistatydina. Tuo būdu, Anglijoje premjeras, nors ir yra karaliaus kviečiamas, nors jis ir privalo bendradarbiauti su parlamentu, remiantis tarpusaviu pasitikėjimu, bet iš tikrųjų jis yra plebiscitinis premjeras, ir jo vyriausybė yra plebiscitinė vyriausybė. Taigi, Anglijos ministerių kabinetas betarpiškai santykiauja su didesniu ponu negu bendruomenių rūmai, būtent, su piliečiais rinkikais.

Aš jums jau nurodžiau naujausią Anglijos parlamentarizmo evoliuciją. Šita evoliucija yra tiek ryški, kad aš drįstu tvirtinti, jog šiandien Anglijos parlamentarizmas jau yra pakeistas nauju režimu, kurį aš vadinu *plebiscitinio kabineto valdymo* režimu. Moksle dar, taip sakant, nėra tvirtai nusistovėjusi tezė, kad Anglijoje parlamentinio režimo nėra, kad ten veikia jau kitoks režimas. Dar daugelis svetimų valstybių mokslininkų, o net ir

pačios Anglijos, tebekalba apie parlamentarizmą Anglijoje. Kadangi Anglijoje, kaip žinome, režimai nusistato ne rašytais įstatymais, ne rašytomis konstitucijomis, bet precedentais, tai apskritai sunku yra pastebėti, kada, nuolat evoliucionuojant konstitucinei valstybės konstrukcijai, iš vieno režimo pereita į kitą. Negalima pasakyti, kad, štai, tas atsitiko tokiais ir tokiais metais. Kada yra išleidžiama rašytoji konstitucija arba kada perversmas koks įvyksta, tai galima pasakyti, kad nuo tokios ir tokios dienos yra tokia ir tokia konstitucinė konstrukcija. Anglijoje visa konstitucinė konstrukcija pamažu keičiasi ir griežti momentai, kurie skiria naują režimą nuo seno, sunku yra pastebėti. Tie pakeitimai vyksta pamažu, bet vis dėlto pagaliau režimas jau tiek ryškiai pasikeičia, kad jau galima kalbėti apie naujo režimo veikimą. Taigi Anglijoje labai sunkiai pastebimi esminiai režimų pasikeitimai. Taip mes žinome, kad parlamentinis režimas, kurio svarbiausi elementai Anglijoje buvo įvesti ir nusistovėjo precendentais 17 amž. pabaigoje ir 18 amž. prapradžioje, tapo nepastebėtas. To režimo pasikeitimo nepastebėjo ir rašytojai, mokslininkai, kurie net ir antroje 18 amžiaus pusėje, rašydami apie Anglijos konstitucinę konstrukciją, vis dar tebekalbėjo apie prerogatyvinį režimą, kuris prieš kelias dešimtis metų jau buvo pakeistas. Tik devynioliktame amžiuje ir mokslininkai ir šiaip viešoji nuomonė galutinai įsitikino, kad Anglijoje jau nėra to prerogatyvinio režimo. Tiesa, visa forma, visos konstitucinės fikcijos lig šiol tebėra senu prerogatyviniu režimu paremtos, Formaliai šitos fikcijos nepasikeitė, bet į tas formules turinys precedentais tapo įvestas visai naujas. Taigi beveik šimtu metų vėliau buvo pastebėta, kad kažin kas nauja yra. Taip pat yra ir su naujausia parlamentarizmo evoliucija. Ji vyksta, o iš dalies jau yra įvykus, nusistovėjus, bet dar ne visų pastebėta. Dar tebekalbama apie Anglijos parlamentarizmą. Žinoma, aš čia taip pat ne Ameriką atradau; ne aš vienas pasaulyje pastebėjau, kad šitas pakeitimas įvyko, pastebėjo ir kiti. Bet, sakau, dar tebekalbama apie Anglijos parlamentinį režimą. Žinoma, plebiscitinis kabineto valdymas, palyginti, yra naujas, bet vis dėlto yra pakankamai ryškus, kad galima būtų jis atskirti nuo parlamentinio režimo. Savo laiku bendruomenių rūmai per kabinetą laimėjo įsikišimą į karūnos valdymą. Tai buvo 18 amž. laimėjimas ir tuo pasireiškė parlamentarinis režimas. Lygiai taip pat dabar, naujausioje evoliucijoje tas kabinetas, kuris pirma buvo, taip sakant, bendruomenių rūmų įrankis įsikišti į karūnos valdymą, šitame naujame režime *pats virto tuo veiksniu, kuris ir valdo ir įstatymus leidžia per bendruomenių rūmus.* Abeji rūmai, o ypač bendruomenių rūmai, yra lyg taryba prie ministerių kabineto, taryba ministerių projektuojamiems įstatymams svarstyti ir balsuoti. Jeigu ta taryba taip pasielgs, kaip ministerių kabineto norima, kaip projektuojama, tai ji paleidžiama. Ir tada vėl nusistato betarpiškas santykis tarp kabineto ir piliečių rinkikų kolegijos. Aš jau nurodžiau, kad šitą pasikeitimą paveikė ypač tokie momentai, kaip ypatinga Anglijos politinių partijų konstrukcija, ypatinga lyderių padėtis partijose ir ypač

tas precedentinis Anglijos parlamentarizmo nuostatas, kuriuo karūna kabinetui sudaryti gali kviesti tik daugumos partijos *lyderį*; tiktai lyderį, o ne bet kurį žmogų iš tos daugumos. Kadangi partijų konstrukcija Anglijoje yra tokia, kurioje lyderių veiksnys yra labai žymus ir kadangi kiekvienoje partijoje yra aiškus lyderis, tai iš tikrųjų piliečiai rinkikai, balsuodami ir rinkdami bendruomenių rūmų atstovus, balsuoja ne už kandidatus A, B, C ... Y, Z, bet balsuoja už Baldviną, Loyd Džordžą ar Makdonaldą. Jie balsuoja už tai, kuris tų lyderių, konkrečiai rinkikams žinomų, valdys Angliją. Kiti kandidatai yra tik agentai Baldvino, Loyd Džordžo ar Makdonaldo. Kaip sakiau, dabar esamoji trijų partijų kombinacija gresia pavojumi šitam naujam režimui, nes šis režimas nusistovėjo veikiant kaip tik aiškiai dviejų partijų klasifikacijai. Ten visuomet viena partija turėjo daugumą, o kita buvo mažumoje. Proporcinės rinkimų sistemos ten nėra. Tuo būdu, jeigu yra tik dvi partijos ir du lyderiai, tai tada, jeigu viena partija bus daugumoje, tai valdys ponas A; jeigu bus kita partija daugumoje, tai valdys ponas B. Europos kontinente to nėra. Kur veikia sąrašų ar proporcinė rinkimų sistema, apie rinkimų sistemas mes dar kalbėsime, tai ten partijos turi svarbos. Ten balsuojama už tam tikras partijas, o ne už tai, kas bus premjeru. Europos kontinente nėra žinoma kas bus po rinkimų premjeru. Čia būna tiek daug partijų, kad gali būti visokių kombinacijų: partijos tariasi, susidaro įvairios koalicinės daugumos ir t. t. Taip, kad čia ne tik piliečiai rinkikai, bet ir patys atstovai susirinkę iš karto nežino kokios kombinacijos pasidarys ir kas galų gale įeis į tą kabinetą. Taigi, nors ir žinoma, kuri partija turi daugumą, tai vis dėlto nežinoma iš anksto kas bus premjeras, nes kiekvienas tos daugumos žmogus gali būti premjeru. Anglijoje jau iš anksto tas yra žinoma, ir ten rinkimais sprendžiamas klausimas, kuris lyderis valdys Angliją. Šitas trijų partijų apsireiškimas, galima manyti, yra laikinas, jeigu jis užsiliks, tai gal jis tą režimą ir suklastos. Pereitą kartą aš nurodžiau, kad yra davinių, kurie rodo, jog tai yra pereinamas momentas ir gal vėl bus sugrįžta prie dviejų partijų sistemos.

Tuo būdu, Anglijoje premjeras iš tikrųjų jau yra pačių rinkikų nurodomas. Ne karaliaus, ne partijų kombinacijomis jis yra išstumtas pirmyn, bet jau renkant buvo tai žinoma. Vadinas, jis ne partijų yra iškeltas, ne karūnos, bet pačių rinkikų nurodytas karūnai ir visiems, kad jis turi valdyti. Todėl ir autoritetas premjero Anglijoje nepalyginti didesnis negu bet kur Europos kontinente. Anglijoje premjeras yra, taip sakant, plebiscitu nurodytas, todėl ir tų pačių bendruomenių rūmų narių psichologija, taip sakant, visai kitokia susidaro. Jie bijo, nedrįsta balsuoti prieš premjero ar kabineto patiektus pasiūlymus (kabinetas ten yra tik premjero pakviesti bendradarbiai), jie nedrįsta balsuoti prieš tą daugumos premjerą nes žino, kad bus pasmerkti rinkikų sekančiais rinkimais. Jie taip ir buvo išrinkti į rūmus, kaipo rėmėjai, kaipo agentai to lyderio, to premjero, todėl jie tokioje padėtyje ir patys save jaučiasi ir atitinkamai

elgiasi parlamente. Taigi, premjeras su savo kabinetu, su savo bendradarbiais valdo. Nepasitikėjimo pareiškimas, kaip parlamentiniame režime, lieka parlamentui, bet išdava to nepasitikėjimo pareiškimo yra jau kitokia. Ir ne būtinai tik dėl nepasitikėjimo pareiškimo; tas pats yra, jei kabineto įneštas ir ginamas įstatymo projektas atmetamas, tas taip pat yra lygu nepasitikėjimo pareiškimui. Tuomet jau visuomet Anglijoje įvyksta parlamento paleidimas. Šitame režime, nepasitikėjimą pareiškus, kabinetas niekuomet neatsistatydina. Klasiškame parlamentiniame režime tai buvo: arba parlamentas paleidžiamas, arba kabinetas atsistatydina. Dabar kabineto atsistatydinimo nėra. Dabar, jeigu yra pareikštas nepasitikėjimas ar apskritai bendruomenių rūmai nepriėmė kokio nors įstatymo projekto, ministerių kabineto įnešto ir ginamo, tai jie paleidžiami ir tada vėl susidaro tiesioginiai santykiai tarp kabineto ir piliečių rinkikų. Bendruomenių rūmų daugumos pasikeitimas gali įvykti ne tik tokiu būdu, kad daugumos partijos atstovai pereina, taip sakant, į priešingos grupės stovyklą. Anglijoj, kaip sakiau, nėra sąrašinės, nei proporcinės rinkimų sistemos; ten yra mažoritarinė vienvardinė rinkimų sistema. Vadinas, jeigu kuris atstovas miršta arba atsistatydina, tai tame vienete, iš kurio jis buvo išrinktas, renkamas naujas atstovas. Taip pamažu keičiasi bendruomenių rūmų sudėtis, nes laikas nuo laiko kai kuris bendruomenių rūmų narys miršta, kai kuris atsistatydina. Be to, kai kurie elementai iš daugumos partijos kartais pereina į priešingą pusę. Jeigu mato, kad naujais rinkimais vietose eina stipryn priešinga partija, opozicinė, tai tada iš to sprendžia, kad piliečių rinkikų nusistatymas jau keičiasi ir tada kai kurie elementai, artimesni opozicijai, pereina kartais į opoziciją. Taigi, jeigu įvyksta taip, kad jėgų santykiai bendruomenių rūmuose pasikeičia ir bendruomenių rūmai jau nepalaiko kabineto, tai tada tie rūmai yra paleidžiami. Bendrai, Anglijoje bendruomenių rūmų paleidimas yra ne koks nepaprastas dalykas, bet visai normalus reiškinys; ten 20 amžiuje nė vieni bendruomenių rūmai neišbuvo visos kadencijos ligi naujų rinkimų be paleidimo, visuomet baigdavosi paleidimu ir naujais rinkimais, kurie turi plebiscitinio pobūdžio. Kabinetas šitame naujame režime, kaip sakiau, ne tik valdo, bet ir įstatymus leidžia per parlamentą, per rūmus, kadangi toji dauguma bendruomenių rūmuose tai yra kabineto, arba premjero agentų grupė. Bendrai, tiek klasiškame, tiek kontinentiniame parlamentarizme visuomet yra taip, kad vyriausybė turi įstatymų iniciatyvos. Taip ir Anglijoje buvo ir yra: ten tiek rūmų nariai, tiek vyriausybė turi įstatymų iniciatyvos. Ir čia tenka pažymėti, kad vyriausybės įstatymų iniciatyva yra daug rimtesnė, negu atskirų parlamento atstovų įstatymų iniciatyva, nes tik vyriausybė, kabinetas vienas gerai žino valstybės padėtį ir valstybės reikalus ir jo įstatymų sumanymai, jo, taip sakant, legislatūra, vadinas, jo įnešamų įstatymų projektų visuma, yra programinė. Tai nėra tas, kaip atskirų atstovų įstatymų iniciatyva, kur vienas turi specialiai, sakysim, abstinencijos maniją, tai jis nuolat ten kiša

savo projektus, kad degtinę uždraustų ar ką; kitas vėl nori kad tiltas koks jo apylinkėje būtų pastatytas ar geležinkelis koks ir t. t. Vadinas, jų sumanymai yra pripuolamo pobūdžio; tai yra atskiros pripuolamos mintys. Gal jos įnešėjams ir atrodo rimtos ir svarbios, bet tai yra pripuolami dalykai. Tuo tarpu vyriausybė, kuri kraštą valdo ir geriausiai jo reikalus žino, ruošia ir įneša, taip sakant, programinius įstatymų sumanymus. Todėl visa ta legislatūra, kuri eina vyriausybės iniciatyva, yra tęstina ir sudaro logišką ir sistematišką vienetą. Tokių žymių kaip tik nėra tuose įstatymų projektuose, kurie yra įnešami pavienių atstovų. Ligi šiol nėra panaikinta Anglijos rūmų narių teisė įstatymų sumanymams įnešti, bet atskirų rūmų narių įnešamųjų įstatymų sumanymų svarba yra visiškai nežymi. Todėl ten tik tam tikros dienos, tam tikros valandos yra paskiriamos atstovų įnešamiems sumanymams svarstyti ir žymi jų dalis visai nepraeina. Šiaip visas rūmų darbas yra užimtas žymioje daugumoje vyriausybės įnešamųjų įstatymų projektų svarstymu. Anglijoje tuo ryškesnė yra vyriausybės įstatymų iniciatyva, kad ten įstatymų projektai yra įnešami arba vyriausybės, arba atskirų narių. Partijos ten įstatymų neįneša. Žinoma, mažumos partija negali pravesti savo įstatymų, nors ir turėtų jų, o daugumos partija jokių sumanymų neneša, nes jos yra kabinetas, jos galva. Santykis tarp atskirų atstovų įnešamų ir vyriausybės įnešamų įstatymų projektų yra toks. Iš 120 vyriausybės įnešamų įstatymų projektų priimama 100, o 20 nepriimama. Tas vis dėlto nereiškia, kad jau dėl kiekvieno nepriėmimo būtų paleidžiami bendruomenių rūmai. Dėl kokių smulkių įstatymų pasitikėjimo klausimas visai nestatomas, kartais ir vyriausybė kai kuriuos savo įneštuosius projektus atsiima. Taigi, iš 120 vyriausybės įnešamų įstatymų sumanymų įstatymais virsta 100, o 20 įstatymais nevirsta. Tuo tarpu iš 120 įstatymų projektų, atskirų atstovų įneštų, tik 20 virsta įstatymais, o 100 atmetama. Tai tokia yra proporcija tarp vyriausybės ir atskirų rūmų narių įnešamų įstatymų. Žodžiu, naujausiame Anglijos konstituciniame režime iškilo ypatingai du veiksniai: kabinetas, arba premjeras iš tikrųjų, ir teisinė tauta, arba piliečiai rinkikai. Šitie du veiksniai yra galingiausi. Kaip savo laiku, 17 amž. pabaigoje, nusmuko karūna ir lordų rūmai, taip dabar smunka bendruomenių rūmai. Vadinas, tada smuko karūna ir lordų rūmai, o aukštyn kilo bendruomenių rūmai, o dabar, 20 amžiuje atėjo eilė bendruomenių rūmams smukti. Dabar aukštyn kyla ir virsta galingiausiais veiksniais premjeras ir piliečiai rinkikai. Tai yra naujausios Anglijos konstitucinės evoliucijos išdava. Anglijos premjero galia, kaip nurodžiau, yra didesnė negu bet kurio Europos valdovo ar prezidento. Toji Anglijos premjero galia remiasi tiesioginiu jo santykiavimu su piliečiais rinkikais; jis yra plebiscitinis premjeras. Šita konstrukcija, galima sakyti, panaši į Bonapartų cezaristinę monarchiją. Piliečiai rinkikai ir premjeras santykiauja tiesioginai, o bendruomenių rūmai yra tik, taip sakant, taryba, piliečių rinkikų išrinkta, kad ji padėtų tam premjerui dirbti. Kol padeda — gerai, o kai

pradeda priešingą nuomonę reikšti ir nesutikti, tai pašalinama ir renkama nauja. Kartu tada piliečiai rinkikai pasisako ir kas turi valdyti. Tuo būdu, jei dabar dar tenka kalbėti apie pasitikėjimo instituciją Anglijos konstituciniame režime, tai tas pasitikėjimo premjeru klausimas kyla tik piliečių rinkikų atžvilgiu, o ne bendruomenių rūmų atžvilgiu. Bendruomenių rūmų nepasitikėjimas dabar Anglijoje nėra sprendžiamas momentas. Todėl iš šitų žymių aš ir siūlau dabartinį Anglijos konstitucinį režimą vadinti *plebiscitiniu kabineto valdymu* arba *plebiscitinio kabineto valdymo režimu.*

Žodžiu, klasiško parlamentinio režimo evoliucija 20 amžiuje eina dviemis priešingomis kryptimis. Kiekviena tų krypčių iškreipia (tik kiekviena kitaip) tą konstitucinę konstrukciją, kurią mes vadiname 19 amž. parlamentarizmu, arba, kitaip sakant, klasišku Anglijos 19 amž. parlamentarizmu. Viena šitų parlamentarizmo iškreipimo krypčių yra kontinentinio parlamentarizmo evoliucija, kuri, kaip sakiau, veda į parlamento diktatūrą. Šita iškreipimo kryptis ypatingai ryški yra parlamentinėje respublikoje. Šitas iškreipimas ypatingai ryškus tokiose parlamentinėse respublikose, kuriose veikia vienerių rūmų parlamentas. Ten šitas parlamentarizmo iškreipimas, kuris veda į parlamento diktatūrą, yra ryškiausias. Jeigu ten yra tiesioginis ar pusiau tiesioginis valdymas, tai tada šitas iškreipimas kiek kompensuojamas kitais veiksniais, kurie veikia prieš parlamento diktatūrą. Šiaip šitas iškreipimas veda į parlamento diktatūrą. Šita tendencija ryškesnė yra parlamentinėje respublikoje negu parlamentinėje konstitucinėje monarchijoje. Ši tendencija ypatingai ryški ten, kur yra grynai reprezentacinis valdymas. Charekteringiausios šitos parlamentarizmo iškreipimo tendencijos žymės, kaip sakiau, yra sekančios. Pirmiausia, prezidento institucijos pažeminimas palyginti su valdovo padėtimi. Kokios yra šito pažeminimo žymės, aš jau sakiau pereitą kartą. Dar ryškesnė šitos tendencijos žymė yra ta, kad kabinetas paverčiamas parlamento priklausomu organu, nustatant jam privalomą atsistatydinimą parlamentui pareiškus nepasitikėjimą.

Tai štai visi tie veiksniai, kurie iškreipė klasišką parlamentinį režimą ir veda į parlamento diktatūrą. Tenka pažymėti, kad kolegialinio organo diktatūra teisingai yra laikoma viena blogiausių diktatūrų, nes plati, skaitlinga kolegija neturi reikalingo ir diktatūrą pateisinančio *lankstumo.* Didelė, plati, dargi nevienalypė, ne vienodo partinio nusistatymo kolegija tinka diskusijai ir dialektikai, bet netinka energiškam ir lanksčiam valdymui. Todėl ką gi mes matom. Mes matom, kad kaip tik ten, kur šita kolegialinė vienerių rūmų parlamento diktatūra labai toli pastūmėta, labai dažnai koks nors trečias pasinaudoja, koks nors energiškesnis veiksnys, ir diktatūrą iš šito nelankstaus organo, kuris tik kalbėti temoka, atima. Kitaip sakant, kaip tik ten dažniausiai įvairūs perversmai įvyksta.

Tuo būdu po 19 amž. klasiško parlamentarizmo evoliucija ėjo ir eina dviem kryptim. Kontinentinio parlamentarizmo

iškreipimo kryptį jau minėjau. Priešinga šitai parlamentarizmo iškreipimo krypčiai yra naujausia Anglijos parlamentarizmo evoliucija, kuri veda į teisinės tautos ir vyriausybės galią, paversdama parlamentą, ypač bendruomenių rūmus, vyriausybės priklausomu organu. Šios krypties žymės yra: bendruomenių rūmų paleidimas, pareiškus jiems nepasitikėjimą kabinetu ar atmetus vyriausybės įneštą ir ginamą įstatymo projektą, ir vyriausybės apeliavimas į piliečių rinkikų plebiscitą.

Tolimesnis kontinentinio parlamentarizmo evoliucijos laipsnis žymus yra ypač trijose valstybėse. Pirmiausia, Austrijoje. Ten ministerių kabinetą ir kanclerį (kancleris yra Austrijos ministerių kabineto pirmininkas) renka Tautos Taryba (tai yra žemesnieji Austrijos parlamento rūmai). Taigi, jie ne prezidento skiriami ir ne prezidentui pareiškia atsistatydinimą, bet juos renka tiesiog žemesnieji parlamento rūmai. Iš dalies panaši tvarka yra ir Airijoje. Nors Airija ir nepriklauso Europos kontinentui, bet jos naujoji konstitucija šiuo atžvilgiu priėmė gryniausią kontinentinį parlamentarizmo iškreipimą. Būtent, ten *Vykdomosios Tarybos* (ten ministerių kabinetas taip vadinamas) prezidentas (t. y. ministerių kabineto pirmininkas), tiesa, yra karūnos skiriamas, bet tik *Doreinui* (rašosi Dollrean, t. y. žemesnieji Airijos parlamento rūmai) pasiūlius kandidatą. Tuo būdu, tiek Austrijoj, tiek Airijoj premjeras ir kabineto nariai yra tiesiog skiriami. Airijoj karūnos padėtis skyrimo atžvilgiu yra gana stipri. Bet tolimiausias kontinentinis parlamentarizmo iškreipimo laipsnis reiškiasi Estijos konstitucijoje. Ten visai nėra prezidento. Ten visa vyriausybė susideda iš ministerių kabineto, kurio premjeras ten vadinamas *seniūnu*. Vadinas, yra seniūnas ir ministeriai, kurie yra skiriami ir šalinami *Rigikogo* (Estijos parlamento). Jokio kito vyriausybės veiksnio prezidento ar jam panašaus nėra. Tiesa, ir ten kabinetas yra šalinamas nepasitikėjimo pareiškimu, bet tai yra tik *forma* šito pašalinimo. Iš tikrųjų Rigikogas pats vyriausybę skiria ir šalina. Vyriausybė ten paversta parlamento priklausomu organu, kuris veikia imperatyviniu mandatu, gaunamu iš Rigikogo. Tuo būdu ten vyriausybė nėra pagrindinis organas: tai yra tiesiog kolegija valdininkų, priklausomų Rigikogo. Tuo pačiu ten nėra jau jokių formalinio valdžios funkcijų suskirstymo žymių, nes viso valdymo viršūnėje stovi Rigikogas. Bet charekteringiausia yra tai, kad su šituo formalinio valdžios funkcijų suskirstymo naikinimu ir vyriausybės pavergimu Europos kontinente, kas ypač žymiai pradėjo reikštis po didžiojo karo, pradedant Suomijos 19 metų konstitucija, kuri pirma nustatė dėsnį, kad ministerių kabinetas privalo atsistatydinti parlamentui pareiškus jam nepasitikėjimą, yra jungiama *tiesioginio* valdymo tendencija, tendencija sustiprinti, padidinti tiesioginį ar pusiau tiesioginį valdymą. Be abejo, šita tendencija veikia kaipo apsauga, kaipo korektyvas prieš tą parlamento diktatūros tendenciją, kuri kontinentinio parlamentarizmo iškreipimo kryptyje reiškiasi. Kaipo parlamento diktatūros antipodas kaip tik ir yra šitas tiesioginio valdymo pagilinimas. Tiesioginis valdymas daro parlamentą ne

esminiu, ne vyriausiu organu, nes čia yra dar vyresnis už ji — piliečiai rinkikai, arba kartais kantonai, štatai ir t. t. Todėl ten, kur tiesioginio valdymo veiksnys eina stipryn, parlamento padėtis silpnėja. Parlamento diktatūros pavojus gresia ypač ten, kur parlamentas yra reprezentacinis. Būdamas reprezentaciniu, jis kartu sugauna ir visą funkcionalinę valdžią: įstatymų leidimą ir valdymą. Čia jis yra aukščiausias veiksnys, niekeno nekontroliuojamas. O jeigu atsiranda aukštesnis veiklus veiksnys, tai jau žemesnio už jį veiksnio diktatūra yra negalima. Taigi, tiesioginio valdymo pagilinimas sulaiko nuo ėjimo į parlamento diktatūrą. Sakysim, Estijoje yra giliausias parlamentarizmo iškreipimas. Ten parlamentarizmas yra visai iškreiptas. Estijos režimas yra artimas Šveicarijoje veikiančiam taip vadinamam direktorinio valdymo režimui, kurį mes dar pažinsime. Taigi Estijoje yra arčiausia prie parlamento diktatūros, nes ten formalinio valdžios funkcijų suskirstymo visai nėra, ten vyriausybė tik imperatyviniu mandatu veikia. Bet vis dėlto ten toji parlamento diktatūra yra sulaikoma tuo, kad ten tiesioginis piliečių valdymas yra *žymiausias*. Nors Estijoje kontinentinio parlamentarizmo iškreipimas yra ryškiausias, bet kadangi ten yra platus tiesioginis valdymas, tai ten parlamento diktatūros momentas vis dėlto yra silpnesnis, negu ten, kur parlamentarizmo iškreipimas nėra tiek ryškus, bet kur ir tiesioginio valdymo momento visiškai nėra. Taip, sakysim, yra Prancūzijoje ir taip buvo Lenkijoje sulig 21 metų konstitucija. Sulig Lenkijos 21 metų konstitucija kontinentinio parlamentarizmo iškreipimas nebuvo taip žymus, kaip Estijoje, bet už tai ten parlamentas buvo grynai reprezentacinis ir todėl ten parlamento diktatūra buvo daug ryškesnė negu Estijoje. Suomijoje taip pat yra ryškus kontinentinio parlamentarizmo iškreipimas, bet už tai ten veikia kitokių korektyvų sistema prieš parlamento diktatūrą; ten tiesioginio valdymo taip pat nėra, bet už tai veikia kitoki korektyvai. Arba kad ir Lietuvoje sulig 22 metų konstitucija, Lietuvoje prezidentas turėjo veto ir seimo paleidimo galią, kurios nebuvo Lenkijoje einant 21 m. konstitucija ir nėra Prancūzijoje. Taigi ten, kur yra grynai reprezentacinis vienerių rūmų parlamentas, kur nėra tiesioginio valdymo, nors šitas parlamentarizmo iškreipimas ir nebūtų tiek ryškus, kaip Lietuvoje 22 m. konstitucija einant, kaip sulig Lenkijos 21 m. konstitucija, kaip Estijoje, vis dėlto parlamento diktatūros momentas bus ryškesnis, nes ten nebus tų korektyvų, kurie sulaiko nuo tos diktatūros. Be tiesioginio valdymo, kaip jau minėjau, veikia ir kai kurie kiti korektyvai prieš parlamento diktatūrą. Šiuo atžvilgiu tenka paminėti ypač vokiečių Reicho konstitucija, kuri yra viena tobuliausių, techniškos konstrukcijos atžvilgiu, konstitucijų. Ten yra iškreiptas parlamentarizmas, bet su tam tikrais labai įdomiais ir žymiais korektyvais. Ten prezidentas yra tautos renkamas, ir tas suteikia jam nepaprasto autoriteto, kurio niekuomet negali turėti parlamento renkamas prezidentas. Todėl Vokietijos prezidentui ir kontrasignacijos institucija nėra taip baisi ir tiek jo nežemina. Ten tautos renkamas prezidentas yra toks organas, ku-

ris gali dėl kiekvieno parlamento darbo apeliuoti į teisinę tautą. Tiesa, jis neturi veto, bet dėl kiekvieno parlamento priimto įstatymo jis gali apeliuoti į teisinę tautą, vadinas, gali jį atiduoti referendumui.

Įdomi ir savotiška korektyvų sistema yra Suomijoje, kurioje valdymas yra grynai reprezentacinis. Ten, kaip ir Vokietijoje, prezidentas yra renkamas ne parlamento, o piliečių rinkikų. Jis ten turi parlamento paleidimo galią ir labai stiprų reliatyvinį veto, tiek stiprų, kad jis net artimas absoliutiniam veto. Be to, ten yra labai tiksli teisėtumo apsaugos organizacija, kuri veikia apskritai prieš bet kurios diktatūros tendenciją ir kuri apsunkina, bet kurios diktatūros įvedimą. Diktatūra geriausiai vyksta ten, kur to diktatoriško organo veikimas nėra pasiekiamas jokia teisėtumo kontrole. Suomijoje teisingumo apsaugos srityje veikia ypatingi organai su ypatingomis funkcijomis, būtent, ten veikia taip vadinamas teisingumo kancleris ir teisingumo delegatas.

Be to, kaipo vienas korektyvų tenka paminėti tai, kad kai kuriose valstybėse,—tarp ko kita Suomijoj ir Latvijoj, kuriose parlamentarizmo iškreipimas eina kaip tik vyriausybės nenaudai, kabinetas yra pavergtas, padarytas parlamento priklausomu organu, bet už tai stiprinama yra *prezidento* padėtis. Kaipo vienas to stiprinimo požymis yra tai, kad prezidentas kai kuriuose savo veiksmuose yra paliuosuojamas nuo kontrasignacijos. Vadinas, kai kuriais atvejais jis gali veikti savarankiškai. Žinoma, jei prezidento padėtis būtų ir labai sustiprinta, bet jeigu kiekvienas jo žingsnis būtų reikalingas kontrasignacijos, o kontrasignuoja kabinetas, kuris padarytas parlamento priklausomu organu, tai tada vis tiek prezidento padėtis suvaržyta. Bet visai kitas dalykas yra, kada prezidentas yra stiprinamas ir kartu yra paliuosuojamas nuo kontrasignacijos tam tikrais atvejais ir neatsako prieš parlamentą. Suomijoje yra du atsitikimai, kada prezidentas gali veikti be kontrasignacijos ir Latvijoje du. Šiuo vyriausybės padėtis yra stiprinama.

Šiuo aš baigiu skyrių apie parlamentarizmą, kuris mums labai daug laiko užėmė. Iššiūrėjom mes jau ir kelis kitus režimus ir dar turėsime kelis režimus iššiūrėti. Čia tenka pažymėti, kad svarbiausias kriteriumas esamam režimui klasifikuoti yra kaip tik *valdymo funkcijos* konstrukcija: jei yra prezidentinis valdymas, tai — prezidentinio valdymo režimas, jei yra plebiscitinis kabinetinis valdymas, tai — plebiscitinio kabinetinio valdymo režimas ir t. t. Žodžiu, režimui nustatyti svarbiausiu momentu yra *valdymo sutvarkymas*. Seniausios, svarbiausios valstybės funkcijos valdymo konstrukcija sprendžia apie tokią ar kitokią režimo rūšį. Kitaip sakant, vyriausybės konstitucinė padėtis rodo, koks yra valdymo režimas, ypač vyriausybės santykiai su įstatymų leidimu ir įstatymų leidžiamuoju organu.

Direktorinis režimas. Dabar mes turėsime iššiūrėti *direktorinį* arba *direktorinio valdymo režimą*. Tai yra režimas, veikiantis Šveicarijoje. Jis yra kitoks negu prezidentinio valdymo režimas, kitoks negu parlamentinis režimas, nors kontinentinio

parlamentinio režimo iškreipimas šiek tiek artinasi prie direktorinio valdymo režimo, ir Estijos iškreiptas parlamentinis režimas jau yra artimas Šveicarijos direktorinio valdymo režimo.

Einant Šveicarijos konstitucijos pradais, pirminiai valdžios veiksniai yra du. Būtent, *kantonai ir visos Šveicarijos sujungtos teritorijos tauta.* Šveicarijos konstitucija yra sukonstruuota kaipo kantonų tarpusavė sutartis. Vadinas, panašiai, kaip Ruso mokino. Tik Ruso kalbėjo apie *visų žmonių* sutartį, kuria steigiama valstybė, o čia kalbama tik apie visų kantonų sutartį, kuria steigiama jų konfederacija. Konstituciniai organai, jeigu neliesim teismo, yra šie: *Sąjungos Susirinkimas* iš dviejų rūmų, kurių žemesnieji yra vadinami *Tautos Taryba*, o aukštesnieji — *Kantonų Taryba;* ir, antra, *Sąjungos Taryba.* Sąjungos Susirinkimas atitinka parlamentui, o Sąjungos Taryba atitinka vyriausybei. Tautos Taryba yra renkama piliečių rinkikų visuomet, o Kontonų Taryba yra renkama kantonų tautų (po du atstovus nuo kiekvieno kantono, nežiūrint kantonų didumo).

Pirmiausia mes iššiūrėsime vyriausybės padėtį, nes tas mums ryškiausiai nustatys šio režimo pobūdį.

Vyriausybė—Sąjungos Taryba. Ji, arba jos nariai, yra renkama Sąjungos Susirinkimo, vadinas, parlamento *trejiems* metams. Tam pačiam terminui yra renkamas ir Sąjungos Susirinkimas. Įvairios administracijos šakos yra skirstomos tarp Sąjungos Tarybos narių, bet vis dėlto visi dalykai yra sprendžiami visos Sąjungos Tarybos kolegiališkai. *Sąjungos Tarybos nariai negali būti Sąjungos Susirinkimo nariais.* Šiuo čia žymiai skiriamasi nuo parlamentinio režimo, nes klasiškame parlamentarizme kabinetas susideda *būtinai* iš parlamento narių. Čia kaip ir prezidentiniame režime, ministerių kabineto nariai negali dalyvauti parlamente. Tik kaip mes pamatysim, motyvas, dėl kurio Šveicarijoje S-gos Tarybos nariai negali dalyvaut parlamente yra visai kitoks negu Amerikoje. Amerikoje prezidentas ir jo valdininkai parlamente negali dalyvauti todėl, kad ten būtinai reikalinga atskirti kongresas arba įstatymų leidimas, nuo vyriausybės. Šveicarijoje tas daroma todėl, kad Sąjungos Taryba, kaip pamatysim, yra priklausomas organas. Tai yra tam tikra valdininkų kolegija, tam tikras techniškas organas, kuris tam tikrus darbus vykdo, visai neatsižiūrėdamas *politikos.* Tai čia jie negali dalyvauti parlamente kaip tik todėl, kad jų žemesnė padėtis būtų palaikyta, kad parlamento nariai per savo stipresnę padėtį negalėtų ir Sąjungos Tarybos padėties pakelti. Iš Sąjungos Tarybos narių Sąjungos Susirinkimas kas metai renka vieną Šveicarijos prezidentu. Vadinas, prezidentas renkamas kas metai. Bet šitas prezidentas pasilieka Sąjungos Tarybos nariu. Skirtumas yra tik tas, kad jis pirmininkauja Sąjungos Taryboje, bet balsuoja kaip ir kiti Sąjungos Tarybos nariai. Taigi čia tas «prezidentas» yra tik titulas. Parlamentiniame režime prezidentas sudaro antrą vyriausybės veiksnį, greta kabineto, ir tai formaliai aukštesnį firmos veiksnį. Tuo tarpu Šveicarijoje jis pasilieka toje pačioje kolegijoje, tos pačios kolegijos nariu, tik jau jis pirmininkauja. Vienintelė asmeniška jo pareiga, arba

funkcija, yra ta, kad jam priklauso iškilmingas, formalus valstybės atstovavimas. Jeigu yra kokios nors iškilmės, tautos šventė, tai jis tada valstybės reprezentaciją atlieka. Jis valstybę atstovauja taip pat ir išorės santykiuose, būtent, diplomatiniuose santykiuose: jis priima ir skiria atstovus ir t. t. Bet jokios veiklios funkcijos vidaus valdyme jis neturi. Net ir išorės santykių svarbiausios funkcijos priklauso ne jam, o pačiam parlamentui.

Mes jau pabaigėm viską, kas mums reikėjo pasakyti apie parlamentarizmą, ir pradėjom žiūrėti direktorinio valdymo režimą, kuris veikia Šveicarijoje. Tiesa, pilnoje savo formoje šitas režimas veikia tik vienoje valstybėje, bet jo konstrukcija yra įdomi, sudaro visai atskirą tipą, todėl mes jį žiūrėsime. Sakau, be Šveicarijos yra dar viena valstybė — Estija, kurios režimas prieina gana arti direktorinio valdymo režimą. Dar gale iš dalies kai kuriose nesuvereninėse valstybėse toks režimas veikia.

Taigi, aš jau sakiau, kad direktorinio valdymo režime yra du pagrindiniai veiksniai: kantonai ir tauta. Šitie pagrindiniai veiksniai konstitucinėje konstrukcijoje yra tam numatyti. O konstituciniai funkcionaliniai organai yra Sąjungos Susirinkimas, kuris atitinka parlamentui, jis susideda iš dviejų rūmų: iš Tautos Tarybos ir iš Valstybių, arba Kantonų Tarybos, Tautos Taryba atstovauja piliečių rinkikų kolegijai, arba teisinei tautai visos Šveicarijos, o Valstybių Taryba, arba Kantonų Taryba, atstovauja kantonams (po 2 nuo kiekvieno kantono). Tai šitie dvieji rūmai — Tautos Taryba ir Valstybių, arba Kantonų Taryba sudaro taip vadinamąjį Tautos Susirinkimą. O tuo organu, kuris atitinka tam, ką mes vadiname vyriausybe, vadinas, kuris stovi valdymo, arba administracijos, priešakyje, ten yra taip vadinamoji Sąjungos Taryba. Taigi, yra Sąjungos Susirinkimas ir Sąjungos Taryba. Sąjungos Susirinkimas yra dviejų rūmų parlamentas, o Sąjungos Taryba yra vyriausybė.

Kaip sakiau, Sąjungos Taryba yra kolegialinis organas, kurio nariai yra renkami Sąjungos Susirinkimo. Vadinas, parlamentas renka vyriausybės narius. Tarp šitos kolegijos — Sąjungos Tarybos — narių darbas yra skirstomas. Kiekvienas tos kolegijos narių stovi priešakyje, arba veda, tam tikrą administracijos šaką, kaip ir ministeriją, bet vis dėlto visi nutarimai ten, kur reikia koks nors dalykas išspręsti, yra sprendžiami kolegiališkai, dauguma balsų Sąjungos Taryboje.

Respublikos prezidento ten iš tikrųjų nėra. Ten respublikos prezidento, kaipo atskiro organo greta Sąjungos Tarybos nėra. Ten yra tik to prezidento titulas. Tiesa, čia dar turiu priminti, kad Sąjungos Taryba yra renkama Sąjungos Susirinkimo trejiems metams. Tokiam pat terminui yra renkamas ir pats Sąjungos Susirinkimas. Iš Sąjungos Tarybos narių vienas visuomet yra Tarybos prezidentas. Jis yra irgi Sąjungos Susirinkimo, vadinas, parlamento, iš Sąjungos Tarybos narių tarpo renkamas. Renkamas jis tik vieneriems metams, vadinas, po

metų prezidentu jau yra renkamas kitas Sąjungos Tarybos narys. Tas prezidentas neišeina iš Sąjungos Tarybos, jis joje pasilieka. Jis ir toliau pasilieka Sąjungos Tarybos nariu; skirtumas tik toks, kad jis pirmininkauja Tarybos posėdžiuose. Vadinas, tai nėra prezidentas ir taryba, kaip kad yra prezidentas ir ministerių kabinetas parlamentinio režimo valstybėse, bet yra tik Sąjungos Taryba, kurios pirmininkas yra vadinamas prezidentu, bet jis yra renkamas ne Tarybos, o Sąjungos Susirinkimo ir yra keičiamas kasmet. Tas prezidentas kai kuriuose išoriniuose, tarptautiniuose santykiuose atstovauja valstybę; vadinas, diplomatijos srityje jis turi tam tikrų, atskirų nuo Sąjungos Tarybos funkcijų. Be to, įvairiose iškilmėse, šventėse jis yra, taip sakant, figurantu, kad plati liaudis jo asmenyje matytų lyg valdžios įsikūnijimą. Bet šiaip ten prezidentas bet kurių gyvų, realių, veiklių funkcijų neturi: jis lieka Sąjungos Tarybos nariu ir balsuoja ten lygiai su kitais tos tarybos nariais. Sąjungos Taryba neturi jokio vado; ji yra *gryna kolegija*, ji neturi to, kas ministerių kabinete yra premjeras. Parlamentiniame režime ministerių kabineto pirmininkas yra vadas; tik jis vienas yra arba kviečiamas arba renkamas, o kiti kabineto nariai yra jo pasirinkti bendradarbiai. Tiesa, gal ir tie bendradarbiai formaliai yra pristatomi prezidentui, valdovui ar parlamentui ir yra tvirtinami, bet vis dėlto tai yra jo pasirinktieji bendradarbiai, jam niekas negali primesti nepageidaujamus asmenis. Ir jis pasilieka vadas, jis nustato visos politikos kryptį; jis yra tas centras, kuris visą darbą savyje įkūnija ir visą kryptį nustato. Sąjungos Tarybos prezidentas nieko bendra su tuo neturi. Sąjungos Taryba neturi jokio vado, ji yra gryna kolegija. Sąjungos Tarybos nariai, kaip sakiau, yra renkami trejiems metams ir po trijų metų vėl gali būti perrenkami, t. y. vėl iš naujo gali būti išrinkti Sąjungos Tarybos nariais. Ir faktiškai, tas yra charakteringa tam režimui, šitie Sąjungos Tarybos nariai, sykį išrinkti, dalyvauja Sąjungos Taryboje ligi gyvos galvos: jie nuolat yra perrenkami ir pasilieka Taryboje ar ligi gyvos galvos ar tol, kol jau visiškai pasensta ir savo darbui netinka. Yra tik keli atsitikimai, kada Sąjungos Tarybos nariai atsistatydino, arba nebuvo iš naujo išrinkti. Ten nėra tokio nuostato, kad Sąjungos Tarybos nariai privalėtų būt perrenkami, bet faktiškai jie perrenkami. Ir tai nėra koks pripuolamas dalykas, o tik išdava tos Sąjungos Tarybos ir jos narių padėties. Ten nėra taip, kaip parlamentiniame režime, kur kabinetai nuolat keičiasi, vis nauji žmonės įeina. Ten nuolat tie patys žmonės pasilieka. Tai yra kaip ir tam tikra karjera ar profesija: jie ten dirba, yra jau prityrę ir ten visuomet pasilieka, nežiūrint, kokia yra parlamento dauguma. Ten tas nieko bendra su parlamento dauguma neturi; jie yra savo darbo žinovai — profesionalai ir kaipo tokie pasilieka. Savo politinių ar partinių nusistatymų vieningumo Šveicarijos vyriausybė nėra reikalinga. Ten nėra reikalinga, kad visi Sąjungos Tarybos nariai būtų vienos partijos, vienos pakraipos ar vienos ideologijos žmonės. Kada renkama, tai žiūrima jų techniškų kvalifikacijų,

ar jie tinka realiam darbui ar ne. Žinoma, to negali būti ten, kur vyriausybės nariai ar vyriausybės kolegija turi valdančiųjų žymių. Ten, be abejo, turi didelės svarbos politinis vienlypumas, ten politinis ir partinis vyriausybės dalyvių nusistatymas turi didelės reikšmės. Šveicarijoje tas neturi reikšmės, nes ten Sąjungos Taryba iš tikrųjų yra priklausomas organas ir todėl politinis šito organo narių vienalypumas visai nėra reikalingas. Ir faktiškai to nėra. Tas niekam ten į galvą neateina, taip kaip niekam į galvą neateina, kad kokios nors teismo kolegijos nariai būtų vienodo partinio nusistatymo. Ten kiekvienas, sakysim, rinkimų metu gali balsuoti už tokią partiją, kokia jam patinka, bet toks jų partinių ar politinių nusistatymų skirtingumas visai nėra kliūtimi bendrai dirbti teismo kolegijoje. Arba, sakysim, kokio nors departamento ar banko direktoriaus partinis nusistatymas niekam nerūpi, ar bent mažai rūpi. Ypač nusistovėjusiose valstybėse; ten nėra taip, kad pasikeitus valdančiai partijai, tuojau ir visi žemesnieji valdininkai pasikeičia: vietoj krikščionių demokratų — liaudininkai, vietoj liaudininkų — tautininkai ir t. t. Šitie technikos darbo valdininkai paprastai net ir parlamentinio režimo valstybėse pasilieka tie patys, atsižiūrima į jų kvalifikacijas darbui dirbti. Jie turi būti atitinkamai išlavinti ir savo profesijos darbą dirbti, o ne kokių nors politinių tikslų siekti. Šveicarijoje toks pat apsireiškimas yra ir Sąjungos Taryboje. Ten yra ir dešiniųjų, ir kairiųjų, ir radikalų, ir socialistų, ir klerikalų, ir jie ten pasilieka drauge ligi gyvos galvos, išskyrus labai nežymius atsitikimus. Taigi, ten vyriausybė, Sąjungos Taryba, nors ir kolegiališkai, balsų dauguma visus nutarimus priima, vis dėlto nėra solidari. Tas irgi skiria ją nuo ministerių kabineto parlamentiniame režime, nes parlamentiniame režime, ypač klasiškame, ministerių kabinetas privalo būti solidarus. Iškreiptame kontinento parlamentarizme kartais to taip pat nereikalaujama, leidžiama net kabineto nariams būti atskiros nuomonės ir savo nuomonę užprotokoluoti. Klasiškame parlamentarizme visa vyriausybė privalo būti solidari. Sąjungos Taryboje to solidarumo nėra reikalaujama ir nutarimai yra priimami dauguma balsų. Čia Sąjungos Tarybos nariai šituo atžvilgiu visai nesuvaržyti. Tas pats yra ir prezidentiniame režime. Amerikoje taip pat vienas ministeris gali būti respublikonas, kitas demokratas, svarbu tik tas, kad jie darbui tiktų. Čia yra tas pats, kaip ir su departamentų direktoriais; vienas gali būti liaudininkas, kitas krikščionis demokratas ir t. t. Jeigu tik jie nekiš savo politinių nusistatymų, tai čia svarbu tik jų techniškos kvalifikacijos. Tas pats yra ir Sąjungos Taryboje.

Prezidentiniame režime, kur yra valdžios funkcijų formalinis suskirstymas, ministeriai taip pat yra priklausomi, bet ten už tai prezidentas yra nepriklausomas. Direktorinio valdymo režime Sąjungos Tarybos vyresnybė yra Sąjungos Susirinkimas. Amerikoje kongresas nieko bendro neturi su vyriausybe. Ten prezidentas negali dalyvauti kongreso posėdžiuose ir negali reikšti savo nuomonės dėl svarstomųjų įstatymų projektų, nes tai yra kongreso dalykas. Šveicarijoje, kadangi Są-

jungos Tarybos nariai ne kokio nors prezidento priklausomi, bet Sąjungos Susirinkimo, tai jie ten, kada Sąjungos Susirinkime svarstomi įstatymų projektai, gali dalyvauti posėdžiuose ir gali reikšti savo nuomonę dėl svarstomųjų įstatymų projektų. Bet jie tai daro tik kaipo ekspertai. Vadinas, visai ne taip, kaip Anglijos ministerių kabinetas; ten, jeigu parlamentas nepriima kabineto įneštojo ir ginamojo įstatymo projekto, tai toks parlamentas yra paleidžiamas. Ne taip irgi, kaip iškreiptame kontinentiniame parlamentarizme, kur ministeriai gina savo projektus, o jeigu jie atmetami, tai tada jie atsistatydina. Šveicarijoje nei Sąjungos Tarybos nariai neatsistatydina, nei parlamento nepaleidžia. Jie ten parlamento posėdžiuose dalyvauja tik kaipo žinovai, kaipo specialistai, kaipo žmonės prityrę, kurie žino valstybės reikalus ir duoda savo patarimus, kas reikalinga, kodėl reikalinga ir t. t. Bet tai yra tik ekspertų nuomonė ir daugiau nieko. Todėl, sakau, ir solidarumo iš Sąjungos Tarybos narių nereikalaujama. Ten Sąjungos Tarybos nariai dėl Tarybos įneštojo įstatymo projekto nėra suvaržyti Tarybos daugumos nuomone. Jie ten, Sąjungos Susirinkime, gali kalbėti ir prieš tą projektą, gali motyvuoti, argumentuoti ir t. t. Žinoma, tai bus jų asmeniška nuomonė, jų asmeniška motyvacija, bet jie nėra suvaržyti Sąjungos Tarybos kaipo kolegijos nusistatymu, nors tas projektas ir būtų tos Tarybos įneštas.

Sąjungos Taryba gali įnešti savo paruoštus įstatymų projektus į Sąjungos Susirinkimą, bet iš konstitucijos vis dėlto nėra matyti, kad tie projektai privalėtų būti parlamento svarstomi. Vadinas, formaliai Sąjungos Taryba įstatymų iniciatyvos neturi; ji įneša įstatymų projektus, kurie, jos nuomone, reikalingi, bet ar parlamentas — Sąjungos Susirinkimas — svarstys ar ne, tai nuo jo priklauso. Taryba negali reikalauti būtinai svarstyti jos įneštus projektus, kaip to gali reikalauti ministerių kabinetas parlamentiniame režime. Amerikos prezidentiniame režime vyriausybė, — prezidentas ir jo agentai taip pat neturi įstatymų iniciatyvos; jie visai jokių projektų į kongresą negali įnešti. Vadinas, parlamentiniame režime vyriausybė turi įstatymų iniciatyvos, jos įneštus projektus parlamentas privalo svarstyti. Šveicarijoje vyriausybė gali įnešti projektus ir juos įnešą, bet parlamentas ten neprivalo jų svarstyti: gali svarstyti, gali nesvarstyti, gali priimti ar atmesti, ir dėl to ten Sąjungos Tarybos nariai negali užsigauti; jie negali ten užsigauti, kad parlamentas nepriėmė jų pasiūlytojo projekto. Taigi, Sąjungos Taryba neturi įstatymų iniciatyvos *galios;* ji gali įnešti įstatymų projektus, bet tai nėra formalinė įstatymų iniciatyvos galia, nes ji negali priversti parlamentą būtinai svarstyti jos patiektuosius įstatymų projektus. Anglijoje, kaip žinome, šituo atžvilgiu net ir toliau nueita; ten, galima sakyti, ministerių kabinetas *įsako* parlamentui priimti jo paruoštus įstatymų projektus. Anglijoje parlamentas čia yra tik diskusijos organas, jis yra ekspertyzos organas prie ministerių kabineto, nes jeigu jis nepriima ministerių kabineto įnešto ir ginamo įstatymo projekto, tada jis yra paleidžiamas. Žinoma, jis gali įtikinti per diskusijas ministerių

kabinetą ir tada ministerių kabinetas gali atsiimti atgal savo projektą arba pareikšti savo, taip sakant, desinteressment, kad jis neužinteresuotas tuo, kad jam nerūpi tai, ar bus priimta ar ne. Bet jeigu jis aiškiai palaikys, tai parlamentas privalo priimti, nes kitaip jis bus paleistas. Šveicarijoje Sąjungos Taryba įneša į parlamentą savo paruoštus įstatymų projektus, bet tas parlamento visai nevaržo, jis gali juos svarstyti, gali ir nesvarstyti. Jei ras reikalingu, svarstys, jei ne — atmes ir jokių išvadų iš to nepadarys: Sąjungos Tarybos nariai ir toliau pasiliks, o parlamentas taip pas pasiliks. Vadinas, čia taip pat, kaip ir jeigu koks departamento direktorius savo projektą pasiūlytų. Gali ir jis išdirbti kokį projektą ir pasiūlyti; jei parlamentas norės, svarstys, jei ne — nesvarstys. Bet jis visai neturi atsistatydinti dėl to, kad parlamentas jo projekto nesvarstys ar nepriims, nes jis neturi tam jokio formalinio pagrindo. Tuo labiau, žinoma, jis negali paleisti parlamento. Toliau, Sąjungos Taryba, vadinas, gali įnešti įstatymų projektus savo iniciatyva. Be to, kartais Sąjungos Susirinkimas stačiai, taip sakant, užsako Sąjungos Tarybai paruošti tokį ar kitokį projektą. Kadangi toje Taryboje yra įvairių administracijos šakų žinovai, žmonės prityrę, kurie nuolat ten sėdi ir veda visus reikalus, tai parlamentas gali jiems įsakyti ar pavesti paruošti tokį ar kitokį projektą. Gali net ir nurodyti, kas maž daug tame projekte turi būti pasakyta, ir jie turi paruošti taip, kaip jiems buvo pasakyta. Žinoma, nei parlamentiniame, nei prezidentiniame režime to nėra. Prezidentiniame, žinoma, ir negali būti, nes ten niekas negali vyriausybei įsakyti ar jos kontroliuoti. Parlamentiniame režime irgi to nėra. Parlamentiniame režime, nors ir iškreiptame, vis dėlto kabinetas turi veikti *savo* iniciatyva, jis tik post factum atsako. O direktoriniame režime gali savo iniciatyva, bet gali ir nurodymų gauti iš parlamento ir tiems nurodymams turi pasiduoti. Jau sakiau, kad Sąjungos Tarybos nariai patariamuoju balsu gali dalyvauti Sąjungos Susirinkimo posėdžiuose ir debatuose, turi teisės ginti ar kritikuoti visus ten svarstomus sumanymus, daryti pasiūlymus. Apskritai, jie prisideda prie įstatymų sumanymų svarstymo ir ruošimo. Sąjungos Taryba neturi jokio *veto*: parlamentas priima įstatymus ir jau galas. Tiesa, ten labai plačiai yra referendumas vartojamas, bet Sąjungos Taryba Sąjungos Susirinkimo priimtiems įstatymams nei sankcijos, nei veto neturi. Mes žinome, kad net ir prezidentiniame USA režime prezidentas turi reliatyvinį veto. Parlamentiniame režime prezidentas irgi turi reliatyvinį veto, išskyrus jau mums žinomas valstybes. Šveicarijos vyriausybė to neturi, ji tik, kada svarstomi, kada ruošiami įstatymų projektai, tai kaipo žinovai — ekspertai gali reikšti savo nuomonę, bet kada parlamente darbas baigtas, tai jau galas. Jokio veto nėra. Juo labiau, žinoma, nėra parlamento paleidimo galios. Parlamento paleidimas parlamentarizme sudaro vieną esminių elementų, be to negali funkcionuoti parlamentinis režimas. Šveicarijoje to nėra, čia Sąjungos Taryba parlamento atžvilgiu jokios galios neturi. Parlamentas į ją turi gana

didelės galios: jis gali reikalauti įvairių dalykų, gali kontroliuoti, žodžiu, ten Sąjungos Taryba visame kame pasiduoda Sąjungos Susirinkimo valiai ir reikalavimams. Ir ji negali statyti ten jokio pasitikėjimo ar nepasitikėjimo klausimo; ten joks pasitikėjimo ar nepasitikėjimo vyriausybe klausimas negali būti statomas. Taip, kaip ir apskritai žemesnysis negali statyti klausimo, ar vyresnysis pasitiki juo ar ne. Ten vyriausybė negali užsigauti, taip sakant, dėl bet kurio parlamento nutarimo, neatitinkančio jos nusistatymui, ar dėl atmesto įstatymo projekto. Mes žinome, kad parlamentiniame režime yra paklausimai ir interpeliacijos. Direktorinio valdymo režime interpeliacijų nėra, nes po interpeliacijos paprastai reikalinga pasitikėjimo ar nepasitikėjimo formulė. Čia yra tik *sankcionuoti* paklausimai. Žinoma, apie sankciją kaipo nepasitikėjimo pareiškimą čia netenka kalbėti, nes čia pasitikėjimo ar nepasitikėjimo klausimas negali būti statomas. Sankcija čia yra tik ta prasme, kad čia, kaip ir koks agentas, kaip ir koks žemesnysis valdininkas, *privalo* atsakyti vyresniam, kuriam priklauso teisė kištis į jo darbą, kurį jis gali kontroliuoti ir reikalauti iš jo bet kurių žinių. Kitaip sakant, ten parlamento nariai gali duoti paklausimų vyriausybei, ir vyriausybė ar atskiri jos nariai privalo atsakyti į tuos paklausimus, tik tas visai nerišama su pasitikėjimu ar nepasitikėjimu.

Tai tokia yra Sąjungos Tarybos padėtis santykyje su Sąjungos Susirinkimu. Tiesa, Šveicarijos konstitucija nenumato sankcijų, kurias parlamentas galėtų taikinti vyriausybės nariams, jeigu jie nenusileistų ir nepadarytų to, ką jiems parlamentas įsako. Sąjungos Tarybos nariai yra renkami trejiems metams ir nėra pašalinami; parlamentas tik renka, bet negali pašalinti per tą laiką, kuriam jie yra išrinkti. Tokiu būdu, čia vyriausybės padėtis lyg ir atrodytų panaši į tai, ką mes žinome prezidentinio valdymo režime, kuris skiriasi nuo parlamentinio režimo. Parlamentiniame režime kabinetas nėra tam tikram laikui skiriamas. Paprastai tam tikram laikui skiriamas tas, kuris yra nepriklausomas, toks paskyrimas kaip tik ir apsaugoja nuo priklausomybės. Parlamentiniame režime, nors klasiškame parlamentarizme kabinetas taip pat privalo būti nepriklausomas, bet ten bendradarbiavimas turi vykti tarpusaviu pasitikėjimu, tai jeigu nėra to pasitikėjimo, tada arba parlamentas paleidžiamas, arba kabinetas atsistatydina. Tai čia kabinetas negali būti aprėžtam laikui renkamas, nes negalima iš anksto žinoti, kaip ilgai bus pasitikėjimas vienų kitais. Tuo tarpu direktorinio valdymo režime išeina, kad Sąjungos Taryba yra priklausoma, nes ji turi pasiduoti Sąjungos Susirinkimo įsakymams ir nurodymams, tačiau, antra vertus, ji yra apsaugota nuo parlamento galios išrinkimu tam tikram terminui — trejiems metams, per kurį parlamentas jos negali pašalinti. Taigi, tokios sankcijos, kad parlamentas galėtų vyriausybę pašalinti, čia nėra. Bet vis dėlto visa konstitucinė konstrukcija yra tokia, kad vyriausybės nusileidimas parlamentui yra būtinas, o nenusileidimas, užsispyrimas, jeigu jis atsitiktų, turėtų sudaryti nusižengimą prieš konstituciją. Tada, tiesa, parlamentas negalėtų pašalinti vyriausy-

bės tokia tvarka, kaip gali pašalinti kiekvieną valdininką, bet galima manyti, kad jeigu būtų žymesnis atsitikimas tokio parlamento reikalavimui nepasidavimo, tai tada būtų prasižengimas konstitucijai ir, reikia manyti, galėtų būti iškeltas kaltinimas dėl Tarybos prasižengimo, ir jau tada ji baudžiamojo teismo sprendimu galėtų būti pašalinta. Nors tokių atsitikimų nebuvo, bet reikia manyti, kad tada taip galėtų būti. Kitokios sankcijos nėra.

Tuo būdu Šveicarijos arba direktorinio valdymo režimo vyriausybė iš tikrųjų yra tiktai parlamento, galima pasakyti, technikinis vykdomasis komitetas, parlamento renkamas. Šitas komitetas privalo teikti parlamentui pagalbą, privalo padėti jam darbe. Kitaip sakant, toji Sąjungos Taryba tėra tiktai aukštųjų valdininkų kolegija, ne daugiau.

Terminas «direktorinis režimas» ar «direktorinio valdymo režimas» paeina nuo to, kad valdymo priešakyje stovi ne prezidentas, bet kolegija, kurios vardas direktorija. Šitas vardas imamas iš Prancūzų revoliucijos laikų, kada Prancūzų vyriausybė irgi buvo kolegiališka ir buvo vadinama direktorija. Šitas vardas yra pritaikintas ir Šveicarijos režimui, nors ten Sąjungos Taryba nėra vadinama direktorija. Tačiau moksle šitas terminas jau yra nusistovėjęs ir paeina, kaip sakiau, nuo Prancūzijoj savo laiku buvusios direktorijos.

Tačiau ne vien direktorinio arba kolegiališko valdymo pobūdis yra šitam režimui, šitam valdymo metodui ir šitai Sąjungos Tarybai charakteringas. Ne vien tas, kad čia yra direktorinė, kolegiališka konstrukcija, bet ypatingai tas, kad valdymas čia yra priklausomas, vykdomas valdininkų, o ne valdančiųjų. Ir kad, be to, čia nėra formalinio funkcionalinio valdžios suskirstymo, nes valdymas arba administracija čia neturi pagrindinio organo. Sąjungos Taryba nėra pagrindinis organas. Be to, Šveicarijos režimui charakteringa yra dar ir ypatingas įstatymų leidžiamosios ir valdymo funkcijų materialine prasme sumaišymas, supainiojimas. Vadinas, ir materialinis suskirstymas čia neatitinka formaliniam arba organizaciniam suskirstymui. Nors niekur nėra, kad organizacinis suskirstymas visiškai atitiktų materialiniam suskirstymui, t. y. kad valdymo arba administracijos organai savo kompetencijoje apimtų visą valdymą ir tiktai valdymą, įstatymų leidžiamieji organai apimtų visą įstatymų leidimą ir tiktai įstatymų leidimą, o teismo organai kad apimtų visą teismo darbą ir tiktai teismo darbą. To niekur nėra, visuomet yra kiekvienoje funkcijoje ir kitos funkcijos dalelė. Sakysim, kada, pav., parlamentas renka prezidentą, tai čia jis ne įstatymus leidžia, bet valdymo aktą atlieka. Arba kada administracijos organas leidžia kokias nors taisykles ar privalomus įsakymus, tai čia irgi materialiniu atžvilgiu jis ne valdymo aktą atlieka, bet įstatymų leidimo aktą. Taip pat yra ir su teismu; jeigu teismas šaukia liudininkus, kad atvyktų, arba jeigu teismo posėdyje pirmininkas turi tam tikrą drausmės galią, jeigu jis daboja tvarkos, gali sudrausti tuos, kurie netvarką kelia, tai jis tada ne bylą sprendžia, bet administracijos aktą atlieka. Žodžiu, niekur nėra, kad organizacinis valdžios funkcijų suskirstymas pilnai atitiktų materialiniam valdžios funkcijų suskirstymui. Tas

nėra pasiekiama. Bet Šveicarijoje yra dar kitaip. Ten, bent tarp įstatymų leidimo ir valdymo, nėra formalinio funkcionalinio suskirstymo. Teismas yra kiek kitokioje padėtyje. Tarp teismo iš vienos pusės ir tarp įstatymų leidimo ir administracijos— iš kitos yra formalinis funkcionalinis suskirstymas, bet tarp valdymo ir įstatymų leidimo to nėra. Ir nėra pirmiausia dėl to, kad nėra atskiro pagrindinio administracijos organo, nes vyriausias administracijos organas, Sąjungos Taryba, yra priklausomas įstatymų leidžiamojo organo, Sąjungos Susirinkimo. Be to, ir materialinė klasifikacija ten nėra išlaikyta. Tiesa, pilnai niekur nėra išlaikyta, bet ten ypatingai yra sumaišyta. Ten lyg kad tyčia pagilintas šitas valdžios funkcijų nesuskirstymas. Mes pamatysime, kad sovietiniame režime yra pilnas šitų funkcijų sumaišymas, bet tas yra jau ir direktoriniame režime. Čia formalinio valdžios funkcijų suskirstymo visai nėra, bet ir materialinis suskirstymas yra sumaišytas. Ten parlamentas, arba Sąjungos Susirinkimas, nėra tik įstatymų leidžiamasis organas. Tiesa, kai kurios valdymo srities funkcijos jau paprastai yra pavedamos įstatymų leidžiamiems ogranams. Tas jau virto tam tikra tradicija. Sakysim, biudžetas, dar nuo 13 amžiaus, dar nuo didžiosios laisvių kortos (magna charta libertatum) jau sujungtas yra su įstatymų leidimu, nors biudžetas iš esmės yra valdymo aktas. Biudžeto priėmimas tai nėra kokios nors normos nustatymas, o tai yra tik valdymo aprūpinimas lėšomis. Apskritai mokesčių įstatymas tai yra įstatymas, bet biudžetas, kuris nustato koki pinigai kaip skirstomi, tai čia yra valdymo aktas, tam tikras administracijos parėdymas. Bet vis dėlto tai visuomet ir visur yra pavedama įstatymų leidžiamiems organams. Tai yra vienas ryškiausių pavyzdžių, kad ir ten, kur yra griežčiausias formalinis valdžios funkcijų suskirstymas, kaip, pav., Amerikoje, vis dėlto biudžetą priima įstatymų leidžiamasis organas (kongresas). Bet Šveicarijoje be biudžeto parlamentui ir daugiau tokių funkcijų pavesta. Taip ten Sąjungos Tarybos nariai, prezidentas, kancleris, karo vadas, yra renkami Sąjungos Susirinkimo. Vadinas, visa tai priklauso parlamentui. Be to, ten parlamentui priklauso visos tarptautinės sąjungos ir sutartys, visi karo ir taikos dalykai, visa valstybės išorinė, taip pat valstybės neitraliteto ir nepriklausomybės apsauga, kariuomenės disponavimas, kantonų konstitucijų ir jų teritorijos garantavimas. Parlamentui ten taip pat priklauso visos intervencijos į kantonų vidaus veikimą: vidaus saugumas, vidaus ramybės ir tvarkos palaikymo priemonės, kitaip sakant, policija, amnestija, bausmių dovanojimas, ir visa eilė kitų dalykų iš valdymo srities priklauso Sąjungos susirinkimui. Pagaliau, į Sąjungos Susirinkimo konstitucinę kompetenciją įeina visos sąjungos administracija. Tai yra ypač įdomu, ne Sąjungos Tarybai priklauso, bet Sąjungos susirinkimui. Taip pat ir Sąjungos teismo aukščiausia priežiūra priklauso Sąjungos Susirinkimui. Paskui skundai prieš Sąjungos Tarybos nutarimus ir sprendimus dėl administracinės kompetencijos ginčų, taip pat ir kompetencijos ginčai tarp įvairių sąjungos organų. Visa tai priklauso Sąjungos Susirinkimui. Taip pat Sąjungos Susirinkimo nutarimu yra keliami kaltinimai prieš Są-

jungos Tarybos narius, neišskiriant ir Tarybos prezidento. Parlamentiniame režime taip pat kaltinimus vyriausybei kelia parlamentas, o net ir prezidentiniame režime tas yra.

Dabar Sąjungos Tarybai, vadinas, vyriausybei, nors ir priklausomai, nors ir Šveicarijos konstitucijoje apibūdinamai kaipo sąjungos reikalų vedimas ir kaipo priemonių įstatymams vykdyti nustatymas, vis dėlto priklauso, be valdymo, plati normatyvinė galia. Normatyvinė, t. y. materialinės klasifikacijos atžvilgiu, įstatymų leidžiamoji galia. Jau pats valdymo apibūdinimas kaipo priemonių įstatymams vykdyti nustatymo numato plačią privalomųjų įsakymų sritį arba dirvą, pavedamą Sąjungos Tarybai. Vadinas, pavedama Tarybos reglamentacinei galiai, kuri iš esmės yra įstatymų leidžiamoji galia. Leidimas taip vadinamųjų reglamentų, žemesnės rūšies teisės nuostatų, kurie išdėsto, konkretizuoja įstatymų normas, kaip kad įstatymai kartais išplečia, konkretizuoja konstitucijos normas, irgi iš esmės suda'o įstatymų leidžiamąją funkciją, kuri ten pavedama Sąjungos Tarybai. Be to, Sąjungos Tarybai priklauso įstatymų sankcija visos eilės kantonų atžvilgiu. Taigi mes matom kaip čia, iš vienos pusės, labai plati administracijos sritis yra pavesta Sąjungos Susirinkimui, o iš kitos — gana plati įstatymų leidžiamoji sritis yra pavesta Sąjungos Tarybai. Tuo būdu ir materialiniu atžvilgiu suskirstymas ten irgi nepilnas. Tiesa, ir visur jis nėra pilnas, bet ten jis yra labai sumaišytas.

Tai tokia yra valdymo konstrukcija Šveicarijoje. Sakoma, kad tokia konstrukcija Šveicarijoje todėl esanti galima, kad ten yra federacinis valdymas ir kad ten tas federacinis valdymas apskritai esąs labai siauras. Žymesnė dalis tų valdymo arba administracijos, funkcijų, kurios kitose valstybėse priklauso valstybės valdžios organams, ten priklauso ne federacinės valdžios oganams, bet kantonams, todėl federacinis valdymas ir esąs siauras. Paskui, sakoma, kad išoriniuose santykiuose ten ne daug tenka veikti, nes Šveicarija jokios plačios tarptautinės politikos neveda ir mažai ta tarptautine, pasaulinę politika rūpinasi. Kad Šveicarijai yra svetimas bet koks imperializmas, kad jos neitralitetas karo apsaugos klausimus daro antros eilės klausimais. Kitaip sakant, kad žymi valdymo dalis priklauso kantonams ir, tuo būdu, ne daug lieka federacijai. O net ir toje srityje, kuri yra federacijai pavedama ar rezervuojama, federacija neturi plataus, organizuoto valdininkų ar apskritai administracijos organų aparato, nes to aparato funkcijas atlieka kantonai. Net ir tose srityse, kurios priklauso federacijai. Kantonai ir jų organai veikia kaipo federacijos priklausomieji administracijos organai. Taigi, sako, Šveicarijoje nėra tos plačios politikos, nėra dirvos didelėms ambicijoms reikštis, nėra to troškimo ponauti, apie kurį mums Hauriou sako savo doktrinoje. Ten nėra didžiųjų politinių planų bei sumanymų. Visas valdžios darbas yra, taip sakant, tik toks kasdieninis techniškas darbas. Taigi ir nurodoma, kad ten visa federacinė valdžia susideda daugiau iš kantonų veikimo priežiūros, negu iš tikslaus pačios federacijos organų valdymo ir kad todėl Šveicarijoje, kaipo tam tikra išimtis, gali būti toks režimas. Kituose režimuose to mes neran-

dame, kad vyriausybė taip ramiai pasiduotų parlamentui, o Šveicarijoje niekuomet nėra atsitikę, kad ten perversmą darytų ar ginčas kiltų tarp parlamento ir vyriausybės.

Bet, antra vertus, vis dėlto tokia konstrukcija Šveicarijoje neveda į parlamento diktatūrą. Ten partijos parlamente keičiasi, bet vis dėlto ten viskas eina ramiai, nėra jokios kovos. Nors ir nėra formalinio valdžios funkcijų suskirstymo, bet vis delto ten nėra ir diktatūros. Ten tas aiškinama tuo, kad ten yra tokia ypatinga valstybės padėtis, kad ten nėra dirvos federacijos organų didelėms ambicijoms, apskritai dideliems planams, sumanymams reikšti. Tiesa, gal tas viskas ten taip ir yra, bet vis delto galima manyti, kad ne tik tuo vienu remiasi šita konstrukcija ir tai, kad šitoje konstrukcijoje niekuomet jokių kovų nekyla. Ne tik tuo vienu. Nors ten nevedama jokios imperialistinės politikos, jokių plačių išorinių sumanymų nėra, nors ir nedidelė dirva federaciniam valdymui, nors ir aparatas nėra didelis, vis dėlto gal ir ten atsirastų dirva ir ambicijai ir kovai ir t. t., nes vis dėlto socialinis gyvenimas ten yra išsiplėtęs, vis dėlto yra gana žymi socialinė diferenciacija. Yra visa eilė socialinių veiksnių, kurių interesai dažnai prieštarauja, ir tarp jų eina politinė kova. Bet yra dar vienas dalykas, kuris sulaiko, taip sakant, Sąjungos Susirinkimo galios išsiplėtimą, pašalina diktatūros pavojų ir padaro, kad nėra kovos tarp šitų dviejų veiksnių: tarp Sąjungos Tarybos ir Sąjungos Susirinkimo. Dalykas tas, kad, nežiūrint priklausomos vyriausybės padėties šitame režime, vis dėlto ten nėra jokių Sąjungos Susirinkimo diktatūros žymių. Tokios diktatūros, kurios žymės reiškiasi naujoje kontinentinio parlamentarizmo evoliucijoje, ypač reprezentacinio valdymo valstybėse. Nuo šitos diktatūros Šveicariją apsaugoja ir gal palaiko visą tokį režimą, kur tie organai tik technikinį darbą atlieka, plačiai ten išsiplėtęs tiesioginis ir pusiau tiesioginis valdymas. Šveicarija apskritai yra tiesioginio valdymo, tiesioginės demokratijos tėvynė. Aš jau turėjau progos nurodyti, kada kalbėjome apie tiesioginį ir reprezentacinį valdymą. Ten ir ligi šiol yra keli kantonai, kur mes randame tiesioginę demokratiją, kur valdymas yra visuotinio piliečių susirinkimo rankose. Kituose kantonuose, tiesa, to jau nėra, o yra tik kantonuose Uri, Klaris, Obervald, Nidervald ir dar dviejuose kantonuose. Kituose kantonuose to nėra. Vis dėlto, išskyrus Fribur̃ą, vienintelį kantoną, visų kantonų valdymas yra bent pusiau tiosioginis ar pusiau reprezentacinis. Ten plačiau vartojama liaudies iniciatyva, referendumas įvairiose savo formose. Ypatingai įdomi yra ypatinga imperatyvinio mandato forma, mums jau žinomas Abberufungsrecht. Tas Abberufungsrecht reiškiasi tuo, kad piliečių rinkikų kolegija gali atšaukti visą parlamentą en bloc. Ne atskiri rinkikų vienetai ir ne atskirus atstovus, bet visa en block rinkikų kolegija gali atšaukti visą parlamentą. Šita institucija kantonuose yra, federacijoje ligi šiol ji neveikė, bet ji yra įdomi. Visos kitos pusiau tiesioginio valdymo formos ten veikia ir federacijoje. Ir pats Sąjungos Susirinkimas iš tikrųjų yra ne tiek įstatymų leidžiamasis, kiek įstatymų projektuojamasis organas. Jo darbas

nėra galutinis darbas. Dėl kiekvieno jo įstatymo, išskyrus tik skubius, gali kilti referendumas, kuris ten tikrai plačiai vartojamas. Be to, ten plačiai vartojamas konsultatyvinis referendumas, kada iš anksto yra išsprendžiami kokios nors reformos dėsniai, o paskui jau Sąjungos Susirinkimui, kaip kad Sąjungos Susirinkimas kartais Sąjungos Tarybai paveda paruošti tokį ar kitokį įstatymą, tai ir Sąjungos Susirinkimui piliečių rinkikų yra pavedama paruošti toks ar kitoks įstatymo projektas. Todėl Sąjungos Susirinkimas ir negali virsti diktatūros organu, kad jis pats yra priklausomas organas, jo darbas yra tik paruošiamas. Jeigu mes sakėm, kad Sąjungos Taryba yra, taip sakant, Sąjungos Susirinkimo techniškų komitetu tam tikram specialiniam darbui, tai ir pats Sąjungos Susirinkimas, galima sakyti, irgi yra toks technikinis komitetas, tik jau kitam darbui. Apskritai visos tiesioginio valdymo tradicijos Šveicarijoje yra labai gilios. Tas ir padaro tai, kad Šveicarijos direktorinis režimas, kuris naikina valdžios funkcionalinį suskirstymą, neveda į parlamento diktatūrą, kurią mes konstatavom kalbėdami apie iškreiptąjį kontinentinį parlamentarizmą. Iškreiptasis kontinentinis parlamentarizmas eina irgi maždaug ta pačia kryptimi, kokia Šveicarijos direktorinio valdymo režime jau yra suformuluota. Kontinentinis parlamentarizmass veda kaip tik į tai, kad vyriausybė virstų parlamento priklausomu organu. Šveicarijoje taip jau yra. Bet vis dėlto mes čia parlamento diktatūros nerandame dėl šito tiesioginio valdymo esimo.

Tai apie direktorinio režimo valdymą aš jau baigiu. Smulkmenas mes iššiūrėsime seminare.

Dabar mes turėtume iššiūrėti sovietinį režimą, bet prieš tai turime iššiūrėti dar pora skyrių, ypač vieną skyrių, būtent, apie vienerių ar dviejų rūmų sistemą.

Vienerių ir dviejų rūmų sistema. Mes pereitą sykį pabaigėm kalbėti apie direktorinio valdymo režimą. Mums lieka iššiūrėti dar vienas režimas, būtent, sovietinis režimas, bet mes tuo tarpu užsiimsime kitu dalyku, būtent, iššiūrėsime vadinamą vienerių ar dviejų rūmų sistemą. Čia ypač turima galvoje parlamento rūmai arba kokio nors kitokio maždaug panašaus, gal ir ne visai panašaus, bet, žodžiu įstatymų leidžiamojo organo rūmai. Kitaip sakant, čia turima galvoje dvi kolegijos vieno sudėtinio, vienos kompetencijos organo. Kiekviena šitų kolegijų dirba savo darbą, o organo kompetencijoje skyrium, bet viso to organo darbu laikoma tik tas, kas yra abiejų kolegijų atlikta. Vienodas rezultatas tų dviejų kolegijų darbo, atlikto skyrium, sudaro darbą viso to organo. O jeigu šitos kolegijos savo darbe prieis priešingų ar nevienodų išdavų, tai tada tas darbas eina perniek. Žinoma, čia gali būti kartais ir daugiau tokių rūmų ar kolegijų, bet paprastai, bent mūsų laikais, kyla tik toks klausimas: ar turėtų būti vienalypis organas ar turėtų būti dveji rūmai, ir kokie yra pliusai ir minusai tokios konstrukcijos, kurioje yra dveji rūmai.

Šitas dviejų ar vienerių rūmų klausimas ginčytinas. Apskritai, tai yra klausimas dėl kurio yra įvairių nuomonių pro ir

contra. Klausimas ginčytinas tiek teoretiškai, tiek praktiškai, yra jo šalininkų ir priešininkų. Pastaraisiais laikais reiškiasi dar vienas ypatingas momentas, sujungtas su šita dviejų rūmų problema. Būtent, su šita problema jungiasi tam tikros visuomeninės konstitucinės reformos tendencijos, kurios mano, kelia mintį sunaudoti šitą antrųjų rūmų instituciją tam tikriems tos visuomeniškos konstitucinės reformos tikslams. Pirmiausia mes išžiūrėsime šitą problemą bendrai demokratinės valstybės valdžios organizacijoje, o toliau paliesime ir tas tendencijas, kurios jungiasi su šituo klausimu ir kurios mano sunaudoti šitą valstybės valdžios organizacijos antrųjų rūmų instituciją tam tikriems visuomeniškos konstitucinės reformos, išeinančios iš demokratinės valstybės ribų, tikslams. Gal dėl to šita problema įgijo ypatingos reikšmės ir ateičiai. Čia mums teks išžiūrėti ypač vadinama antrųjų arba aukštesniųjų rūmų institucija. Vadinas, turėsime išžiūrėti ar antrieji rūmai reikalingi ar ne, kokie yra argumentai už ir prieš šituos antruosius rūmus, ar reikalinga, kad parlamentas būtų vienalypis, vienerių rūmų, vadinas, seimo tipo.

Tai šitas įstatymų leidžiamojo organo antrųjų rūmų institucijos klausimas yra jau per visą vadinamos demokratinio tipo valstybės gyvavimą ginčytinas. Galima sakyti jau antras amžius, kai šita demokratinio tipo valstybė atsirado, pradėjo gyvuoti, ir per visą tą laiką antrųjų rūmų institucija gyveno tokį tęstinį, nuolatinį krizį. Jos klausimas nuolat yra ginčytinas, nuolat sutinka priešų. Bet antra vertus, mes matom ir didelį šitos institucijos gyvavimo pastovumą, nežiūrint į labai griežtus priešus ir nežiūrint to, kad tos institucijos puolimas nuolat tęsiasi per visą šitą laiką. Šitos institucijos krizis ir iš dalies nepopuliariškumas plačiuose sluogsniuose ir tam tikrose viešosios nuomonės srovėse yra aiškinamas ypač tam tikra šitos institucijos kilme. Būtent, jos luomine aristokratine ir iš dalies monarchistine kilme. Dalykas yra toks. Kaip mes jau turėjom progos matyti kalbėdami apie Anglijos parlamento atsiradimą, seniau, viduramžiuose, kada apskritai dar nebuvo pilnai įsikūrusios valstybės, įvairios socialinės grupės ir įvairūs socialiniai sluogsniai, kurie vėliau susiorganizavo stipriais luomais, nustatydavo savo santykius su vietos valdovais, su gimstančios, dar ne visiškai nusistovėjusios ir susitvarkiusios valstybės valdžia įvairių kompromisų keliu. Ir šitie luomai sudarydavo savo atstovybės organus tiems kompromisams su vietos galiūnais daryti. Šitie organai buvo lyg ir pirmtakūnai demokratinio parlamento. Anglijoje ryšys tarp senų luominių atstovybių tiems kompromisams su vietos valdovais daryti ir tarp naujos gadynės parlamento yra visai aiškus ir tęstinis: ten parlamentas tiesiog išaugo iš tų organų. Kitur Europoje tas tęstinumas nėra taip aiškus. Čia naujos gadynės parlamentas gimė daugiau, taip sakant, racionalistiniu būdu, iš tam tikrų racionalistiniu būdu įvykdytų reformų. Pati demokratinė konstrukcija čia irgi buvo įgyvendinta revoliucijomis, katastrofomis, o ne evoliucijos būdu. Todėl ir vienas tos demokratinės konstrukcijos elementų — tautos atstovybė, kuri sudarė parlamentą, irgi tapo įvesta katastrofų, revoliucijų keliu. Taigi čia nėra to evoliucinio tęstinumo, tos senos

luominės atstovybės padarų, tų kompromisinių padarų. Yra daug demokratinio tipo valstybių, kuriose tas įsigyveno griežtomis, revoliucijomis, aiškių katastrofų būdu, bent ypač Prancūzijoje taip buvo. Konstitucinė monarchija mėgino sudaryti kompromisą tarp demokratinės tvarkos ir senos monarchistinės tvarkos tuo būdu, kad norėjo į tą kompromisą įvesti ir vieno ir kito elemento. Ir galima pasakyti, kad tokiose valstybėse, kurios perėjo konstitucinės monarchijos fazę, iš dalies tas tęstinumas irgi apsireiškia. Būtent, ten į parlamentą, sudarytą ne katastrofų keliu, bet konstitucinės monarchijos kompromisu, tapo įvesti ir senosios luominės konstrukcijos elementai. Ten kompromisų subjektas buvo ne kokia tauta, jos sąvokos dar tuo laiku nebuvo, o buvo organizuotos socialinės grupės, socialiniai veiksniai, socialiniai junginiai, ypač luominiai socialiniai junginiai, ir valdovas. Kiekvienas luomas buvo tame kompromise vienas subjektų, vienas to kompromiso vienetų. Ir kiekvienas luomas, kiekviena socialinė grupė skyrium svarstydavo savo ar priešingos pusės pasiūlymus, skyrium prieidavo tam tikrų išvadų, tam tikrų nutarimų ir skyrium posėdžiavo. Tuo būdu tai buvo ne vienas, bet keli luominiai organai. Anglijoj, sakau, nuo tų laikų ir toliau taip pasiliko, ligi parlamento. Jau 19 amž. daugumoje valstybių tie luominiai padarai išnyko. Tuo būdu, šitie organai kartais būdavo ne iš dviejų rūmų, bet iš kelerių. Prancūzijoj, pav., buvo trys luomai, kurie sudarė organą, vadinamą generaliniais luomais (Etats genereaux), kurie atitiko Anglijos parlamentui, bet absoliutinės monarchijos metu nebuvo šaukiami. Jie nebuvo panaikinti, bet nebuvo šaukiami. Todėl paskui, kada Liudvikas XVI juos sušaukė, tai iš jų kaip tik ir išėjo tie veiksniai, kurie sukėlė revoliuciją. Ten kaip tik revoliucijos gaivalas ir susikoncentravo, iš ten, taip sakant, revoliucijos darbas ir pradėjo eiti. Šitie Prancūzijos generaliniai luomai, kurie atitiko Anglijos parlamentui, buvo trys: bajorija, dvasiškija ir tretysis luomas, kurį sudarė kiti laisvieji žmonės, ypač miesto buržuazija. Anglijoje tik dėl pripuolamo atsitikimo išaugo tiktai dveji rūmai. Aš jau aiškinau, kodėl taip buvo, Gal ir ten būtų buvę trys luomai, bet dvasininkai, nenorėdami teikti pagalbos ir pinigų, teisindamiesi paprastu aiškinimusi, pasišalino ir visai išnyko. Žinoma, dvasininkų luomas kaipo toks Anglijoje buvo, bet parlamente jo kaip atskiro luomo nebuvo, o Prancūzijoje buvo trys luomai. Žinoma galėtų būt ir daugiau tokių vienetų, tokių luomų ar luominių atstovybių ir rūmų. Kada konstitucinė monarchija 19 amž. mėgino sutaikinti gimstančios demokratijos tendencijas, pavojingas monarchijai, su kai kuriais monarchistiniais dėsniais ir tuo būdu išgelbėti bent tam tikras senosios monarchijos liekanas, ir antrųjų parlamento rūmų įvedimas kaip tik priminė senąją luominę konstrukciją. Apskritai, konstitucinė monarchija pasisavino parlamentarizmą iš Anglijos, kur kaip tik antrųjų rūmų konstrukcija irgi yra luominė. Tuo būdu, iš dalies dėl iš Anglijos paimto pavyzdžio, iš dalies ir bendrai dėl kelių luominių rūmų tradicijos ir pačiame Europos kontinente buvo žymi antrųjų rūmų luominė kilmė. Žmonių sąmonėje su antrųjų rūmų sąvoka jungėsi luominiai veiksniai. Konstitucinė

monarchija sudarytame kompromise irgi rūpinosi sudaryti, taip sakant, konservatyvinį veiksnį per tuos antruosius rūmus. Taigi, sakau, žmonių sąmonėje, tiek dėl pasiskolinto iš Anglijos pavyzdžio, tiek dėl senovės luominių rūmų tradicijos, tiek dėl antrųjų rūmų precedentų, sudarytų konstitucinėje monarchijoje su antrųjų rūmų institucija buvo jungiama sąvoka luominio arba aristokratinio veiksnio, įvedamo į parlamentą. Be šitų dviejų veiksnių, t. y. be luominio ir aristokratinio veiksnių, ir monarchistinis veiksnys dar buvo žymus. Konstitucinė monarchija, kaip sakiau, įvedė į šituos antruosius rūmus luominio, aristokratinio pobūdžio. Žinoma, monarchui ne tiek rūpėjo apsaugoti aristokratinio luomo interesai, kiek savo interesai. Ne visuomet jo interesai supuolė su aristokratijos interesais. Tiesa, monarchizmas kai kuriais atžvilgiais gali remtis aukštesniaisiais luomais, nors reikia vis dėlto pasakyti, kad absoliutiniai monarchai Europos kontinente steigė absoliutinę monarchiją kaip tik prieš aristokratiją ir jos uždavinius. Absoliutinės monarchijos pagelbininkais buvo kaip tik ne aristokratija, bet miestai. Miestai padėjo valdovams Europoje nugalėti feodalinę aristokratiją. Taigi, sakau, ir 19 amžiuje ne visuomet valdovams rūpėjo, steigiant ar sudarant antruosius rūmus, specialiai aristokratijos ar aukštesniojo luomo reikalus apsaugoti. Jiems rūpėjo ypač savo pozicijas apsaugoti. Kartais jiems kaip tik ir atrodydavo, kad šitos pozicijos bus geriau apsaugotos tada, kai aukštesnieji arba antrieji rūmai bus paremti ne luominiu aristokratiniu veiksniu, bet jeigu jie bus paremti tiesiog valdovo valios veiksniu. Todėl antrieji rūmai kartais ir buvo sudaromi tokiu būdu, kad tų rūmų narius valdovai skirdavo. Vadinas, žemesniuosius rūmus rinko piliečiai rinkikai, o antrieji rūmai būvo sudaromi tuo būdu, kad ten buvo skiriami valdovo žmonės. Kaip žinome, įstatymais gali virsti tas, kas yra abiejų rūmų priimta, vadinas, kas yra priimta ir tautos rinktos kolegijos ir valdovo skirtos. Tuo būdu be luominio ir aristokratinio veiksnių prisidėjo dar ir monarchistinis momentas antrųjų rūmų kilmėje. Kaip tik dėl šitos kilmės, dėl šito antrųjų rūmų pobūdžio ir yra daugiausia šitos antrųjų rūmų institucijos priešininkų. Konstitucinės monarchijos kompromisu kova tarp monarchijos ir demokratijos principų nepasibaigė. Ji tęsėsi toliau ir tik 19 amž. šitas monarchistinis veiksnys jau buvo visai nugalėtas. Šitoje kovoje antrieji rūmai buvo nepopuliarūs demokratijos pusėje kovojančiųjų tarpe, todėl demokratinės valstybės konstrukcijoje antrųjų rūmų institucijos klausimas nuolat buvo ginčytinas ir nuolat rasdavo priešų. Ypač dėl luominio, aristokratinio ir monarchistinio savo kilmės momentų. Antrųjų rūmų institucija su šitais savo kilmės momentais jungiama net ir ten, kur nei vieno, nei kito, nei trečio tų kilmės momentų pavojaus nėra. Visi tie veiksniai jau yra kartais nugalėti, bet žmonės dar tebebijo šitų veiksnių. Viso to jau nėra, bet tas daro žmonių sąmonėje, taip sakant, psichologišką šitos institucijos nepopuliariškumą.

Nežiūrint į tai, dvejų rūmų sistema turi tiek ryškių motyvų, kalbančių už ją, kad daugumoje valstybių ji pasiliko. Tik mažame valstybių skaičiuje, ir tai kai kur tik per nesusipratimą,

antrųjų rūmų institucija tapo panaikinta. Taigi daugybėje, o gal ir daugumoje atsitikimų antrieji rūmai jau yra nusistovėję ir visai nustoję šitų luominio, aristokratinio ir monarchistinio kilimo pobūdžių. Ir yra nustoję šito savo kilmės pobūdžio ne tiek dėl kokių nors teoretinių samprotavimų, bet tiesiog dėl to, kad tie socialiniai veiksniai, kuriais antrieji rūmai savo laiku rėmėsi, jau yra nustoję savo jėgos socialiniame bendravime ir, taip sakant, visai nusigyvenę. Visur šitie veiksniai yra išstumiami iš valstybės valdžios. Net ir ten, kur aukštesniuose rūmuose yra užsilikę luominis, aristokratinis ir monarchistinis veiksniai, mes matom, kad jiems yra atimama svarbiausia valdžios imperiumo žymė — iniciatyva, visur yra aprėžiama jų galia ir jie yra degreduojami. Ten, kur dabar yra užsilikę luominio, aristokratinio ar monarchistinio pobūdžio antrieji rūmai, yra padaras senos socialinės konstrukcijos. Žinoma, demokratijos iliuzijos metu (18—19 amž.) buvo manyta pasiekti tokią padėtį, kad greta valstybės bus tik atomai, individai, o nebus jokių socialinių grupių, jokių socialinių veiksnių. Bet vis dėlto ir naujoji socialinė visuomenės konstrukcija nustatyta irgi įvairiais socialiniais junginiais, kurių reikšmė nuolat auga, kurie nuolat organizuojasi ir eina stipryn. Bet jie yra kitokios konstrukcijos, negu buvo konstrukcija iki 18 amž. Taigi, senos konstrukcijos veiksniai nyksta, o todėl ir jų institucijos valstybės valdžioje, taip sakant, nusigyveno. Nors šitie veiksniai kartais ir dalyvauja tokioje institucijoje, bet tada ir ta institucija žeminama, pats gyvenimas prie to veda. Bet antra vertus, ir ten, kur šitie veiksniai pašalinti iš valstybės valdžios organizacijos, vis dėlto antrųjų rūmų institucija tebėra. Taip yra daugumoje valstybių. Vadinas, antrųjų rūmų institucija nėra būtinai surišta su šitais veiksniais. Geriausias pavyzdys, kaip yra gyvenimo išstumiama iš valstybės valdžios ta institucija, kai ji yra luominio ar monarchistinio pobūdžio, yra lordų rūmai Anglijoje. Aš jau buvau nurodęs, kad jie nuolat eina žemyn. Lordų rūmai Anglijoje kaip tik iš dalies dėl luominės, iš dalies dėl monarchistinės kilmės nuolat yra žeminami ir jiems yra atimami vienas po kito jų galios elementai: jie mūsų laikais jau negali reikšti nepasitikėjimo vyriausybe, finansinių įstatymų srityje neturi jokios įstatymų leidžiamosios galios ir nuolat yra keliamas jų panaikinimo klausimas. Visa tai kaip tik dėl jų luominės konstrukcijos. Taigi, visur, kur dar yra užsilikę luominio, aristokratinio ar monarchistinio pobūdžio autrieji rūmai, yra keliamos antrųjų rūmų reformos. Bet tas dar nereiškia, kad antrieji rūmai panaikintini. Antrieji rūmai turi savo svarbos, kurią mes vėliau žiūrėsime.

Be abejo, aristokratinio veiksnio baimė buvo tas motyvas, dėl kurio ir Pabaltijo valstybės neįvedė antrųjų rūmų. Tarp ko kita ir Lietuva. Šitų valstybių visuomenei gerai yra pažįstamas rusų valstybės tarybos pavyzdys, kaipo kaip tik monarchistinio ir iš dalies luominio pobūdžio. Šitos institucijos nepopuliariškumas atsiliepė tuomet, kada šitos visuomenės savo valstybes kūrė, nes jos šitos institucijos visai neįvedė. Ir tas yra charakteringa, kad neįvedimas šitos neva atžagareiviškos ar neva reakcinės antrųjų rūmų institucijos šiose valstybėse yra padary-

tas, nežiūrint į tai, kad kitais atžvilgiais, pav., tiesioginio valdymo atžvilgiu, tų valstybių konstitucijos visai nerodo ypatingo pažangumo. Šiuo atžvilgiu jos yra net žymiai atsilikusios palyginti su kitų valstybių konstitucijomis. Neįvedusios antrųjų rūmų institucijos šitos valstybės į savo konstitucijas neįvedė kartu ir jokio tiesioginio valdymo, kas ypač yra žymu Lietuvoje. Estijoje tiesioginis valdymas nors daug platesnis įvestas, bet tam tikrais atžvilgiais jis ten yra suklastotas. Ir šituo antrųjų rūmų institucijos neįvedimu pasiekta tik tas, kad tose valstybėse yra taip vadinamoji *seimokratija*, o tai visai nėra toks jau per daug pažangus dalykas konstitucinėje konstrukcijoje. Čia yra labai toli nuvarytas parlamentarizmo iškreipimas, kuris veda į pakeitimą demokratijos taip vadinamąja seimokratija. Vienerių rūmų sistemoje šita parlamento hegemonija, šita parlamento diktatūra yra daug griežtesnė. Čia vyriausybė yra pažeminta; parlamente koncentruojasi visa galia ir vienerių rūmų parlamente šita galia yra daug stipresnė, daug griežtesnė seimo diktatūros atžvilgiu, negu dviejų rūmų parlamente. Antrieji rūmai nustato lygsvarą parlamento ir vyriausybės.

Demokratinis atsikirtimas prieš dviejų rūmų sistemą galima formuluoti šitaip. Ypač demokratijos pradžioje. Aš jau sakiau, kad kada antrieji rūmai nusikrato luominės, aristokratinės ir monarchistinės kilmės, tai daugelyje demokratinės konstrukcijos valstybių, kurios yra pasiekusios visiškos demokratinės konstrukcijos ir visai nusikračiusios monarchizmu, vis dėlto dvejų rūmų sistema tapo palikta ir dabar tebeveikia. Pačioje pradžioje, kada demokratija buvo dar tik pirmą kartą įgyvendinama Europos kontinente, buvo kovota prieš tą dviejų rūmų sistemą. Prancūzijoje kaip tik nuo to ir didžioji revoliucija prasidėjo. Ten demokratinės konstrukcijos gyvendinimas prasidėjo kaip tik nuo to, kad tie rūmai susiliejo į vieną vienetą — į vieną steigiamąjį seimą, į vieną *Tautos Susirinkimą* (Assemblée Constituante). Tada kaip tik buvo sušaukti generaliniai luomai, kurių kiekvienas skyrium posėdžiavo, kiekvienas skyrium svarstė ir balsavo. Ir tuo metu iš trečiojo luomo kilo pageidavimas, geriau sakant, reikalavimas, kad tai neturinti būti tokia *luominė* atstovybė, o turinti būti *tautos* atstovybė. Tai toks pirmas demokratinis dėsnis tapo iškeltas. Vadinas, buvo pradėta nuo to, kad luominė atstovybė išnaikinta, o įvesta tautos atstovybė. Apskritai, klasiškoje demokratinėje konstrukcijoje negali būti jokių socialinių grupių, jokių socialinių veiksnių tautoje; tauta yra viena bendra valia. Bendra tautos valia tegali būti viena, o greta jos negali būti grupinės socialinės valios; į tokį apsireiškimą buvo žiūrima kaipo į *status in statu*, kaipo į sąmokslą prieš bendrą tautos valią. Tai kadangi demokratinėje konstrukcijoje turėjo būti panaikintas socialinis susiskirstymas grupėmis, o tuo pačiu ir luomai, tai, žinoma, negalėjo būti ir parlamente luominės atstovybės. Todėl ir Tautos Susirinkime atskiri luomai susivienijo vienoje tautos atstovybėje. Tada prieš luominius rūmus buvo keliami sekanti motyvai. Buvo sakoma, kad kaip viena esanti tauta, kaip viena esanti bendroji tautos valia, taip ir rūmai tegalį būti vieneri. Vadinas, viena valia tegalinti

būti vienos atstovybės atstovaujama, vienos kolegijos, o ne kelių. Žinoma, jeigu toji atstovybė veiktų imperatyviniu mandatu, tai galėtų būti ir kelios atstovybės. Tuomet galėtų būti įvairios funkcijos pavestos, kaip kad vienas žmogus gali įvairiems advokatams savo bylas vesti pavesti: vienam Šiauliuose, kitam Kaune, arba ir Kaune vieną bylą vienam, kitą kitam ir t. t. Bet reprezentacinė atstovybė tuo pavaduoja tautos valią, o pavaduoti galima tik vieną valią, taigi negalima dviem atskiroms valioms pavesti *vienos* bendros valios. Be to, buvo nurodoma į tai, kad tautos atstovybė tegali būti tiktai renkama. Jeigu antrieji rūmai bus skiriami, tai tada bus kas nors netvarkoje: bus suklastota tautos valia ar ką. Vadinas, abeji rūmai turėtų būt renkami ta pačia tvarka, bet jeigu ta pačia tvarka ir tos pačios teisinės tautos bus renkami dveji rūmai, tai bus nesąmonė ir tie antrieji rūmai bus nereikalingi, nes jie bus tas pats, ką pirmieji rūmai. Be to, tam tikros radikališkesnės demokratinės srovės, įvairių griežtų reformų srovės dar ir todėl brangino vienerių rūmų sistemą, kad vienerių rūmų sistemoje pasiekiamas didesnis griežtumas, didesnis nuoseklumas ir kategoriškumas reformų darbe, negu dvejų rūmų sistemoje, kur viskas eina kompromisais. Todėl grupės, kurios reikalavo priežtesnių reformų, labiau linko į vienerių rūmų sistemą, nes ji šitą griežtumą labiau išplečia. Tuo būdu radikališkesnės srovės buvo priešingos dviejų rūmų sistemai. Ir pačioje pradžioje demokratinės valstybės konstrukcijos visur demokratinei konstrukcijai atitikdavo vienerių rūmų sistema. Ten, kur nebuvo kompromisinės konstrukcijos, kurioje būtų ir monarchizmo liekanų ir demokratijos elementų, visuomet buvo vienerių rūmų sistema, o dvejų rūmų sistema atsirado jau 18 amž. pabaigoje ir 19 pradžioje. Tuo būdu demokratinės konstrukcijos pradžioje visuomet buvo vienerių rūmų sistema. Bet vis dėlto ir demokratinės konstrukcijos valstybės pamažu pasisavino dvejų rūmų sistemą. Ir įdomu yra tai, kad ir demokratinė teorija irgi palaiko dvejų rūmų sistemą Taip ryškiausias naujausių laikų demokrntinės teorijos mokslininkas Esmein yra kategoriškas dvejų rūmų sistemos šalininkas. Apskritai, danguma demokratinės teorijos mokslininkų laikosi dvejų rūmų sistemos, kaipo institucijos naudingos ir tikslingos. Ir mes galime nurodyti visą eilę valstybių, kur jau visai neužsiliko monarchizmo liekanų, nei taip pat luominių ar aristokratinių liekanų, bet ten antrųjų rūmų institucija vis dėlto veikia. Kartais tai yra konstitucinės monarchijos tipo valstybės, bet tokios konstitucinės monarchijos, kuri jau visai arti demokratinės monarchijos, kuri jau visai neturi jokių monarchizmo žymių. Taip yra, pav., Belgijoje.

Dvejų rūmų sistemos palaikytojai tiek demokratinės konstrukcijos valstybių praktikoje, tiek konstitucinėje monarchijoje remiasi įvairiais šitos institucijos praktiškais patarnavimais. Nurodoma ypač trys naudingi šitos institucijos patarnavimai, dėl kurių ji turėtų būti palikta. Pirmas patarnavimas yra tas, kad dvejų rūmų sistema veikia prieš parlamento diktatūrą. Ypač kontinentiniame iškreiptame parlamentiniame režime be tiesio-

ginio valdymo korektyvų. Mes žinome, kad kontinentinio parlamentinio režimo iškreipimo žymės tai yra ypač pažeminimas vyriausybės. Iš dalies yra pažeminamas ir valstybės prezidentas, bet jau visiškas pažeminimas ir pavergimas yra antro parlamentarinės vyriausybės veiksnio — ministerių kabineto. Taigi, tos seimokratijos ar parlamento diktatūros žymės yra tos, kad vyriausybės visai pasiduoda parlamentui ir kad kartais tat liečia ir prezidentą. Ten vyriausybė virsta parlamento priklausomu organu, o pats parlamentas, jeigu nėra tiesioginio valdymo korektyvų, virsta diktatūros organu. Ten jokių korektyvų per tiesioginį valdymą nesireiškia, ten parlamento darbas yra galutinis ir, tuo būdu, jis virsta vieninteliu pagrindiniu organu valdymo ir įstatymų leidimo srityse, Be to, tas dažnai kaip tik jungiama su tiesioginiu uždraudimu teismui netaikinti nekonstitucingų įstatymų. Taigi čia padaroma taip, kad ir teismas negalėtų, taip sakant, trukdyti tos parlamento diktatūros. Kas gi prieš teismą tada vartojama? Ogi kartais teismas čia neturi nepriklausomybės; vadinas, teismas yra pavergiamas ir paverčiamas priklausomu organu, kaip ir vyriausybė. Tokio pavergimo žymės Lietuvoje kaip tik reiškiasi, nes konstitucija pas mus šiuo atžvilgiu irgi nieko nepasako. Konstitucija negarantuoja teisėjų nepašalinamumo, o precedentais kaip tik yra įvestas teisėjų pašalinamumas. Mes žinome atsitikimą su teisėju *Janulaičiu*; tiesa, jis nebuvo visiškai pašalintas, bet buvo perkeltas, o tas perkėlimas iš tikrųjų buvo lygus pašalinimui, nes jis yra surištas su Kaunu, o jį perkėlė į Panevėžį apygardos teismo pirmininku. Buvo žinoma ir dėl ko taip padaryta, Žodžiu, arba naikinama teismo nepriklausomybė, pagrindinis teismo pabūdis ir tada jau tas parlamentas lieka vienas niekas jam netrukdo, arba jeigu teismo nepriklausomybė paliekama, tai tada uždraudžiama, tiesiog konstitucijoje įrašoma, kaip Estijos 21 metų konstitucijoje, kad draudžiama netaikinti bet koks nekonstitucingas įstatymas. Tuo būdu, čia pati konstitucija leidžia parlamentui leisti nekonstitucingus įstatymus, nes įsako teismui tokius nekonstitucingus įstatymus taikinti. Tuo pačiu, žinoma, ir rašytosios konstitucijos sistema yra klastojama. Čia faktiškai pasilieka tik vienas seimas, o visi kiti yra pavergti. Tai, sakau, kur yra tokio iškreipto kontinentinio parlamentarizmo konstrukcija, kuri veda į seimokratiją, ten dvejų rūmų sistema šiek tiek ve kia prieš tą seimokratiją; ji mažina parlamento griežtumą, mažina jo galią. Dvejų rūmų sistema mažina parlamento konsolidaciją, o tuo pačiu ir jo lankstumą, jo griežtumą ir tuo būdu veikia prieš parlamento diktatūrą. Tai yra vienas praktiškas, realus antrųjų rūmų institucijos patarnavimas.

Antras patarnavimas, kuris labiau atitinka valdžios suskirstymo sistemai, kategoriškam valdžios funkcijų suskirstymui, tai yra tas, kad dvejų rūmų sistema veikia prieš dviejų valdžių anarchiją. Ten, kur yra griežtas įsteigtosios valdžios funkcionalinis suskirstymas, visuomet yra anarchijos pavojus, ypač dėl valdymo ir įstatymų leidimo. Jeigu tie organai nepriklausomi ir veikia visi savarankiškai, be jokios kontrolės, be jokio kišimosi į vienas kito darbą, tai tada visuomet yra tam tikro

anarchijos pavojaus. Šituos organus ten jungia tik bendras titulas — rašytoji konstitucija. Bet konstitucija pati veikti negali, tai nėra koks nors organas tos pačios valdžios. Taigi, anarchijos pavojus yra, o kur yra anarchijos pavojus, tai ten dažniausiai kyla ir perversmo pavojus kovoje dėl hegemonijos kurio nors tų veiksnių. Ta kova yra ypač griežta, funkcionalinio valdžios suskirstymo sistemoje, tarp vyriausybės ir parlamento ten, kur yra vieneri parlamento rūmai. Ten, kur yra dvejų rūmų parlamentas, šita kova niekuomei nebus tokia griežta, nes tada dalis parlamento energijos visuomet yra aikvojama šitam kompromisui tarp dviejų rūmų. Ne visuomet abiejų rūmų tarpe yra vienodas nusistatymas, todėl tarp jų vyksta įvairūs nesusipratimai, konfliktai, ir dalis energijos tam yra aikvojama. Bendrai, kompromisinis veiksnys niekuomet nėra taip griežtas, kaip vienalypis veiksnys. Be to, konfliktas paprastai kyla tarp vyriausybės ir kurių nors parlamento rūmų, nebūtinai tarp vyriausybės ir abiejų rūmų kartu. Tuomet vieni ar kiti rūmai lošia, taip sakant, arbitro vaidmenį šitoje kovoje, todėl ir pati šita kova nėra tiek griežta. Tuo būdu, sakau, dveji rūmai iš vienos pusės veikia prieš parlamento diktatūrą, o iš kitos — prieš dviejų valdžių anarchijos pavojų.

Trečias motyvas, kuriuo remiama dvejų rūmų sistema, yra tas, kad šita sistema *apsaugo leidžiamųjų įstatymų rimtumą*. Nurodoma į tai, kad tada įstatymai yra tiksliau apsvarstomi, jų leidimas ne taip greitai yra atliekamas, todėl nėra skubotumo įstatymų gaminime. Tiesa, dvejų rūmų sistemoje tų įstatymų išleidžiama mažiau, nes jų gaminimas nėra tiek lengvas ir skubotas; tada įstatymo tekstas turi pereiti per abejus rūmus ir negali būti priimtas tol, kol abeji rūmai priims visai vienodą tekstą. Taigi, turi pereiti tam tikras laikas, kol bus sudarytas abejų rūmų kompromisas. Žinoma, šitaip leidžiami įstatymai nėra tiek griežti, nėra tiek radikališki ir kategoriški, nėra tiek racionališki ir nuoseklūs ir, be to, tų įstatymų yra mažiau, kaip vienerių rūmų parlamente. Bet, kaip visai teisingai nurodo, rodos, Duguit, kraštui ne tas svarbu, kad įstatymų būtų daug, bet tas, kad jie būtų geri. Ne tas svarbu, kad būtų daug įstatymų pagaminta, bet svarbu, kad tie įstatymai būtų apgalvoti, kad paskui nereikėtų leisti įstatymo pakeitimą, paskui pakeitimo pakeitimą, paskui pakeitimo pakeitimo pakeitimą ir t. t. Juk pas mus lygiai taip buvo su žemės reformos įstatymu: išleistas įstatymas, o paskui bent dvidešimt visokių pakeitimų. Vienas pakeitimas «Vyriausybės Žiniose» dar nesuskubta paskelbti, o Seime jau svarstomas kitas pakeitimas. Pasidaro visiškai nepakenčiama padėtis: ką žmogus teisėtai padaro remdamos išleistu įstatymu, tas tuojau pasirodo neteisėta kitą pakeitimą išleidus. Šituo atžvilgiu antrieji rūmai padaro svarbų patarnavimą, nes tuomet į svarstomus įstatymus labiau įsigilinama, geriau apgalvojama.

Dvejų rūmų sistemos šalininkai atsikerta ir į vienerių rūmų šalininkų užmetimus. Vienerių rūmų šalininkai, kaip nurodžiau, sako, kad kadangi yra viena tautos valia, tai viena tegali būti ir tautos atstovybė, vadinas, vieneri rūmai, negalimas yra parla-

mento, arba tautos atstovybės, dualizmas. Į tai atsakoma, kad čia yra tik dveji rūmai, o ne du parlamentai. Kaip viename parlamente gali būti kelios frakcijos, įvairūs atstovai, iš įvairių apygardų renkami, taip gali būti ir dveji rūmai, nes galutina darbo išdava bus tas, prie ko prieis abeji rūmai.

Į tai, kad tarp šitų rūmų kyla konfliktų, nurodoma, kad čia nėra nieko baisaus. Konfliktų, tiesa, atsiranda, bet visuomet atsiranda ir kompromisai, kuriais tie konfliktai pašalinami. Beveik nėra tokių atsitikimų, kad stambios reformos griūtų dėl to, kad dėl kokios nors smulkios pataisos parlamento rūmai nesusitartų. Kaip tik reformos reikalingumas spiria vienus ir kitus šiek tiek nusileisti, ir taip prieinama prie kompromiso. Tiesa, kad dėl tų kompromisų dvejų rūmų sistemoje nėra tokio griežtumo, tokio nuoseklumo tose reformose, bet už tai tuomet įstatymai yra artimesni gyvenimo, nes pats gyvenimas irgi nėra toks griežtas. Pagaliau, konfliktams išspręsti yra įvairių priemonių. Kartais gali atsitikti toks konfliktas, kad nėra išeities ir kompromisas nėra pasiekiamas. Tada yra taikomi įvairūs grasinimai. Pirmiausia — rūmų paleidimas. Tada piliečiai rinkikai išsprendžia klausimą. Arba gali būti arbitražo referendumas, kuris tokius konfliktus gali spręsti. Apskritai, tiesioginio valdymo korektyvai gali tokius konfliktus spręsti. Pagaliau, gali būti ir taip, kaip yra Airijoj. Pirmieji rūmai priima įstatymą, antrieji nesutinka; įnešamas pakeitimas ir vėl grįžta į pirmuosius rūmus, iš čia vėl grįžta į antruosius ir taip galėtų vaikščioti be galo. Bet ten yra taip, kad jeigu per tiek ir tiek dienų nebus prieita kompromiso, tai tada įstatymas priimamas paskutinėje redakcijoje, priimtoje žemesniuose rūmuose. Arba tada gali būti daromas bendras posėdis ir bendra balsų dauguma klausimas sprendžiamas. Taigi, yra įvairių priemonių tiems konfliktams likviduoti. Be to, praktika rodo, kad kompromisai visuomet savaime atsiranda.

Aš nurodžiau į tai, kad dvejų rūmų sistema, arba antrųjų parlamento rūmų institucija, demokratinėse valstybėse dėl tam tikros savo kilmės, būtent, dėl luominės, aristokratinės ar monarchistinės kilmės, o ten, kur šita institucija tų kilmės momentų jau neturi savyje, dėl savo konstrukcijos dirbtinumo, gyveno nuolatinį krizį. Demokratinėse valstybėse šita institucija negali rasti sau tam tikrų pamatų. Nurodžiau taip pat, kad vis dėlto dėl tam tikrų praktiškų patarnavimų, labai svarbių, labai rimtų, kurie yra įvertinami, būtent, dėl to, kad šita institucija sudaro tam tikrą apsaugą prieš parlamento diktatūros pavojų, prieš taip vadinamąją seimokratiją, antra vertus, sudaro apsaugą prieš dviejų valdžių anarchiją ten, kur veikia kategoriškas valdžios funkcionalinis suskirstymas. Aš nurodžiau, kaip šita apsauga veikia, kodėl šita apsauga yra sudaroma. Be to, antrųjų rūmų institucija garantuoja didesnį leidžiamųjų įstatymų rimtumą. Taigi, dėl šitų praktiškų patarnavimų ši institucija ir demokratinių valstybių daugumoje vis dėlto palaikoma. Iš viso labai nedidelis yra skaičius valstybių, kurios panaikino ar nepriėmė šitos antrųjų rūmų institucijos ir kurios gyvena vienerių rūmų sistema. Europoje vienerių rūmų sistema yra tik keturiose Pabaltijo valstybėse ir dviejose Balkanų valstybėse.

Keturios Pabaltijo valstybės yra Suomija, Estija, Latvija ir Lietuva, dvi Balkanų valstybės yra SHS *(Serbų, Kroatų, Slovėnų)* ir *Graikija*. Be to, dar vienoje valstybėje, kuri gal iš dalies gali būti laikoma Europos valstybe, būtent Turkijoje, yra vienerių rūmų sistema, ir dar Liuksemburge. Tai ir visos valstybės, kuriose veikia vienerių rūmų sistema, nors, be abejo, mes žinome, kad šitos valstybės visiškai neturi demokratijos monopolio. Be to, dar kai kuriose nesuvereninėse, quasi valstybėse, būtent tose valstybėse, kurios yra federacinės valstybės nariais. Taip, pav., yra Šveicarijos kantonuose, bet tik kantonuose, o ne pačioje Šveicarijos federacijoje, taip yra vokiečių *Reicho* ir Austrijos *žemėse*. Vadinas, žemėse, kurios irgi sudaro quasi valstybes, netikras valstybes. Kantonuose tai dar yra stipresnė konstrukcija, jie daugiau valstybinio pobūdžio turi, bet vokiečių Reicho žemės ir Austrijos žemės yra tik quasi valstybės. Dar gal Dancigo miestas taip pat vienerius rūmus turi, vadinas, taip pat quasi valstybė. O iš suvereninių valstybių tai tik keturios Pabaltijo valstybės, dvi Balkanų valstybės, plius Turkija, plius Liuksemburgas vienerių rūmų sistemą turi. Visose kitose valstybėse veikia dvejų rūmų sistema. Ir kai kuriose šitose valstybėse dar tebėra šitos antrųjų rūmų institucijos luominės, aristokratinės ar monarchistinės kilmės žymių, o kitose valstybėse šitos kilmės žymių jau nebėra ir ten šita institucija veikia tik dėl rimtumo praktiškų savo patarnavimų, kuriuos aš nurodžiau. Tiesa, yra trys valstybės, kuriose šita antrųjų rūmų institucija gavo kiek kitokio pobūdžio. Aš sakiau, kad bendrai dvejų rūmų sistema reiškiasi tuo, kad yra dvi kolegijos *vienam* darbui; kiekviena kolegija atlieka darbą skyrium, bet viso organo darbu laikomas tik toks darbas, kurį bedirbdamos abi kolegijos priėjo vienos išvados. Vadinas, kiekviena kolegija daro išvadą skyrium ir jeigu abiejų kolegijų išvados vienodos, tai tas yra laikoma to organo darbu: tai bus įstatymas, priimtas parlamento. Bet yra trys valstybės, kur antrųjų rūmų institucija gavo kitokio pobūdžio. Būtent, ten antrieji rūmai veikia ne kaipo pirmiesiems rūmams paritetinė kolegija, kuri irgi tą patį darbą atlieka, bet kaipo *ypatingos* funkcijos organas, būtent kaipo *veto* funkcijos organas. Šios valstybės yra Vokiečių Reichas, Austrija ir Lenkija. Ten antrieji rūmai sudaro ypatingą veto funkcijos organą. Vadinas, ten veto iš prezidento tapo perkeltas į antruosius rūmus. Ten antrieji rūmai ne priima ar atmeta pirmųjų rūmų priimtus įstatymų projektus, bet gali užprotestuoti ir grąžinti pirmiesiems rūmams. Vadinas, taip, kaip kitose velstybėse prezidentas ar valdovas daro: turi reliatyvinį veto. Žymi dalis antrųjų rūmų institucijos patarnavimų, kurie daro šitą instituciją naudinga, pasilieka ir šitokioje antrųjų rūmų konstrukcijoje. Be veto funkcijos, šitose valstybėse antrųjų rūmų institucija turi dar ir kai kurių administracijos funkcijų. Įstatymo leidimo atžvilgiu jų vaidmuo yra didesnis įstatymų iniciatyvoje; jie ten dėl kai kurių įstatymų bendradarbiauja vyriausybės iniciatyvoje ir, be to, dar kai kurių administracijos funkcijų turi. Tai taip yra minėtose trijose valstybėse. Visur kitur dvejų rūmų sistema veikia kaipo dvi kolegijos su kai kuriomis išimtimis, ypač finansiniu atžvilgiu. Yra visa eilė val-

stybių, kur, iš tikrųjų, antrųjų rūmų rolė yra silpnesnė, kaip pirmųjų, ypač finansinių įstatymų atžvilgiu.

Vis dėlto yra gana paini, sunki problema demokratinėse valstybėse, priėmusiose dvejų rūmų sistemą, kai dėl tų antrųjų rūmų sudarymo. Vadinas, kai dėl antrųjų rūmų sudarymo tvarkos, dėl tų pagrindų, kuriais jie turėtų būti sudaromi. Dalykas tas, kad demokratinės konstrukcijos valstybėse valstybės valdžios pagrindan, kaip mes žinome, dedamas vienas universalinis veiksnys, laikomas vienalypiu, būtent *tauta*. Tai jeigu sudaromi dveji rumai, ir tai ne kuriam nors kompromisui, bet tam pačiam valdžios darbui dirbti, tada, rodos, kam gi turėtų būti sudaroma antra atstovybė greta vienos? Rodos, užtektų vienos atstovybės, kam gi antri rinkimai daryti rinkti kitai atstovybei, kuri atstovautų tą patį universalinį veiksnį — tautą? Jeigu yra vienas universalinis veiksnys, tai kam jam reikalingos dvi atstovybės, dirbančios tą patį darbą? Jeigu, iš tikrųjų, antrieji rūmai nieku nesiskirs nuo pirmųjų, tai aišku, kad ir nauda iš jų bus nežymi. Reikia, kad jie kuo nors skirtųsi nuo pirmųjų, kad būtų reikalingas koks nors kompromisas tarp jų. Ne taip, kad vienas pasakys „taip" ir antras pasakys „taip"; vienas pasakys „ne" ir antras pasakys „ne". Tada nėra ir reikalo, užtenka, kad vienas pasakys; kam reikalinga daugiau, kurie tą patį kartos, kaip gramafonas. Kitaip sakant, jeigu pagrindan yra dedamas vienas universalinis veiksnys, tai tada antrieji rūmai tegali būti tik kopija pirmųjų rūmų. Štai tame ir yra sunkumas antrųjų rūmų sudarymo demokratinėje valstybėje. Tat kuo gi jie turėtų skirtis? Viena, galėtų būti kitoks rinkimų cenzas. Tai yra kriteriumas dalyvavimo balsavime. Kitaip sakant, tai kokių nors kvalifikacijų kriteriumas, kuriuo yra vieniems leidžiama dalyvauti balsavime, kitiems neleidžiama. Taigi, galėtų būti sudarytas koks nors ypatingas antrųjų rūmų rinkikams cenzas, kitoks cenzas, negu pirmųjų rūmų rinkikams. Bet tokio cenzo įvedimas neatitiktų vienam ryškiam demokratijos dėsniui, būtent, skaičiaus arba kiekybės, taip sakant, *lygybei* ir sudarytų dvi teisines tautas: vieną platesnę, kitą siauresnę. Cenzo sistemą mes dar turėsime progos iššiūrėti, kada kalbėsime apie įvairių atstovybių sudarymo klausimą. Šita balsavimo arba rinkimų cenzo sistema prieštarautų ypatingai toms demokratijos srovėms, kurios balsavimą laiko ne *socialine funkcija*, bet *subjektyvine piliečių teise*. O kaip tik jau nuo antros devynioliktojo amžiaus pusės yra žymi tendencija šita kryptimi, vadinas, tendencija žiūrėti į dalyvavimą balsavime kaipo į subjektyvinę piliečių teisę, o ne kaipo į socialinę funkciją. Kaipo ryškiausias tokios tendencijos apsireiškimas, kaip mes savo laiku sužinosime, yra taip vadinamas visuotinis balsavimas. O kadangi šita kryptimi vyrauja demokratinės konstrukcijos valstybėse mūsų gadynėje, tai būtų labai sunku, labai nepatogu, jeigu būtų įvestas ypatingas rinkikų į antruosius rūmus cenzas. Vadinas, rinkimų cenzo sistema tenka atmesti. Tokia cenzo sistema būtų priimtina toms demokratijos srovėms, kurios žiūri į dalyvavimą balsavime kaipo į socialinę funkciją, bet šitoji srovė, bent paskutiniais laikais, demokratijoje yra mažumoje ir jos įtaka yra mažesnė. Taigi, tenka ieškoti ki-

tokių pagrindų, kitokios tvarkos antriesiems rūmams sudaryti — taip, kad tas neprieštarautų demokratinei konstrukcijai, suprastai dominuojančios srovės koncepcijoje. Čia ir rodomi tam tikri būdai, kurie lyg ir neprieštarauja šitai koncepcijai. Būtent, Esmein'as, vienas žymiausių demokratinės srovės mokslininkų ir kartu didelis ir griežtas dvejų rūmų sistemos šalininkas, nurodo visą eilę, net penkius, būdų sudaryti antriems rūmams taip, kad tas sudarymas, jo nuomone, neprieštarautų visiems, taip sakant, demokratinės konstrukcijos dėsniams, kad jis nelaužytų jokių šitos konstrukcijos nuostatų, jokių jos principų.

Pirmas jo siūlomųjų būdų — rinkti kitokį atstovų skaičių į antruosius rūmus, būtent, rinkti mažesnį atstovų skaičių, kaip į pirmuosius rūmus. Rinkikai būtų tie patys, vadinas, antrieji rūmai būtų mažesni, o žemesnieji rūmai — didesni, turėtų daugiau atstovų. Ypač prie proporcingos rinkimų sistemos, mažesnis atstovų skaičius kiekvienoje apygardoje pakeistų ir santykius grupių ar politinių partijų, dalyvaujančių rinkimuose. Tuo būdu, pasikeistų partinis nusistatymas ir nebūtų jokių demokratijos dėsnių sulaužymo. Antruose rūmuose būtų tik mažesnis atstovų skaičius, bet išvadoje susidarytų kitokia dauguma, kitoks nusistatymas, kitoks susigrupavimas, negu žemesniuose rūmuose.

Antras būdas yra ilgesnis mandatų terminas antruose rūmuose. Nurodoma, kad tai irgi jau paveiktų antrųjų rūmų nusistatymą. Jeigu mandato terminas yra trumpas, tai tada išrinktieji žino, kad greitai vėl bus rinkimai, kada rinkikai padarys išvadas iš savo kontrolės, todėl jie bijo to ir atsižiūri į tai. O jeigu žino, kad ilgas laikas, tai tada nesibijo rinkikų ir varo savo darbą, nežiūrėdami rinkikų nusistatymo. Taigi, ne vienodas mandato terminas irgi sudarytų skirtingus rūmų nusistatymus. Antras būdas, termino ilgumas, taip pat neprieštarauja jokiems demokratinės konstrukcijos dėsniams.

Kaipo trečias būdas antriesiems rūmams sudaryti nurodomas kitoks rinkimų apygardų suskirstymas, negu rinkimuose į pirmuosius rūmus. Toks ar kitoks rinkimų apygardų suskirstymas, apskritai, atsiliepia į rinkimų išdavas. Nors demokratinėje konstrukcijoje laikoma, kad tai tautos valia reiškiasi per tuos rinkimus, bet vis dėlto tai yra tokia valia, kuri galima reguliuoti, kuri galima šiaip ar kitaip veikti visiškai mechaniškais veiksniais. Apskritai, yra žinoma tam tikra rinkimų apygardų suskirstymo politika. Sakysim, visame kokiame nors plote bus stambus pramonės centras, o greta bus žemės ūkio sritis. Tai galima apygardas taip suskirstyti, kad, pav., pramonės centras sudarys vieną apygardą. Tada šita apygarda duos tam tikrus atstovus; pav., vieną socialdemokratą — darbininkų atstovą, vieną kokį nors ten liberalą ar kitokį pramonės atstovą. Bet galima ir taip padaryti, kad šitas pramonės centras būtų suskirstytas pusiau ir sujungta su žemės ūkio sritimi, arba galima net į keturias dalis išskirstyti, ir tik vieną ketvirtą dalį sujungti su gretima žemės ūkio sritimi. Tada, jau tikrai galima pasakyti, kad neįeis nei socialdemokratas, nei liberalas, o tik koks ten liaudininkas ar kitoki žemės ūkio atstovai. Arba, sakysim kokioje nors vietoje gyvena viena kuri tautinė mažuma. Tai čia yra lygiai tas pats: jei visą tą plotą vienai apygardai priskirti, tai tada

ji išrinks 4—5 atstovus, bet galima ir taip suskirstyti, kad nieko neišrinktų. Tai čia yra tokia, taip sakant, rinkimų apygardų suskirstymo geografija, kuri sudaro tam tikrą valdančios partijos meną. Taigi, čia ir nurodoma, kad jeigu į žemesniuosius rūmus būtų smulkesnis apygardų suskirstymas, o į aukštesniuosius — stambesnis, tai tas irgi daug reikštų. Jeigu bus sudaryta kokia smulki apygarda, tai jai tada rūpės smulkūs vietos reikalai. Sakysim, mums ten, Žaliajame Kalne, rūpi, kad trotuarai būtų padaryti, kad gatves būtų išgrįstos, kad šviesa būtų gera, kad policijos daug stovėtų ir kad niekas negalėtų užpulti naktį, tai mes ten ir balsuosim už tokį atstovą, kuris žadės trotuarus pataisyti, gatves išgrįsti ir t.t. O jeigu bus padaryta didelė apygarda, sakysim, — jeigu visas Kaunas būtų padarytas viena apygarda ir reikėtų išrinkti keturi atstovai, tai visi turės balsuoti už tuos keturius atstovus, bet tada Šančių, Senamiesčio ar miesto centro gyventojams visiškai nerūpės, ar ten, Žaliajame Kalne, bus trotuarai, ar nebus, nes jie ten niekuomet neateina, o jegu ir ateina, tai tik vasarą, kada ten yra sausa; tai tada ten ir nereikia trotuarų: dar geriau, kada ten minkščiau... Tuo būdu, didelėje apygardoje smulkūs vietos reikalai neturėtų jokio svorio. Tame yra skirtumas sąrašų sistemos ir vienvardinės sistemos, kurias mes greitu laiku pažinsime. Vienavardinės sistemos eina smulkiais vietos reikalais, o sąrašų sistemos — platesnėmis, svarbesnėmis idėjomis, obalsiais ir t.t. Taigi, Esmein ir nurodo, kad kitoks apygardų suskirstymas rinkimuose į vienus ir kitus rūmus sudarytų ir skirtingus tų rūmų nusistatymus.

Bet svarbiausias būdas tai yra kitokio amžiaus cenzo nustatymas. Aš nurodžiau, kad apskritai cenzas, turto ar kitoks, yra sunkiai priimtinas imant demokratiniais principais. Ypač tai demokratinei srovei, kuri žiūri į dalyvavimą rinkimuose kaip į subjektyvinę piliečių teisę. Bet amžiaus cenzas yra vienintelis cenzas, kuris gali būti įvestas neužgaunant demokratinių principų. Kodėl? Ogi todėl, kad yra vienintelis cenzas, kuris jokiu atžvilgiu neužgauna lygybės. Amžiaus cenzas yra toks, kuris visus liečia, nes kiekvienas žmogus prieis tokio amžiaus, kada jis galės rinkimuose dalyvauti. Žinoma, jeigu jis nenumirs; jeigu mirs, tai tada jam jau nėra lygybės, bet numirėliams apskritai nėr jokių teisių ir niekas jais nesirūpina. Bet jeigu nemirs, tai visi žmonės mechaniškai pasieks to amžiaus cenzo. Sakysim, jei bus 40 metų nustatyta, tai visi pasieks to amžiaus, jeigu nemirs. Taigi, amžiaus cenzas yra vienintelis, kuris demokratijos principams neprieštarauja. Gali būti dalyvavimas rinkimuose ir subjektyvinė piliečių teisė; čia vis tiek lygybė neužgaunama, nes kiekvienas, sulaukęs tam tikro amžiaus, galės ta teise pasinaudoti.

Pagaliau, paskutinis būdas yra tas, kad galėtų būti kitoki rinkimai į vienus ir kitoki į kitus rūmus. Būtent, rinkimai į pirmuosius rūmus galėtų būti tiesioginiai, o į antruosius — netiesioginiai, arba laipsniški. Netiesioginiai rinkimai yra tokie. kada rinkikai renka tik rinkėjus, o tie rinkėjai vėliau renka jau pačius atstovus. Ypač nurodoma į netiesioginius, arba laipsniškus, rinkimus per vietos savivaldybes. Vadinas, antruosius

rūmus turėtų rinkti savivaldybės, kurios yra rinktos piliečių rinkikų. Tada irgi rinkimų išdavos kiekvienuose rūmuose būtų kitokios.

Vartojami yra ypač du paskutiniai būdai: amžiaus cenzas ir netiesioginiai rinkimai į antruosius rūmus, ypač per vietos savivaldybes. Šitie du paskutiniai būdai antriesiems rūmams sudaryti ypač yra vartojami demokratinėse valstybėse, kur antrieji rūmai nėra sudaromi luominiais, aristokratiniais ar monarchistiniais pagrindais.

Nors Esmein, didelis autoritetas demokratiniame moksle, tvirtina, kad tai neprieštarauja jokiems demokratiniams principams, bet vis dėlto, aš manau, nesunku yra pastebėti visų šitų konstrukcijų dirbtinumas, taip sakant, lyg noras kažin ką paslėpti, lyg noras kažin ką apeiti, kažin ką apgauti, noras išsisukti iš sunkenybių ir ieškojimas visokių kombinacijų, kurios neužgautų formalinių dėsnių, bet kurios iš tikrųjų dirbtinai sudarytų du reiškėjus tos neva vienos valios. Tiesa, apskritai, šitos valios vienumo problema gana abejotina yra. Mes jau pirmame semestre plačiai kalbėjome apie tai, kad ir rinkimuose, ir apskritai valstybės valdžioje žymiai reiškiasi įvairios socialinės grupės, įvairūs socialiniai reikalai. Šitie įvairūs socialiniai junginiai daug ryškiau pasireiškia, negu amorfinės piliečių masės valia. Kokia ten „valia", tai čia paslaptis, kuri ir patiems demokratijos teoretikams yra aiški. Taigi, sakau, nors tos kombinacijos neprieštarauja demokratijos principams, bet jų dirbtinumas metasi į akis, todėl jos ir antrųjų rūmų krizio nepašalina, jų sudarymo būdų neišaiškina.

Paėmus dabar įvairiose valstybėse esamus antruosius rūmus, galima jie suskirstyti, iš vienos pusės, į tokius, kurie dar turi savyje luominės, aristokratinės ar monarchistinės kilmės pobūdžio, iš kitos pusės — į visai demokratinius antruosius rūmus. Aš čia turiu galvoje unitarines valstybes, ne federacines. Seniau ypač buvo žymi antrųjų rūmų rūšis, turinti luominio, aristokratinio ar monarchinio pobūdžio: pav., tokie *Prancūzijos perų rūmai, Vengrijos magnatų rūmai, Rusijos valstybės taryba.* Vienintelė šios rūšies liekana, kuri ligi šiol pilnai šitą pobūdį išlaikė, yra Anglijos lordų rūmai. Anglijos lordų rūmai, kaip mes žinome, yra visuotinis lordų susirinkimas. Tai yra tas pats, kas kai kuriuose Šveicarijos kantonuose yra visuotinis piliečių susirinkimas, tiesioginėje demokratijoje. Lordų rūmai nerenkami: kas tik yra lordas, tas yra ir lordų rūmų narys. Faktiškai, tiesa, ten tik dalis lordų atstovauja, daugelis jų ten visai nebūna. Kartais, jeigu koks didelis dalykas būna, tai gali ten kas pakviesti, ir jie ateis ten ir balsuos, bet šiaip jie visai nedalyvauja. Bet lordų rūmai turi ir monarchistinio pobūdžio, kuris reiškiasi tuo, kad lordo titulo suteikimas priklauso karaliui. Paskui tas titulas pareina paveldėjimu, bet suteikia titulą karalius. O kadangi visi karaliaus aktai yra reikalingi ministerių kontrasignacijos, tai iš tikrųjų ir ministerių kabinetas dalyvauja šitame lordų skyrime ir naudoja šitą savo galią grasinimams, kåda reikalinga lordų rūmų pasipriešinimas sulaužyti. Tiesa, tokio masinio lordų paskyrimo niekuomet nebuvo, bet toks gra-

sinimas buvo kelius kartus daromas, ir kiekvieną kartą jis paveikė ir nuramino lordus. Tuo būdu Anglijoje šitas monarchistinis veiksnys yra kaip tik prieš luominį veiksnį naudojamas. Bendrai, Anglijoje viskas neracionalistiniai ir net neracionališkai sudaryta; ten viskas yra įvairių precedentų rezultatas, ten viskas nėra taip nuosekliai, viena mintimi, viena sistema sudaryta. Todėl ir visuotiname lordų susirinkime yra išimčių. Ten nedidelis Škotijos lordų skaičius yra renkamas, kiti ten dalyvauja ex offitio: arkivyskupas ir keli vyskupai. Taigi, kaip sakiau, iš šitos rūšies liko tik lordų rūmai, kaipo liekana. Dar iš dalies galima nurodyti ir Italijos antrieji rūmai (senatas), kurie irgi ten yra karaliaus skiriami. Tuo būdu, ten jie yra ne luominio, bet monarchistinio pobūdžio antrieji rūmai. Toliau, iš dalies šitai senajai konstrukcijai priklauso Ispanijos antrieji rūmai, ten viena dalis yra renkama bendra tvarka, o kita senatorių dalis yra karaliaus skiriama. Be to, kai kurie yra senatoriais ex offitio, dėl užimamų vietų. Rumunijos antrieji rūmai yra taip pat ne vienodo konstrukcijos pobūdžio; ten dalis irgi ex offitio įeina į senatą, vadinas, dėl tam tikros padėties, kurią konstitucija apibūdina ten kaipo aukštą padėtį valstybėje ir bažnyčioje; ten smulkiai nustatomi, kas yra laikomas toje aukštoje padėtyje esančiu. Bet tai tik dalis senato taip sudaroma.

Šiaip mūsų laikais antrieji rūmai, konstrukcijos atžvilgiu, daugiausia yra demokratinio pobūdžio. Bet ir šitoje, taip sakant, demokratinėje antrųjų rūmų grupėje yra dvi rūšys. Viena rūšis yra ta, kuri yra sulig amžiaus cenzu sudaroma. Tokie antrieji rūmai yra Čekoslovakijoj, Lenkijoj ir iš dalies Rumunijoj: Rumunijoj dalis senatorių irgi yra renkama kaip ir į pirmuosius rūmus, tik amžiaus cenzas jau yra aukštesnis nustatytas. Rumunijoj, kaip sakiau, dalis įeina dėl savo aukštos padėties valstybėje ir bažnyčioje. Šita dalis galima priskirti prie senosios rūšies antrųjų rūmų, nors čia kiek abejotina. Kita Rumunijos senato dalis yra demokratinio pobūdžio; čia dalis yra amžiaus cenzu skiriama nuo pirmųjų rūmų, o dar kita dalis yra renkama dviejų laipsnių rinkimais.

Tai ligi šiol mes turėjome galvoje unitarinę valstybę. Bet norint, kad rūmų sistema visai nuosekliai įsigyventų, kad ji būtų nuosekli valstybės konstrukcijoje, kad ji nekeltų jokių ginčų, kad būtų visiškai suprantamas jos reikalingumas, tai yra reikalingi du atstovaujamieji veiksniai. Tai ir yra viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių antrųjų rūmų institucija negali visai pilnai įsigyventi, negali įgyti, taip sakant, pilietybės teisių unitarinėse demokratinėse valstybėse, kurių pagrindan dedamas dar ir dirbtinas, bet vienas universalinis veiksnys: viena vienalypė teritorinė tauta. Mes žinome, kad ten kyla, taip sakant, abejonių, iš dalies pasipriešinimo, dėl tos institucijos reikalingumo. Gal tai dėl to, kad nuolat, taip sakant, atsimenama ir nuolat bijoma to luominio, aristokratinio ar monarchistinio pobūdžio. Nors ten, kur visų šitų veiksnių nėra, jokio pavojaus tuo atžvilgiu nėra, bet žmonės visgi bijosi, kaip kad kartais kai kas ir šmėklos bijo. O iš dalies šita institucija yra nepopuliari kaip tik dėl to, kad įprasta turėti galvoje vienas universalinis veiksnys — *tauta*, ir nesuprantamas yra dviejų atstovybių reika-

lingumas. Visos tos kombinacijos, siūlomos antriems rūmams sudaryti taip, kad tas neprieštarautų demokratijos principams, kaip sakiau, yra dirbtinos ir tik, taip sakant, šmugelio keliu nori pravesti neva vieną valią, bet iš tikrųjų tai būtų dvi valios, o vienas veiksnys negali turėti dviejų priešingų valių. Negali būti mano valia ir tokia ir priešinga, negaliu aš dviejų priešingų dalykų norėti.

Visai kitas dalykas yra federalinėse valstybėse. Ten jokių ginčų, jokių abejonių, kylančių unitarinėse demokratinėse valstybėse dėl antrųjų rūmų institucijos, nekyla. Ten iš tikrųjų yra du atstovaujamieji veiksniai ir jiems reikalinga dvi atstovybės sudaryti. Kiekvienoje federacinėje valstybėje yra du pagrindiniai veiksniai. Pirmas veiksnys yra federacinės valstybės teritorinė tauta, o antras veiksnys yra tos federacijos nariai. Kiekviena federacija yra sutarties padaras. Pagrinde jau ji numato pirmines suverenines valstybes, kurios savo sutartimi steigia federacinę valstybę. Tuo būdu čia konstrukcija yra gana panaši į Ruso valstybės konstrukciją; pas Ruso suvereniniai individai sutartimi steigia valstybę, o čia suvereninės valstybės sutartimi steigia *sąjungą* (federaciją). Bet federacija tuo ir skiriasi nuo konfederacijos, kad čia greta pirminių suvereninių veiksnių yra steigiamas kitas veiksnys — bendra federacijos teritorinė tauta. Tuo būdu, kadangi federacinėje valstybėje yra du pagrindiniai veiksniai, tai jiems tenka ir dvi atstovybės sudaryti. Taigi čia tas pasiekiama taip pat logiškai, kaip viduriniuose amžiuose su įvairiais luomais buvo. Viduriniais amžiais kompromisų su vietos valdovais subjektais buvo ne kokia vienalypė tauta, bet įvairūs socialiniai junginiai, ypač luominio pobūdžio. Kiekvienam luomui atitikdavo atskiri rūmai. Taip pat yra ir federacijoje: du pagrindiniai veiksniai, ir dveji rūmai. Todėl federacinėje valstybėje jokių ginčų, jokių abejonių ir jokio nepopuliarumo antrųjų rūmų institucijos nėra. Dveji rūmai federacinėse valstybėse visur yra, nėra tokios federacinės valstybės, kuri neturėtų dvejų rūmų. Ten pirmieji rūmai atstovauja tą bendrą veiksnį, o antrieji — federacijos narius. Kitaip sakant, pirmieji rūmai atstovauja visą federacinės valstybės teritorinę tautą, o antrieji rūmai atstovauja federacinės valstybės narių (kantonų, štatų) tautas. Sakysim, Šveicarijoje kiekvienas kantonas renka du atstovu į antruosius rūmus, nežiūrint kantono didumo. Taip pat ir Amerikoje: Amerikoje taip yra nuo 1913 m. USA, o Šveicarijoje nuo 1874 metų, kada buvo priimta dabar veikianti konstitucija. Taigi, ten į antruosius rūmus atstovus renka sufederuotų valstybių tautos; kiekviena tauta kaipo vienetas lygų atstovų skaičių turi. Kitas metodas antriesiems rūmams federacinėse valstybėse sudaryti yra toks, kad į antruosius rūmus atstovai patenka ne per sufederuotų valstybių tautas, bet per tų valstybių valdžios organus. Čia sufederuotos valstybės, federacijos nariai, tuos atstovus renka arba per savo seimą — taip yra Austrijoj, taip buvo USA ligi 1913 metų, arba per vyriausybes, kaip yra Vokiečių Reiche. Vokiečių imperijos metu antrieji imperijos parlamento rūmai buvo vadinami *Bundesraht'u;* ten atskirų sufederuotų valstybių vyriausybės siųsdavo savo atstovus. Dabar Vokietijos antrieji rūmai yra vadinami

Reichsraht'u; bet irgi žemių vyriausybės ten siunčia savo atstovus, veikiančius imperatyviniu mandatu. Taigi, kaip sakiau, visose federacinėse valstybėse yra dveji parlamento rūmai. Taip yra ir sovietiniame režime, būtent SSSR. Ten irgi yra federacija. Vienas yra bendras veiksnys, o antruoju veiksniu yra atskiros sufederuotos socialistinės respublikos. Prie progos aš čia paliesiu SSSR federacinę konstrukciją, nes mums greitai teks kalbėti apie sovietinį režimą. Apskritai, pasaulyje federacijos yra USA, o Europoje, tai yra Šveicarijoje, Vokietijoje, Austrijoje ir SSSR. Bet visai nuosekli federacija yra tik USA ir Šveicarijoje. Vokietija, Austrija ir SSSR turi daug trūkumų federacijos atžvilgiu. Čia tenka turėti galvoje, kad nereikia laikyti federacija Anglijos dominijonų imperijos; tai nėra federacija, tai yra visiškai imperialistinė konstrukcija, kurią irgi turėsime progos pažinti seminare.

Dabar dėl SSSR federacinės konstrukcijos. SSSR kitaip reiškia Socialistinių, Sovietinių Respublikų Sąjunga (Sojuz Socialističeskich Sovietskich Respublik). Lietuviškai tai būtų SSRS, bet mes paliksime rusiškus inicialus SSSR. Tai yra valstybinė organizacija, kuri įsikūrė buvusios Rusų imperijos žemėse, išskyrus tuos kraštus, kurie įsteigė nepriklausomas valstybes. Šitos valstybinės organizacijos kūrimosi yra skiriami du periodai. Tai yra tarpas, nuo 17 ligi 21—22 metų, kuris yra vadinamas politinio karo metu, ir, paskui, naujas tarpas, kuris prasideda nuo 21—22 metų. Pilietinio karo meto socialinė konstrukcija labai žymiai atsispindi ir valstybinėje konstrukcijoje. Tikros federacijos politinio karo metu nebuvo. Apskritai, valstybinio kūrimosi branduoliu tose žemėse buvo Rusija, suskirstyta įvairiais autonominiais quasi federaciniais padarais, be logiškos sistemos, visai pripuolamai įsikūrusiais. Šituose suskirstytuose be jokios sistemos, visai pripuolamai, padaruose Rusija sudarė valstybinio organizavimosi buvusios Rusų imperijos žemėse branduolį, kuris tuomet vadinosi RSFSR (Rusijos Socialistinė Federacinė Sovietinė Respublika). Nors ir buvo pavadinimas „federacinė respublika", bet iš tikrųjų tai nebuvo tikra federacija. Kokia nors gubernija, ar gubernijos dalis pasiskelbė autonomine provincija, kita vėl autonomine sritimi ir t.t. Vėliau su tuo RSFSR'u susidėjo dar kelios pakraščių valstybės, pergyvenusios vadinamą buržuazinės nepriklausomybės laikotarpį. Ten po kurio laiko įvyko bolševikinis perversmas, rusams padedant, ir šitos valstybės grįžo į III internacionalo glėbį. Taigi, RSFSR buvo ne tiek federacinė, kiek iš dalies centralizuota valstybė su kai kuriomis autonominėmis sritimis. Toks buvo branduolys. Pakraščių valstybės buvo Ukraina, kelios Užkaukazio valstybės, kurios pergyveno taip vadinamą buržuazinės nepriklausomybės laikotarpį, Gruzija, Azarbeidžanas, Armenija. Taip pat tūlą laiką Latvija, tūlą laiką ir t. v. Lietuva — Gudija (Lietuvos — Gudijos sovietų respublika). Šitos pakraščių valstybės pergyveno buržuazinės nepriklausomybės fermentą. Formaliai jos neva buvo nepriklausomos, bet iš tikrųjų ten buvo komunistų partijos hegemonija. Tačiau formaliai jos vis dėlto buvo atskiros nuo RSFSR'o ir nepriklausomos. Apskritai, RSFSR buvo tik quasi valstybių junginys, be jokio plano, be jokios sistemos.

Tas tapo sutvarkyta tik antrame periode. Būtent, nuo *1922 m.* tapo sudaryta vadinamoji sąjungos sutartis. Šia sutartimi ar šios sutarties aktu tapo įsteigtas SSSR, o 23 metais tapo išleista SSSR konstitucija.

SSSR sudarytas jau federacijos planu. Pradžioje jis susidėjo iš keturių narių. Du iš šitų narių patys yra federaciniai. Vadinas, jų atžvilgiu SSSR yra jau federacijų federacija. O kiti du nariai — unitarinės sovietinės socialistinės valstybės. Aiškiausia federacinė konstrukcija yra Užkaukazio federacijos, į kurią įeina Gruzija, Azarbeidžanas ir Armenija kaipo stambiausi vienetai. Šitos trys valstybės sudaro Užkaukazio federaciją, kuri yra vienas SSSR narių. Kitas SSSR narys, kuris hegemonijos atžvilgiu yra žymiausias ir kuris buvo branduoliu, tai yra Rusija, arba RSFSR. RSFSR susideda iš 48 bendrojo valdymo gubernijų, nesudarančių jokio federacinio vieneto, iš 6 tolimųjų rytų gubernijų, iš 11 autonominių sričių ir iš 10 autonominių respublikų. Visa tai kartu sudaro RSFSR'ą. Čia federacija nėra logiška. Greta RSFSR ir Užkaukazio federacijos, yra dvi unitarinės, federacinės socialistinės sovietinės respublikos: viena Ukraina, arba USSR, kita Gudija, arba BSSR. Tai šitos keturios vlstybės sudaro SSSR. Be to, vėliau į tą SSSR'ą įėjo dvi Azijos valstybės: *Buchara* ir *Chorezma* (seniau Chiva). Šitos valstybės yra sovietinės, bet ne socialistinės. Jos yra sovietinės liaudies valstybės. Vadinas, sovietinės, bet demokratinės valstybės. Skirtumas tik tas, kad ten ne parlamentas veikia, o sovietai ir tų sovietų suvažiavimai. Kai tik sovietinių respublikų sąjunga pradėjo tvarkytis ir steigti federacinę SSSR'o valstybę, tuoj kilo ir dvejų rūmų klausimas, kad galėtų būti atstovaujami abu veiksniai. Skirtumas čia tik tas, kad demokratinėje konstrukcijoje bendras veiksnys yra bendra teritorinė tauta, o sovietinėje konstrukcijoje tu bendruoju veiksniu yra ne bendroji tauta, bet sovietų visuma. Antras veiksnys yra atskirų respublikų veiksniai, kaipo steigiamieji federacijos vienetai. Tuo būdu, be lygios šitų dviejų veiksnių atstovybės federacja nebūtų tikra, nebūtų reali. Todėl ir ten tapo sudaryti dveji rūmai. Ir ten niekam į galvą neateina, kad iš tų dviejų rūmų būtų koks luominis aristokratinis ar monarchistinis pavojus: yra du atstovaujamieji veiksniai, turi būti ir dvi atstovybės. Bet vis dėlto SSSR šiuo atžvilgiu padarytas nenuoseklumas. Gal ne pripuolamas nenuoseklumas, nes jis puikiai rišasi su kitais sovietinės konstrukcijos elementais, iškreipiančiais ir pačią komunalinę konstrukciją šito režimo ir sudarančiais komunistinę diktatūrą. Tiesa, antrieji rūmai yra, bet kur gi? Ogi priklausomame organe. Ne tame pagrindiniame, diktatoriškame organe, kurs vadinamas sovietų suvažiavimu ir kuris yra sui generis periodinė konstituanta, kuri viską gali keisti, kaip Anglijoje parlamentas; Šitame organe nėra viską gali keisti, kaip Anglijoje parlamentas; šitame organe nėra jokių autonominių respublikų, viskas centralizuota. O antruosius rūmus turi CIKAS. Vadinas, tas organas, kuris veikia sovietų suvažiavimo sesijų protarpiuose ir kurio kiekvieną darbą gali atmainyti sovietų suvažiavimas. Taigi, šitas priklausomas organas turi dvejus rūmus: Sąjungos Sovietas ten yra pirmieji rūmai. Tautų Sovietas — antrieji rūmai. Bet CIKAS yra pri-

klausomas organas ir, tuo būdu, respublikos yra čia atstovaujamos tik priklausomame organe, o pagrindiniame, diktatoriškame organe viskas yra centralizuota. Čia tuo pačiu yra iškreiptas šitas federacinis momentas.

Baigiant skyrių apie dvejų rūmų sistemą tenka pasakyti, kaipo bendra taisyklė, kad dvejų rūmų sistema pasėkmingai plečiasi ir nekelia jokių ginčų dėl jos reikalingumo ten ir tada, kur ir kada valstybės valdžia, sudaryta atstovavimu, remiasi dviem atskirais atstovaujamais veiksniais. Kaip sakiau, tas ypač matyti demokratinėse federacinėse valstybėse, kur mes visuomet randame dvejus rūmus. Dvejų rūmų buvimas yra federacijos nuoseklumo sąlyga; kur to nėra, ten visuomet mes galėsim konstatuoti kokius nors tos federacijos iškreipimus. Federacijoje būtinai turi būti dveji rūmai, nes ten yra du atstovaujamieji veiksniai. Apskritai, kaip sakiau, dvejų rūmų sistema sunkiai logiškai rišasi su klasiškos demokratinės konstrukcijos pagrindais, bet federacinėse valstybėse tas jokių ginčų, jokių abejonių nekelia. Ten jokių nenuoseklumų, jokių prieštaravimų antrųjų rūmų institucija nekelia, nes ten yra du atstovaujamieji veiksniai. Žinoma, jei yra keli atstovaujamieji veiksniai, tai gali būti ir kelerių rūmų sistema, kaip kad ir buvo seniau luominėje konstrukcijoje. Bet dvejų rūmų sistema negali išvengti dirbtinumo ir negali stipriai įsigyventi unitarinėse demokratinėse valstybėse, nes ten ji yra nuolatinėje kolizijoje su tokios valstybės konstrukcijos pagrindiniu dėsniu, būtent su to vieno universalaus suvereninio veiksnio dėsniu. Ir jeigu dvejų rūmų sistema, ar antrųjų institucija, palaikoma ir unitarinėse demokratinėse valstybėse, tai, kaip sakiau, palaikoma tik dėl tam tikrų naudingų šitos institucijos patarnavimų, ir palaikoma įvairiausiais dirbtiniais būdais, dirbtinėmis kombinacijomis. Tas, žinoma, nereiškia, kad ten šita institucija būtų visai ne vietoje. Tiesa, konstrukcijos pagrindams ši institucija ten neatitinka, bet ji yra naudinga ir todėl ji ten palaikoma, nors to ir negalima suderinti logiškai su konstrukcijos pagrindais.

Tai šiuo aš baigiu skyrių apie dvejų rūmų sistemą. Bet vis dėlto, prieš pradėsiant žiūrėti sovietinį režimą, mums tenka paliesti dar vienas klausimas, kuris šiek tiek jungiasi su dvejų rūmų sistema; gal ne tiesioginiai, bet vis dėlto turi tam tikro ryšio. Dalykas tas, kad į dvejų rūmų konstitucinę instituciją kreipia ypatingo dėmesio kai kurios taip vadinamos visuomeniškos konstitucinės formos srovės. Tų srovių, arba tos visuomeniškos konstitucinės reformos sumanymų, yra daug. Kadangi tie sumanymai nėra dar visai subrendę, nėra visai nusistovėję, tai aš specialaus skyriaus tam nepavedu.

Šitos visuomeniškos konstitucinės reformos pagrindai šiek tiek iššiūrėti jau pirmoje mūsų kurso dalyje. Čia taip pat šitą dalyką šiek tiek paliesime, nes vis dėlto tenka turėti galvoje, kad, be abejo, šitos visuomeniškos konstitucinės reformos idėjos ateityje, gal ir artimoje ateityje sukels daug konstitucinių institucijų, kurios pakeis esamąją nusistovėjusią konstitucinę tvarką. Taigi, mums vis dėlto tenka turėti galvoje bent idėja, bent ta mintis, kuri vadovauja įvairiems sumanymams šitoje srityje. Plačiau apie šituos sumanymus yra mano knygoje „Reprezenta-

cija ir mandatas", nors irgi ne viskas ten iššiūrėta. Specialiai, smulkiai žiūrėti visas visuomeniškos konstitucinės reformos sroves mums čia netenka, bet nurodyti pačią esmę vis dėlto reikia, ypač, kad kai kurie dalykai pradeda jau dabar tam tikrais precendentais reikštis konstitucinėje teisėje. Reikia mums žinoti bent kas tai yra ir bent tas institucijas, kurios pradeda reikštis.

Taigi, tos vadinamos visuomeniškos konstitucinės reformos srovės yra tokios, kurios randa, kad svarbiausiu ir rimčiausiu socialiniu konstituciniu valstybės veiksniu, kuris veikia valstybę, kuris steigia pačią valstybę arba jau įsteigtąją valstybę žymiai keičia ir pertvarko, kuris nustato pačią valstybės funkciją, o su valstybės funkcija jungiasi ir pati valstybės esmė, kad tuo veiksniu yra ne tiek teritorinė žmonių masė, vadinas, ne tiek tas, ką mes vadiname tauta, populus, ne tiek individai ir jų didelis skaičius, kiek *organizuoti socialiniai junginiai*, veikiantieji valstybės teritorijoje ir susidarantieji iš individų. Iš tikrųjų, juk ir tuos junginius sudaro tie patys individai, tai gal ir galima būtų skaityti, kad tai jie (individai) yra jų masė, jų kiekybinis svoris turi didelės reikšmės. Žodžiu, patys individai, patys žmonės yra tų socialinių junginių paliesti. Visuomenėje ir valstybėje nėra kažin kokių socialinių žmonių, kažin kokių, taip sakant, gamtiškų žmonių, kurie jokių socialinių ypatybių neturėtų, o tik būtų visiškai panašūs kits kitam. Visi žmonės yra šiaip ar kitaip paliesti socialiniais veiksniais: kitaip sakant, visi žmonės yra šiaip ar kitaip „nudažyti" socialiniai. Niekas negali kitaip veikti socialiniame bendravime, kaip tik reikšdami tokį ar kitokį socialinį nusistatymą. Ir mūsų laikų demokratinė teorija šiek tiek jau pakeitė savo nusistatymą; ji jau toli nužengė nuo 18 amžiaus ir 19 amž. demokratijos pradžios, kuri buvo linkusi visai neigti šitą socialinių individų nudažymą ir jų grupavimąsi socialiniais junginiais. Kitaip sakant, senų laikų demokratija buvo linkusi visai neigti socialinį susiskirstymą. Apie tai jau aš kalbėjau pirmoje kurso dalyje. Ypač Ruso ir didžiosios prancūzų revoliucijos laikais buvo žiūrima į bet kurį socialinį būrimąsi, į bet kurį socialinį organizavimąsi kaip į sąmoksłą prieš lygybę prieš tautos valią. Teisėta buvo laikoma tik viena bendroji visumos valia, o bet kuri grupinė valia greta šitos bendros valios buvo laikoma neteisėta. Ir apskritai, buvo turima galvoje kiekybinės masės lygybė, lygybė žmonių — atomų, natūralinių, taip sakant, žmonių, gamtos žmonių; jie buvo laikomi lygūs kits kitam. Bet jau 19 amž. pradžioje šita sąvoka bent kiek ėmė keistis. Būtent, dar 19 amž. pradžioje vienas mokslininkas rašytojas, nepamenu kuris, buvo pastebėjęs, kad jis pragyveno ilgą amžių ir niekur nėra pastebėjęs tokio „žmogaus", apie kurį rašoma. Jis sako, mačiau savo amžiuje įvairių prancūzų, italų, anglų, vokiečių, proletarų, dvarininkų, pramonininkų, katalikų, protestantų, bet tokio „žmogaus", apie kurį rašo demokratijos tėvai, tokio gamtiško žmogaus, kuris būtų atomas ir visai lygus kitiems tokiems „žmonėms", sako, nesu matęs, tokio sutvėrimo gamtoje nesu radęs. Ir iš tikrųjų, ir tais laikais, kaip ir mūsų laikais, visi žmonės buvo taip ar kitaip socialiniai nudažyti. Ir tada buvo socialiniai žmonės, o ne žmonės kaipo atomai. Taigi, 20 amž. demokratija irgi

žymiai skiriasi nuo senų laikų demokratijos. Ji jau neneigia, kaip seniau, socialinių junginių, bet vis dėlto visuomet pagrindan dar tebėra dedamas skaičiaus veiksnys, kiekybinis veiksnys. Yra dar užsilikusi tradicija, tendencija šitą veiksnį visuomet nustatytu kaipo vieninteli universalinį veiksnį. Kurso pradžioje esu nurodęs, kad 19 amžiuje mokslas apie visuomenę, kuris buvo neigiamas 17 — 18 amžiuose, padarė didelę pažangą, išsiplėtė ir konstatavo tą visuomenę, kostatavo socialinių grupių, socialinių organizacijų veikimą valstybėje ir jų reikšmę. Be abejo, iš šito konstatavimo, iš šito pastebėjimo anksčiau ar vėliau turėjo būti padarytos ir atitinkamos išvados valstybės sutvarkymo ir konstitucinės teisės atžvilgiais. Sakau, tas išvadas net ir pati demokratinė konstrukcija daro. Viena ryški išvada, padaryta demokratinės teorijos valstybės konstrukcijos atžvilgiu, remiantis sąvokomis mokslo apie visuomenę, tai yra proporcinė rinkimų sistema, kuri labai žymiai pakeitė klasišką demokratinę konstrukciją ir jos dėsnius.

Taigi visuomeniškos konstitucinės reformos srovės nurodo į tai, kad teisinė valstybės konstitucinė konstrukicija turi būti taip sudaryta, kad svarbesniems socialiniams junginiams būtų atidarytas teisinis ir faktiškas kelias reikštis valdžioje ir veikti valdžios metodu. 18 am. mokslas, kaip matėme, žmones laikė atomais, visai lygiais kits kitam, neigdamas bet kuriuos socialinius junginius. Todėl 18 amž. racionalizmas ir galėjo tikėtis, kad galima pasiekti absoliutinė lygybė ir absoliutinė tobulybė, kad galim nustatyti tokia konstitucinė konstrukcija, kuri tiktų visiems laikams ir visiems žmonėms. Ir manė, kad kaip tik jie ir rado šitą tobulą konstrukciją. Visuomeniškos konstitucinės reformos srovės, priešingai, svarbiausiu konstituciniu veiksniu valstybėje laiko socialinius junginius ir todėl jos eina ta mintimi, kurią nurodžiau. Konstitucinės teisės moksle ryškiausiu šios tendencijos dėstytoju mums jau žinomas garsus prancūzų mokslininkas DUGUIT. Čionai prie progos priminsiu, kaip Duguit žiūri į valstybę ir valdžios funkciją. Jo mokslu, valstybė nesanti joks atskiras socialinis junginys. Visuomenė tai esanti tas žmonių socialinis bendravimas, o valstybė tai esanti tos visuomenės armatūra. Vadinas, tam tikras visuomenės apginklavimas, tam tikras jos apdraudimas, tam tikras apdraudimo metodas. Jo mokslu, tik visuomenė esanti realus dalykas, o ne valstybė. Valstybė tai esanti tos visuomenės organizavimosi metodas, tam tikras apdraudimo būdas, armatūra. Nelygus faktiškas jėgų susiskirstymas visuomenės, tarp įvairių žmonių, tarp įvairių socialinių grupių ir bendrai socialiniame bendravime nelygus jėgų susiskirstymas, ar to susiskirstymo faktas, padaręs stipresnius elementus, žmones ar junginius, *valdančiais*, monopolizuojančiais savo rankose visą viešąją galią. Jo mokslu, šita stipresniųjų monopolizacija socialinių galių, tų valdžios funkcijų esanti kaip ir sui generis geležinis įstatymas, kurio jie peržengti negali, būtent, ta funkcija glūdinti socialinės teisės normos apsaugos aprūpinime. Jie šitą gali daryti, o tas ir sudaro pačios valstybės esmę. Vadinas, valdančiųjų funkciją sudaro šitos socialinės teisės normos apsaugos aprūpinimas. Pati šita socialinė teisės norma glūdinti žmonių sąmonėje; ji nėra

valdančiųjų steigiama, o esanti visuomenės narių sąmonėje, ir valdantieji savo jėgą gali panaudoti tik apsaugai šitos normos. O jeigu ji ne taip veiks, neorganizuos apsaugos arba užsimanys įstatymais šitą normą keisti ar naikinti, tai tada jie patys bus pašalinti. Tai tokia yra Duguit moksle valstybės ir valdžios konstrukcija. Kad ši valstybės esmė iš tikrųjų būtų rimta ir tiksli, Duguit reikalauja, kad į valdančiųjų eiles būtų įtraukta visa tai, kas sudaro visuomenėje socialinę jėgą. Tiesa, sako jis, tie stipresnieji socialiniai veiksniai prasimuša per bet kurią konstitucinę konstrukciją tų jėgų santykiai nuolat keičiasi, vienos grupės kyla aukštyn, kitos eina žemyn, ir jeigu kartais konstitucinė konstrukcija būtų tokia, kuri neatatiktų gyvenimo pakeistus jėgų susiskirstymo santykius, tai vis dėlto naujieji jėgos veiksniai, gyvojo proceso iškelti, prasimuš per bet kurią konstrukciją. Bet vis dėlto reikia, sako, palengvinti šitą prasimušimą, reikia jiems atidaryti teisiniai keliai veikti valdžią ir reikštis joje, nes tai bus gera ir sveika tiek valstybei, tiek visuomenei. Kada jėgų santykiai pasikeičia, tai reikia pasirūpinti, kad tie naujieji stipresnieji veiksniai neturėtų reikštis kontrabandos keliu arba perversmais, revoliucijomis griauti esamąją konstrukciją, kad prasimuštų. Jis nurodo, kad politikos menas esąs rasti kelias, atitinkąs jėgų susiskirstymo santykius. Jis nurodo, kad ir stipresniųjų jėgos gali būti nevienodos ir jeigu yra keli lygūs veiksniai, tai tada lygsvara jų tarpe nusistato kompromisu. O jeigu nelygūs yra, tai tada stipresnieji sueina ir sudaro gradacijos konstrukciją, kurioje vieni aukščiau, kiti žemiau stovi ir bendradarbiauja, steigia šitų stipresniųjų veiksnių, taip sakant, kooperatyvą.

Duguit neneigia tos tezės, kuria yra paremta demokratinė konstrukcija. Jis konstatuoja, kad iš tikrųjų šios gadynės valstybėse ar, kaip jis tai supranta, valstybinėse visuomenėse, greta užsilikusių senų jėgos veiksnių — pav., karūnos veiksnys konstitucinėje monarchijoje, arba įvairių luominių ar aristokratinių padarų likučiai, ryškiausias tokio padaro likutis valstybės valdžios konstrukcijoje yra kaip tik lordų rūmai Anglijoje — ypatingos svarbos turi ir didelio skaičiaus, ar žmonių masės, svoris. Kitaip sakant, kaip tik to kiekybinės daugumos veiksnio svoris. Apskritai, skaičiaus veiksnys, nors ir nėra vienintelis, bet be abejo, turi žymios reikšmės mūsų gadynės valstybėse, ar valstybinėse visuomenėse. Tai yra kaip tik tas veiksnys, kuriuo paremta demokratinė konstrukcija. Šituo dėsniu remiasi net ir naujos srovės demokratinėje teorijoje. Bet, kaip nurodžiau, proporcinė rinkimų sistema, kuri yra labai paplitusi Europos kontinente, keičia klasiškos demokratijos pamatus. Anglijoje ir Amerikoje proporcingos rinkimų sistemos nėra, bet Europos kontinete dar gi kai kuriose demokratinėse valstybėse, kurios ilgai priešinosi šitai reformai, dabar ji įvesta. Taip, Prancūzija, Šveicarija po didžiojo karo taip pat įvedė šitą proporcingąją rinkimų sistemą. Tai parodo, kad proporcingoji rinkimų sistema Europos kontinente priimta net ir senose demokratinėse valstybėse. Žinoma, naujos demokratinės valstybės, be tam tikrų demokratinių tradicijų lengviau priima įvairius, taip sakant, lengvumus, bet ir senos demokratinės valstybės, kurios

priprato ir susigyveno su sena klasiška demokratine konstrukcija, taip pat pamažu tapo priverstos pereiti nuo mažoritarinės rinkimų sistemos į proporcingąją rinkimų sistemą. Parlamentai šitose valstybėse iš karto buvo grynai demokratinės konstrukcijos padarai; vadinas, rėmėsi grynai vienalypės daugumos dėsniu ir buvo sudaryti mažoritarine rinkimų sistema. Bet, sakau, jau ir senose demokratinės konstrukcijos valstybėse dabar nesilaikoma klasiškos demokratijos dėsnių; jau ir ten įsileidžiami nauji socialiniai veiksniai, kurie išaugo ir susiorganizavo naujais laikais. Duguit kreipia dėmesio į ryškų kai kurių socialinių junginių organizavimosi procesą mūsų laikais. Ypač kreipia dėmesio į sindikatus, į profesinį organizavimąsi.

Prancūzijos sindikatų vardu steigiasi ir plečiasi įvairios profesinės organizacijos, todėl sindikatais čia suprantamas bendras profesinis organizavimasis, profesinės sąjungos. Čia neturima galvoje tik darbininkų profesinės sąjungos, bet apskritai, įvairios profesinės sąjungos. Šitie sindikatai, arba profesinės sąjungos, sudaro organizuotą, planingą avangardą tų gaivališkų klasinių ir profesinių grupių. Ir šitie sindikatai, arba profesinės sąjungos, mūsų gadynėje sudaro tą socialinę jėgą, kurios svarba nuolat auga. Jau tuo pačiu šitie organizuoti profesiniai veiksniai turi kvalifikacijų dalyvauti valstybės valdžioje, kaipo tam tikrų žymių socialinių jėgų reiškėjai. Jis kreipia dėmesio ir korporacinį kai kurių viešųjų tarnybų šakų organizavimąsi, į kai kurių viešųjų tarnybų šakų valstybėje autonominimąsi. Šita tendencija ryškiausiai ir geriausiai apsireiškia Vokietijoje. Žodžiu, kai kurių viešųjų tarnybų šakų, pav., geležinkelių, universitetų, ir t. t., korporatyvinis organizavimasis turi žymios svarbos. Todėl Duguit ir kelia mintį, — ta mintis ne tik pas jį vieną randasi, bet jis gal ryškiausias šitos minties reiškėjas ir senas kovotojas už šitą idėją, kuris dar prieš karą, 20 amž. pradžioje jau šitą mintį kėlė ir gynė, — sunaudoti antrųjų rūmų instituciją kaip tik šitam profesiniam atstovavimui, organizuotam profesiniam atstovavimui įvairių organizuotų ekonominio gyvenimo šakų. Apskritai, reprezentacinio parlamento pakeitimo ar bendrai kitoks valdžios organizavimosi metodas reiškiasi ne tik teoriniais sumanymais, bet ir kai kuriais konstitucinių įstatymų precedentais. Ir šita tendencija reiškiasi dviem keliais. Vienas tų kelių mums jau yra žinomas. Būtent, tai yra tiesioginio tiesinės tautos valdymo tendencija. Tai yra vienas kelias, kuriuo yra keičiamas reprezentacinio parlamento valdymas. Bet yra ir antras kelias, kurio įtaka žymiai auga. Šitas kelias yra parėmimas valdymo šitais autonominiais, korporatyviniais organizuotais socialiniais junginiais, ypač ekonominiais, profesiniais ir nacionaliniais. Visos šitos problemos, kaip sakiau, neturėsime progos ir galimumo išžiūrėti. Čion ryškiausia ir svarbiausia yra nacinonalinė autonomija, kurią buvau kiek palietęs pirmoje kurso dalyje. Apskritai, mūsų laikais yra žymus susidomėjimas visuomene ir stiprėjančiais tos socialiniai suskirstytos visuomenės socialiniais junginiais. Ryški, auganti tendencija yra grįžti nuo demokratinio vienalypio, grynai kiekybinio masės dėsnio, ar bent greta šito dėsnio paremti valsty-

bės valdžios organizaciją, valstybės valdžios konstrukciją dar ir kitu dėsniu, būtent, korporatyviniu, socialiniu pradu. Šituo atžvilgiu, gal dar ne visai subrendęs, dar mums nepakankamai žinomas, bet įdomūs yra Italijos fašistų sumanyti konstituciniai bandymai, remiami kaip tik korporatyviniu pradu. Mes čia paliesime tik dalį šitos srities sumanymų, būtent, organizuoto profesinio atstovavimo įvedimą į konstitucinę valdžios konstrukciją.

Senai buvo ir yra daroma kritika parlamento, demokratinio valdymo, ypač viešojo ūkio atžvilgiu. Nurodoma į tai, kad parlamentai nesugeba tvarkyti ypatingai svarbią ekonominio gyvenimo sritį. Nurodoma į demokratinio parlamento diletantiškumą šitoje srityje, į jo arbitrališką kišimąsi su savo įstatymais į ūkio sritį, kuri yra labai jautri, kurioje skriaudos yra labai skaudžios visuomenei. Be to, šitas kišimasis daromas profanų, nespecialistų žmonių, dažniausiai nenusimanančių šitoje srityje ar visai kitokiais sumetimais vekiančių. Taigi, sąryšyje su šita kritika ir yra keliama tarp ko kita sumanymas antrųjų profesinių parlamento rūmų. Tai ypač Duguit kelia, bet ne tik jis. Duguit jau 1908 metais šitą mintį pradėjo kelti, turėdamas galvoje kaip tik profesinius, bet ne tik vien profesinius veiksnius. Kitaip sakant, jis kelia mintį, kad greta žemesniųjų rūmų, atstovaujančių masinio skačiaus veiksniui, būtų sudaryti antrieji rūmai profesiniam organizavimuisi atstovauti. Tokie rūmai tiktų ypač ekonominei valdymo sričiai. Iš dalies, kaip pamatysime, šitoje srityje nuo sumanymų yra pereita į tam tikrus bandymus, į tam tikrus precedentus. Tam tikrą įtaką šiuo atžvilgiu turi ir taip vadinamojo sovnarhozo (soviet narodnogo choziajstva) precedentas sovietinėse valstybėse. Tai yra tam tikras organas sovnarkome, įtrauktas į bendrą centro valdžios organų sistemą ir turįs tikslą viešąjį ūkį normuoti. Sovnarchozas yra sovnarkomo organas, sudaręs vieną narohomatą, bet jis ir savaime sudaro taip pat organą ir turi įstatymų leidžiamosios galios ir valdymo funkcijų viešojo ūkio srityje. Sovnarchozo precedentas, be abejo, turėjo įtakos į demokratinių Europos valstybių taip vadinamas ūkio tarybas, arba ūkio rūmus. Nors, antra vertus, šitas pavyzdys bent kiek ir varžo šitos institucijos veikimą, nes šitas pavyzdys kaip tik kai kuriuose sluogsniuose kelia baimės kai dėl šitos institucijos, kaipo tam tikro mechanizmo, keičiančio intuicinę anarchinę privatinės teisės ūkio sistemą, o tuo pačiu ir šitos sistemos pagrindą — privatinę iniciatyvą. Mintis, kurią reiškia Duguit, kad, vadinas, profesiniam organizavimuisi atstovauti būtų sudaryti antrieji parlamento rūmai, tokioje formoje dar nėra įvykdyta. Ji nėra įvykdyta net ir sovietiniame režime. Nors sovietiniame režime toks organas yra įtrauktas į valdžios organų sistemą su įstatymų leidžiamąja funkcija, bet vis dėlto tai yra priklausomas organas. Žodžiu, šita mintis ligi šiol niekur nėra įkūnyta: niekur profesinio atstovavimo institucija ligi šiol nėra įvesta. Yra tokių valstybių, kaip, pav., Rumunija, kur ir profesinių organizacijų — ūkio tarybų — atstovai įeina į parlamentą, bet tai tik tarp kitų, visai nežymus skaičius. Taip buvo ir senoje

Austrijoje prieš karą. Bet vis dėlto negalima pasakyti, kad Rumunijoje yra ar senoje Austrijoje buvo antrieji rūmai profesiniam organizavimuisi atstovauti. Taigi, ligi šiol tokios institucijos niekur parlamente nėra įvesta. Bet vis dėlto ji pradeda steigtis ir organizuotis. Ji pradeda steigtis ir organizuotis greta parlamento tam tikroms funkcijoms. Tuo tarpu niekur, išskyrus sovietines valstybes, šita institucija, būtent profesinio atstovavimo institucija, neįgijo įstatymų leidžiamosios galios, net ir ekonominių įstatymų srityje. Bet jau tris kompetencijas, tris elementus, taip sakant, šitos institucijos funkcijoje mes randame ten, kur ji yra labiausiai išsiplėtusi, ypač Vokiečių Reiche.

Pirmoji šitos institucijos funkcija yra būti ekonominės politikos ekspertyzos organu valstybės valdžios sistemoje. Vadinas, visi ekonominio pobūdžio sumanymai ir įstatymai turi pereiti per šitą profesinės atstovybės organą ir turi būti išklausyta jo nuomonė. Šita nuomonė niekam nėra privaloma, bet vis dėlto šita nuomonė turi būti išklausyta, be to negalima apsieiti. Vadinas, ekonominės politikos privalomas ekspertyzos organas valstybės valdžios sistemoje tai yra pirmas šitos funkcijos elementas.

Antras elementas — ekonominių įstatymų iniciatyva ir dalyvavimas tų įstatymų svarstyme parlamente per savo atstovus, per savo delegatus, taip, kaip tai daro ministerių kabineto nariai.

Trečias elementas — *viešojo ūkio kontrolė ir jos tvarkymas arba administracija.* Tai šitose trijose funkcijose mes šitą instituciją jau randame kai kur įkūnytą. Šita institucija, kaip jau sakiau, gavo ūkio tarybų, arba ūkio rūmų, vardą. Kai kur ji vadinama ūkio taryba, kai kur ūkio rūmais. Aš sakiau, kad žymios įtakos čia turi sovietų sovnarchozo pavyzdys, todėl arčiau sovietų Rusijos šita institucija vadinama ūkio rūmais, nes čia bijoma tarybų pavadinimo, o toliau nuo sovietų Rusijos ji vadinama ūkio taryba. Šitos institucijos precedentai buvo ir seniau žinomi, bet tada tai buvo visai kitokio pobūdžio. Jei tas kur ir buvo, tai buvo organas, kuris jokios nuolatinės kompetencijos neturėjo. Jei vyriausybė nori — atsiklausia, jei nenori — neatsiklausia, o jokios pastovios kompetencijos neturėjo. Taip pat šita institucija nebuvo konstitucinė institucija, nes ji niekur konstitucijose nebuvo fiksuota. Po didžiojo karo šita institucija pradėjo plėstis ir jau pirmi precedentai atsirado. Šitas precedentas penkiose valstybėse reiškiasi: *Vokiečių Reiche, Lenkijoj, SHS, Lietuvoj ir Airijoj.* Mes šiek tiek paanalizuosim šitos institucijos konstrukciją ir jos kompetenciją kiekvienoje šitų penkių valstybių.

Daugiausia išsiplėtusi, geriausiai sutvarkyta ir apskritai kompetencijos ir organizacijos atžvilgiu ryškiausia ši institucija yra Vokiečių Reiche. Jos pagrindan ten dedamos ūkio tarybos, kurios sudaro visą organų sistemą. Jos pagrindan padėtas profesnio ir klasinio darbo veiksnio organizavimasis. Organizacinė šitos institucijos sistema Vokiečių Reiche yra tokia. *Kiekvienoje įmonėje privalomai sudaroma taip vadinamoji Darbininkų*

Taryba, kuri susideda iš tos įmonės darbininkų ir tarnautojų atstovų. Visa valstybė yra suskirstyta ekonominėmis arba ūkio apygardomis. Kiekvienoje ūkio apygardoje sudaroma *Apygardos Darbininkų Taryba*, kuri susideda iš įmonių Darbininkų Tarybų atstovų. Be to, kiekvienoje apygardoje, greta Apygardos Darbininkų Tarybos, sudaromos *Darbdavių Apygardos Tarybos* įvairioms profesijoms: *prekybos, pramonės, amato, žemės ūkio* ir kitos apygardos tarybos. Yra taip pat ir laisvųjų profesijų tarybos: įvairios *advokatų, gydytojų* ir t.t. tarybos. Visų tų įvairių apygardos tarybų atstovai, kartu su vartotojų atstovais, sudaro *Apygardos Ūkio Tarybą*. Paskui, Apygardų Darbininkų Tarybos per savo atstovus sudaro *Reicho Darbininkų Tarybą*, o apygardų Ūkio Tarybos per savo atstovus sudaro *Reicho Ūkio Tarybą, kaipo federacinį centro organą*. Reicho Ūkio Taryba turi savyje visas tris minėtas funkcijas. Visi sumanymai, liečiantieji ekonominę politiką, vyriausybės iš anksto privalo būti įnešami į Reicho Ūkio Tarybą jos nuomonei išklausyti. Vadinas, šituo atžvilgiu Reicho Ūkio Tarybos nuomonės privalo būti atsiklausta. Be to, jau čia yra antras kompetencijos elementas, Reicho Ūkio Taryba pati gali kelti įstatymų sumanymus. Tiesa, ji negali savo sumanymų tiesiog parlamentui siųsti. Ji turi, taip sakant, ne savarankišką įstatymų iniciatyvą, bet vyriausybės iniciatyvoje, nes vyriausybė šitos tarybos įneštuosius sumanymus privalo įnešti į parlamentą. Jeigu vyriausybė ir nesutinka su šitais sumanymais, tai ji vis tiek privalo įnešti juos į parlamentą, tik kartu ji pareiškia ir savo nusistatymą. Tuo būdu, visos įstatymų iniciatyvos žymės yra, tik ne betarpiškos iniciatyvos ir tik ekonominių įstatymų srityje. Be to, Reicho Ūkio Taryba gali betarpiškai ginti savo sumanymus parlamente per savo atstovus. Ne per vyriausybę, o betarpiškai. Gali atsitikti net taip. Reicho Ūkio Taryba gali įnešti sumanymą, su kuriuo vyriausybė nesutinka. Tada vyriausybė parlamente galės priešintis šitam įstatymo sumanymui, o Ūkio Taryba galės ginti ir remti tą įstatymą. Ir jei tarybai pavyktų įtikinti parlamentą ir pravesti savo sumanymą, tai tada gali baigtis net kabineto pralaimėjimu. Jei kabinetas aiškiai ir kategoriškai pasisakys prieš kurį įstatymo sumanymą, o parlamentas jį vis tiek priims, tai tuo pačiu, einant parlamentarizmo dėsniais, vyriausybei bus pareikštas nepasitikėjimas ir ji turės atsistatydinti. Tuo būdu, Reicho Ūkio Taryba, nors netiesioginiai, bet vis dėlto gali net vyriausybę nugalėti. Toliau, viešojo ūkio kontrolės ir administracijos funkcija Vokietijoj turi ypatingos reikšmės, sąryšyje su numatytomis konstitucijos ir iš dalies jau įvykusiomis viešojo ūkio tvarkymo formomis. Ten yra įvairių ūkio šakų ir organų, socializacijos pamatais nustatytų. Be to, labai įdomi yra konstitucinė institucija — priverstina įvairių ūkio šakų savivaldybė. Tai nėra pilna socializacija. Įmonininkai paliekami, bet iš visų vienos šakos organų — Vokietijoje tas įvykdyta ypač dėl anglių pramonės, bet konstitucija numato, kad ir kiekvienoje ūkio šakoje tai gali būti — gali būti sudaryta tam tikra tos ūkio šakos savivaldybė. Tuo būdu, įmonininkai lieka, savininkai lieka, bet jie iš tikrųjų virsta tiktai tam tikros priverstinos kope-

racijos ar savivaldybės nariais. Visa pramonė yra tų organų reguliuojama: duodami nurodymai, nustatomos kainos, žodžiu, viskas yra pačios savivaldybės tvarkoma. Vadinas, ne kiekvienas įmonės savininkas daro, kaip užsimano, bet yra priverstina savivaldybė. Tai nėra nusavinimas, ar socializacija, nes savininkai nėra pašalinami, o tik sudaro sui generis koperaciją, būtent, įmonių koperaciją, kuri visas įmones valdo. Visos šitos organizacijos priešakyje stovi irgi Reicho Ūkio Taryba. Bent gali stovėti, konstitucija tokią funkciją jai paveda.

Šita institucija yra įdomi ypač tuo ir ypač tas nauja yra joje, kad čionai organizuotiems autonominiams socialiniams junginiams pavedama ne tik tam tikra galia tvarkyti reikalus ne tik tos srities, kuria valstybė, taip sakant, nesiinteresuoja ir pati ja nesirūpina. Mes žinome, kad yra tokių reikalų, kuriais valstybė nesiinteresuoja ir paveda juos rūpinti įvairioms autonominėms organizacijoms. Mes žinome taip pat, kad yra ne tik teritorinių autonomijų, bet ir socialinių, pav., nacionalinė autonomija, bažnytinė autonomija ir kitokių socialinių junginių autonomija. Vadinas, valstybė tam tikrais reikalas nesirūpina, nesiinteresuoja jais. Gal būt kartais tik dalį lėšų paveda šitiems reikalams, bet rūpinti juos palieka organizuotiems ir autonomiškiems socialiniams junginiams. Žinoma, po bendra valstybės priežiūra, kad nebūtų nusižengta valstybės įstatymams.

Jeigu šitie ūkio rūmai, ar ūkio tarybos, būtų tik tokios rūšies autonominės organizacijos, tai čia nieko naujo nebūtų. Bet dalykas tas, kad šitiems organizuotiems autonomiškiems socialiniams junginiams yra pavedama tam tikra valstybinės funkcijos dalis. Valstybė įsileidžia juos į savo funkciją, į savo galią, įveda juos į savo valdžios sistemą ir paveda jiems tam tikrą kompetenciją bendroje valstybės funkcijoje. Tuo būdu, šitie organizuoti socialiniai junginiai kaipo tam tikri valstybės organai atlieka tam tikrą valstybinės funkcijos dalį. Šitas dalykas šioje institucijoje yra naujas ir, tarp ko kita, todėl ji tenka turėti galvoje ir specialiniai atsižiūrėti į šitą instituciją.

Aš sakiau, kad ligi šiol ši institucija, kaip tam tikras pačioje konstitucijoje numatytas organas, yra tik penkiose valstybėse: Vokiečių Reicho konstitucijoje, Lenkijos, SHS, Lietuvos ir Airijos konstitucijose. Plačiausiai, kaip sakiau, ir konstrukcijos ir kompetencijos, arba funkcijos, atžvilgiais, ši institucija yra organizuota Vokietijoj.

Lenkijoj ji yra jau siauresnė. Čia šios institucijos konstrukcija ne taip išplėsta, kaip Vokietijoje. Vokietijos valstybė, kaip matoma, yra suskirstyta ūkio apygardomis. Kiekvienoje apygardoje yra visa eilė įvairių profesinių tarybų ir, be to, kiekvienoje apygardoje yra sudaroma Apygardos Centro Taryba. Vadinas, iš įvairių atskirų profesinių tarybų susidaro, taip sakant, federacinė apygardos taryba. Ten ypač išplėsta yra darbininkų tarybinė organizacija. Ji prasideda jau kiekvienoje įmonėje, apygardoje darbininkų taryba jau yra federacinis organas. Paskui šitas federacinis darbininkų organas,

Apygardos Darbininkų Taryba, jungiasi su kitomis įvairių profesijų pirminėmis tarybomis. Be to, čia ypač yra pabrėžtas laisvųjų profesijų organizavimasis, kuris irgi sudaro atskirus rūmus apygardoje, o taip pat ir vartotojai. Toliau šitų apygardų tarybų, kurios, kaip sakiau, yra federaciniais organais, federacinis organas virsta Reicho Ūkio Taryba, jau visam reichui, visai valstybei. Lenkijoje konstrukcija nėra tiek išplėsta. Ten šios rūšies organai vadinami ūkio rūmais (Kaip tik arčiau sovietų Rusijos, tai pavadinimas „taryba" pakeičiamas pavadinimu „rūmai", nes bijomasi žodžio „taryba". Tas pats ir Lietuvoj, SHS, Vokietijoj ir Airijoj vadinama tarybomis). Lenkijoj nėra ūkio apygardų, nėra atskirų apygardų ūkio rūmų — nei bendrų apygardos rūmų, nei atskirų profesijų. Ten iš karto tie rūmai atsiranda tik centre. Centre yra visa eilė atskirų rūmų, sudarytų profesijomis. Ten šie rūmai darbo ir darbininkų sąvokomis remiami, greta įvairių profesijų. Konstitucija ten numato šias profesijas: žemės ūkio, prekybos, pramonės, amatų, samdomojo darbo. Vadinas, greta darbininkų, ir kiekvienai šitai šakai, t. y. žemės ūkiui, prekybai, pramonei, amatams, samdomajam darbui, irgi gali būti sudaromi rūmai. Visų šitų atskirų rūmų federacinis centro organas yra *Vyresnieji Respublikos Ūkio Rūmai.*

Einant Lenkijos konstitucija, šitiems Vyresniesiems Respublikos Ūkio Rūmams sudaroma konstrukcija ir pavedama tokia kompetencija. Pirmiausia, mes čia nematom , kad darbininkų tarybos būtų išplėstos pradedant nuo kiekvienos įmonės. Toliau, nėra išplėsta laisvųjų profesijų specializacija. Tiesa, ten pasakyta: žemės ūkio, prekybos, pramonės, amatų samdomojo darbo „ir kiti rūmai". Taigi, „ir kiti", žinoma, galėtų būti ir laisvųjų profesijų rūmai, bet tas nėra numatoma kaipo būtenybė. Vadinas, jie gali būti, bet gali ir nebūti, tai jau įstatymų leidėjo dalykas. Nematome mes čia ir dar vieno veiksnio, kuris Vokietijoje yra įvestas į šią organizaciją, būtent, nematome vartotojų organizacijų tarybų. Čia vartotojai kaipo tokie visai neįtraukti į bendrą organizaciją viešajam ūkiui atstovauti ir tvarkyti. Ir federacija taip pat yra ne apygardų organizacijų, bet profesinių. Vokietijoje įvairios profesinės tarybos federaciją pirmiausia sudaro apygardoje, o centre jos sudaro jau antrinę federaciją, o Lenkijoje iš karto kiekviena profesija jau turi savo centrą ir paskui tie centrai sudaro federaciją.

Kompetencijos atžvilgiu čia skirtumas, palyginti su Vokietija, būtų mažesnis. Bet vis dėlto, atsižiūrint į plačiai leidžiamą Vokietijoje socializaciją ūkio srityje ir visų ūkio šakų priverstiną savivaldybę, Lenkijoje šitos institucijos kompetencija yra silpnesnė. Ten konstitucinis šitos institucijos bendradarbiavimas su vyriausybe nustatytas dviem atžvilgiais, būtent, viešojo ūkio tvarkymo — planavimo ir ekonominių įstatymų sumanymų srityje, kitaip sakant, leidžiama dalyvauti vyriausybės iniciatyvoje šioje srityje. Ten nėra skyrium pasakyta apie privalomą šitų rūmų atsiklausimą visais ekonominiais klausimais. Ten nera paminėta ekonominė ekspertyza, bet vis dėlto tas įeina į viešojo ūkio tvarkymo sąvoką, į bendradarbiavimą su vyriausybe vie-

šojo ūkio tvarkyme. Taigi, galima sakyti, kad čia tas apima ir šitų rūmų nuomonės atsiklausimą viešojo ūkio reikalais. Tačiau pati šito tvarkymo plotmė Lenkijoj yra kitokia. Čia nėra numatyta ūkio šakų socializacijos, nėra numatytą ir tos priverstinos savivaldybės atskiroms ūkio šakoms valdyti, kaip tas yra Vokietijoje. Vokietijoje, pav., tokia sritis, kaip anglių pramonė, yra ne atskirų įmoninkų skyrium tvarkoma, nėra tvarkoma kokio nors jų laisvai sudaryto tresto ar sindikato, bet yra tvarkoma jųjų savivaldybės, įstatymo keliu sudarytos ir priverstinos. Visa kontrolė, visas, taip sakant, šito darbo vedimas koncentruojasi šitoje organizacijoje. Lenkijoje tokių viešojo ūkio šakų tvarkymo formų nėra. Tuo pačiu ir bendradarbiavimas su vyriausybe viešojo ūkio tvarkyme nėra tiek platus, ne tiek toli siekia, kaip Vokietijoje.

Toliau eina SHS konstitucija. Ten šita institucija vadinasi ūkio taryba. Konstitucija ten visai nenumato pagrindinių to profesinio organizavimosi organų, o kalba tik apie centro organą. Kaip tas organas turi būti sudaromas, konstitucija to nenustato. Vokietijoj ir Lenkijoj konstitucijoje numatyti ne tik vyriausieji organai, vadinas, ne tik Vyresnieji Respublikos Ūkio Rūmai Lenkijoj ir ne tik Reicho Ūkio Taryba Vokietijoje, bet ir tie pirminiai organai, iš kurių susidaro vyriausieji organai, irgi įeina į konstituciją. SHS konstitucija tokios schemos nenustato. Ji kalba tik apie centro organą — Ūkio Tarybą, kurios sudarymo būdą ir kompetencijos nustatymą paveda įstatymų leidėjui. Ji sako tik, kad ūkio taryba steigiama socialiniams ir ekonominiams įstatymams rengti arba ruošti. Taigi, čia irgi yra iniciatyvos suteikimas šioje srityje. Bent yra galimumo manyti, kad pavedimas ruošti socialinius ir ekonominius įstatymus suteikia šioje srityje įstatymų iniciatyvos galios.

Lietuvoje yra Ūkio rūmai. Čia jų kompetencija ir konstrukcija, ypač konstrukcija, kompetencija gal kiek siauresnė, yra panaši į Lenkijos konstrukciją. Apskritai, visas skyrius apie ūkio rūmus Lietuvoje yra beveik pasiskolintas iš Lenkijos konstitucijos, tik šiek tiek mažiau, šiek tiek siauriau tas yra įvesta. Lietuvoje irgi numatoma atskirų ūkio sričių savivaldybė, atskiri rūmai. Būtent, yra numatomi žemės ūkio, prekybos ir pramonės ir darbo rūmai. Federacinio centro organo visai nėra. Be to, ir šitų rūmų specializacija yra mažesnė, kaip Lenkijoj. Lenkijoj yra skyrium prekybos, skyrium pramonės, žemės ūkio, amatų ir samdomojo darbo rūmai. Tas skirtumas aiškinamas apskritai ekonominio išsivystymo skirtingumu. Lietuvoje yra mažesnis ekonominis išsivystymas, todėl ir profesinė diferenciacija atskiromis ūkio šakomis silpniau yra išplėsta kaip Lenkijoje. Lietuvoje pramonė labai silpna, tai gal ir nebūtų reikalo skyrium steigti pramonės ir skyrium prekybos rūmus. Paskui, nėra ir tiek ryškaus fabrikų proletariato, nes pramonė silpna. Todėl Lietuvoje samdomas darbas arčiau amatų stovi. Be to, Lietuvoje nėra taip pat griežtos, kategoriškos diferenciacijos tarp smulkaus savininko darbo ir samdo-

mojo darbo veiksnio. Todėl darbo rūmai apima čia ir amatus ir samdomąjį darbą, nors tų darbo rūmų ligi šiol dar nėra. Tačiau 22 metų konstitucija vis dėlto juos numato.

Kompetencijos atžvilgiu visi šitie rūmai yra atskiri ,nes Lietuvoje šitie organai jokio federacinio centro organo nesudaro. Jų kompetencija Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, nustatyta pasakant, kad jų bendradarbiavimą su valstybės valdžia, *normuojant* ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas. Šitoje tezėje irgi glūdi galimumas dalyvauti įstatymų iniciatyvoje, nes į normavimo sąvoką įeina kaip tik ir įstatymų leidimo sąvoka. Bent galima manyti, kad pasakymas „normuojant ūkio gyvenimą" apima ir dalyvavimą vyriausybės iniciatyvoje. Lietuvoje mes dar Klaipėdoje irgi randame panašios rūšies instituciją, kuri ten vadinama Ekonomine Taryba ir veikia kaipo sui generis konstitucinė institucija, nes ji yra numatyta Klaipėdos statute. Ten gana plačiai ir ryškiai yra pareikštą šios tarybos kompetencija. Būtent, prieš galutinį balsavimą seimelyje yra nustatytas privalomas atsiklausimas ekonominės tarybos nuomonės dėl visų finansinių ir ekonominių įstatymų. Vadinas, prieš galutinį sprendimą būtinai reikia atsiklausti šitos Ekonominės Tarybos nuomonės. Vadinas, čia irgi yra kaipo privalomas ekonominis ekspertyzos organas finansinių ir ekonominių įstatymų leidimo atžvilgiu.

Pagaliau, paskutinė konstitucija, kurioje šita institucija randasi, yra Airijos konstitucija. Ten šita institucija vadinama ūkio tarybomis. Ten, kaip ir Lietuvoje, nėra centro organo, yra tik atskiros profesinės tarybos. Be to, Airijos konstitucijoje šita institucija neturi tokio kategoriškumo, kaip kitose konstitucijose, nes ten konstitucija tik *leidžia* steigti tokias tarybas, bet jų steigimą ar nesteigimą paveda įstatymų leidėjui. Bet jeigu jau tokios tarybos bus įsteigtos įstatymų leidžiamuoju keliu, tai tada Airijos konstitucija iš anksto joms jau nustato kompetenciją. Airijos konstitucijoje šios institucijos atžvilgiu ypatinga yra tas, kad Airijos konstitucija leidžia šitoms taryboms nurodyti dollrean (žemesnieji Airijos parlamento rūmai) kandidatus į ministerius; bet ne į visus ministerius, o tik į tuos, kurie neįeina į ministerių kabinetą, nes Airijoj yra ministeriai, kurie dalyvauja ministerių kabinete, ir ministeriai, kurie nėra ministerių kabineto nariais. Taigi, šitos tarybos Airijoje gali rekomenduoti ministerius, neįeinančius į ministerių kabinetą. Be to, Airijos konstitucija leidžia, kad tie ministeriai būtų tų tarybų nariai. Šiaip Airijos konstitucija reikalauja, kad ministeriai būtų doreino nariais, bet ministeriai, neįmantieji į kabinetą, gali būti ir ūkio tarybų nariai. Kai dėl ūkio tarybų kompetencijos Airijoj, tai galima spręsti apie tai iš vietos, kurią užima straipsniai, liečiantieji ūkio tarybų organizaciją. Būtent, šitie straipsniai yra tarp straipsnių apie įstatymų leidimą. Tai iš to tenka daryti išvadą, kad ta institucija turi būt sunaudota kaipo ekspertyza leidžiant įstatymus ekonominėje srityje.

Aš jau paminėjau, kodėl mums reikia kreipti dėmesio į šią

tą instituciją. Aš jau pirma nurodžiau, kokiu atžvilgiu ji yra svarbi ir kokiu atžvilgiu sudaro naują konstitucinėje teisėje valdžios konstrukcijos srityje. Be to, reikia paminėti dar ir tas, kad šita institucija penkiose konstitucijose, o ypač keturiose, nes Airijos konstitucija leidžia ją steigti ar nesteigti, yra konstitucinė. Vadinas, ne taip, kad gali būti ir gali nebūti, bet įtraukta į konstituciją ir jos panaikinimas gali būti atliktas tik konstitucijos pakeitimo tvarka. Ši institucija ne visur, net ir ten, kur ji yra įtraukta į konstituciją, dar yra įkūnyta. Kartais ji tyčia ne tik neplečiama, bet ir visai neorganizuojama. Tas yra dėl tam tikro šitos institucijos giminingumo su sovnarchozu; dėl tam tikros įtakos, kurią sovnarchozas darė į šitos institucijos atsiradimą Europos kontinento konstitucijose, kai kuriems veiksniams ji yra įtartina. Dėl šios priežasties ši institucija nėra pilnai išplėsta net ir tose valstybėse, kurių konstitucijose yra paminėta. Sakiau taip pat, kad su šita institucija net ir moksle jungiasi sumanymai sunaudoti šituos profesinius organus antrųjų parlamento rūmų konstrukcijai. Tokioje formoje ši institucija ligi šiol nėra įkūnyta.

Dabar tenka žiūrėti sovietinis režimas. Bet kol pradėsime patį šitą režimą žiūrėti, mum teks padaryti kelias pastabas apskritai apie tai, ko siekia toji partija, kuri šitą režimą nustatė ir kuri, reikia pasakyti, tą sovietinio režimo valstybę įkūrė. Kaip nacionalinėse valstybėse nacionalinis veiksnys valstybę steigia ir tvarko, taip sovietinio režimo valstybė yra tam tikros partijos įkurta ir tvarkoma. Todėl mums reikės atsižiūrėti į tai, kokie yra šitos partijos siekimai, ko ji nori pasiekti ar ką ji buvo užsimojusi pasiekti įkurdama sovietinio režimo valstybę. Mes pamatysime, kad ji buvo užsimojusi šios valstybės įkūrimu panaikinti pačią *valstybę*. Jos įkurtoji valstybė turėjo būti paskutinė valstybė, kuri turėjo visiškai išnaikinti patį pagrindą, patį titulą valstybės kaipo tokios. Taigi, iš vienos pusės, pastaraisiais laikais, 19-me, ypač 20 amžiuje, mes matom valstybės konsolidacijos fenomeną. Mes matom, kad valstybinė socialinio bendravimo forma ne tik nerodo tendencijos išnykti, bet kaip tik stiprėja, kaip tik yra žymės jos konsolidavimo, jos didesnio pastovumo. Nacionalinis veiksnys, kuris ypač ryškus 19 ir 20 amž., veikia kaip tik valstybės konsolidacijos, valstybės stiprinimo kryptimi. Tiesa, visa eilė valstybių šiuo veiksniu buvo suardyta, bet jų vieton išaugo naujos valstybės, kurios yra tam tikrų nacionalinių gaivalų ypač branginamos, palaikomos ir stiprinamos. Antra vertus, be šito, mes matom ypatingą konsolidaciją, ypatingą stiprinimą valstybinio socialinio bendravimo metodo tokioje srovėje, kaip fašizmas, kuris tą valstybinį momentą socialiniame bendravime ypatingai stiprina. Greta šito proceso mes matome nuolat pasikartojančias ir augančias pastangas sudaryti tuo pačiu valstybiniu metodu, ir tarpvalstybinę pastovią organizaciją. Tarpvalstybinis bendravimas ligi šiol vyko ir tebevyksta anarchiniu metodu, bet nuolat auga pastangos šitą tarpvalstybinį bendravimą suorga-

nizuoti ir sutvarkyti valstybiniu metodu. Šitos pastangos ligi šiol reiškiasi dviem būdais. Vienas būdas yra imperialistinis metodas, kitas — federacinis metodas. Vienas, vadinas, stengiasi pavesti atskiras valstybes šitame tarpvalstybiniame bendravime kuriam nors vyresniam veiksniui ar kurios nors vienos valstybės hegemonijai, kuri virstų imperiumu. Tai yra tokia forma, kuri buvo senovės Romoje realizuota. Ten buvo palaikomi pasaulinėje valstybėje, taip sakant, quasi valstybiniai padarai, bet visiems buvo viena, priverstinu imperiumu paremta hegemonija. Būtent, tai buvo taip vadinama Pax Romana. Panaši į Pax Romana tarpvalstybinė imperialistinė konstrukcija mūsų laikais yra taip vadinama Pax Britanica Anglijos dominjonų imperijoje. Ten irgi nėra federacijos, ten visa eilė valstybių sujungta Anglijos hegemonijoje. Tai yra imperalistinė tarpvalstybinė konstrukcija. Ji neapima visų valstybių, bet visa eilė valstybių yra įtraukta į šitą organizaciją, kurios priešakyje stovi viena valstybė. Kitas metodas yra federacijos metodas. Ligi šiol stambesniame maštabe jis nėra įkūnytas. Yra federacijos, bet tai tik tokių smulkių valstybėlių, kaip Šveicarijos kantonai, kaip USA štatai, bet platesniu mastu tarpvalstybinis bendravimas sutvarkyti federacijos metodu ligi šiol nepavyko. Mūsų laikais didžiausias, grandiozinis, taip sakant, bandymas šiuo atžvilgiu yra padarytas kaip tik sovietinėse valstybėse. SSSR daro tokį grandiozinį bandymą paremti kelių valstybių tarpusavį bendravimą federacijos dėsniais ir turi kaip tik mintį praplėsti šitą SSSR federaciją į visuotinę federaciją, apimančią visas valstybes, virtusias sovietinėmis valstybėmis. Vadinas, siekia praplėsti tą federaciją ir į tas valstybes, kurios ligi šiol yra nepriklausomos. Pavyks ar nepavyks šitos federacijos dėsniai iš SSSR praplėsti į kitas valstybes priklauso nuo to, ar sovietinis režimas kitose valstybėse bus priimtas kaipo elementas tam tikro platesnio socialinio bendravimo pertvarkymo sumanymo. Bet jau ir pačioje SSSR šitas federacinis bandymas iš tikrųjų nepavyko. Aš vieną kartą buvau kiek palietęs šitą klausimą, nurodžiau, būtent, kodėl SSSR federacija yra iškreipta. Būtent, ten visų sufederuotų valstybių organų bet kurie aktai gali būti *panaikinti vieno centro organo*. Be to, ten sufederuotos valstybės dalyvauja ne vyriausiame šitos iškreiptos federacijos organe, o tik priklausomame.

Be šitų bandymų sudaryti tarpvalstybinę organizaciją, ar tai imperialistiniu ar federaciniu metodu, pastaraisiais laikais, jau po didžiojo karo, mes matom dar vieną bandymą, būtent, t. y. tautų sąjungą. Čia yra bandymas sutvarkyti tarpvalstybinį bendravimą ne imperialistiniu ir ne federaciniu dėsniais, bet konfederacijos dėsniu, kitaip sakant, sutartimi tarp valstybių. Bet ir šita mintis ten yra iškreipta. Iš dalies tas yra nukreipta į taip vadinamos entantos, arba kelių stipresniųjų valstybių, imperializmą. Šita organizacija yra paremta quasi imperialistine konstrukcija. Tas yra ne tik dėl to fakto, kad tos valstybės yra stipresnės, bet ir pačioje konstitucinėje, taip sakant,

tautų sąjungos konstrukcijoje tas reiškiasi. Būtent, dalyvauti tautų sąjungos taryboje turi privilegijos tik kelios valstybės, kurios laimėjo pasaulinį karą. Šitos valstybės nuolat yra tautų sąjungos taryboje, o kitos valstybės tik rinkimais ten gali patekti. Šita privilegija stiprosios valstybės naudojasi todėl, kad būtų apdrausta, taip sakant, jų hegemonija šitoje organizacijoje. Taigi čia iškeltas konfederacijos dėsnis, bet iš tikrųjų jis nėra išlaikytas. Tačiau čia mums svarbu nurodyti į tai, kad, iš vienos pusės, eina konsolidacija valstybės kaipo tokios, vadinas, kaipo priverstinio suvereninio teritorinio junginio, kuris tvarko visą socialinį bendravimą tam tikros teritorijos ribose, ir, be to, nuolat auga tendencija ir tarpvalstybinį bendravimą irgi valstybiniu metodu sutvarkyti. Bet iš kitos pusės, greta šitos valstybės stiprinimo tendencijos, kyla ir teritorinės *anarchijos* idėja. Abi šitos tendencijos eina lygiagrečiai. Teritorinė anarchija visiškai nereiškia kažin kokio chaoso, kažin kokio bet kurios organizacijos sunaikinimo ar visiško grįžimo į taip vadinamą gamtos padėtį, apie kurią kalbėjo 18 amž. filosofai. Tiesa, yra ir tokių anarchijos srovių, kurios iš tikrųjų svajoja apie tokią absoliutinę kiekvieno žmogaus laisvę ir apie absoliutinį jo suverenumą. Bet ne šitos srovės mums rūpi, ne apie šitų srovių idėją tenka kalbėti, nė su jomis rišasi ta idėja, kuri yra padėta sovietinių valstybių pagrindan. Teritorinė anarchija tai yra teritorinės valdžios atmetimas, tai yra panaikinimas suvereninio, viešpataujančio junginio — valstybės, ir pakeitimas kitokiu pagrindiniu junginiu, kuris remtųs laisvo socialinio organizavimosi dėsniu. Tuo pačiu, žinoma, būtų ir socialinio organizavimosi metodo pakeitimas, būtent, būtų pakeitimas imperiumo metodo laisvo būrimosi ir susibūrusių tarpusavio kompromiso metodu. Kitaip sakant, vietoj imperiumo prado būtų nustatytas sutarties pradas. Tuo būdu, negatyvinė teritorinės anarchijos pusė yra valstybės, arba, kitaip sakant, teritorinės valdžios panaikinimas. O pozityvinė jos pusė reiškiasi tuo, kuo manoma pakeisti valstybę, vadinas, naujuoju dėsniu, kuris manoma įvesti vietoj valdžios dėsnio, nauju, taip sakant, socialinio bendravimo, arba visuomenės, status. Čia yra siūlomi du metodai arba du, taip sakant, status, kurių vienas viena siūlo valstybei pakeisti, kitas — kita. Būtent, vienas vietoj suvereninės teritorinės valstybės siūlo *suvereninę komuną*, o kitas — *suvereninį sindikatą*. Tam atatinka ir dvi teritorinės anarchijos srovės, būtent, taip vadinamas *revolsindikalizmas* ir *komunizmas*.

Revoliucinis sindikalizmas vieton suvereninės valstybės arba, kitaip sakant, vieton priverstino teritorinio socialinio junginio, paremto socialinių grupių ar socialinių veiksnių nelygybe, o anarchinės srovės mano, kad socialinių grupių nelygybė reiškiasi tik t. v. socialinių klasių nelygybe: tai vietoj to priverstinio teritorinio junginio, paremto socialinių veiksnių nelygybe ir valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymu, siūlo ir numato laisvą suvereninį sindikatą. Sindikato vardu čia suprantamas profesinio žmonių būrimosi, organizuotas, save valdantis vienetas ir manoma, kad tai esąs būsimasis politinis vienetas, kuris

nesąs reikalingas teritorinės valdžios. Sindikatai, šia teorija, turį visų kvalifikacijų patys žmonių gerovę aprūpinti. Sindikalizmas ypač išsiplėtęs Prancūzijoje, iš dalies ir Italijoje. Ten sindikatų vardu yra steigiamos profesinės organizacijos. Tie sindikatai, arba profesiniai junginiai, tvarkysią atskiras ūkio ir gamybos šakas. Žinoma, numatoma yra, kad reikalingi kokie nors organai santykiams tarp šitų sindikatų tvarkyti. Būtent, numatoma, kad greta susiskirstymo sindikatais, kurie sudarys pagrindinius laisvės vienetus, suvereniškai tvarkančiuosius savo veikimo srityje, bus sudaryta tarpsindikalinė, quasi federacinė centrinė valstybė, bet be imperiumo. Vadinas, ne centro valdžia, ne centro vyriausybė, o tik informacijos, registracijos, ūkio planavimo biurokratiškos techniškos įstaigos. Be šitų biurokratiškų techniškų įstaigų turėtų būti dar tarpsindikaliniai kongresai, kaipo tarpusavio sindikatų bendravimo organai, nes kiekvienas sindikatas, žinoma, negali veikti be pasitarimo su kitais sindikatais. Šitie tarpsindikaliniai kongresai būtų panašūs į tarpvalstybinius kongresus ar konferencijas, bet ne į federacinius parlamentus. Šitie kongresai susidėtų iš sindikatų atstovų, veikiančių imperatyviniu mandatu. Patys tie kongresai jokio imperiumo neturėtų. Tie tarpsindikaliniai kongresai nedarytų jokių privalomų nutarimų, kurie būtų privalomi sindikatams, dalyvaujantiems kongresinėje organizacijoje, neleistų jokių įstatymų, bet tik svarstytų dalykus bendrus įvairiems sindikatams ir to svarstymo išdavas protokoluotų, taip, kaip tas yra daroma tarpvalstybinėse konferencijose ar kongresuose. Tokie protokolai nesudaro jokių įstatymų, jokių privalomų normų ir yra reikalingi, pirmiausia, kiekvieno atstovo sutikimo. Sakysim, jei kurioje tarpvalstybinėje konferencijoje bus 30 atstovų, iš kurių 20 sutiks su kuriuo nors nutarimu, o 10 nesutiks, tai tada dvidešimties nutarimas nebus privalomas tai dešimčiai, nes jie ten dalyvavo kaipo suvereniniai vienetai. Vadinas, tų kongresų protokolai būtų sudaromi tik, taip sakant, ad referendum, atsiklausti nuomonės kurio nors sindikato. Jeigu priims, tai tada savo nusistatymu padarys tuos nutarimus sau privalomais, o jei nepriims, tai nėra privalomi. Mes pamatysime, kad tarp sindikalizmo ir komunizmo svarbiausias skirtumas yra tik tas, — ar sindikatas, ar komuna sudaro tą pagrindinį laisvą vienetą, o tarpusavis šitų vienetų bendravimas yra vienodai ir vienų ir kitų suprantamas. Kaip pamatysim, kaip tik šita mintimi buvo padiktuota visa sovietinio režimo konstrukcija. Mes pamatysim, kad planas ir toliau toks pasiliko, bet turinys į tą planą įvestas visai kitoks. Sovietinė valstybė ir visa jos konstrukcija turėjo būti dėl proletarų, o ne dėl buržuazijos ar jos liekanų. Dėl buržuazijos šitos valstybės valdžia turėjo būti diktatoriška ir kuo griežčiausia. Vadinas, dėl vienų šita valstybė turėjo būti laisvos, laimingos būsimos visuomenės sudarymu, o dėl kitų — galutinio nusmaugimo organizacija. Kaip pamatysim, planas paimtas iš

anarchijos, bet turinys įdėtas visai kitoks. Valstybinis ir anarchinis pradai labai sunku palaikyti greta vienas kito, kad jie neprarytų vienas kito. Ir mes pamatysim, kad čia valstybinis pradas kaip tik prarijo anarchinį pradą.

Aš nurodžiau, kad mūsų laikais yra žymi tendencija vietos valstybę konsoliduoti, o taip pat nuolat auga pastangos išplėsti šitą valstybinį socialinio bendravimo metodą ir į tą socialinio bendravimo sritį, kuri išeina iš vietos teritorinio bendravimo ribų, būtent, ir tarpvalstybinį bendravimą, kuris ligi šiol vyksta anarchijos metodu, norima sutvarkyti irgi valstybinio socialinio bendravimo dėsniu ar tai imperialistinėje ar federacijos formoje. Tuo būdu, visą žmonijos socialinį bendravimą norima sutvarkyti valstybiniu metodu. Bet greta šitų tendencijų, kurios kaip tik stiprina valstybinį dėsnį, mes matome taip pat augančią tendenciją pakeisti šitą valstybinį metodą *anarchiniu* metodu. Šita antroji tendencija irgi labai žymiai reiškiasi mūsų laikais ir, be abejo, taip pat auga. Nurodžiau ypač į dvi žymias mūsų laikais tų anarchistinių tendencijų sroves. Viena jų vadinama revoliuciniu sindikalizmu, kita — komunizmu. Žymiausias skirtumas jų tarpe reiškiasi tuo, kas vienų ir kitų manoma padėti to anarchistinio socialinio bendravimo pamatan vieton panaikintos valstybės. Vadinas, ir viena ir kita srovė priklauso anarchistinės srovės idėjai, ir viena ir kita mano pakeisti socialinio bendravimosi tvarkymą imperiumu socialinių junginių laisvomis sutartimis. Tas šitoms srovėms yra bendra. Skirtumas tarp šitų srovių yra tuo atžvilgiu, kas bus tie esminiai, pagrindiniai vienetai, kurie turės būti tų laisvųjų sutarčių subjektais. Be to, mes pamatysim, tas mūsų kursui bus svarbiausia, dar ir kitą skirtumą šitų srovių tarpe, būtent, skirtumą tų metodų ir kelių, kuriais vieni ir kiti mano pasiekti šitą anarchinį bendravimąsi.

Revoliucinis sindikalizmas būsimojo socialinio bendravimo pagrindan deda organizuotus profesinius socialinius vienetus, kurie apimtų visus žmones, priklausančius vienai profesinei sričiai ir mano, kad kiekvienas toks organizuotas profesinis junginys turėtų būti pagrindiniu vienetu platesniame socialiniame bendravime. Vadinas, jis turėtų įeiti į santykius su kitais tokiais pat organizuotais profesiniais vienetais, o visų tų vienetų kompromisiniai susitarimai tvarkytų visą socialinį bendravimą. Šitos koncepcijos šalininkai supranta, kad toks vienetas pats, be santykiavimo su kitais tokiais pat vienetais, negali visus žmonių reikalus aprūpinti. Kiekvienas toks vienetas gali tvarkyti savo gamybą ir savo narių vartojimą (konsumpciją), bet žmonės, kurie priklausys tam vienetui, bus reikalingi ir kitokių produktų. Be to, šis vienetas taip pat gamins ir kitiems. Taigi, turi būti kokie nors santykiai šitų vienetų tarpe, turi būti kokia nors tarpsindikalinė organizacija ir tarpsindikaliniai organai. Ir čia numatomas informacijos, registracijos ir ūkio planavimo techniškas, biurokratiškas centro organas tarpsindikalinis, kuris neveiktų jokiu imperiumu, o tik dirbtų tą techninį darbą, kuris jam būtų pavestas. Be to, turi būti ir tam tikra tarpsindikalinė organizacija, kuri tvarkytų, kuri laikytų savo rankose tuos

techniškojo darbo centro organus, kuri nustatinėtų bendrus dėsnius ir, taip sakant, tikrintų tų organų darbą, duotų jiems direktyvų, instrukcijų, kaip ir kas turi būti daroma; pagaliau, jai priklausytų keisti, atmesti, pataisas įnešti į tų organų sudarytą planą. Tam yra numatomi tarpsindikaliniai kongresai, tų organizuotų suvereninių pagrindinių profesinių vienetų atstovų, veikiančių imperatyviniu mandatu, suvažiavimai, kurie irgi neturėtų jokio imperiumo; juose tik vyktų kompromisai tarp įvairių šitų sindikatų. Žinoma, šitas revoliucinis sindikalizmas, kaipo sąlyga tokio socialinio bendravimo įvykdymo, numato socialinių klasių susiskirstymo panaikinimą, nes šita būsimoji tarpsindikalinė socialinio bendravimo tvarka yra reikalinga tarpprofesinio solidarumo. Be to, numato taip pat ir kitą dalyką, kuris rišasi su socialinų klasių panaikinimu; būtent, numato dabar esamojo privatinių interesų ūkio, remiamo privatiniais interesais, privatine iniciatyva, privatiniu pelnu, pakeitimą viešuoju ūkiu. Todėl tas revoliucinis sindikalizmas ir gali remtis tik sindikatais, vadinas, profesinėmis organizacijomis, profesniais, arba darbo, vienetais. Kitaip sakant, darbininkų sindikatais. Ir šiandien jis ir remiasi darbininkų sindikatais. Jis nesiremia profesinėmis darbdavių organizacijomis, nesiremia todėl, kad revoliucinis sindikalizmas numato taip pat, kad darbininkų sindikatai turėtų virsti gaminimo įrankių lyg ir savininkais; jie būtų socializuoti, kiekvienas sindikatas naudotųsi gaminimo įrankiais ir visi sindikato nariai būtų solidarūs ir būtų tos profesijos darbininkais. Antroji, komunistinė srovė šituo atžvilgiu skiriasi nuo sindikalizmo tik tuo, kad vietoj suvereninių sindikatų būsimojo anarchinio socialinio bendravimo pagrindan ji deda suvereninę vietos *komuną*, arba vietos bendruomenę (Lietuvių kalboje tam nėra tinkamo žodžio. Gal „bendruomenė" tiktų. Vokiškai tai Gemeinde, lenkiškai — gmina). Šita bendruomenė suprantama kaipo atskiras teritorinis apsigyvenimo vietos vienetas. Jis gali būti mažesnis, gali būti didesnis; gali būti mieste, gali būti kaime arba kokioje nors vienkiemių grupėje, bet tik artimų vienkiemių, kad tai būtų vienas apsigyvenimo vietos vienetas. Vis dėlto tokia bendruomenių, arba komunų, sąvoka nebūtinai paneigia valstybę, nes galima manyti, kad tai vis dėlto bus valstybė, tik vietoj vienos didesnės valstybės bus tiek valstybių, kiek bus tų komunų. Tačiau, šios koncepcijos supratimu, tai vis dėlto nebūsianti valstybė, nes valstybė remiantis valdančiųjų ir valdomųjų diferenciacija, kuri savo rėžtu esanti paremta klasiniu susiskirstymu. Visų šitų srovių pagrindan yra padėta socializmo idėja, socializmo sąvokos ir pažiūros į visuomenę ir socialinį bendravimą, kuris yra aiškinamas socialinių klasių susiskirstymu, todėl šitose srovėse yra tendencijos per daug siaurinti socialinio susiskirstymo sąvoką, paliekant ją tik klasinio susiskirstymo ribose. Čia sakoma, kad nors demokratinėse valstybėse tas pridengiama įvairiomis fikcijomis, neva tautos ir t. t. fikcijomis, bet iš tikrųjų valstybės pagrinde visuomet esąs valdančiųjų ir valdomųjų susiskirstymas ir interesų prieštaravimas įvairių gru-

pių tarpe. Būsimoji visuomenė susidėsianti iš tų komunalinių vienetų. Kitaip sakant, tai būsiąs tarpkomunalinės ar sukomunizuotos visuomenės laimingas valdymasis, kuriame nebebūsią to, kad žmogus valdytų žmogų išnaudojimo tikslu. Bendruomenė būsiąs savivaldantis vietos gyventojų vienetas turtui valdyti, viešam ūkiui tvarkyti ir vesti. Taigi, tai būsiąs vietos žmonių suvereninis, laisvas tvarkymąsis, nepriklausantis jokios išorinės aukštesnės galios, jokių įsakymų iš šalies, be jokio, tiek vidujinio, tiek išorinio, imperiumo. Tuo būdu, čia revuliucinis sindikalizmas ir komunizmas šiuo atžvilgiu skiriasi tik tuo vienetu, kuris dedamas pagrindan, bet šis skirtumas nėra esminis. Dalykas tas, kad ir sindikalizmas greta tų suvereninų sindikatų, kurie išeina iš ribų bendruomenių, kurie neturi vietos pobūdžio, neneigia ir tokių komunų, turinčių grynai vietos pobūdžio. Šitame tarpsindikaliniame bendravime galėtų ir tokios vietos komunos veikti, tik jau pagrindan dedamas toks vienetas, kuris sutvarkytų savo santykius su kitais tokiais vienetais jau sindikatų pagrindais. Bet, sakau, greta to žmonės gali jungtis ir apsigyvenimo ribose. Antra vertus, komunistinės srovės šalininkai irgi numato, kad greta suvereninių komunų gali susidaryti ir sindikalinės arba profesinės organizacijos, išeinančios iš vietos komunos ribų. Bet vis dėlto pagrindan čia dedama komuna, o ne sindikatas. Ir viena ir kita srovė numato socialinių klasių panaikinimą ir privatinių interesų ūkio pakeitimą viešuoju ūkiu. Bet mums yra įdomus kitas skirtumas tarp dviejų žymiausių anarchinių srovių, būtent, skirtumas tų kelių, kuriais vieni ir kiti mano pasiekti šitą anarchinį bendravimą. Šitas skirtumas reiškiasi ne būtinai taip, kad visi sindikalistai būtinai laikytųsi vieno kelio, o visi komunistai — kito. Ne, bet vis dėlto daugumoje sindikalistų vienas kelias priimtas, todėl jis yra charakteringas sindikalinei srovei, o kitas kelias yra charakteringas komunistinei srovei. Būtent, revoliuciniam sindikalizmui charakteringas yra neigimas politinės kovos, neigimas kovos dėl valdžios pasiekimo valstybėje. Sindikalizmo šalininkai, bent jų dauguma, remiasi organizuotų darbininkų sindikatais, kova prieš buržuaziją, vadinas, prieš tas klases, kurios palaiko privatinių interesų ūkį ir kurios remiasi gaminimo įrankių pasisavinimu. Politinės kovos metodus sindikalistai neigia. Neigia taip vadinamąją proletariato diktatūrą. Kitaip sakant, sindikalistai neigia darbininkų valdžios pasiekimą, kad valdžios metodu panaikintų socialines klases ir pačią valstybę; žodžiu, jie neigia politinės kovos metodus ir proletariato diktatūrą, kaipo tos kovos finalą. Vietoj to jie kelia *visuotinio streiko* idėją, arba metodą. Jie randa, kad socialinio bendravimo persilaužymas, kuris turi palaidoti valstybę ir įkurti naują, anarchinį socialinį bendravimą, turi įvykti visuotinės katastrofos būdu. Darbininkai turi organizuotis per savo organizacijas, turi nuolat kelti savyje kovos energiją, turi auginti ekonominio karo pajėgas ir norą, troškimą kovot, turi rengtis prie tos galutinės kovos, kuri turi įvykti visuotiniu visų darbininkų streiku. Tuo visuotiniu streiku būtų, taip sakant, sunaikintas visas viešasis ūkis ir tada darbininkai turi siekti ne valdžios, su kuria nežinotų kas

daryti, bet turi tapti faktiškais to ūkio šeimininkais. Visuotiniu streiku būtų padarytas negalimas privatinis ūkis ir tada darbininkai savaime taptų vieninteliais šeimininkais, nuo jų priklausytų atgaivinti, bet jau jų metodais, gamybą, ūkį ir visą socialinį bendravimą. Tuo būdu, jie taptų viso ūkio ponais, visa žmonija būtų pavesta jų malonei. Tada, jeigu darbininkai būtų organizuoti ir stiprūs, galėtų pradėti tvarkyti naujais metodais, galėtų tapti viso ūkio šeimininkais. Taigi matome, kad šita srovė yra anarchinė ne tik savo idealu, ne tik savo tikslu, kurį mano pasiekti, bet ir savo metodu, ir savo keliu, kuriuo mano eiti. Ji nevertina jokių politinės, jokių teisinės kovos metodų. Vadinas, nori kovoti ne įstatymais, ne kitomis panašiomis priemonėmis, bet tiesiog masiniu viso organizuoto proletariato betarpišku paėmimu į savo rankas visų ūkio gamybos priemonių. Tikslą pasiekus ši srovė irgi mano tvarkytis ne įstatymais, ne įsakymais ar kuo kitu, bet taip pat kompromisais tarp sindikatų.

Antra srovė, kurios idealogijos daugiausia laikosi komunalinės srovės šalininkai ir kuri kaip tik buvo sumanyta įvykdyti sovietiniu režimu, numato kelią į šitą būsimą anarchiją, turinčią pakeisti valstybę, per proletariato diktatūrą. Vadinas, numato kaip tik politinės kovos metodą. Numato, kad kaip tik darbininkai, proletariatas, darbininkų klasė turi sudaryti tą anarchinį socialinį bendravimą, nes ypač ji, šita klasė, yra suinteresuota tuo naujos tvarkos įkūrimu. Kiti, žinoma, negali to norėti, nes iš jų norima atimti, o proletariatui atiduoti. Todėl komunistinės srovės šalininkai ir randa, kad darbininkų klasė buržuazinėje valstybėje kaip tik turi kovoti dėl valdžios pasiekimo, dėl valstybės valdžios paėmimo į savo rankas. Bet proletariatas privaląs imti šitą valdžią į savo rankas ne tam, kad palaikytų tą valstybę, o kaip tik tam, kad valdžios metodu šitą valstybę sunaikintų. O valstybės sunaikinimas būsiąs galimas tada, kada išnyksiančios socialinės klasės. Valstybė visuomet remiantis valdančiųjų ir valdomųjų susiskirstymu ir viešpatavimu vienos klasės ant kitos, taigi apskritai valstybė esanti galima tol, kol yra klasinis susiskirstymas. Darbininkai, pasiekę valdžios, turi tą valdžią panaudoti tam, kad galutinai panaikintų tą buržuaziją. Iš vienos pusės, atimtų iš buržuazijos rankų ūkio gamybos įrankius ir priemones, iš kitos pusės viešpatautų tol, kol išnyktų visa klasinė psichologija tos buržuazijos tarpe. Be to, čia numatoma, kad valstybė, kurioje proletariatas pasiekė savo diktatūros, turinti būti pusiau valstybė, jau ne tikra valstybė. Proletariatas, iš vienos pusės turįs jau pradėti tvarkyti tą socialinį bendravimą, paremtą anarchine konstrukcija ir darbo žmonėmis. O kol proletariato diktatūra tęsiasi, tai ji nesanti darbo žmonėms; ji esanti tik dėl buržuazijos, o dėl proletariato, dėl darbo žmonių šita diktatūros valstybė jau turinti būti pradžia būsimos anarchinės visuomenės organizavimo. Vadinas, čia jau turįs vykti laisvas tų bendruomenių, arba komunų ir tarpkomunalinių veiksnių bendravimas. Tuo būdu, šitoje valstybėje turįs būti toks dvilypumas. Iš vienos pusės, turi būti griežčiausio smurto valdžia buržuazijai, iš kitos pusės, turi būti jau pradžia, įžanga tos komunistinės laisvos žmonijos, komunistinės laisvos

anarchinės visuomenės. Darbo žmonių atžvilgiu čia jau turinti realizuotis ta laisva žmonija, tas anarchinis komunalinis ir tarpkomunalinis bendravimas. Iš kitos pusės, tie patys valdžios organai turi būti diktatūros smurto ir griežčiausioje formoje imperiumo organais buržuazijai. Tai toks yra dvilypumas. Šiaipjau, kai dėl pačios organizacijos, tai numatomos komunalinės ir tarpkomunalinės organizacijos. Čia nėra esminio skirtumo tarp sindikatinės ir komunistinės srovės. Komunistinė koncepcija taip pat numato suverenines komunas, jų laisvą tarpusavį kompromisinį bendravimą, numato tuos techniškus informacijų, registracijos ir viešojo ūkio planavimo centro organus ir taip pat tarpkomunalinius kongresus. Šita organizacija ir yra padėta sovietinio režimo pagrindan.

Sovietinis režimas, jo autorių sumanymu, turėjo būti toks, kad šita proletariato diktatūros valstybė turėtų būti paskutinė valstybė, kuri turėjo galutinai panaikinti valstybę kaipo tokią ir pamažu pereiti į komunalinę ir tarpkomunalinę anarchiją. Tai toks buvo sumanymas. Bet, kaip matėme, šitame sumanyme buvo dvilypumas, dvi mintys. Aišku, kad viena mintis turėjo nulemti ir kitą paneigti. Ir mes kaip tik matom, kad galutinai laimėjo ir nusistovėjo šitoje konstrukcijoje kaip tik valstybinė mintis, o anarchinė mintis visai išnyko. Šito režimo planą, jo mintis, kam jis turėjo tarnauti, mes rasime trijose konstitucijose: 1918 metų RSFSR konstitucijoje, kuri ypač įdomi yra šiuo atžvilgiu, nes ten aiškiausiai galima susekti visas tas sumanymas, paskui 1923 m. SSSR konstitucija, ir 1925 m. RSFSR konstitucija, kurioje jau šitie sumanymai nėra tiek aiškūs. Ten po kelerių metų jau yra aiškus iškreipimas, jau visai nyksta anarchinė mintis ir lieka valstybinė. Tai remdamiesi šitomis trimis konstitucijomis mes iššiūrėsime šitą konstrukciją.

Taigi, sovietinio režimo konstrukcijoje mes matėme dvilypį pobūdį. Iš vienos pusės čia mes turime valstybinį organizacinį dėsnį — proletariato diktatūrą, imperiumą buržuazijai — iš kitos pusės mes matome anarchinį dėsnį, quasi komunalinę ir quasi tarpkomunalinę konstrukciją proletariatui. Bet, tiesa, atsirado dar vienas veiksnys, kuris netinka nei bauržuazijai, nei proletariatui. Šitas veiksnys pabijota įtraukti į buržuaziją. Tai, būtent, yra valstiečiai. Jei valstiečius įtrauktų į buržuaziją, tai tada jau būtų per daug tų, kurie turėtų būt nusmaugti, ir jau nepajėgtų to padaryti. Proletariatas ne taip jau skaitlingas Rusijos teritorijoje, tai nepajėgtų, jei reikėtų ir buržuaziją ir visus valstiečius sunaikinti. Todėl, sakau, valstiečių nedrįso įtraukti į buržuaziją. Bet, antra vertus, tai nėra ir proletariatas, kaip tik tai yra privatinių reikalų ūkio atstovai. Ir mes pamatysime, kad tai kaip tik ir buvo vienas tų veiksnių, kurie iškreipė visą konstrukciją. Nors į pačią konstrukciją valstiečiai įsileisti, bet į diktatūrą valstiečių veiksnys nebuvo įleistas. Tačiau jis ir kaipo smaugtinas veiksnys nepaliko. Šitas dvilypumas ypatingai aiškiai yra 1918 metų RSFSR konstitucijos 9 ir 10 straipsniuose pareikštas. Jau 1925 metų RSFSR'o kons-

titucijoj šitie straipsniai išnyko. SSSR'o konstitucija visai nekalba apie bendruomenės, ji kalba tik apie centro federaciją.

Taigi, šitos konstrukcijos pagrindan yra padėta komunalinė organizacija. Komuna, arba bendruomenė, tai yra apsigyvenimo vietos vienetas, miesto ar kaimo. Jis tvarkosi arba per visuotiną darbo žmonių susirinkimą arba per sovietą. Visuotini darbo žmonių susirinkimai buvo 18 metų RSFSR konstitucijoje. 1925 metų RSFSR konstitucijoje visuotinų susirinkimų jau nėra. Yra tik sovietinės bendruomenės, kitokių ten jau nėra. Sovietas pradžioje buvo vadinamas darbininkų, kareivių ir valstiečių sovietu, o kartais dar buvo pridedama „kazokų, raudonarmiečių ir t. t." atstovų sovietas. Dabar jis vadinasi tiesiog sovietas. Kaimo sovietas ir miesto sovietas. Kiekviena vietos bendruomenė turi savo sovietą, o seniau buvo arba visuotinis darbo žmonių susirinkimas, arba sovietas. Vadinas, galima pasakyti, kad tai būtų lyg ir tiesioginis valdymasis, arba tiesioginis tvarkymasis: jeigu yra visuotinis susirinkimas, tai tiesioginis betarpiškas valdymasis, o jei sovietas — tai tada tiesioginis tarpiškas tvarkymasis, arba, kitaip sakant, tos bendruomenės tvarkymasis per priklausomus ir imperatyviniu mandatu veikiančius atstovus. Tokia pat konstrukcija buvo ir visuotinių susirinkimų, kurie 1925 metų konstitucijoje jau išnyko. Tuo būdu, tam tikros grupės visuotiniuose susirinkimuose dalyvauja tiesioginiai, o sovietuose per savo atstovus — agentus. Pirmiausia, čia dalyvauja darbininkai, bet, kiek galima, organizuoti darbininkai, organizuotų darbininkų vienetų atstovai. Jų atstovavimas soviete yra jų pačių laisvai nustatomas; vadinas, konstitucija nesako, kokiu būdu tas turi būti daroma: gali organizuotų vienetų valdybos tuos atstovus siųsti, gali juos rinkti organizacijos susirinkimas, žodžiu, tai jų dalykas. Vadinas, jeigu bus organizuoti darbininkų vienetai, tai kiek bus tų vienetų, tiek bus ir atstovų. O jeigu organizuotų darbininkų vienetų nėra, tai tada jau atstovus siunčia darbininkai apskritai, per savo visuotinį susirinkimą. Be darbininkų, čia atstovaujami ir tie valstiečiai, kurie nesinaudoja samdomojo darbo pelnu. Trečią kategoriją sudaro įvairūs „raznočiny" — įvairūs, neaiškūs, kas jie yra: nei darbininkai, nei valstiečiai, nei darbo žmonės, bet gal šiaip visoki asmenys, kurie gyvena ne iš pelno: vadinas, šiaipjau artimi darbo žmonėms, kurie gyvena arba savo darbu, arba kartais tai yra darbininkų šeimynos nariai, ar kitoki, bet tik ne iš pelno gyvenantieji. Ir ketvirta kategorija, tas yra labai įdomu, tas yra tik sovietiniame režime, jokioje kitoje valstybėje mes to nerandame, yra svetimšaliai. Svetimšaliai sovietiniame režime naudojasi politinėmis teisėmis lygiai su tos valstybės pavaldiniais. Bet ne visi svetimšaliai, o tik tam tikro pobūdžio svetimšaliai, būtent, tik tie, kurie apsigyveno sovietinių valstybių teritorijoje, kurie užsiima kokiu nors darbu ir gyvena iš to darbo, o ne iš pelno, ir jeigu jie priklauso arba darbininkų klasei, arba toms valstiečių grupėms, kurios nesinaudoja samdomojo darbo pelnu. Žinoma, jeigu toks žmogus pats darbą dirba ir samdo tarnaitę kokią ar virėją, kuri verda valgį ar vaikus prižiūri, tai tas nes-

kaitoma naudojimusi svetimo darbo pelnu; tas yra galima, dėl to nenustojama politinių teisių. Dėl svetimšalių pasakyta, kad svetimšaliai sovietiniame režime turi rinkimo teises į sovietus ir patys gali būti išrinkti, gali taip pat ir visokias vietas užimti: gali būti liaudies komisaru (narkomu), gali būti sovietų suvažiavimo pirmininku, gali dalyvauti CIKE, CIKO prezidiume ir t. t. Bet, kaip sakiau, tik tie svetimšaliai, kurie priklauso darbo žmonių kategorijoms. Šitas charakteringas nusistatymas svetimšalių atžvilgiu išeina iš pažiūros į tą pusiau valstybę. Šita pusiau valstybė, jos kūrėjų ar steigėjų sumanymu, turinti būti būsimos darbo žmonijos organizavimosi branduoliu, todėl viso pasaulio darbo žmonėms tai esanti tėvynė. Tai nesanti rusų ar kokių kitų tėvynė, bet bendrai viso proletariato tėvynė, viso proletariato valstybė. Todėl visi darbo žmonės, vis tiek iš kur kilę, vis tiek kada atvykę, naudojasi čia politinėmis teisėmis. Tiesa, dėl tam tikrų aplinkybių šita „tėvynė“ dabar yra tam tikroje žemės rutulio vietoje: bet ji lygiai taip pat galėtų būti ir Brazilijoje ar kur kitur. Čia įvestas ne teritorinis dėsnis, bet būsimosios darbo žmonijos dėsnis. Dėl šitos priežasties visas proletariatas, visi darbo žmonės čia gali naudotis visomis politinėmis teisėmis, o buržuazija, nors ji ir būtų tos teritorijos, jokių politinių teisių neturi. — Taigi, visos čia minėtos kategorijos dalyvauja sovietuose per savo atstovus. Kaip tie atstovai faktiškai renkami, mes jau maždaug žinome. Esamos darbininkų organizacijos renka atstovus per savo organizacijos. Tada atstovaujami ne individai, o organizacijos kaipo vienetai. Taigi, čia yra įvedamas sindikalinis arba profesinis veiksnys į komunalinį veiksnį. Aš ir sakiau, kad komunalinė konstrukcija ne būtinai atmeta sindikalinę, kaip ir sindikalinė konstrukcija ne būtinai atmeta komunalinę, kaipo papildomą. Taigi, organizuoti darbininkų vienetai dalyvauja sovietuose per savo atstovus, kuriuos renka kaip jiems patinka. Kaipo autonomiški vienetai, jie patys sprendžia apie tai, kas ir kokia tvarka turi juos atstovauti. Bet per organizacijas sovietuose gali dalyvauti tik darbininkai. Kitos grupės — valstiečiai ir šiaip darbo žmonės, nepriklausantieji buržuazijai, — negali dalyvauti per organizacijas. Čia tas sindikalinis veiksnys paliekamas tik darbininkų, tik tikro proletariato ribose. Visi kiti renka atstovus bendruose savo susirinkimuose atviru balsavimu. Eventualiniai per bendrus kurialinius susirinkimus. Ten yra skirstoma kurijomis ir jeigu yra didesnė bendruomenė, tai tuomet kitaip ir negalima. Negalima, sakysim, visos Maksvos darbo žmonių susirinkimą padaryti. Todėl ten skirstoma kurijomis ir daromi kurialiniai susirinkimai. Jeigu jau tiek daug gyventojų, kad negalima ir kurijomis suskirstyti, tai tada gali būti dalyvavimas ir ne per bendrus susirinkimus, bet kaipo bendras dėsnis, tai rinkimai vyksta bendruose susirinkimuose atviru balsavimu. Sovietuose ir bendruomenėje negali dalyvauti, vadinas, yra iš ten išskirtos šios grupės. Pirmiausia, buržuazija. Buržuazija ten laikoma tokie žmonės: 1) kurie naudojasi samdomojo darbo pelnu, 2) žmonės, kurie gyvena iš kapitalo palūkanų, iš įmonės įplaukų, iš turto

pelno (čia reikėtų pasakyti, o valstiečiai iš ko gyvena? Ar ne iš turto pelno? Ne tik darbo, bet ir turto pelnas irgi įeina į jų pajamų šaltinį); 3) privatiniai pirkliai, prekybos ir komercijos tarpininkai. Antra grupė — visokių tikybų vienuoliai ir dvasininkai, kurie specialiai šitą darbą dirba. Bet čia neįskaitomi tie, kurie tik atsitiktnai, ar pripuolamai, dvasiškas pareigas eina. Tokį sušvelninimą yra įnešusi 25 metų konstitucija. Šulig ją, į buržuaziją įskaitomi tik toki dvasiškiai, kurie specialiai šitą darbą dirba. Trečia grupė apima įvairius teismo sprendimu nusmerktuosius už „pozoriuščyją“ nusikaltimus, už tokius nusikaltimus, kurie garbę žemina, paskui, buvusius žandarus, ochrankos tarnautojus ir caro šeimynos narius ar, kitaip sakant, viešpatavusios dinastijos narius. Čia įeina taip pat globojami ir bepročiai. Taigi, čia įeina ir šios viešpatavusios šeimynos nariai ir nusmerktieji, ir bepročiai — visi jie kartu čia suvesti. Taigi, šitos trys kategorijos ten negali dalyvauti. O dalyvaujančių atstovai veikia imperatyviniu mandatu. Koks yra tas imperatyvinis mandatas, tai jau mes žinome. Vadinas, tie atstovai kiekvienu momentu gali būti atšaukti ir jų vieton kiti pasiųsti. Kitaip sakant, yra pilnas imperatyvinis mandatas, be jokių formalybių, be jokių sąlygų. Kaip žinome, kai kur reikia, kad teismas nuspręstų ar kad peticija būtų paduota, o čia nėra jokių formalybių. Kad imperatyvinis mandatas aiškiai reikštųsi, kad jis būtų veiklus, reikia, kad būtų didesnė tų atstovų kontrolė. Todėl reikalaujama, kad būtinai būtų sovietų posėdžiai fabrikuose, įmonėse ar bent tose miesto dalyse, kurios yra darbininkų apgyventos. Be to, kad rinkikų kontrolė būtų ryškesnė, kad ji būtų veiklesnė, kad ji nebūtų tik popieroje, reikalaujama, kad bent kartą į dvi savaites atstovas padarytų pranešimą ir apyskaitą iš savo veikimo. Tuo būdu, rinkikai visuomet seka kas yra atstovo daroma ir tas atstovas kiekvieną momentą gali būti pašalintas, jei nepatiks jo apyskaita. Taigi, čia yra nuolatinis atstovo kontaktas su rinkikais ir jis turi taip veikti, kad juo pasitikėtų. O jeigu jis du kartu iš eilės neduos apyskaitos, tai tada be jokio nutarimo jis savaime nustoja mandato. Vadinas, imperatyvinis mandatas čia yra pilnas. Toliau, einant konstitucija, komunoms priklauso „vsia vlast na miestach“ — visa valdžia vietose. Žinoma, valdžia čia tenka suprasti tik buržuazijos atžvilgiu, nes darbo žmonių atžvilgiu tėra tik valdymąsis, o ne valdymas. Tuo būdu, šitos suvereninės valdžios subjektu yra bendruomenė, arba komuna, kuri darbo žmonių atžvilgiu yra kaip ir tiesioginė demokratija, ar labai artima tiesioginiai demokratijai, paremtai laisvu valdymusi, tik su visuomeniškos konstitucinės reformos pakraipos korektyvais. Būtent, ne individai valdosi, bet socialinės grupės; ne kiekvienas individas gali atšaukti ar ką, bet kiekviena socialinė grupė, kuri sudaro tą susirinkimą ar darbininkų organizaciją. Tai toks yra tas pirmojo laipsnio komunalinis organas — bendruomenė, kuriam pavedama „vsia vlast na miestach“. Iš tokio pareiškimo, būtent, iš pareiškimo, kad bendruomenėms priklauso „vsia vlast na miestach“ (visa valdžia vietose), reikėtų laukti, kad tarpko-

munalinė organizacija bus sudaryta jau tik kaipo priedas ar papildymas, be jokio imperiumo. Taip reikėtų laukti, bet iš tikrųjų taip nėra. Planas šitos aukštesnės tarpkomunalinės organizacijos yra sekantis. Suvereninei komunai atitinka tarpkomunaliniai kongresai, arba taip vadinamieji sovietų atstovų kongresai, arba suvažiavimai. Ten mes randame visą sistemą sovietų suvažiavimų. Pagrindinis vienetas yra komuna, o paskui eina valsčius, rajonas, apskritis, apygarda, gubernija, sritis (oblast), kraštas (kraj), respublika ir SSSR. Visa eilė komunų susibūrimų. Kiekvienai šitų stadijų atitinka ir sovietų suvažiavimas; vadinas, yra valsčiaus sovietų suvažiavimas, apskrities sovietų suvažiavimas, rajono sovietų suvažiavimas, apskrities sovietų suvažiavimas, apygardos sovietų suvžiavimas, gubernijos sovietų suvažiavimas, srities sovietų suvažiavimas, krašto sovietų suvažiavimas, respublikos sovietų suvažiavimas ir SSSR sovietų suvažiavimas. Suvažiavimo nariai žemesniame laipsnyje yr renkami komunų sovietų, kurie įeina į šitą susibūrimą. Eventualiai yra žemesniųjų suvažiavimų renkami aukštesniems. Į respublikų sovietų suvažiavimus atstovai yra renkami gubernijų ar apskričių sovietų suvažiavimų, žiūrint į tai, kuris tų suvažiavimų vėliau įvyko: jeigu vėliau įvyko gubernijos sovietų suvažiavimas, tai gubernijos sovietų suvažiavimas renka tuos atstovus, o jei vėliau įvyko apskričių sovietų suvažiavimas, tai tada jis renka tuos atstovus į respublikos sovietų suvažiavimą. O į SSSR sovietų suvažiavimą atstovus visuomet renka gubernijų sovietų suvažiavimas. Yra, taip sakant, tendencija ar mintis, kad tų suvažiavimų atstovai veiktų imperatyviniu mandatu. Bet čia imperatyvinis mandatas netobulas. Mes pamatysim dėl ko. Aš sakiau, kad žemesnis suvažiavimas renka atstovus į aukštesnį suvažiavimą. Bet juk tas žemesnis suvažiavimas veikia tik trumpą laiką: jis išrinko atstovus, bet kada jie nuvažiuos ten ir ims veikti, tai tada jau to juos išrinkusio suvažiavimo nebebus ir imperatyvinio mandato nebegalės įvykti. Be to, ir tas aukštesnysis suvažiavimas irgi trumpą laiką tęsiasi, tai kol sužinos, kaip ten balsavo ir ką sakė ir nutars atšaukti, tai jau ir aukštesnysis suvažiavimas pasibaigs, o naujam suvažiavimui jau vis tiek naujas atstovas ar atstovai reikės rinkti. Taigi, imperatyvinis mandatas čia neturi raikšmės. Tuo būdu, aukšteesniuose sovietų suvažiavimuose imperatyvinio mandato ryšys iš tikrųjų jau yra nutrauktas, ten iš tikrųjų atstovai jau reprezentaciniu mandatu veikia. Tačiau pati schema visuose laipsniuose — valsčiuj, rajone ir t. t. — yra visai vienoda. Toliau, prie kiekvieno suvažiavimo yra sudaromas IKAS (Ispolnitelnyj komitet). Tuo būdu, bendruomenėje yra Ikas, valsčiuje Vikas, rajone — Rikas, apskrityje — Uikas, apygardoje — Oikas, gubernijoje — Gikas, sritye — Oikas, krašte — Kikas, respublikoj — Vcikas ir pačioj sąjungoj, arba SSSR — CIKAS. Vadinas, yra Ikas, Vikas, Rikas, Uikas, Oikas, Gikas, antras Oikas (oblastnoj isp. komitet)), Kikas, Vcikas ir Cikas. Aukščiausia stovi SSSR vykdomasis komitetas CIKAS. Jis susideda iš dviejų rūmų: iš Sąjungos So-

vieto ir Tautų Sovieto. Visų šitų sovietų konstrukcija visuose laipsniuose yra ta pati, tik Cikas susideda iš dviejų rūmų. Vadinas, atitinkamas sovietų suvažiavimas — valsčiaus, rajono, apskrities ir t.t. — renka iš savo tarpa tam tikrą skaičių narių, kurie ir sudaro atitinkamą Iką, vadinas, Viką, Riką ir t.t. SSSR sovietų suvažiavimas iš savo tarpo renka tam tikrą skaičių narių, kurie sudaro Ciko Sąjungos Sovietą. Be to, Ciko yra dar ir Tautų Sovietas, kuris susideda iš respublikų atstovų po penkis iš kiekvienos respublikos ir, be to, po vieną atstovą iš kiekvienos autonominės RSFSR respublikos, arba, autonominės RSFSR srities. SSSR sudaro keturi nariai. Tuo būdu, iš RSFSR įeis 5 atstovai, 5 iš USSR, 5 iš DSSR ir 5 iš ZSSR. Be to, po vieną atstovą nuo autonominių respublikų ir autonominių sričių. Aš jau turėjau progos sakyti, kad per tokią konstrukciją antrųjų rūmų, kuriuose yra atstovaujami federacijos nariai, respublikos, iš tikrųjų yra suklastota šitos valstybės federacinė konstrukcija, kadangi šitie antrieji rūmai yra tik priklausomame organe — Cike. Suklastota ne tik tuo, kad tie antrieji rūmai yra priklausomame organe, bet dar ir tuo, kad šito Tautų Sovieto narius tvirtina SSSR sovietų suvažiavimas. Vadinas, respublikos siunčia atstovus į Tautų Sovietą, į antruosius Ciko rūmus, bet tie atstovai nėra jų pačių laisvai renkami, nes jie turi būt patvirtinti SSSR sovietų suvažiavimo, o jis gali jų ir nepatvirtinti. Tuo būdu, šitas sovietų suvažiavimas irgi sprendžia apie tai, kas atstovauja respublikas. 1925 metų konstitucija sodžiaus sovietų Ikus padarė fakultatyviniais. Vadinas, sodžiaus bendruomenėse, arba komunose, kur yra sovietas, Ikų gali ir nebūti. Miestų bendruomenėse yra sovietas ir Ikas, o jau pradedant VIKU, Ikas visuomet bus.

Kiekvienas Ikas atsako prieš atitinkamą sovietą, o Vikas dar ir prieš atitinkamą sovietų suvažiavimą. Be to, kiekvienas Ikas turi klausyti ir gauna įsakymų bei direktyvų iš aukštesnio Iko: Ikas iš Viko, Vikas iš Riko, Rikas iš Uiko, Uikas iš Oiko, Oikas iš Giko, Gikas iš antro Oiko, Oikas iš Kiko, Kikas iš Vciko ir Vcikas iš Ciko. Be to, Vcikas klauso taip pat ir sovnarkomo.

Aš jau turėjau progos nurodyti, kad SSSR sovietų suvažiavimas yra diktatūros organas. Jis yra suvereninis organas, nes jis viską gali padaryti: jis gali keisti konstituciją, gali net jos pagrindinius dėsnius keisti. Kaip sakiau, ryšiai tarp sovietų suvažiavimų, imperatyvinio mandato atžvilgiu, nutraukiami: ten lieka reprezentacinis mandatas. Tuo būdu, visa valdžia randasi SSSR sovietų suvažiavime, kuris gali net ir pačius sovietus panaikinti. Suvereninis ir diktatoriškas yra tik SSSR sovietų suvažiavimas. Tarp SSSR sovietų suvažiavimų veikia Cikas, bet jis negali leisti įstatymų ar daryti nutarimų, prieštaraujančių SSSR sovietų suvažiavimo išleistiems įstatymams ar SSSR konstitucijai. Ikas, Vikas, Rikas ir t.t. veikia taip pat tarp atitinkamų sovietų suvažiavimų sesijų. Ir jų kompetencija tokia pat, kaip ir tų sovietų suvažiavimų ar sovietų. Tik CIKO kom-

petencija kiek skiriasi nuo SSSR sovietų suvažiavimo kompetencijos, o kitų ikų kompetencija nė kiek nesiskiria nuo atitinkamo sovietų suvažiavimo kompetencijos. Vadinas, tarp suvažiavimų sesijų su pilna suvažiavimų kompetencija veikia Ikai.

Sovietų valdžios organizacija gal atrodo kiek painі, bet iš tikrųjų, jeigu tiktai nepaskęsti smulkmenose, jeigu turėti galvoje bendrą konstrukciją, tai ji yra labai aiški: ji yra visai vienodo tipo visuose laipsniuose. Kaip mes žinome, pirmiausia yra tos bendruomenės, arba komunos, su savo sovietais apsigyvenimo vieneto. Vadinas, yra miesto sovietai ir kaimo sovietai. Tų sovietų grupė sudaro valsčių, valsčių grupė sudaro rajoną, rajonų grupė — apskritį, apskričių grupė — apygardą, apygardų grupė — guberniją, gubernijų grupė — sritį, sričių grupė — kraštą, kraštų grupė — respubliką ir respublikų grupė sudaro SSSR. Kiekviename šitų laipsnių mes randame tą pačią organizaciją. Kiekviename laipsnyje, pradedant nuo valsčiaus, mes randame sovietų suvažiavimą: valsčiaus, rajono, apskrities ir t.t. sovietų suvažiavimą. Taigi, kiekvienas laipsnis yra lyg federacija tų pagrindinių vienetų — sovietų, ar bendruomenių. Mes žinome, kad kiekviename laipsnyje yra atitinkamas Ikas: Ikas, Vikas, Rikas, Uikas, Oikas, Gikas, antras Oikas, Kikas, Vcikas ir Cikas. Kiek sovietų suvažiavimų laipsnių, tiek ir Ikų, o tas pavadinimas Vikas, Rikas ,ir t.t., tai peina nuo to: volostnoj — Vikas, krajevoj — Kikas, gubernskij — Gikas ir t.t. Šitie Ikai veikia tarp atatinkamų sovietų suvažiavimų sesijų. Sovietų suvažiavimas yra vyriausias organas kiekviename laipsnyje. Jis veikia trumpai, kiekvienai jo sesijai skyrium yra renkami to suvažiavimo nariai. Čia nėra taip, kaip, sakysime, Seime, kur visai kadencijai pasilieka tie patys nariai, čia kiekvienai suvažiavimo sesijai skyrium atstovai renkami. Tarp vieno ir kito suvažiavimo veikia atitinkamas Ikas, kuris turi tas pačias funkcijas, kaip ir suvažiavimas, be jokio skirtumo. Tik Ciko kompetencija kiek skiriasi nuo SSSR sovietų suvažiavimo kompetencijos. Be to, kiekvienas žemesnis suvažiavimas savo galioje yra aprėžtas vyresniųjų suvažiavimų įstatymais, jis, vadinas, tik vyresniojo suvažiavimo įstatymų ribose leidžia įstatymus ir atlieka valdymą. O aukščiausias, SSSR sovietų suvažiavimas, yra diktatūros organas, jis jau jokių ribų neturi: jis visą konstrukciją gali pakeisti, jis pagrindinius SSSR konstitucijos dėsnius gali pakeisti, o SSSR konstitucija yra aukščiausias įstatymas visoms kitoms konstitucijoms ar įstatymams. Taigi, SSSR sovietų suvažiavimas yra jau diktatoriškos galios organas ir tarp jo ir Ciko kompetencijos skirtumas jau yra. Cikas jau nėra pilnai diktatoriškas organas, nes jis pagrindinių SSSR konstitucijos dėsnių jau negali keisti. Bet tas, sakau, liečia tik Ciką, o kiekvienas kitų Ikų turi tą pačią galią, kaip ir atitinkamas sovietų suvažiavimas. Toliau, greta sovietų suvažiavimų ir Ikų yra Ikų pirmininkai, o visi kiti — Vikas, Rikas, Uikas ir t.t. — turi jau kolegialinį prezidiumą. Kiekvienas tų Ikų — Ikas, Rikas ir t.t. — yra sudaromi tuo būdu, kad atitinkamas suvažiavimas renka iš savo tarpo tam tikrą narių skaičių į šitą Iką. Be to, jei, sakysim,

SSSR sovietų suvažiavimas renka CIKO narius, tai jis negali visus išrinkti tik iš Maskvos ar kurios kitos vienos vietos. Aš nežinau, kiek ten narių į Ciką renkama, bet iš vienos vietos negali rinkti: jis turi proporcingai iš įvairių teritorijos dalių išrinkti. Tuo būdu, CIKE yra *teritorinis proporcingumas.* Žinoma, nėra ir negali būti partinio proporcingumo. Ten yra tik vienos RKP partijos didktatūra ir SSSR suvažiavimas yra tik tos partijos organas. Tiesa, juridiškai jis yra diktatoriškas, bet faktiškai jis vykdo tik RKP partijos diktatūrą. Taigi, CIKE yra ne partinis, bet teritorinis proporcingumas: į CIKĄ turi patekti atstovai iš įvairių teritorijos dalių. Tuo būdu, kiekvienas Ikas yra lyg kvintesencija, lyg ekstraktas atitinkamo sovietų suvažiavimo. Sovietų suvažiavimas išsiskirsto, paskui bus naujas suvažiavimas išrinktas, o jis — Ikas, pasilieka kaipo suvažiavimo ekstraktas, suvažiavimas pats išnyko, bet jis paliko savo pėdsakas, savo produktą — Iką, kuris veikia tarp suvažiavimo sesijų.

Dabar dėl prezidiumų. Visi tie Vikas, Rikas, Uikas, Gikas ir t.t. turi prezidiumą. Prezidiumas turi jau šiek tiek kitokio pobūdžio negu pats Ikas. Pirmiausia, jis yra dvejopo pobūdžio. Kaipo veikiąs nuolat, vadinas, ir tuo laiku, kada atitinkamas Ikas posėdžiauja, tai jis bus vykdomasis organas. Kaip konstitucija apibūdina, tai tie prezidiumai sudaromi visam eiliniam atitinkamos teritorijos valdymo darbui vadovauti ir centro valdžios nutarimams ir dekretams įgyvendinti. Šituo atžvilgiu, t. y. dėl centro valdžios organų nutarimų ir dekretų įgyvendinimo ir dėl eilinio darbo vadovavimo, jis veikia nuolat ir tada, kai atatinkamas Ikas veikia. Bet tarp Iko sesijų jam atatinka visa Iko galia: tada jis leidžia įstatymus, tada jis tampa atitinkamo laipsnio vyresniu organu, tada jis pilnai pavaduoja atitinkamą Iką ir tada jo kompetencija yra tokia pat, kokia buvo ir atatinkamo Iko kompetencija. O kadangi Iko kompetencija buvo tokia pat, kaip atitinkamo suvažiavimo, tai ir Iko prezidiumo kompetencija tarp Iko sesijų yra ta pati, kokia yra ir sovietų suvažiavimo. Tik SSSR Iko, arba CIKO, prezidiumo kompetencija yra šiek tiek kitokia. Dėl SSSR CIKO dar tenka pasakyti, kad ten yra dveji rūmai, ko kituose Ikuose nėra. Pirmieji rūmai yra *Sąjungos Sovietas,* o antrieji — *Tautų Sovietas,* kurį sudaro respublikų atstovai.

Kaip IKAS atsako atitinkamam sovietų suvažiavimui už tai, ką padarė ir kaip atitinkmas sovietų suvažiavimas gali kiekvieną Iko darbą panaikinti, tai ir Iko prezidiumas už savo darbus atsako atitinkamam IKUI.

Tai mes jau iššiūrėjome keturius organus, ir kiekvienas tų organų sudaro visą kompleksą organų. Sakysim, mes jau žinome Sovnarkomą. Bet tai nėra toks jau paprastas organas. Prie kiekvieno IKO, pradedant VIKU ir baigiant KIKU, išskyrus VCIKĄ ir CIKĄ, yra sudaromi taip vadinamieji *skyriai* (otdiely), o prie VCIKO ir SSSR CIKO sudaromi *norkamatai* ir *sovnarkomas.* Narkomatai iš esmės yra tas pats, kas prie kitu Iku yra skyriai. Pradedant KIKU ir einant žemyn jie vadinami sky-

riais, o prie respublikos Vciko ir SSSR CIKO yra narkomatai ir bendras narkomatų organas — sovnarkomas. Narkomatas — narodnyj komisariat, o sovnarkomas — soviet narodnych komisarov. Prie pirminių kaimų ir miestų sovietų šitų organų konstrukcija nėra pilna. Prie kaimo sovieto net ir Ikas nėra būtinas: jis gali ten būti, bet gali ir nebūti. Juo labiau nėra būtini skyriai prie tų sovietų Ikų. Pradedant VIKŲ visuomet jau yra atitinkamas Ikas, bet skyrių prie VIKŲ ir RIKŲ gali ir nebūti. Jie gali būti čia sudaryti tik GIKUI leidus; reikia gauti GIKO leidimas ir tada, einant GIKO leidimu, gali būti ir VIKO ar RIKO skyriai. Bet pradedant UIKU skyriai *visuomet* jau yra. Šitie skyriai, narkomatai ir sovnarkomai, yra ypač valdymo ir administracijos organai, bet ir įstatymų leidžiamosios galios turi; jų leidžiamieji įstatymai vadinami dekretais. Skyriai yra sudaromi, kaip sako konstitucija, visam vietos valdžios darbui atlikti ir centro valdžios nutarimams bei dekretams gyvendinti. Vadinas, jie panašiai yra apibūdinami, kaip prezidiumo kompetencija Iko sesijų metu. Skyriai ir narkomatai klauso (rusų tekste — podčiniony) atitinkamų ikų ir jų prezidiumų ir vykdo šitų Ikų ir prezidiumų, o taip pat ir atitinkamų vyresniųjų skyrių ir narkomatų parėdymus ir įsakymus. Vadinas, klauso ir savo iko ir prezidiumo ir artimiausio vyresniojo laipsnio skyrių ar narkomatų įsakymų. Vadinas, jei mes paimsime, pav., sritį, tai srities skyriai turi klausyti Oiko ir Oiko prezidiumo įsakymų ir parėdymų ir, be to, turi taip pat klausyti ir vykdyti įsakymus atitinkamų Kiko skyrių. Aš sakau, atitinkamų skyrių, nes skyriai skirstomi įvairiomis valdymo ir administracijos šakomis, kitaip sakant, srities žemės ūkio skyrius turi klausyti krašto žemės ūkio skyriaus įsakymų ir parėdymų, o krašto žemės ūkio skyrius turi klausyti respublikos žemės ūkio narkomato įsakymų. O narkomatų parėdymus vykdo ne ti atitinkami betarpiški Žemesnieji skyriai, kitaip sakant, narkomatų parėdymus turi vykdyti ne tik Kiko skyriai, bet ir atitinkami Ciko skyriai ir atitinkami Giko sskyriai. Šitie skyriai ir narkomatai, kaip sakiau, skirstomi įvairiomis administracijos šakomis. Skyrius ar narkomatas veikia kaipo vienasmeniškas organas, ne kaipo kolegialinis. Ligi šiol turėjom dalyką su kolegialiniais organais: suvažiavimas, ikas, iko prezidiumas. O narkomtai ir skyriai veikia kaipo vienasmeniški organai. Be abejo, vienasmeniški organai visuomet geriau tinka administracijos darbui, kur turi būt tam tikras vykdymo lankstumas, iniciatyva, didesnė energija. Ir šitas asmuo, kuris veikia už skyrių ar narkomatų, yra atitinkamo iko skiriamas skyriaus vedėjas ar narkomas: skyriuje — skyriaus vedėjas, narkomate — narkomas. Narkomatai, kaip sakiau, yra respublikose ir SSSR, o visur žemiau yra tik skyriai ir skyrių vedėjai. Narkomatas ar skyrius, be skyriaus vedėjo ar narkomo, susideda dar iš narkomato skyriaus kolegijos. Vadinas, narkomate yra narkomas ir narkomato kolegija. Šita kolegija tačiau nedaiyvauja valdyme, ji jokių parėdymų negali daryti. Visi parėdymai, visi įsakymai, visi nutarimai čia daromi vieno asmens: narkomate narkomo, o skyriuje — skyriaus vedėjo. O ko-

legija yra kontrolės organas, tai yra akys, kurios žiūri, ką tas vienas asmuo daro. Vadinas, tas daro, o šitie tik žiūri, jie negali kištis į jo veikimus. Kaip ir prokuroras, taip sakant, daboja ir net negali jo darbo sustabdyti, o gali tik siųsti narkomą ar skyriaus vedėją ir jų aktus: nesustabdydami jų veikimo, sovnarkomui, atitinkamam Ikui ar Cikui. Skyrius gali ne tik visa kolegija in corpore, bet ir kiekvienas kolegijos narys skyrium, bet tuo skundu narkomo ar skyriaus vedėjo nutarimai nėra sustabdomi. Kai dėl SSSR narkomatų ar narkomų parėdymų, tai čia yra šiek tiek kitaip. SSSR narkomo ar narkomato parėdymai gali būti sustabdomi, bet ne kolegijos, o respublikų Vcikų ir Vc.kų prezidiumų. Jie gali kiekvieną parėdymą sustabdyti, pranešdami apie tai sovnarkomui SSSR. Pagrindas tokiam sustabdymui gali būti arba aiškus parėdymo prieštaravimas SSSR konstitucijai, arba SSSR įstatymams, arba respublikų įstatymams. Šituo pagrindu respubl.kos Vcikas ar jo prezidiumas gali kiekvieną SSSR narkomo parėdymą sustabdyti.

Narkomatai, kurių sutvarkymą iššiūrėjom, blokuojasi, taip sakant, į sovnarkomą. Kiekvienas narkomas valdo atitinkamą administracijos šaką; visi jie sueina į narkomų kolegiją — sovnarkomą. Sovnarkomai yra tik respublikose ir SSSR, dviejuose aukščiausiuose laipsniuose. SSSR sovnarkomas konstitucijoje apibūdinamas kaipo CIKO vykdomasis ir „rasporiaditelnyj“ organas. Sąstatas sovnarkome yra toks: visi narkomai, pirmininkas ir pavaduotojas yra CIKO skiriami. Vadinas, SSSR sovnarkome yra pirmininkas, pavaduotojas ir 10 narkomų: Narkomindielas (užsienių reikalų), karo ir jūros reikalų narkomas, Vnieštorgas (užsienio prekybos), Narkomputas susisiekimo narkomas), pašto ir telegrafo narkomas, RKI narkomas (tai yra specialus narkomas, kuris turi visur žiūrėti, kad neimtų kyšių ir t.t.), sovnarchozo komisija (tai tas organas, kuris turėjo įtakos į ūkio rūmus kitose valstybėse), narkomtrudas (darbo narkomas), vidaus prekybos narkomas ir narkomfinas (finansų narkomas). Visi jie — pirmininkas, pavaduotojas ir 10 narkomų — sudaro SSSR sovnarkomą. SSSR sovnarkomas atsako SSSR Cikui ir jo prezidiumui: jie gali visus sovnarchozo nutarimus, įsakymus ir dekretus sustabdyti ar panaikinti. SSSR sovnarkomas leidžia įsakymus ir dekretus. Sovnarkomo dekretų ir nutarimų iniciatyva priklauso narkomatams ir respublikų Vcikams ar jų prezidiumams. Žinome, kad SSSR narkomatų yra 10. Šitie 10 narkomatų skirstomi dviemis rūšimis. Pirmieji penki narkomatai, būtent, narkomindielas, karo ir jūrų reikalų narkomatas, vnieštorgas, narkomputas ir pašto ir telegrafo narkomatas, vadinami bendrais sąjungos narkomatais (obščesojuznyje), o likusieji penki narkomatai — RKI, sovnarchozo komisija, narkomtrudas, vidaus prekybos narkomas ir narkomfinas — yra vadinami suvienytais narkomatais. Vadinas, yra penki bendrieji sąjungos narkomatai ir penki suvienytieji narkomatai. Bendrieji SSSR narkomatai įvairiose respublikose ir žemiau veikia per savo įgaliotinius. Vadinas, jų kompetencija yra išplečiama į visas respublikas, tik šitie penki narkomatai turi visur savo

agentus — valdininkus ir per juos veikia. O suvienytieji SSSR narkomatai neturi jokių valdininkų ir veikia per atitinkamus respublikų narkomatus. Atatinkami respublikų narkomatai, vadinas, yra kartu ir SSSR suvienytųjų narkomatų organais. Be to, į SSSR sovnarkomą be penkių bendrų ir penkių suvienytųjų narkomatų įeina patariamuoju balsu dar OGPU (Objedinionnoje Gosudarstvennoje Policeiskoje Upravlenije). Tai yra tam tikras organas, kuris pakeitė buvusią ČK. OGPU yra plati hierarchiška organų sistema, skiriama kovai prieš politinę ir ekonominę kontrevoliuciją, šnipinėjimą ir banditizmą. OGPU per savo pirmininką dalyvauja SSSR sovnarkome patariamuoju balsu ir veikia visoje SSSR teritorijoje, kaip ir penki bendrieji narkomatai, per savo valdininkus, iš centro skiriamus. Vadinas, respublikos neturi įtakos į OGPU valdininkus.

Tai tokie yra narkomatai ir sovnarkomas SSSR sąjungoje. Dabar, RSFSRe, BSSRe, USSRe ir ZSSRe, arba keturiose sovietinėse socialistinėse respublikose, yra tie patys penki taip vadinamieji suvienytieji narkomatai: RKI, sovnarchozas, narkomtrudas, vidaus prekybos narkomatas ir narkomfinas. Bendrųjų narkomatų nėra, nes jie veikia per savo įgaliotinius visose respublikose. Be to, kiekvienoje respublikoje yra šeši (6) savarankiškieji narkomatai, kurių nėra SSSR. Jie yra sekantieji: narkomjustas (teisingumo), narkomsvietas (švietimo), narkomzdravas (sveikatos), žemės ūkio, sobiezas (socialinės apsaugos) ir vidaus reikalų. Respublikų narkomatai klauso savo Vciko ir jo prezidiumo ir prieš juos atsako, bet direktyvas gauna ir veikia tomis gautomis direktyvomis ir instrukcijomis, kurias gauna iš atitinkamų SSSR narkomatų. Tas neliečia savarankiškų respublikų narkomatų, bet penki suvienytieji kiekvienos respublikos narkomatai klauso ir atsako prieš savo Vciką ir jo prezidiumą, bet direktyvas gauna ir iš atitinkamų SSSR narkomitų. Taip pat ir tų suvienytųjų narkomatų nutarimai, parėdymai ir įsakymai gali būti atitinkamų SSSRo narkomatų naikinami. Bet ne visi. Tie respublikų suvienytųjų narkomatų parėdymai ir įsakymai, kurie pagrįsti tiesioginiais jų Vciko ar jo prezidiumo įsakymais, negali būti SSSR narkomato panaikinti. Respublikų sovnarkome sprendžiamuoju balsu dalyvauja suvienytųjų narkomatų narkomai ir savarankiškųjų narkomatų narkomai. Be to, patariamuoju balsu dalyvauja ir bendrųjų SSSR narkomatų įgaliotiniams, įeinantiems į respublikos sovnarkomą patariamuoįgaliotiniams, įeinantiems į respublikos sovnarkomą patarnamuoju balsu, suteikti sprendžiamąjį balsą sovnarkome.

Tai tokia yra tų organų konstrukcija. Žemiau, pradedant kraštu, jau yra tik skyriai, kurie esmėje atitinka narkomatams. Bet skyrių vedėjai jau nesijungia į tokį bendrą organą, kokiu yra sovnarkomas.

Vadinas, yra keturi organai: sovietų suvažiavimas, ikas, iko prezidiumas ir sovnarkomas. Tarp šitų organų nėra nei materialinio, nei formalinio funkcijų suskirstymo. Visi jie turi ir įstatymų leidžiamųjų funkcijų, ir administracijos funkcijų, ir, kaip pamatysim, teismo funkcijų. Jų tarpe yra tiktai kompe-

tencinis suskirtymas. Bet ir tai nepilnas, galima sakyti, tik pėdsakai šito kompetencinio suskirstymo. Visa jų konstrukcija yra hierarchiška ta tvarka, kad aukščiausiai stovi suvažiavimas, paskui Ikas, iko prezidiumas ir sovnarkomas. Bet, sakau, net ir kompetencinis suskirstymas šitų organų tarpe yra neaiškus, nes ta pati kompetencija pridera vienam, tam neveikiant pereina kitam, tam neveikiant pereina vėl kitam ir t.t. Sovnarkomo kompetencija irgi nėra aiški. Tiesa, čia aiškiau reiškiasi kompetencinis suskirstymas, bet irgi tik kompetencinis, o ne materialinis ar formalinis suskirstymas. Bendrai, kuo žemiau, tuo kompetencinis susiskirstymas darosi aiškesnis. Narkomatuose kompetencinis susiskirstymas jau visiškai aiškus, bet nei materialinio, nei formalinio suskirstymo nėra.

Dabar dar lieka sovietinis teismas, o paskui reikės išvados padaryti ir nustatyti, kiek išliko tas pirminis sumanymas, kaip ir kokiais veiksniais jis yra iškreiptas ir kokį iš tikrųjų dabar pobūdį turi. Pamatysim, kad tai yra diktatoriška RKP partijos valdžia.

Kai dėl sovietinio teismo, tai čia reikia skirti du laikotarpiai. Pirmas nuo 1917 ligi 1922 metų ir antras nuo 1922 metų. Pirmas yra pilietinio karo laikotarpis, o antras yra *nepo* laikotarpis. 1918 metų RSFSR'o konstitucija teismo visiškai nemini, nė vienu žodžiu. Iš konstitucinės valdžios sistemos teismas buvo visai išskirtas ir, kaip pamatysim, tai buvo priklausomieji organai, įtraukti į bendrą administacijos organizaciją.

Buvo dviejų rūšių teismai. Vieni — paprastieji teismai, taip vadinami liaudies teismai. Liaudies teismų sistema buvo skiriama įvairiems teisiniams ginčams spręsti. Liaudies teismai susideda iš liaudies teisėjų su posėdininkais ir liaudies teisėjų suvažiavimų. Be to, buvo apygardų ir sričių liaudies teismai. Liaudies teismai buvo renkami sovietų tam tikram laikui ir sovietų atšaukiami, kada patinka. Jokios teisėjų nepriklausomybės nebuvo. Antra buvo ypatingų teismų sistema, arba revoliucinių tribunolų sistema. Revoliucinių tribunolų sistema buvo kaipo ypatinga baudžiamųjų, represijos teismų sistema su aukščiausia revoliuciniu tribunolu priešakyje. Teisėjai čionai buvo IKŲ skiriami ir atšaukiami kada patinka. Teismamas buvo uždrausta naudotis bet kuriais įstatymais. Visur pasaulyje teismai sprendžia bylas sulig įstatymais, o čion buvo uždrausta naudotis įstatymais, o turėjo spręsti bylas einant „revoliucine sąmone". Vadinas, teisėjai teisės normas turėjo rasti toje „revoliucinėje sąmonėje". Be to, visi teismai ir jų darbai, teismo sprendimai, buvo narkomjusto priežiūroje. Narkomjustas galėjo bet kurį teismo sprendimą tarnybinės kontrolės dėsniais panaikinti. Tuo būdu, jokio formalinio teismo atskyrimo nuo administracijos ir įstatymų leidimo nebuvo. Be šitų organų buvo dar vienas, taip vadinamas ČK (Čeka), arba Črezvyčaika — ypatinga, nepaprasta komisija. Tai buvo policinis represijos inkvizinis teismas kovai prieš kontrrevoliuciją, sabotažą ir spekuliaciją. Šitas organas vede tardymą ir tardymo daviniais tuojau sprendė ir vykdė. Nebuvo ten įvesta gin[illegible]

tvarkos; toje pačioje komisijoje buvo ir gynimo ir kaltinimo funkcijos sukoncentruotos. Bet, sakau, tas buvo skiriama tik kovai su kontrrevoliucija, sabotažu ir spekuliacija.

1922 metais įvyko teismo reforma. Dabar yra liaudies teisėjai, gubernijos teismai ir kiekvienoje respublikoje aukščiausias respublikos teismas. Ir liaudies ir gubernijos teisėjai yra skiriami GIKO vieneriems metams. Be to, Giko paskirtieji teisėjai yra reikalingi narkomjusto patvirtinimo. Taigi ir čia jau pats trumpas teisėjų mandato terminas savaime juos daro priklausomais. Sovietiniame režime sąmoningai norima pasiekti teismų priklausomybės, nes tas yra reikalinga diktatūros griežtumui. Diktatūra gali pilnai išsiplėsti ir būti griežta tik tada, kada visi valdžios organai klauso vieno suvereninio diktatoriško organo. Mes žinome, kad ir Anglijoje, kur parlamentas yra suvereninis, teisėjai taip pat yra pašalinami; ten teisėjai yra skiriami tokiam laikui, kol jie gerai elgsis arba, kitaip sakant, ten teisėjas gali būti kiekvienu momentu pašalintas. Bet vis dėlto ten beveik nėra tokių atsitikimų; faktiškai ten net daugiau teisėjų nepašalinamumas yra palaikomas, negu ten, kur net konstitucijoje tas teisėjų nepašalinamumas įrašomas. Sovietiniame režime irgi yra diktatūra, todėl visai nuosekliai yra atmesta teismo nepriklausomybės ir teisėjų nepašalinamumo idėja. Jeigu ten teisėjai yra Giko skiriami vieneriems metams, tai aišku, kad jie, žinodami termino trumpumą, žiūrės ko nori Gikas ir taip spręs. Be to, ir tam terminui nepraėjus jie gali būti GIKO pašalinti. Vadinas, ir tie vieneri metais juos neapsaugoja, nes jie kiekvienu momentu gali būti Giko pašalinti, o gubernijos teisėjas gali būti GIKO pašalintas narkomjustui tą pašalinimą patvirtinus. Taigi, tas visai planingai sudaryta, kad būtų pasiekta pilna diktatūra. Čia mes tik pamatysime, kurie dalykai iškreipė tą sumanymą, apie kurį jau aš kalbėjau. Mes pamatysim, kad nusileidimas valstiečiams ir NEPas visai panaikino patį sovietinės konstrukcijos tikslą. Pasiliko tik griežčiausia diktatūra, kuri, galima sakyti — patinka kam ar ne, — bet buvo pateisinama pačiu idealu, pasiekiamu ar ne, tai kitas klausimas. Bet jeigu jau pats idealas išnyksta, o griežtumas ir diktatūra pasilieka, tai tada jau tenka šiek tiek kitaip spręsti. Jeigu atsižadama idealo, o paliekama diktatūra, tai tada nesuprantama, kam gi ji reikalinga. Toliau, aukščiausių respublikos teismų teisėjai yra VCIKo skiriami ir jau neaprėžtam laikui, bet to paties VCIKo nutarimu gali būti pašalinti kiekvienu momentu. Be to, teisėjų pašalinimas gali būti daromas ir drausmės sprendimas. Čia, žinoma, nieko nepaprasto nebūtų, nes tas visur yra, bet vis dėlto nepaprasta čia vienas dalykas. Būtent, kaipo vienas pagrindų pašalinti teisėjams drausmės tvarka yra tas, kad teisėjas drausmės tvarka gali būti pašalintas, jeigu visa eilė jo sprendimų ir nutarimų buvo panaikinti aukščiausio teismo dėl tų sprendimų neatitinkamumo (čia reikia pasakyti, kad nuo 22 metų pakeistas jau tas dėsnis, kad teismas sprendžia eidamas „revoliucinės sąmonės“ normomis. Dabar jau įstatymais sprendžiama ir visa eilė ko-

deksų yra; kaip pirma jokių nebuvo, taip dabar didelis gausingumas yra, visokių atsirado) *darbo žmonių* reikalams. Ten aukščiausias kasacijos teismas veikia. Žinoma, jeigu teismo sprendimas prieštarauja įstatymams, tai tada paprastai kasacijos teismas kasuoja tokį nutarimą. Bet čia yra du motyvai. Pirmas — jaigu teismo nutarimas neatitinka įstatymų *dvasiai* Paprastai tik tada kasuoja, jeigu teismo sprendimas neatitinka kokiam nors įstatymo imperatyvui, o čia nors ir nebūtų konstatuota, kad teismo sprendimas prieštarauja kuriai nors įstatymo normei, bet rastų, kad jis prieštarauja „bendrai įstatymo dvasiai", tai ir tas būtų kasacijos motyvu. Antras motyvas — jeigu prieštarauja darbo žmonių reikalams; ne kokiam įstatymui, bet darbo žmonių reikalams. Žinoma, sąvoka labai plati. Tai, jeigu visa eilė teisėjo sprendimų buvo panaikinta kaip tik šitais motyvais, t. y. dėl to, kad jie prieštarauja bendrai įstatymų dvasiai ar darbo žmonių reikalams, tai tuomet toks teisėjas drausmės tvarka gali būti prašalintas. Be to, yra visa eilė įvairių rūšių ypatingų teismų: karo tribunolas, transporto trib., žemės komisijos. Tiesa, ten nėra žemės nuosavybės, bet ten yra žemės naudojimosi teisė. Tai žemės komisijos yra ypatinga rūšis teismų ginčams šioje srityje spręsti. Stambioji pramonė ten nacionalizuota ir įvairios pramonės šakos yra organizuotos trestais. Tie trestai yra kaipo juridiniai asmenys ir ginčai jų tarpe gali kilti. Todėl ginčams tarp jų spręsti yra arbitražo komisijos. Šita sovietinių teismų šaka yra įdomiausia, geriausiai organizuota ir geriausiai vykstanti. Taip pat yra ir visa eilė kodeksų: civilinis kodeksas, žemės kodeksas, darbo kodeksas ir t.t. Be šitų teismų, veikia dar čeka ir OGPU. Be to, SSSRo konstitucijoje randame ir SSSRo aukščiausią teismą. Ten kalbėjom apie aukščiausius respublikų teismus. Bet, be to, yra dar SSSRo aukščiausias teismas. Šitaip teismų SSSRe nėra, ten yra tik vienas aukščiausias centro teismas, federacijos centro teismas, kuris yra įtrauktas į bendrą konstitucinę valdžios organų sistemą. Labai įdomi yra jo konstrukcija ir kompetencija. Jis yra įsteigtas kaipo tam tikras SSSRo CIKO organas. Susideda jis iš pirmininko, iš 4 respublikų aukščiausių teismų pirmininkų, kurie savaime įeina į SSSR aukščiausią teismą. Be to, aukščiausiame SSSRo teisme yra OGPU atstovas ir penki aukščiausiojo SSSRo teismo teisėjai. Penki aukščiausiojo teismo teisėjai ir to teismo pirmininkas CIKO skiriami.

Šito aukščiausiojo SSSRo teismo kompetencijoje yra penki elementai, labai įdomūs. Vienas — tiekimas respublikų aukščiausiems teismams bendrų sąjungos įstatymų aiškinimų, kur ais jie privalo vadovautis. Čia yra tas, kas vadinama autentišku aiškinimu. Bendrai teismas visada įstatymus aiškina, nes teisėjas n galėtų taikinti į tatymo, jeigu jis jo nesuprastų. Tačiau teisėjas paprastai aiškina įstatymą tik taikindamas jį tam tikrai by ai. Šiuo skiriasi teismo funkcijos struktūra Europos kontinente nuo teismo funkcijų struktūros anglo-saksų kraštuose. Amerikoje ir

Anglijoje teismų sprendimai sudaro teisinius precedentus; užtenka įrodyti teisme, kad koks nors teismas tą pat bylą taip ir taip išsprendė, kad tas teismas, nors jis ir kit ip sprasų įstatymą, lygiai taip pat tą bylą išspręstų. Taip yra Amerikoje ir Anglijoje. Europos kontinente yra ta p, kad teismo sprendimas ir įstatymo aiškinimas yra privalomas tik tai bylai, kuriai tas buvo taikoma. Kitoje byloje kitas teisėjas, ar net ir tas pats teisėjas, gali įstatymą ir kita p iš iškinti. Čia teismai negali leisti bendrų įstatymų aiškinimų, kurie būtų privalomi ir kitiems teismams Toks įstatymo aiškini nas, kuris sykį padarytas yra privalomas visiems teismams, yra vadinamas *autentišku* aiškinimu. Taigi, SSSRo aukščiausiam te smui, pi miausia, priklauso autentiškas įstatymų aiškinimas. Tai vienas alykas. Antra, jis gali žiūrėti ir užprotes'uoti ar apskųsti CIKUI kiekvieną aukščiausių respublikos teismų sprendimą dėl tų sprendimų prieštaravimo sąjungos įsta ymams ar dėl kitų respublikų interesų įžeidimo Trečias jo funkcijos elementas yra tas kad SSSRo CIKUI reikalaujant jis turi reikšti savo nuomonę apie bet kurių respublikos organų nutarimų prieštaravimą sąjungos įstatymams. Kitaip sakant, turi reikšti nuomonę (rus škai — dača zakliučenij) dėl b t kurių respublikos valdžios aktų sąjunginio konstitucingumo. Bet vis dėlto čia šis teismas neveikia kaipo konstit - cinis teismas. Čia jis yra tik kaipo konsultacijos organas kai dėl tų aktų konstitucingumo, o sprendimas tarnybinės kontrolės metodu priklauso SSSRo CIKUI. Tol au aukščia siojo SSSRo teismo funkcijoje randame du elementus jau grynai teismo pobūdžio. Vienas, kad jis sprendžia ginčus, kylančius tarp respublikų. Vadinas, jeigu tarp dviejų respublikų kyla teisinis ginčas, tai sprendžia SSSRo aukščiausias teismas. Antra, jis sprendžia baudžiamąsias bylas dėl tam tybinių nusikaltimų vyresniųjų SSSRo valdininkų (rusiškai — dolžnostnych lic). Tai yra ma daug tas pats, kas pa lamentiniame režime «impimento» tvarka. Tai tokia yra jo konstrukcija.

Tai mes jau baigėm žiūrėti visų sovietų valdžios organų konstrukciją ir jų kompetenciją. Žodžiu, iššiūrėjom visą sovietinės valdzios organizaciją. Dabar mums teks svarstyti ir įvertinti šitą konstru cją šitą režimą ir konstatuoti, ar jis atitinka tam sumanymui, kuris vadovavo šitą konstrukciją įkuriant.

Kaip mes matėm, šitoje or anizacijo e viskas eina iš vietos sovietų, iš tos komunos, arba darbo žmonių bendruomenės. Nėra organo, kuris tokiu ar kitokiu būdu neturėtų šitos sovietinės kilmės, nėra organo, kuris nebūtų kilęs iš to branduol'o: iš vietos komunos, vietos sovieto. O pats sovietas yra tik komunos, ar bendruomenės, atstovybė, veikianti imperatyviniu mandatu. Aukščiausias organas, kaip ma ėme, yra SSSR sovietų suvažiavimas, bet ir jis taip pat susidaro iš sovietų. Vadinas, nėra tokio organo, kuris šeitų ne iš to pagrindo — vietos sovieto, vietos komunos. Bet v s dėlto šita konstrukcija, nors ir turinti savo pagrinde komuną, nėra komunalinė, o tik quasi komunalinė, bet už tai yra p lnai valstybinė. Aš jau bu au nurodęs į tai, kad šios konstrukcijos steigėjai turėjo galvoje įkurti

proletariato diktatūros pusiau valstybę. Vadinas, tokią valstybę kurios tikslas būtų visiškas valstybės panaikinimas ir įvykdymas komunalinės anarchijos. Ir šita komunalinė anarchija, bent darbo žmonėms turėjo jau būti šitoje esamoje organizacijoje. Kitiems, ne darbo žmonėms, arba, kitaip sakant, senojo režimo liekanoms, senos visuomeniškos konstrukcijos liekanoms tai turėjo būti valstybinė organizacija, veikianti kuo griežčiausiu imperiumu. Tas imperiumas kaip tik turėjo būti kreipiamas į tai, kad tos buvusios visuomeniškos konstrukcijos liekanos būtų visai sunaikintos. Tada, kad liktų tik darbo žmonės, savaime atkristų valstybinės organizacijos imperiumas ir liktų tik komunalinė darbo žmonių anarchija; kitokių, nedarbo žmonių, tada jau nebūtų. Tai toks buvo sumanymas. Šitas sumanymas SSSRo. konstitucijoje nesireiškia, nes tai yra federacijos konstitucija Bet už tai šis sumanymas ryškiausiai reiškiasi RSFSRo 1918 ir 1925 metų konstitucijose. Aš manau, kad jis reiškiasi ir kitų sovietinių respublikų konstitucijose, bet kitų sovietinių respublikų konstitucijų, išskyrus RSFSRą, aš neturiu. RSFSRo konstitucijose tas yra kategoriškai pareikšta: 1918 m. konstitucijoje 9 ir 10 str. str., kuriems atitinka 1925 m. konstitacijos 1 ir 2 straipsniai. 1918 m. konstitucijos 9 str. ir 1925 m. konstitucijos 1 str. yra aiškiai nustatomas proletariato diktatūros tikslas sovietinės. valstybėse. Ten yra nurodyta, kad valstybinė proletariato diktatūra yra įsteigiama tik tam, kad būtų visiškai nuslopinta ar pasmaugta (rusiškai — podavlena) buržuazija, kad būtų pašalintas žmogaus išnaudojimas žmogumi ir kad būtų įgyvendintas socializmas. Socializmas čia tenka suprasti kaipo ūkio socializacija, kaipo privatinio intereso ūkio pakeitimas vienalypiu viešuoju ūkiu. Vadinas, turi būti įgyvendintas taip suprastas socializmas, kuriame nebebus nei klasinio suskirstymo, nei valstybinės valdžios. Taip yra tiesiog žodmeniškai ir pasakyta: «kad ir nebūtų valstybės valdžios visai». Tuo būdu, steigiamai sovietinėse valstybėse proletariato diktatūrai pastatytas aiškiai anarchinis tikslas. 1918 m. konstitucijos 10 str. ir 1925 m. 2 str. (RSFSRo konstitucijos) nustato jau dabartinės konstrukcijos dvilypį pobūdį: iš vienos pusės yra anarchinė komunalinė konstrukcija darbo žmonėms, iš kitos — valstybinė konstrukcija ne darbo žmonėms. RSFSRo, t. y. Rusijos, konstitucijoje yra pasakyta, kad Rusijos respublika yra laisva socialistinė visų Rusijos darbo žmonių visuomenė: vadinas, ne valstybė, bet visuomenė, laisva, socialistinė darbo žmonių visuomenė. Ir kartu pareiškiama, kad visa teritorinė Rusijos valdžia, vadinas, valstybinė valdžia, priklausanti visiems darbo žmonėms, susivienijusiems ir susibūrusiems sovietuose. Taigi, darbo žmonių atžvilgiu jau turi būti realizuota laisva socialistinė visų jų visuomenė, bet greta to toji laisvoji darbo žmonių visuomenė, susibūrusi sovietuose, veikia imperiumu kitiems, ne darbo žmonėms.

Šitie du straipsniai yra visos pusiau valstybinės ir pusiau komunalinės sovietinės konstrukcijos sumanymo raktas, galima pasakyti. Vis dėlto tenka iš karto konstatuoti, kad sovietai, arba, kas yra tas pats, vietos bendruomenės, vietos komunos šitame re-

žime nėra tik vietos žmonių tvarkymosi organais ir dargi tokiais tvarkymosi organais, kurie turėtų apimti ir vietos ūkį, o yra, be to, ir tai labai ryškiai, valdžios organais, veikiančiais imperiumu Žinoma, to ir pačiu sumanymu einant negali nebūti. Tol, kol nėra panaikinta kl sinė d ferenciacija, kol nėra panaikintas privatinio intereso ūkio veiksnys, tol, tuo pačiu, pasilieka ir suskirstymas į valdančius ir valdomus, arba valdinius Vadinas, pasilieka tas tipiškas valstybinis reiškinys. To neslepia ir pati konstitucija, kitaip sakant, ir pati konstitucija pripažįsta, kad tai yra valstybinė organizacija buržuazijai, veikianti griežčiausiu imperiumu. Buržuazijai nesuteikiama jokių politinių teisių; iš tikrųjų, ir pilietinių teisių nesuteikiama, jo ių taip vadinamų laisvių nesuteikia. Ir iš tikrųjų, jeigu tai turi būti tokia valstybė, kuri galuti ai turi įvykdyti šitą visuotinę laimę, kuri turi įvykdyti tokį socialinį bendravimą, kur.ame daugiau neturėtų būti smurto, jeigu tam smurtui panaikinti, jo pagrindams, taip sakant, išrauti reikalinga yra paskutinį kartą pavartoti smurtą, tai tada netenka kalbėti apie tai, kad būtų duotos kokios nors teisės tam elementui, kuris kaip tik yra pasmerktas panaikinti ir kurio sunaikinimas kaip tik sudaro šitos būsimosios visuomenės laimingo bendravimosi sąlygą. Todėl sovietinė ar komunistinė literatūra taip ir kvalifikuoja tuo , kurie reikalauj kok ų nors pilietinių, politinių teisių ar laisvių buržuazijai arba nurodo, kad čia daroma skriauda buržuaz jai, tai jiems komunistai taip ir atsako, kad arba jie neišmanėliai, kurie nesupranta paties šitos valstybės tikslo ir to smurto tikslo, arba veidmainiai, kurie nenori šito suprasti, o nori tik kitus klaidinti, jų jausmus veikti ir t. t. Bet iš tikrųjų šita organizacija yra valdžios organizacija ne tik buržuazijai, bet ir visam privatinio ūkio elementui. Privatinio intereso ūkio sunaikinimas taip pat yra tos būsimosios laimės įvykdymo sąlyga ir toje būsimoje laimingoje visuomenė e turi ūti pravesta ūkio socializacija. Bet tos laisvos ir laimingos visuomenės dabar dar nėra, o jeigu taip, tai turi būti ir yra valdžia, ir tai ne tik buržuazijai, bet ir žymiai da iai darbo žmonių – tiems, kurie sovietiniame režime y a kvalifikuoti kaipo darbo žmonės, būtent, valstiečiams. Valstiečiai yra privatinio intereso ūkio elementas, todėl ir jiems sudaroma šita valdžios organizacija. Taigi, sovietai sumanyti yra plačiau. Nors pradžioje kalbama apie proletariato diktatūrą bet sovietai ir komunos yra sumanyti plačiau. Bendruomenė, yra ne tik proletariato, bet ir darbo žmonių, o darbo žmonėmis ir valstiečiai laikomi. Tačiau šitų «darbo žmonių» tarpe nėra lygybės. Iš dalies valstiečiai vis dėlto yra pavaldiniai. Jie yra įleisti į darbo žmonių eiles ir, tuo būdu, dalyvauja sovietuose, bet vis dėlto jie, kad ir būdami tos proletariato diktatūros bendrininkais, turi jau mažiau teisinės į akos į valdžią, Yra visa eilė tokių momentų, kurie sudaro šitą nelygybę tarp dviejų vadinamųjų « arbo žmonių» grupių. Iš vienos pusės yra darbininkai, iš kitos — valstiečiai. Pirmieji, t. y. valstiečiai, nedalyvauja ir negali dalyvauti sovietuose per kokias nors savo organizacijas. Tuo tarpu darbininkai, kurie turi savo organiza-

cijas, visai laisvai nusistato, patys apsisprendžia, koks atstovas ir kaip tuose sovietuose dalyvaus. Valstiečiai per savo organizacijas dalyvauti sovietuose negali; jie gali rinkti atstovus tik per visuotinius ir kurialinius susirinkimus ir jų rinkimai yra labiau terorizuojami negu tie, kurie veikia per savo organizacijas. Be to, ir proporcingumo atžvilgiu valstiečių atstovybė sovietuose, o ypač sovietų suvažiavimuose, yra nelygi su darbininkų atstovybe. Vadinas, pirmiausia buržuazija, o iš dalies ir valstiečiai, nėra pripažinti tos proletariato diktatūros bendininkais ir įleisti į tą valdžią, vis dėlto nėra statomi į lygią padėtį su darbininkais. Konstitucija sako, kad visa valdžia priklausanti sovietams. Bet mes pažiūrėsime, ar šita valdžia, kuri patiems sovietams, sulig konstitucija priklausanti ar ji yra tikrai komunalinė. Mes jau konstatavom, kad komunalinė organizacija nėra tik anarchinė darbo žmonių organizacija, bet yra kartu ir valdžios organizacija buržuazijai ir žymioje dalyje valstiečiams. Toliau pažiūrėsime, ar atitinka tikrenybei tas, kad šitoje konstrukcijoje visa valdžia komunoms priklausanti. Pažiūrėsime, ar iš tikrųjų ta valdžia yra darbo žmonių bendruomenių arba komunų valdžia.

Čia turėsime atsižiūrėti į šitą tarpkomunalinę organizaciją, kuri vyksta per sovietų suvažiavimus ir per visą eilę kitų tų suvažiavimų sudaromų organų. Šitos tarpkomunalinės organizacijos konstrukcija iš tikrųjų visai nėra kongresinė, bet federacinė. Tuo pačiu ji visai nėra anarchinė, o yra *valstybinė*. Vadinas, ne tik pačios komunos organizacija yra valstybinė, bet aiškiai valstybinė yra ir tarpkomunalinė organizacija. Šita tarpkomunalinė organizacija, kaip sakiau, yra ne kongresinė, bet federacinė. Vadinas, ta organizacija veikia *imperiumu*, o ne kompromisais, ne sutarimis, kaip kad veikia kongresai. Ten yra daromi nutarimai ir tie nutarimai yra privalomi. Privaloma ne tik tas, kas bus visų priimta, kaip yra ir kaip tu ėtų būti kongresinėje anarchinėje organizacijoje. Tuo būdu šita organizacija yra aiškiai valstybinė. Bet federacinis šios organizacijos pobūdis yra grynai sovietinis. Ten kiekvienas laipsnis sudaro sovietų federaciją: pirmiausia eina pačių sovietų federacija, paskui valsčių federacija, rajonų federacija ir t. t. Šiuo atžvilgiu ir respublika nė kiek nesiskiria: tai yra irgi vienas aukštesnių federacijos laipsnių. Pagaliau ir pats SSSR yra iš tikrųjų tik aukštesnis sovietinis federacijos laipsnis. Čia taip pat ne *respublikų* federacija, bet irgi sovietų; ne respublikos per savo atstovus ten dalyvauja, o dalyvauja sovietai per gubernijų suvažiavimus. Todėl jeigu viena respublika bus didesnė, kita — mažesnė, viena daugiau teritorijos turės, kita mažiau, tai ir atstovybė nebus proporcinga šitoms respublikoms, o bus proporcinga tik gubernijų skaičiui. Be to, kaip žinome, antrieji rūmai, kuriuose atstovaujamos respublikos, yra tik CIKE, vadinas, priklausomame organe. SSSR sovietų suvažiavime jokia įtaka, jokia galia, jokia proporcija, jokiais atstovais respublikos nesireiškia. Maža to, kad respublikų atstovai yra tik priklausomame organe; tie atstovai į antruosius rūmus yra respublikų skiriami, bet tas pasky-

rimas SSSR sovietų suvažiavimo dar turi būti sankcionuotas. Tiesa, visi suvažiavimai, tiesioginiai ar netiesioginiai, išeina iš vietos sovietų ir veikia imperatyviniu mandatu, bet jau mes matėme, kad visoje eilėje tų suvažiavimų galų gale imperatynio mandato ryšys nutrūksta. Kodėl jis nutrūksta, tai mes jau matėm pereitą kartą: ir žemesnis ir aukštesnis suvažiavimai posėdžiuja tik trumpą laiką ir, tuo būdu, nėra galimybės imperatyvinis mandatas nuosekliai palaikyti. Tuo būdu atstovai tuose suvažiavimuose, ypač aukštesniuose, veikia reprezentaciniu mandatu. Bet kad tie mandatai ir nebūtų reprezentaciniai, vadinas, kad ir galėtų tuos atstovus veikti ar juos atšaukti, tai vis tiek tas didelės reikšmės neturėtų, nes daugių daugiausia žemesnysis suvažiavimas galėtų iš ten vieną savo atstovą atšaukti, o tas nepakeistų nutarimų, kurie priimti aukštesniojo sovietų suvažiavimo ir napakeistų to fakto, kad aukštesniojo suvažiavimo priimtas nutarimas būtų privalomas žemesniam suvažiavimui. Tuo būdu iš tikrųjų sovietų veikimas į suvažiavimus beveik jokios galios neturi. Suvažiavimų nutarimai ir įsakymai sovietams yra privalomi, o sovietai beveik jokios galimybės į tuos suvažiavimus veikti neturi. Kaip matėme, sudaroma visa eilė tų suvažiavimų, ir juo tas suvažiavimas yra aukštesnis, juo labiau jis nutolsta nuo sovietų kaipo tokių ir juo labiau jų atstovai virsta veikiančiais reprezentaciniu mandatu. Taip, kad galų gale pasidaro taip, kad į aukščiausią sovietų suvažiavimą nors ir galėtų veikti sekantis po jo žemesnis sovietų suvažiavimas, tai vis tiek tas neturėtų reikšmės, nes jis tik vieną atstovą tegalėtų iš to suvažiavimo atšaukti. Taigi sovietų įtaka į suvažiavimus, ypač aukštesnius, yra minimalinė, juo toliau, juo labiau nykstanti. Antra vertus, juo aukštesnis yra suvažiavimas, juo jo veikimas į sovietus yra stipresnis ir tuo jo imperiumas yra griežtesnis. Tuo būdu šitos konstrukcijos išdavos griežtai prieštarauja kongresiniam ar anarchiniam pradui. Net ir darbo žmonių atžvilgiu (nes sovietuose kitokių nėra, nedarbo žmonių ten nėra) iš tikrųjų, tie sovietų suvažiavimai, ir kuo toliau, tuo labiau yra valdžios ir laba griežtos valdžios organai, veikiantieji labai griežtu imperiumu. Tuo tarpu patys tie darbo žmonės per savo susibūrimus į tuos organus veikti negali ir kuo tas organas aukštesnis, tuo mažiau jie gali veikti. Taigi iš tikrųjų tokia tvarka sudaro daugialaipsnę rinkimų sistemą; kitaip sakant, sudaro netiesioginių rinkimų sistemą, kuri reiškiasi daugybe laipsnių, o kuo daugiau yra laipsnių netiesioginių rinkimų sistemoje, tuo labiau nyksta ryšys tarp rinkikų ir išrinktųjų. Jeigu pirmas išrinktasis labiau rišasi su išrinktaisiais, tai antras jau mažiau, trečias dar mažiau ir t. t., ir kuo toliau, tuo labiau tas ryšys nyksta, kol galų gale rinkikai jau veik nieko negali paveikti.

Taigi valstybinis sovietinės konstrukcijos pobūdis, ne tik buržuazijai bet ir darbo žmonėms ir jųjų sovietams, komunalinėms bendruomenėms, yra neabejotinas. Jei imsime pirminį šitos valstybės sumanymą, kuris yra net ir pačioje konstitucijoje pareikštas, tai tada tas griežtumas, valstybinis smurtas ir tai griežčiausias smurtas, pabrėžtas diktatūra, tame sumanyme yra

pateisinama aukš'ais tikslais, kurie turi įgyvendinti visuotinę laimę žmonių socialiniame bendravime. Žinoma, galima šis sumanymas smerkti, bet negalima neigti to sumanymo nuoseklumo, nes jeigu sumany.nas įkuriamas pačioms smu·to šaknims išrauti, tai tada, žinoma, negali būti ir kalbos apie šito smurto varžymą. Jeigu yra toks smurtas, kuris turi galutinai panaikinti bet kurį smurtą, tai negali būti kalbos apie to smurto varžymą. Bet visas dalykas tas, kad kyla klausimas ar tikima ta pagr ndan dedama mintimi. Mano bent supratimu, negalima negerbti tų žmonių, kurie daro tai tikėdami. Jeigu tie žmonės, kurie tai daro, iš tikrųjų tiki savo darbo vaisingumu, tai mes negalime negerbti tų žmonių. Mes galime netikėti tuo tikslu, jeigu mes manome, kad tas tikslas nebus pasiektas, tai galime kovoti su tuo, galime stengtis sugriauti šitą dalyką, bet visgi mes negalime negerbti tų žmonių, jeigu jie iš tikrųjų daro tai tikėdami. Mes žinome, kiek žiauri buvo savo laiku vadinamoji šventoji inkvizicija. Bet vis dėlto tarp tų inkvizitorių, tarp inkvizicijos vykdytojų ir jos sumanytojų buvo žmonių, kurie giliai tikėjo, kad jie šiuo apsaugoja būsimąją žmonių laimę po mirties, kad jie apsaugoja žmonių išgelbėjimą nuo pragaro. Galima smerkti šitas, galima rasti, kad t s priemonės buvo netinkamos laimei pasiekti, bet vis dėlto jeigu kas nors buvo daroma giliu tikėjimu, tai visgi tenka g rbti šitas tikėji·as. Taip ir čia yra, mano supratimu. Apsk itai tenka pasakyti, kad tas gražus visuotinės laimės d evaitis yra labai žiaurus dievaitis; jis reikalauja visuomet labai daug aukų ir kraujo, jis mėgsta ašaras ir kan·ias. Prie jo kul o kelias veda per skausmą, bet už tai jis rodo tikintiesiems skaisčiaus ą visuotinos žmonių laisvės saulę, kuri pateisina visas žiaurumo priemones tikinčiųjų akyse. Bet, kad toks darbas būtų gerbtinas, kad apie jį, nors jis ir žiaurus, būtų galima drįsti pasakyti «šventas», tai reikia, kad jis turėtų savyje gilaus tikėjimo ir kad būtų nuo pat ·radžios ir visais savo elementais nuoseklus. Tąja sąlyga jis, mano supratimu, bent galima būtų gerbti. Galima būti kitokių paž ūrų, galima rasti, kad tas tikslas nebus pasiektas, bet negalima negerbti tų, kurie tai daro tikėdami tuo tikslu, tikėdami, kad jie iš tikrųjų vykdo visuotinąją laimę. Bet kyla klausimas kuo visa tai virsta, jeigu tie vykdytojai išsižada tikėjimo ir pačių tikslų, kuriems buvo nustatytas šitas darbas ir šių priemonių žiaurumas? Kuo virsta visa tai, jeigu išsižadama tų tikslų, kuriais buvo remiamas ir pateisinamas šitas smurtas? Pradžioje, kada buvo steigiama Rusijos sovietinė ko strukcija, buvo ti ėta pasaulinė revoliucija, buvo tikėtasi, kad įvyks visame pasaulyje revoliucija, ir kad tada visur panaši tvarka užviešpataus, galutinai bus šita socializacija įgyvendinta ir dėl to naujas socialinis bendravimas įsigalės. Bet tuo tarpu šita pasaulinė revoliucija neįvyko, ir sovietinės konstrukcijos šalininkai ir vykdytojai — komunistai nusileidžia, sankcionuoja pas save tai, ką jie pačiame sumanyme buvo smerkę ir ką buvo sumanę kaip tik išnaikinti. Čia kalbame apie konstatuotus du nusileidimus, kurie visą sumanymą griauja ir kurie daro visą konstrukciją nesuprantamą, neatitin-

kančią tikslui: liko priemonės, bet tikslo jau nematyti. Pirmas nusileidimas yra padarytas valstiečiams. Antras nusileidimas reiškiasi nepu (naujoji ekonominė politika); tai yra nusileidimas buržuazijai, nuosavybės teise paremtam elementui. Pirmas nusileidimas atsitiko anksčiau. Jis buvo pačioje pradžioje padarytas. Tiesa, buvo įvykdyta agrarinė reforma; formaliai visa žemė buvo nacionalizuota ir dabar yra laikoma nacionalizuota. Žemės nuosavybės teisės nėra, ji yra panaikinta. Taigi privatinės nuosavybės teisės nėra. Bet vis dėlto pasiliko privatinė nuosavybės teisė į žemę, tik ji vadinama nebe nuosavybės teise, bet žemės naudojimosi teise. Bet vis dėlto ši žeme naudojimosi teisė yra privatinė teisė. Tiesa šita teisė nėra asmeniška, nėra individualinė. Šitos teisės subjektu, einant sov. įstatymais, yra arba valstiečių kiemas arba valstiečių darbo šeima, kas yra tas pats arba žemė darbo bendruomenė (zemelnoje trudovoje obščestvo). Bet žemės darbo bendruomės plačiau neįsigyveno Rusijos valstiečių tarpe, taigi su šita forma galima beveik ir nesiskaityti. Nors šita forma ir atitiktų socializacijos idėjai: nėra privatinio žemės naudojimo ir privatinio žemės valdymo, ir pastaraisiais laikais taip pat stengiamasi išplėsti šitą bendruomenę, bet Rusijos valstiečiai neina į tai. Buvo daromi bandymai; iš Austrijos, iš kitų kraštų buvo gabenami imigrantai, kurie sutikdavo persikelti į Rusiją ir sudaryti tokias žemės naudojamąsias komunas. Taip, kad bandymų buvo, bet platesnės reikšmės jie neįgijo, todėl apskritai su tuo valstiečių gyvenime skaitytis netenka. Taigi lieka pirmoji forma — valstiečių kiemas arba valst. darbo šeima. Šita forma yra sena, žinoma. Rusijoje dar caro *Aleksandro III* laikais; ši forma buvo pakeista i dividualine ūkininko nuosavybės forma—*Stolypino* reforma. Tas valstiečių kiemų arba valstiečių darbo šeimos vienetas yra tiesioginis žemės valdymo ar žemės naudojimo subjektas. Yra du žemės naudojimo subjektai. Vienas *tiesioginis* (kiemas arba darbo šeima), o antras aukštesnis — *grupė kiemų ar darbo šeimų*. Tokia grupė yra vadinama *žemės draugija*. Žemės draugijos yra trijų rūšių. Viena jų atitinka senajai «obščinai»; tai vra kartotinė žemės pasiskirstymo draugija; čia, vadinas, periodiškai, laikas nuo laiko žemės tarp kiemų iš naujo skirstoma ir kiekvienas kiemas gauna atitinkamą dalį sulig propo cija to kiemo narių skaičiaus į bendrą šitos draugijos n rių skai ių. Taigi čia naudojimas ar valdymas yra laikinas, nes objektas kaskart periodiškai yra pakeičiamas. Šita forma, iš tikrųjų būtų realiausia šiuo atžvilgiu, bet ji yra kaip tik nykstanti forma. Antra šitų draugijų rūšis yra *sklypinio rėžinio valdymo draugi a*. Tai atitinka mūsų kaimui, neišparceliuotam vienkiemiais. Vadinas, žemė eina rėžiais, trijų laukų, nėra perskirstoma, nuolat tas pats kiemas valdo ir naudojasi ta pačia žeme, tais pačiais rėžiais. Čia, taip sakant, tik dėlto, kad žemė yra rėžiuose, vieni kitų priklauso. Jau dėl to vieno fakto, kad žemė eina rėžiais, negali kiekvienas savo ūkį vesti a'skira tvarka, o turi skaitytis ir pritaikinti savo ūkio vedimo būdą prie kitų ūkio vedimo būdo. Bet vis dėlto čia pati draugija tokiame valdyme betarpiškai kištis į tą

valdymą negali ir tas valdymas pasilieka kiemo ar darbo šeimo valdymu Ir, pagaliau, trečioji forma, kuri artimiausia yra nuosavybei ir apskritai priva inės iniciatyvos ūkiui, kur mažiausiai tas ūkis yra suvaržytas p iklausom be nuo kitų draugijos narių ir pačios drau ijos, yra *sklyninio vienkiemių valdymo* draugija. Šitai draugi i pavestos tam tikros kontrolės funkcijos. Šitos kontrolės funkci o: dirbtinai suteiktos valstybės, nes šita draugija yra fikcija. Čia kiekvieno savo vienkiemio valdymas pilnai atitinka individualinės nuosavybės valdymui, tik čia žemės naudojimo subjektu laikomas ne vienas ūkininkas, be ūki ninko šeima — darbo šeima.

Tai tokios yra trys to valdymo formos. Paskutinė šitų trijų formų yra pažangiausia ir kultūringesnėse vietose kaip tik ši pastaroji forma labiau vystosi. Bendrai yra tokia tendencija kad pirmoji forma pereitų per antrą ir sustotų trečioje. Net patys komunistai tuo yra suinteresuoti; ypač nepas palaiko trečiąją formą, kuri daugiausia tur privatinės nuosavybės elementų ir privatinio ū ininko iniciatyvos. Šitą formą palaiko todėl, kad jiems yra reikalinga ūkio gamyba, o šita forma kaip tik geriausiai ūkio gamybai tinka ir yra pažangiausia visų t ijų formų. Todėl patys komunistai šitą formą proteguoja, ypač nau jos ekonominės po'itikos metodu. Ūki ninko pake timas kiemu ar darbo še ma didelės svarbos šiuo atžvilg u n turi. Tas faktas, kad ūkininkas yra pakeistas kiemu ar šeima, nenaikina privatinio intereso veiksnio šitame ūkyje, ypač vienkiemiame ūkyje. Net ir «obščinos» organizacijoje, nors ten valdymas netobulas, nes žemė periodiškai perskirstoma, bet vis dėlto ir te produktus gauna, pard oda,. keičia į kitus produktus ir t. t. privatinė šeima. Taigi visas ūkis paremtas yra privatiniu interesu ir privatine iniciatyva Juo labiau šitas privatini interesas ir privatinė iniciatyva reiškiasi trečioje formoje, pačių komunistų proteguojamoje. Kad bolševikai priėmė šitą konstrukciją, kad jie nemėgino laužyti visa tai ir bandyti nacionalizuoti ne tik nuosavybės titulą (nuosavybės titulas tai ten nacionalizuotas), bet ir visą žemę, o paliko privatinį ūkį, nacionalizuodami tik nuosavybės titulą, nepanaikindami nieko iš esmės, tai tas, žinoma, yra gudru iš komunistų pusės. Tai rodo, kad jie turi realybės pajautimą ir supranta, kad nesugebėtų nugalėti privatinių valstiečių ūkių reikalų. Bet vis dėlto tas griauja jų konstrukcijos pagrindus, nes visa jų konstrukcija paremta kuo? Socialinių klasių sunaikinimu, o tas savo rėžtu kaip tik paremta ūkio socializacija, pakeitimu privatinio intereso ūkio viešuoju ūkiu. Tuo tarpu čia iš socializacijos yra išskiriama plačiausia ūkio sritis — žemės ūkis. Miestai ir pramonė palyginti, tik salelės yra. Tas griauja visą socializacijos pagrindą. Didžiausios gyventojų dalies, valstiečių, reikalai liko privatiniais. Ir tas pirmas nusileidimas valstiečiams, sakau, buvo padarytas iš karto. Antras, gal ne tiek platus, bet vis dėlto ryškus nusileidimas, tai yra nusileidimas smulkesnei ir vidutinei buržuazijai. Tai yra tas, kas vadinama NEPU. Tai buvo padaryta 22 — 23 metais. Tai buvo sankcionavimas privatinės

prekybos, privatinės pramonės, kapitalizmo, privatinės nuosavybės t isės, samdomojo darbo (tiesa, šiek tiek aprėžto). Gamyba taip pat susiaurinta, nes yra išskirta stambioji pramonė, visa užsienio prekyba, tr nsportas. Tas k pitalizmui negrąžinta ir čia viską pasiima valstybė. Bet vis dėlto aprėžtame maštabe pavesta privatiniam interesui, privatinei iniciatyvai tvarkyti tautos ūkį. Šita naujoji ekonominė politika arba NEPAS paveda buržuazijai tam tikras funkcijas viešame ūkyje. Taigi, toji buržuazija, kuri pirminiu sumanymu turėjo būti visiškai išnaikinta, kad nė likučių jos neliktų žmonių sąmonėje, paskui virsta tokiu svarbiu, oficialiniai pripažintu faktoriu m to viešojo ūkio. Tas yra apdrau ta kodeksais, įstatymais, teismas apsaugoja šitą privatinį interesą, tą nuosavybę, darbo sutartis ir t. t. Žodžiu, sugrįžta į privatinio interes ūkį. Tuo pačiu sankcionuotas klasinis susiskirstymas ir pripažinta, kad buržuazija turi tam tikras socialines funkcijas, kad b jos apsieit negalima. Kitaip sakant, kad tenka atsižadėti to kas buvo sumanyta. Kaip konstatavom, nusileidimas valstiečiams buvo gudriau pada yta negu kad mėg nant par fors prave ti savo nusistatymą ir socializuoti visus agrarinius santykius. Taip pat, žinoma, gudru ir girtina y a, kad ir šitas nusileidimas yra padarytas. Tai rodo, kad komunistai sugeba orie tuotis ūkio klausimuose, kad tos diktatūros viešpačiai įsitikino, jog be buržuaz jos atliekamos funkcijos viešasis ūkis žus, įsitikino, kad socializacijos nepraves; įsitikino taip pat, kad jeigu laikysis savo ir par fors stengsis daryti, tai susilauks bado, ekono ninės suirutės, ir nusileido. Pripažino, kad nelaikas dar tai daryti ir kad ta socialinė funkcija, kurią atlieka kapi alizmas, dar nėra baigta, kad ji yra naudinga ir kad tenka ji palaikyti ir net apsaugoti. Tuo būdu, ta buržuazija, kuri turėjo būti visai panaikinta, dabar virs'a svarbiu, oficialiai pripažintu faktoriu m; ir visai nekontrabandiniu faktoriu m, kaip kad pirma buvo žiūrėta į tai vadinamo «vojennago» komunizmo metu (17—22 m.). NEPAS šita pripažino. Vadinas, buržuazijos funkcija viešame ūkyje jau nebus kontrabandinė, tai jau ne spekuliantai, kuri yra prilygtina kontrrevoliucijai, sabotažui ir banditizmui, kaip tai buvo žiūrėta «vojennago» komunizmo metu. Tada jeigu kas atveža į rinką s vo produktą ir ten jį parduoda, tai jau sabotažas, banditizmas ir kontrevoliucija ir jam jau gresia atidavimas į čeką.

Dabar ne tik į čeką neatiduoda, bet dar gi apsaugo tai. Bet buržuazijos įsileidimas į v ešąjį ūkį yra išsižadėjimas pirminio obalsio, kuris turėjo didelės reikšmės Tai buvo ne šiaip sau mestas obalsis, bet vienas organiškų dalykų, kuris su sumanymu jungiasi. Šitas išsižadėjimas obalsio pasmaugti buržuaziją, sunaikinti klasinį suskirstymą, socializuoti viešąjį ūkį ir sankcionavimas to, kas priešinga tam obalsiui ir apdraudimas, apsaugojimas to, kas šitam obalsiui pr ešta auja, nuosekliai reikalauja buržuazijos įsileidimo ir politinėn val žion. Tai yra lyg antroji medalio pusė. Juk jeigu pasakoma, kad buržuazija yra naudinga, kad ji atlieka tam tikrą naudingą socialinę funkciją ir jeigu jai pavedamas tam tikras vaidmuo, tam tikra vieta

socialiniame bendravime kaipo gyvam ir naudingam faktoriui, tai tada nuoseklumas reikalauja, kad ir politiniu atžvilgiu šitam naudingam veiksniui irgi būtų pavesta tam tikra galimybė savo įtakai reikšti. Bet visgi į politinį gyvenimą, į valdžios veikimą to neįsileidžiama ir paliekama proletariato diktatūrą. Tai kuogi tada virsta šita diktatūra? Kuo virsta šita diktatūra, jeigu išsižadėta yra tikslo, kuriam ta diktatūra buvo įsteigta? Aišku, kad ji tada virsta smurtu, be jokio viešo plataus tikslo ir be visuotinės laimės pagrindo. Kitaip sakant, paslieka nieku nepateisinamas kankinimas tos vadinamos buržuazijos. Pirma tai noras buvo tas dievaitis, žiaurus, bet gražus: vieni žus, bet už tai kiti bus laimingi. O jei dabar to dievaičio jau nėra, tik altorius tebestovi, o pats dievaitis jau mirė, tai kam gi tada aukoti? Aukoti Dievui tai dar suprantama, bet jeigu tas «dievas» jau mirė, tai kam gi tada? Tada lieka tik naujas žmogaus eksploatavimas žmogumi ir klasės klase, o politinėje srityje — tęsimas tos nekenčiamos valstybės griežčiausioje kaip tik to nekenčiamo imperiumo formoje, būtent, klasinės diktatūros formoje. Taigi, tas yra nenuoseklu. Be to, tas prieštarauja socialinei konstitucijai. Jeigu lieka socialinis jėgų suskirstymas, jeigu šitas veiksnys pasilieka ir yra net apsaugomas, tai turi būti jam suteikta vietos ir teisinėje konstrukcijoje. Teisinė konstitucija, kaip žinome, turi atitikti socialinei konstitucijai, kad ji būtų stipri. Ir socializmo mokslas kaip tik pirmas atkreipė dėmesį į tai. Ne tada konstitucija bus stipri, jeigu jai keisti bus nustatyta ypatingai sunki tvarka ar ką, bet tada, kada ji atitiks socialinei konstitucijai. Tai yra kaip tik socialisto Lasalio tezė. Taigi, jeigu šitam socialiniam jėgų suskirstymui pavedama tam tikra funkcija, jeigu yra sankcionuojama ir stiprinama buržuazijos funkcija, tai negalima palikti tokios teisinės konstrukcijos, kurioje jai būtų taikoma diktatūra ir t. t. Tiesa, valstiečiai iš karto buvo įsileisti į sovietus, nors ir nelygybės dėsniu. Tuo pačiu jau pačioje pradžioje buvo iškreiptas sovietuose komunalinis anarchinis momentas, įvedus ten privatinio intereso ūkio veiksnį. Buržuazijai vėliau taip pat nusileidimas padarytas, bet toliau ji ligi šiol pasilieka dar neįsileista. Bet aš vis dėlto nenoriu pasirodyti neteisingas ir įtarti visus komunistus veidmainiavimu tuo atžvilgiu. Dalykas tas, kad jie vis tebetiki pasauline socialistine revoliucija ir todėl nesankcionuoja tam tikra politine ar teisine santvarka susidariusios pas juos socialinės konstitucijos. Aš manau, jie nesankcionuoja to tik todėl, kad dar vis tebesitiki sulaukti pasaulinės revoliucijos. Į esamą pas juos padėtį, kuri turi savyje minėtą nenuoseklumą, jie žiūri kaipo į laikinąją proletariato diktatūrą, jie laiko tai kaipo, taip sakant, paruoštą aparatą (lenkiškai — pogotowie). Proletariato diktatūrą jie palaiko kaipo paruoštą aparatą, kuris turi budėti sargyboje, laukdamas visuotinės revoliucijos vakaruose. Kada ten įvyks ta visuotinė revoliucija, tai kad tas aparatas jau būtų paruoštas. Tuo būdu, šitos konstrukcijos palaikymas gali būti pateisintas tik tikėjimu visuotine pasauline revoliucija, ar bent Vakarų Europos revoliucija, jeigu jau ne pasauline.

Dėl sovietinio režimo dar šiek tiek pridėsiu ir tam tikras konkliuzijas padarysiu. Sovietiniame rež me mes konstatavom žymią viso valdymo centralizaciją. Šita centralizacija reiškiasi pirmiausia tuo, kad imperiumas labai aiškiai ir kategoriškai koncentruojasi centro organuose; ne vietos organuose, bet centro organuose. Nors konstitucijoje pasakyta, kad visa valdžia neva priklausanti patiems sovietams, bet mes jau konstatavom, kad ka p tik ji labai aiškiai, labai ryškiai ir kategoriškai priklauso aukščiausiems centro organams, būtent, federaciniams SSSR organams. Žinoma, kadangi yra steig amas griežtas diktatūros režimas, tai diktatūros režimui yra reikalinga ir visai logiška tokia valdžios centralizacija. Šitame režime manoma steigti ir steigiama proletariato diktatūra, tuo tarpu sovietai nėra proletarų organai, bet taip vadinamųjų darbo žmonių organai. Be proletariato ten įeina dar valstiečiai ir įvairūs neaiškūs kurie nėra nei valstiečiai, nei darbininkai, bet negauna jokio pelno iš samdomojo darbo. Tai kol tie sovietai nėra grynai proletariški ir kol viešasis ūkis tose komunose, tose vietos bendruomenėse remiasi privatinio intereso veiksniu, tol, žinoma, negalima proletariato diktatūros paremti ne proletariato organais, kurie kaip tik remiami privatinio ūkio veiksniu ir kurie nepr klauso proletariatui, nes daugumoje vietos bendruomenių, o tuo pačiu ir daugumoje vietos sovietų, kaip tik *valstiečiai* sudaro daugumą. Taigi, pavedimas jiems diktatūros, kuri turi būti proletariato diktatūra, žinoma, nepasiektų tikslo. Tuo būdu, centralizacija yra reikalinga, pirmiausia, dėl to, kad šiame režime yra diktatūra; antra vertus, centralizacija yra reikalinga ir dėl to, kad šita diktatūra privalo būti kaip tik proletariato diktatūra, kuri negali būti paremta tokiais organais, kurie ne proletariato būtų.

Zymės šitos centralizacijos yra tokios. Mes jau konstatavom, kad yra visa eilė atskirų žinybų, kurios atlieka valdymą. Tos žinybos sutvarkytos narkomata s ir skyriais. Yra visa eilė bendrųjų narkomatų, kurie veikia per savo agentus vietose. Tie agentai iš centro skiriami. Vadinas, ten konstrukcija aiškiai iš viršaus eina. Šitai organų rūšiai priklauso visi bendrieji narkomatai, o taip pat ir suvienytieji narkomatai. Nors suvienytieji narkomatai veik'a per žemesnius narkomatus ar skyrius, kurie yra sudaromi žemesniųjų ikų, bet tie narkomatai ar tie žemesniųjų ikų sudaromi skyr ai, suvienytų narkomatų ribose, yra SSSR suvienytų narkomatų organais. Tuo būdu, visa eilė šakų yra aprūpinama tiesiog iš *centro*. Be to, visų ikų skyriai — ne tik tie, kurie priklauso suvienytiems narkomatams, bet ir savarankiški ji skyriai a narkomatai, o taip pat ir visų laipsnių ikai yra hierarch šku tarnybiniu būdu sujungti su centro valdžios organais: su sovnorkomu, o ypač su centro iku ir jo prezidiumu, kurie gali vi.us jų darbus naikinti tarnybiniu metodu ir tuo būdu visi jie iš tikrųjų yra priklausomi, nors ir sudaryti ne iš centro, o iš atitinkamo laipsnio sovietų suvažiavimo. Taigi, šiuo yra pasiekta administracija, valdymas iš viršaus, iš centro, o ne iš apačios, ne iš sovietų, kaip buvo su-

manyta. Be to, šitą centralizaciją pagi'ina ir sovietų suvažiavimų statymas tarp sovietų ir veiklių funkcionalinių organų. Visi tie veiklūs funkcionaliniai organai yra sudaromi ne betarpiškai pačių sovietų, bet eina per suvažiavimus: kiekviename laipsny,e — per to laipsnio suvažiavimą, o SSSRe — per SSSRo suvažiavimą. Tie suvažiavimai trumpą laiką veikia pagaminę tuos organus, taip sakant, palieka, o patys nyksta. Tuo būdu tarp šitų suvažiavimų pagamintų organų ir sovietų yra nutraukiami ryšiai, nes tarpininkai, kurie šituos organus pagamino, patys išnyko, o patys sovietai jokiu būdu jų negali pasiekti, nes viskas eina per tuos tarpininkus. Tuo būdu, nors kilmė, taip sakant, yra iš sovietų, bet nutraukiami yra ryšiai tarp jų: tarpininkas nyksta, o tas produktas lieka atskirtas nuo to, iš kurio jis yra kilęs. Be to, šitai centralizacijai, centro valdžios galiai ryškiai tarnauja ir toji aplinkybė, kad ne tik tokiame ar kitokiame laipsnyje, bet ir centro valdžioje, kurioje koncentruojasi visa galia, visas imperiumas, nėra jokio valdžios funkcijų suskirstymo tarp centro organų. Ten visi organai kits kito priklausomi. Ten nėra taip, kad būtų įstatymų leidimas, administracija ir teismas. Net ir teismas nėra su kirstytas tarp šitų centro organų: viskas tuose pačiuose organuose yra, jie kits kito priklauso. Vi a galia yra koncentruojama vyriausiame organe, būtent SSSR sovietų suvažiavime, bet jis veikia trumpai. O kada jo nėra, tai tada SSSR CIKe koncentruojasi visa valdžia, išskyrus tiktai pagrindinių konstitucijos dėsnių keitimą. Kada nėra ir CIKo, tada viskas koncentruojasi CIKo prezidiume. Tuo būdu, čia viskas centralizuojasi ir griežtumas tuo būdu pasiekiamas kuo didžiausias. Taigi, tas konstitucijos posak s, kad visa valdžia — patiems sovietams, yra tik konstitucinis sakinys, tam tikros fraziologijos pavyzdys be jokio realinio turinio. Iš tikrųjų v.etos sovietai yra priklausomi organai, kurie jokios galios neturi ir yra centro valdžios rankose. Tiesa, visų organų kilmė eina iš sovietų, bet kas iš to, jeigu visas konstitucinės valdžios imperiumas priklauso ne jiems, o koncentruojasi centro: SSSR sovietų suvažiavimo CIKe arba jo prezidiume.

Jeigu šita konstrukcija būtų nuosekliai komunalinė, jeigu sovietai būtų laisvo vietos darbo žmonių tvarkymosi ir jų valdžios buržuazijai organais, tai tada centro organai ar centro valdžia, žinoma, nebūtų ta p stipri. Jei ir ne visa valdžia sovietuose koncentruotųsi, o tik šiek tiek, tai ir tada centro valdžia vistik nebūtų tiek stipri, t ek griežta; je gu ne buržuazijai, tai bent darbo žmonėms nebūtų tiek griežta. Bet diktatūra yra reikalinga centralizuotos ir stiprios valdžios, yra reikali ga centro valdžios griežtumo. Taigi, šita centro valdžia, iš tikrųjų, ten ir yra griežta, tas yra pilnai ten atsiekta. Dabar pasilieka mūsų dar neišžiūrėtas, paskutinis, bet svarbus ir įdomus, klausi as. Būtent, aš jau šiek tiek nurodžiau, kaip pasiekiama šita centralizacija. Dabar pažiūrėsime, kuo šitas griežtumas, šitas diktatūros išplėtimas ir sustiprinimas remiamas Būtent, tas remiama ta padėtimi, kurią sovietinėje valstybėje užima taip

vadinamoji kompartija (komunistų partija). Valdžios organizacija yra tokia, kad ir centro cikas, ir jo prezidiumas, ir sovnarkomas su visais narkomatais yra priklausomi organai, jie priklauso sovietų suvažiavimo. Bet tas sovietų suvažiavimas yra labiau komunistinis, partinis organas negu tarpkomunalinis ar tarpsovietinis darbo žmonių atstovavimo organas. Jis iš tikrųjų yra labiau surištas su kompartija negu su sovietais ar darbo žmonių bendruomenėmis Nors formaliai jis kyla, taip sakant, iš šitų sovietų, bet iš tikrųjų jis labiau yra surištas su kompartija. Tas yra pasiekiama, taip sakant, keturių rūšių organizaciniais momentais kuriuos mes išžiūrėsime.

Pirmas momentas yra *rinkimų* tvarka, kuri veikia šia prasme. Rinkimai ar balsavimas ten vyksta tokiu būdu, kuris galima pavadinti „balsavimas įsakymu“: balsavimas ne savo nusistatymu ir noru, bet gaunamu įsakymu. Tas yra todėl, kad ten balsavimas yra atviras ir balso pareiškimas yra kontroliuojamas ir kontroliuojamas kaip tik labai griežtos valdžios. Dėl to rinkikai bijo balsuoti kitaip negu tie kontroliuotojai nori kad jie balsuotų. Tiesa, jeigu paimsime darbininkų organizacijas, tai ten jų balsavimas visai laisvas ir jų atstovų rinkimas taip pat laisvas. Gali būti kartais renkamam atstovui kokios represijos, bet tiems, kurie renka, joks pavojus negresia. Bet balsavimas daugiausia, kad ir kurijomis suskaldytas, bet visuotinuose susirinkimuose daromas. Tuo būdu, to balsavimo rezultatai gaunami tokie, kokie yra pageidaujami tiems, kurie tą balsavimą organizuoja ir kontroliuoja. Taigi, į sovietus turi patekti, vis tiek kurio nusistatymo būtų proletariatas ar darbo žmonės, ir patenka iš tikrųjų komunistai, kurie yra toje vietoje, ar bent žymi jų dauguma. Tiesa, daugybėje vietų, ypač sodžiaus sovietuose, nėra kategoriškos komunistinės daugumos, nėra todėl, kad vietoje ten nėra tiek daug komunistų. Kai kuriame kaime gali jų ir visai nebūti ar jeigu ir yra, tai gal koks vienas kitas, tai jie į sovietus patenka, bet daugumos, žinoma, vis tiek ten nesudaro. Tuo būdu, daugumoje sovietų daugumą sudaro tip vadinamieji „nepartiniai“. Bet sovietinėje konstrukcijoje įdomus yra tas reiškinys (statistika parodo), kad kuo aukštesnis suvažiavimo laipsnis, tuo daugiau jame yra komunistų. Kiekviename aukštesniame laipsnyje komunistų skaičius auga ir pačiame aukščiausiame laipsnyje sąstatas tampa grynai komunistiniu. Pav., kokiame valsčiaus suvažiavime komunistų mažai, tie komunistai, kurie yra sodžių sovietuose, patenka į tą suvažiavimą, bet jų ten per maža, tai patenka ir nekomunistai. Jei nuo valsčiaus suvažiavimo eisim į rajoną, tai ten jau daugiau komunistų ir t.t.

Pagaliau pačiame centre yra tiktai komunistai. Tas atsitinka kaip tik dėl to balsavimo būdo. Ypač kad tie nepartyviai yra mažiausiai savarankiški, tai yra tokie, kurie daugiausia nusileidžia, o be komunistų ir nepartyvių jokių kitokių nėra, kitokių nėra ir negali būti, nes visos kitos partijos, išskyrus kompartiją, yra nelegalios. Tuo būdu, komunistinis elementas kiekviename aukštesniame laipsnyje vis, taip sa-

kant, tirštėja ir galų gale pasidaro grynai komunistinis tas organas, kuris sudaro pagrindą tai partinei diktatūrai. O jei patsaukščiausias organas yra grynai komunistinis, tai, žinoma, komunistiniai bus ir visi kiti organai, kurie iš jo išeis: ir CIKas ir CIKo prezidiumas ir t.t. Paskui, čia svarbi yra ir apskritai teisinė kompartijos padėtis. Kompartija viena tik turi politinio veikimo, propagandos ir organizavimosi monopolį visose sovietinėse valstybėse. Kitos partijos veikti negali nei propagandos negali varyti, nei organizuotis, išskyrus tik veikimą slaptai ir neteisėtai. Bet griežtos diktatūros režime toks slaptas veikimas yra pavojingas ir tas, be abejo, trukdo tą veikimą. Be to, kiekvienai valdiškai partijai lengviau yra organizuotis, propagandą varyti, veikti ir t.t. Bet diktatūros režime valdiška partija ypatingais patogumais naudojasi. Diktatūros ir dargi partinės diktatūros režime valdiška partija turi monopolį veikti, ji turi propagandos monopolį, turi nepaprastos įtakos ir naudojasi nepaprastomis veikimo priemonėmis. Visos valstybinės priemonės tarnauja šitai partijai ir jos organams ir yra šitai partijai pavestos naudotis. Visas valstybinis aparatas yra tos partijos tarnyboje. Be to, reikia pasakyti, kad kompartija yra iš tikrųjų pavyzdingai organizuota partija: ji yra drausminga, lanksti, ji sugebėjo dėl tų nepaprastų veikimo sąlygų ir patogumų įeiti į visus vietos santykius, visur yra jos ranka. Jeigu nėra kokios nors vietos organizacijos, tai bent agentai yra, kurie prižiūri viską. Tokia kompartijos padėtis yra antras momentas, kuriuo yra pagrįstas tas partinis diktatūros pobūdis.

Trečias momentas, turįs didelės reikšmės šiuo atžvilgiu, yra aukščiausiojo organo (suvažiavimo) sesijų trumpumas. Tai yra irgi labai žymus momentas partinei diktatūrai palaikyti. Visa tai, ką daro šis suvažiavimas, iš tikrųjų ne jis daro, nes jis taip trumpai veikia, kad jis neturi laiko tinkamai susiorganizuoti; ten dalyvaujantieji žmonės nesugeba susiprasti, nesugeba nustatyti, išdirbti savyje atitinkamos korporatyvinės dvasios. Kiekvienoje korporacijoje ar kolegijoje pamažu nusistato jos korporatyvinė dvasia; žinoma, neturiu čia galvoje, kad tai būtų kokia dvasia be kūno ar ką, bet išsidirba toks ypatingas nusistatymas. Ir kartais gali būti taip, kad ir vienalypio partinio pobūdžio organizacijoje gali išsidirbti toks korporatyvinis nusistatymas, kuris šiek tiek skirsis nuo partijos nusistatymo, gali konfliktai kilti tarp partijos ir tos organizacijos, gali neklausyti partijos, gali iškilti šitos korporacijos vadai, kurie, taip sakant, nepanorės klausyti partijos vadų. O čia tas aukščiausias organas tokį trumpą laiką veikia, kad nėra laiko susidaryti tokiam nusistatymui, tokiai korporatyvinei dvasiai. To organo nariai nesuskamba susiprasti ir savo iniciatyvos neturi. Taigi viską ką šis organas daro, iš tikrųjų ne jis daro, bet per jį daro kompartija. Ta yra pastovi, nuolatinė, ta yra organizuota, ta veikia tam tikru iš anksto apgalvotu ir gerai apgalvotu planu, o suvažiavimas neturi nei plano, nei susitvarkymo ir veikia ne pats, o per jį veikia kompartija ar kom-

partijos centro komitetas. Be to, suvažiavimas irgi yra vienalypio partinio sąstato, jo lyderiai yra partijos CK lyderiais, kurie irgi visuomet patenka į suvažiavimą. Tai yra trečias momentas, kuris tikru šeimininku daro kompartiją.

Ir ketvirtas momentas yra jau pirma nurodytas. Būtent, kad sovietai negali veikti šitą suvažiavimą, neturi jokios jėgos, jokios galios į suvažiavimą. Pirmiausia, jei ir veiktų imperatyvinis mandatas, tai čia būtų atskiro nario imperatyvinis mandatas, bet tai viso suvažiavimo darbo nenutrauktų. Bet ir tie nariai nėra sovietų betarpiškai rinkti: jie yra kelių laipsnių rinkti. Vėliau tie, kurie juos išrinko, patys išnyksta ir, tuo būdu, nėra kam tuos išrinktuosius traukti atsakomybėn. Taigi, sovietai negali įsikišti į šitą darbą, todėl tas suvažiavimas visai nepriklauso sovietų ir visai nėra jų suvaržytas.

Tuo būdu, visa valdžios konstrukcija yra vienalypė ir komunistinė. Visa valdžia koncentruojasi centre, priešingai konstitucijos pareiškimui, kad visa valdžia esanti vietose, visa ta valdžia yra centre. Be to, ta valdžia yra kompartijos ir jos centro komiteto, kuris viską diktuoja. Tuo būdu, visa vietos ir centro valdžia priklauso ne sovietams, kaip sako konstitucijos pradžia, bet RKP ar kompartijai. Kompartija yra tikra tos valstybės šeimininkė ir tvarkytoja, ne kas kitas. Visi centro organai, o centro organai turi pilną galią į visus žemesnius organus, veikia vienu bendru RKP ir kominterno (komunistinio internacionalo, arba vadinamo III internacionalo) nustatytu planu. Vadinas, tikras sovietinio režimo valdovas yra kompartija, jos padėtis yra tikra absoliutinio valdovo padėtis. Ir tai pripažįsta patys komunistų veikėjai ir rašytojai, jie neslepia to visai. Reikia pripažinti, kad veidmainingumo yra gal kuo mažiausiai šitų sovietinių valdovų tarpe. Taip, vienas pirmųjų vadų, iš tikrųjų, galima sakyti, didelio ir galingo proto žmogus, dabar jau miręs Leninas, kuris buvo, galima sakyti, kūrėjas, steigėjas visos šitos konstrukcijos, nors jis nebuvo teisininkas, bet jis sakė: „Komunistų partijoje, kurios nemini sovietinė konstitucija (sovietinė konstitucija visai nekalba apie kompartiją, ji konstitucijai visai nežinoma), glūdi teisinė ir faktiška šitos konstitucijos esmė“. Tai yra Lenino pasakymas ir tas pilnai atitinka tikrenybę: visa teisinė ir faktiška tos konstitucijos esmė glūdi kompartijoje. Sakau, tas neslepiama ir pačių komunistų ir jų rąšytojų; jie patys tai tvirtina ir randa, kad tai yra visai natūralu, kad taip ir turi būti. Kodėl jie taip randa? Todėl, kad to ir buvo siekiama. Šita konstrukcija ne pripuolamai sudaryta, o jau nuo pat pradžios taip sumanyta. Todėl jie randa, kad tas yra visai natūralu, kad tas atitinka tą ypatingą sąvoką, kuria žymima šita doktrina. Būtent, tai yra tam tikra objektyvinio proletariato intereso sąvoka. Komunistinis mokslas nuolat pabrėžia, kad sovietų valdžios ar proletariato diktatūros atstovaujama yra ne proletariato *valia* ar proletarų valia. Šiuo atžvilgiu komunistai pilnai sutinka su Ruso sąvokomis. Ruso neigia valios atstovavimo galimumą. Jis tvirtina, kad valia yra subjektyvinis veiksnys, kad valios nega-

lima kitam perleisti. Komunistai irgi su tuo sutinka ir savo raštuose nuolat pabrėžia, kad tai buržuazija ir demokratija mėgina sudaryti kokį tai tautos valios atstovavimą. Valios negalima esą atstovauti. Valia tai esąs subjektyvinis psichinis asmens momentas, kuris negalįs būti perleistas kitam. Gali būti atstovaujamas, sako komunistai, tik koks objektyvinis veiksnys, būtent, *klasinis interesas*. Proletariato diktatūra ne proletarų valia atstovaujanti, kadangi to negalima atstovaut, bet proletriato *interesą*, nes tik jis galįs būti atstovaujamas, o tas interesas proletariato kaipo klasės, sako jis, galįs būti tik *vienas*. Negali būti, vadinas, priešingi proletariato interesai, proletariato interesas galįs būti tik *vienas*. Taigi, reikia tik surasti, kas yra proletariato interesas, o jis yra tik vienas ir *objektyvus*. Patys proletarai galį kartais ir nesuprasti, bet interesas visgi yra vienas. Proletarai galį ir nesuprasti, bet už tai tą interesą suprantanti ir esanti vienintelė neklaidinga šito intereso dėstytoja — tai kompartija ir komiternas. Tarptautinis internacionalo suvažiavimas yra maž daug tas pats, kas savo laiku buvo bažnyčios soboras. Jeigu ten ką bažnyčios daktarai ir tėvai ką nustatys, tas visiems yra nustatyta. Taip pat ir čia tokie „daktarai ir tėvai" suvažiuoja ir ką jie nustatys, tas ir yra objektyvus proletariato interesas. Valia tai gali būti vieno vienokia, kito kitokia. O interesas tai nėra tas, kaip jį supranta vienas kuris individas. Vienas kuris proletaras gali ir kitaip tą interesą suprasti, bet tas yra nesvarbu; svarbu yra proletariato kaipo *klasės* interesas, o čia jau negali būti priešingų interesų. Sakysim, jeigu yra interesas nueiti į dešinę, tai negali būti tuo pačiu laiku interesas nueiti į kairę, nes nepateksi ten, kur reikia. Taigi, objektyvus ir realus proletariato interesas tesąs vienas ir šitą objektyvų ir realų intersą atstovaujanti kompartija. Ką šita partija, kaipo avangardas proletariato klasės, per savo „daktarus ir tėvus" nustatys, tas ir yra neklaidinga teisė, dogma ir taip privalo būti daroma. Tai dogmai vykdyti ir yra proletariato diktatūra, o ne taip, kad proletarai ims ten ir balsuos. Dauguma taip nustatys, o dauguma gal ir nesupranta to intereso, o mažuma supranta. Tai ar gerai būtų šitas interesas, kuris yra vienas, pavesti įvairių partijų varžytynėms, kas ten geriau įtikins, kas geriau propaganda pavarys, kuris demagogijos daugiau pavarys ir t.t. Taip negalima esą, nes proletariato intereso gynimas tai nėra koks sportas, o realus dalykas. Todėl proletariato diktatūra, šiomis sąvokomis, tegalinti būti tiktai *tikros* proletariato partijos diktatūra, tos partijos, kuri tą interesą nustato. Tuo būdu, ta partija yra proletariato klasės reprezentante, ji galvoja už šitą proletariatą, nustato jo interesą ir veda jį. O būdama tos klasės reprezentante, ji nėra reikalinga, kad toji proletariato klasė ją išrinktų ar ką. Juk jeigu motina miršta ir palieka savo turtą dvejų metų kūdikiui, tai tėvas neklaus, ką tas vaikas nori daryti su tuo turtu, o pats darys, kaip jis sumanys.

Tai toks yra šitos valdžios pobūdis? Taigi, ji iš tikrųjų

nėra nei komunalinė, nei tarpkomunalinė, nei kongresinė — anarchinė, o yra kompartijos diktatūra. Tiesa, konstitucija nekalba apie tai, bet faktiškai taip yra.

POLITINIAI RINKIMAI

Mes žinome, kokią svarbą turi atstovavimo problema valdžios organuose mūsų laikų valstybėje. Atstovavimas mandatu, vis tiek kuriuo — ar imperatyviniu ar reprezentaciniu, numato atstovų išrinkimą ar skyrimą, kurį turi padaryti ar pats atstovaujamas ar jo teisinis reprezentantas. Čia, šiame skyriuje mes turėsime galvoje ypač masinius politinius rinkimus valstybės valdžios organų personaliniam sąstatui sudaryti. Svarbiausias tų rinkimų reiškimasis yra rinkimai į parlamentą, sovietus ar į tolygius kitus kolegialinius organus ir taip pat respublikos prezidento rinkimai. Mums teks išžiūrėti rinkimų dėsniai, metodai ir sistemos.

Pirmiausia dėl *rinkimų dėsnių* arba, kitaip sakant, dėl to kriteriumo, kuriuo yra nustatomos rinkimų išdavos. Taigi, reikia paimti koks nors kriteriumas, kuriuo mes matuosime balsavimo ar rinkimų išdavas ir nustatysim, kas būtent mandatą turės. Vienas tokių kriteriumų yra *vienbalsio* išrinkimo kriteriumas. Šitas vieno balso — „vienas balsas" — suprantamas kaipo visi balsai viename balse — dėsnis seniau plačiau buvo vartojamas politiniuose rinkimuose negu mūsų laikais. Šita rinkimų forma arba, kitaip sakant, šita rinkimų išdavų matavimo forma yra žinoma vardu *aklamacija*. Ji reiškiasi atvirame balsavime. Kada balsavimas vyksta atvirai, tada gali būti išrinkta per aklamaciją: vienas pastatys kandidatūrą, o visi — bravo, bravo, ir išrinktas per aklamaciją. Tas yra vartojama ir mūsų laikais draugijose, ypač garbės rinkimuose. Politiniuose rinkimuose mūsų laikais tai jau mažai vartojama, o seniau buvo vartojama. Ypač Anglijoje buvo šitas rinkimų metodas vartojamas. Bet per aklamaciją paprastai renkamas tas, kada negalima ko kito išrinkti. Paprastai Anglijoje taip buvo renkami didieji feodalai kaipo žemių atstovai į bendruomenių rūmus. Kaipo lordai jie galėjo būti lordų rūmuose, bet galėjo ir į bendruomenių rūmus patekti. Taigi, visi, kurie gyveno to feodalo žemėse, per aklamaciją jį rinko, nes bijojo kitokį kandidatą statyti, aklamacija čia buvo tik formalybė. Toks vienbalsis išrinkimas buvo praktikuojamas ir buvusioje lietuvių — lenkų respublikoje. Tokia tvarka buvo renkami per seimelius atstovai į seimą ir tokia tvarka buvo renkami karaliai: reikėjo vienbalsiai rinkti. Žinoma, toks reikalavimas sunkiai įvykdomas. Dažniausiai reikalavimas rinkti vienbalsiai klastoja pačius rinkimus. Jeigu rinkikai priklauso nuo kandidato, tai čia, žinoma, tėra tik rinkimų fikcija, tada visa rinkikų kolegija yra drausminga ir tą kandidatą renka visi todėl, kad kito negali išrinkti, nes bijosi ar ką. Bet jeigu rinkikų kolegija nėra taip drausminga, jeigu yra įvairių nuomonių, jeigu laisvai gali reikštis įvairių nusistatymų grupės, tai tada toks reikalavimas yra arba visai neįvykdo-

mas, arba jis gali būti įvykdytas tik tuo būdu, kad stipresnioji dauguma nugalės tuos silpnesniuosius: sukarpos juos, ar išvarys ir tik tada vienu balsu išrinks. Pirmiausia, vadinas, smurtu tuos visus priešus turi išnaikinti ar pašalinti, o jau paskui balsuoti. Taip visuomet ir būdavo seimeliuose lietuvių—lenkų respublikoje. Seimeliuose rinkti reikėjo vienbalsiai, o dalyvavo ten visi bajorai. Vadinas, jeigu vienas protestuoja, tai ir visi negali išrinkti. Tada pasilieka viena išeitis: prasidėdavo mūšis, stipresnieji pasilikdavo vieni ir tik tada jau išrinkdavo vienbalsiai. Taigi, tokia tvarka be smurto pagalbos beveik neįvykdoma. Apskritai, tokia tvarka ar toks kriteriumas gali būti taikomas tik atvirame balsavime, o slaptame balsavime tai jis, žinoma, negali būti taikomas ir niekur nėra taikomas, nes toks kriteriumas slaptame balsavime būtų tiesiog nesąmonė. Dabar atviras balsavimas aklamacijos formoje retai vykdomas. Mūsų laikais gal tik sovietiniame režime, o šiaip politiniuose rinkimuose niekur nėra taikomas.

Jeigu, vadinas, ne vienu balsu, tai kaip gi kitaip? Ar čia reikia žiūrėti balsų kiekybės ar kokybės? Jei laikytis balsų kokybės dėsnio, tai tada tik gerieji balsai galėtų nuspręsti. Kaip žinoma, gerųjų balsų dėsniu yra paremtas cenzo metodas, cenzinės rinkimų sistemos. Vadinas, tada blogiesiems balsams jau visai neduodama balsuoti. Antra vertus, kam gi jie ir balsuotų, jeigu jų balsai vis tiek nieko nesveria. Bet ir cenzuotų, arba geresniųjų balsų kriteriumas yra taikomas tik atskirti tiems, kurie balsuoja, nuo tų, kurie negali balsuoti, nes jeigu jau pripažįstama, kad jų balsas yra blogas, tai nėra prasmės duoti jiems balsuoti. Be to, ir patys jie neis balsuoti, jei žino, kad išvados iš to balsavimo nebus padarytos. O jeigu taip, jeigu geresniųjų balsų kriteriumas yra taikomas tik atskirti tiems, kurie turi balso, nuo tų, kurie neturi balso, bet ne balsavimo išdavoms apskaičiuoti, tai klausimas, koks gi kriteriumas balsavimo išdavoms? Čia yra vartojamas *balsų daugumos* dėsnis. Dauguma yra trijų rūšių: *absoliutinė* dauguma, *reliatyvinė* dauguma ir *kvalifikuota* dauguma. Absoliutinė dauguma yra pusė plius vienas, arba bendrai — daugiau kaip pusė: gali būti pusė ir du, pusė ir trys ir t.t. Gali būti ir taip, kad nebus pusės plius vienas; pavyzdžiui, jeigu bus penki, tai pusė bus 2,5, tai, žinoma, čia negali būti „pusė plius vienas".

Kvalifikuota dauguma yra ta pati absoliutinė, tik jau ne pusė plius vienas, bet koks nors nustatytas ypatingas skaičius $^2/_3$, $^3/_4$, $^3/_5$ ir t.t. Vadinas, kas nors daugiau negu paprasta absoliutinė dauguma, o kas, tai čia įvairios kombinacijos gali būti.

Reliatyvinė dauguma yra mažiau kaip pusė plius vienas, bet tai yra iš kelių skaičių *didžiausias* skaičius. Jis pats gali būti mažesnis kaip pusė, bet didesnis negu kiekvienas kitas skaičius, skyrium paimtas. Tai yra reliatyvinė dauguma.

Absoliutinės ir kvalifikuotos daugumos kriteriumas turi savo nepatogumų, nes gali būti kartais balsavimo išdavos tokios, kad tokio kriteriumo nebus galima pritaikinti. Dėl absoliutinės daugumos šitas nepatogumas yra tik tada, jeigu yra daugiau

kaip du kandidatai. Jeigu yra tik 2 kandidatai, tai visuomet vienas gaus absoliutinę daugumą arba balsai pasidalins pusiau, apie tai dar mes kalbėsim. Taigi, jeigu tik du kandidatai yra, tai to nepatogumo absoliutinės daugumos kriteriumas neturi, bet jeigu bus didesnis kandidatų skaičius, tai reliatyvinė balsų dauguma visuomet bus, o absoliutinės gali ir nebūti, juo labiau kvalifikuotos daugumos. Kvalifikuotos daugumos reikalavimas turi savyje nepatogumo net ir tada, kada tik du kandidatai tėra. Vis dėlto kartais rinkimuose reikalaujama yra, kad būtų absoliutinė dauguma ir kartais absoliutinės daugumos taip kategoriškai reikalaujama, kad neleidžiama jokio nukrypimo nuo šito dėsnio. Klasiškas tokio kategoriško absoliutinės daugumos reikalavimo pavyzdys yra Romos papos rinkimai (konkliava). Ten reikalaujama absoliutinės kardinolų balsų daugumos. Jie tol turi kartoti rinkimus, kol vienas kandidatų gaus absoliutinę daugumą. Kad šita absoliutinė dauguma būtų pasiekta, tai visuomet papos rinkimuose uždaro visus rinkikus, kad niekas neišeitų ir negalėtų, rodos, valgyti. Jie ten visą laiką sėdi ir renka. Balsuoja, negavo absoliutinės daugumos — antrą kartą balsuoja. Tie patys balsuoja už tuos pačius. Negauna absoliutinės daugumos — trečią kartą balsuoja. Tada koks vienas, kuris mažiau kantrybės turi, ar kuris silpnesnis, paduos savo balsą už kitą, kuris reliatyvinę daugumą turėjo, kad greičiau išeiti. Ir kuo ilgiau sėdi, tuo daugiau tokių atsiranda, kurie savo nusistatymo atsižada, kad tik greičiau išleistų. Pagaliau, susidaro ta dauguma. Bet masiniams rinkimams tai ne labai tinka. Didelės rinkikų masės negalima uždaryti ir neišleisti. O jeigu uždaryti ir leisti balsuoti, kal absoliutinė dauguma susidarys, tai visuomet ji susidarytų, nes kiekvieną kartą balsuojant visuomet po kokių 10—15 nusileistų, kad tik greičiau išleistų. Bet tokiuose masiniuose rinkimuose, kur piliečiai kartą balsavę gali į namus grįžti, toks balsavimas eitų labai ilgai. Gal pagaliau irgi iš kantrybės išeitų, bet greičiausiai visai nustotų balsuoti. Papos rinkimuose, tai ten minia aplink Vatikaną stovi ir žiūri. Ten yra kaminas toks, iš kur deginamos kortelės. Kada išrenka, tai kortelės jau nedeginamos, nes jos reikalingos protokolui. O kol neišrinko, tai kaip tik dūmai per kaminą pasirodys, tai reiškia, kad jau balsavo, niekas absoliutinės daugumos negavo. Paskui vėl laukia. Vėl dūmai pasirodys — vėl balsavo. Pagaliau, jau nėra dūmų. Tada išeina ant balkono seniūnas ir praneša, kad „habemur papam". Bet politiniuose rinkimuose tas, sakau, nėra patogu. Be to, absoliutinė ir kvalifikuota dauguma gali būti dvejopai suprasta: ar *visų turinčių* teisės balsuoti ar *balsuojančių* absoliutinė ar kvalifikuota dauguma. Ten, kur rinkimai reikalauja absoliutinės ar kvalifikuotos daugumos, turi būti kokie nors korektyvai, nes paskui dažnai gali atsitikti, kad niekas nebus išrinktas. Be korektyvų masiniams rinkimams sunku tas pritaikinti, tai ne konkliava. O korektyvai yra du. Vienas — jeigu niekas negauna kvalifikuotos ar ab-

soliutinės daugumos, tai tada daromi yra *perrinkimai,* jeigu nenorima kartoti tuos rinkimus ad infinitum. Perrinkimams yra du būdai. Pirmas, kada perrinkimas daromas tarp dviejų kandidatų, gavusių didžiausią reliatyvinį balsų skaičių. Tada jau vienas jų visuomet gaus absoliutinę daugumą arba balsai pasidalins lygiomis. Arba perrinkimai daromi jau reliatyvinės daugumos dėsniu. Bet gali būti, kad ir perrinkimai nieko neduos. Nors korektyvai padaro tai, kad visuomet rezultatas būtų pasiektas, bet išskyrus tokį atsitikimą, kada balsai lygiomis pasiskirsto. Tokiais atsitikimais išsprendimas dvejopas: arba burtu tarp tų dviejų kandidatų sprendžiama arba kokia nors tų kandidatų ypatinga žyme — ar amžius didesnis, ar koks stažas ilgesnis ir t.t. Daugumos kriteriumų yra paremta taip vadinamoji mažoritarinė rinkimų sistema, apie kurią plačiau kalbėti teks sekantį sykį. Kartais yra dar sudaromas mažumos arba mažumų atstovavimas. Daugumos dėsnis yra vartojamas kaipo kriteriumas nedaugumai atstovauti, bet atstovauti *visumai,* kuri balsavo, arba, kitaip sakant, balsuojančiam vienetui atstovauti. Čia dauguma yra anoniminė, nes nežinoma, kas į ją įeina, kadangi balsavimas slaptas. Čia ta dauguma yra tas visumos, to balsavusio vieneto reprezentantė. Bet kartais, greta daugumos, gali būti sudaromas atstovavimas ir mažumai. Mažumoms atstovauti tinka jau kitas kriteriumas, būtent, balsų suskirstymo proporcijų kriteriumas arba proporcinė rinkimų sistema.

Aš nurodžiau, kad balsavimo išdavoms spręsti gali būti vartojamas kaip tik visuomeniškas balsavimo metodas. Apskritai, jamos ir nustatoma, būtent, kas išrinktas. Vienas kriteriumas yra *vieno balso,* arba visų balsų kaipo vieno balso kriteriumas, kitas — daugumos kriteriumas. Daugumas, kaip sakiau, gali būti trijų rūšių: absoliutinė, reliatyvinė ir kvalifikuota. Paaiškinimus dėl to jau daviau. Be to, naujausiais laikais ypač plačiai vartojamas vienas kriteriumas, kuris gali būti vartojamas tik ten, kur tenka išrinkti keli atstovai, tai yra balsų suskirstymo proporcijos kriteriumas, kuriam atitinka proporcinė rinkimų sistema. Čia kyla klausimas, kas, būtent, valstybės valdžioje turi būti tų atstovaujamuoju? Atsakymas į šitą klausimą irgi sprendžia apie tam tikrus balsavimo metodus. Čia, vadinas, pagrindan gali būti dedamas arba teritorinės tautos momentas, arba *visuomenės,* įvairių socialinių grupių momentai. Kitaip sakant, vienas bus teritoriškai — individualinis, arba tautiškas, metodas. Čia turiu galvoje teritorinę tautą, antras — sociališkas arba visuomeniškas balsavimo metodas. Šitiems metodams atitinka įvairios rinkimų sistemos. Žinoma, jeigu norima, kad atstovybės organe yra pageidaujama ir opozicija, nors tas opozicijos bendravimo veiksnių vaizdą, tai tuomet reikia turėti galvoje visos, bent jau svarbesnės socialinės diferencíacijos grupės ir reikia suteikti joms tam tikras teisinis kelias per balsavima paveikti atstovybės sąstatą. Kaip mes žinome — apie tai man jau ne kartą teko kalbėti, — socialiniai veiksniai iš tikrųjų visuomet veikia valstybę ir jos valdžią. Šitie veiksniai veikia daug rimčiau ir ryškiau negu atskiri individai. Jie veikia net

ir tada, kada balsavimas vyksta grynai mažoritariniu kriteriumu, grynai teritoriškai — individualiniu metodu. Bet tada jie daugiau kontrabandos keliu prasimuša, o balsavimas reikėtų taip suvarkyti, kad tie socialiniai veiksniai reikštųsi ne kontrabandos keliu, bet kad kiekvienam jų, ar bent jų žymesniems, būtų sudaryta atstovybė. Seniau, viduramžiuose, plačiausiai buvo vartojamas tam tikras kriteriumas, kuriuo balsavimo išdavos matuotada socialiniai veiksniai buvo stiprūs ir jiems buvo sudaromi atstovybės organai; pav., deryboms ir kompromisams su valdovu. Ir šitos atstovybės buvo sudaromos tuo visuomenišku balsavimo metodu, arba visuomeniškai korporatyviniu balsavimo metodu. Būtent, nebuvo daromas *bendras* balsavimas visoje teritorijoje, o buvo sudaromos socialinių junginių, ypač luominės, atstovybės. Kiekvieno luomo ribose balsavimas vyko skyrium ir, tuo būdu, atstovybė buvo gaunama arba luomų arba kitokių socialinių junginių. Absoliutinė monarchija, laimėjusi kovą su viduramžių anarchija ir sukūrusi naujos gadynės valstybę, pasistengė pravesti kiek galima šitų socialinių veiksnių niveliaciją. Absoliutiniams valdovams rūpėjo lygybė visų pavaldinių kaipo tokių, todėl jie ir stengėsi stiprių, organizuotų socialinių junginių reiškimąsi pakeisti visų individų lygybe ir tautos vienalypumu. Nors tolimesnėje stadijoje absoliutinė monarchija ir pati rėmėsi kai kuriais socialiniais veiksniais — aukštesniais luomais ir kt., — bet pradžioje, kada ji kūrė valstybę, tai kaip tik su stipresniais socialiniais veiksniais kovojo, o jungėsi su silpnesniais ir žemesniais ir stengėsi, vadinas, tą niveliaciją pravesti ir visus teritorijos gyventojus padaryti lygiais pavaldiniais. Tiesa, tas nebuvo užbaigta, bet vienos tautos kaipo pavaldinių masės idėja buvo jau absoliutinėje monarchijoje ganėtinai ryškiai pabrėžta, o iš dalies ir įvykdyta. 17 ir 18 amžių mokslas toliau tęsė absoliutinės monarchijos darbą. Jis, kaip mes žinome, kategoriškai neigia socialinį jungimąsi, socialinį grupavimąsi ir mato tiktai individus, kuriuos mano esančiais suvereniniais, o jų visuma — tauta. Jokių tarpininkų tarp individų ir tautos, jokių socialinių grupių nepripažįstama. Negalima sakyti, kad nematė šitų grupių esimo, bet pripažino tokį grupavimąsi neteisėtu ir naikintinu, o kėlė, taip sakant, individuališkai — tautišką dėsnį. 10 amž. prasidėjo atgimimas socialiniai visuomeniškos koncepcijos prieš teritoriniai — tautinę — individualinę koncepciją. Šitas atgimimas kuo toliau, tuo ryškiau reiškiasi ir 20 amž. yra irgi to reiškimosi pažanga. Šiuo atveju reiškiasi lyg reakcija prieš demokratijos pradžios ir prieš absoliutinės monarchijos darbą ir grįžimas į viduramžių socialinio bendravimo formas. Tiesa, ne į viduramžių anarchiją, bet į korporacijų, socialinių veiksnių ir grupių *federaciją*. Atitinkamai tam eina evoliucija ir atstovavimo bei balsavimo metoduose.

Taigi, sakau, šitiems dviem metodams atitinka ir tam tikros atstovavimo arba rinkimų formos. Vadinas, arba sudaroma vienalypės teritorinės tautos (populi) atstovybė per piliečių

rinkikų balsavimą arba socialinių junginių (kartais techniškai priimta vadinti — socialinių *interesų)* atstovybė, kur rinkimai vyksta per socialines grupes ir tų grupių ribose. Teritoriniui — tautiškam, arba tautiškai — individualiniam dėsniui ir metodui atitinka mažoritarinė rinkimų sistema, kurioje balsavimo išdavos sprendžiamos daugumos dėsniu. Čia balsuoja visi piliečiai ir sudaroma visos tautos ar visos piliečių visumos atstovybė. Čia nemanoma sudaryti atstovybės atskiriems socialiniems veiksniams, atskiroms socialinėms grupėms, o tik vienalypė vienos valios atstovybė. Iš tikrųjų čia šitas rezultatas nėra pasiekiamas. Jeigu dar nebūtų teritorijos suskirstymo rinkimų ar balsavimo apygardomis, jeigu visame teritorijos plote piliečių visuma paduotų balsus ir paskui bendras visoje teritorijoje paduotų balsų skaičius būtų paimtas ir sulig tuo būtų sprendžiamos rinkimų išdavos daugumos dėsniu, tai nors ir tada vis dėlto tuo būtų sprendžiamos rinkimų išdavos daugumos dėsniu, tai nors ir tada vis dėlto apsireikštų socialiniai interesai ar veiksniai, bet tada apsireikštų tik kurie nors galingesni, stipresni socialiniai veiksniai, ar gal tik galingiausias, stipriausias socialinis veiksnys tegalėtų apsireikšti, būtent tas, kuris skaičiaus, masės atžvilgiu yra turtingiausias. Bet tokia balsavimo tvarka, kad visa teritorija nebūtų skirstoma teritoriniais rinkimų vienetais ir sudarytų vieną vienalypį vienetą, kuriame visas balsavimas vyktų ir visų balsų dauguma spręstų, niekur nėra praktikuojama. Pirmiausia, ji techniškų atžvilgiu yra nepatogi. Be to, ir jos išdavos vis dėlto nėra pageidaujamos, nes tada tik vienas kuris stipriausias veiksnys būtų atstovaujamas. Net ir patys šito tautiškai—individualinio metodo šalininkai, kurie neigia socialinių grupių ar interesų atstovybę ir tvirtina, kad turi būti sudaroma tik vienalypės tautos atstovybė, vis dėlto turi pripažinti, kad toks griežtas socialinio suskirstymo neigimas ir slopinimas būtų kenksmingas ir kad vis dėlto yra pageidaujamas greta to stipriausiojo veiksnio ir opozicijos dalyvavimas. O jeigu būtų viena rinkimų apygarda visoje teritorijoje ir jeigu toje vienoje rinkimų apygardoje balsavimo rezultatai būtų išspręsti balsų dauguma, tai tada jokia opozicija, be abejo, negalėtų patekti. Tada būtų to atstovybės organo sąstatas visai vienalypis, tada iš tikrųjų toji atstovybė būtų vienalypė. Rodos, kad tas kaip tik ir atitiktų vienalypės atstovybės koncepcijai. Tada dauguma veiktų kaipo tautos valios, taip sakant, ekspertai ir nustatytų, kas toji tautos valia yra. Tai kam gi tada dar opozicija? Opozicija juk yra tas, kas prieštarauja šitai tautos valiai, o jeigu manoma, kad tokia tautos valia viena ir jeigu tai valiai atstovauti privalo būti vienalypė atstovybė, tai tada nereikia leisti reikštis atstovybėje dar kam kitam, kas prieštarautų tai valiai. Bet, sakau, ir šitos koncepcijos šalininkai vis dėlto pripažįsta (kas gal geriausiai įrodo šitos koncepcijos dirbtinumą), kad šitame kolegialiniame atstovybės organas turėtų pilną visų ar bent žymesniųjų socialinio dalyvavimas, einant vienalypės tautos valios atstovavimo dėsniu, yra *nesąmonė.* Taigi, sakau, tokia rinkimų tvarka niekur

nė nepraktikuojama ir net tokios vienalypės atstovybės šalininkai visai neranda pageidaujama laikyti tokios tvarkos, kuri nuosekliausiai jų nusistatymui atitiktų.

Mažoritarinė rinkimų sistema reiškėsi tuo, kad visa teritorija ar piliečių rinkikų visuma (kas yra tas pats)) yra skirstoma teritoriniais balsavimo vienetais. Kiekvienas toks teritorinis balsavimo vienetas skyrium paduoda balsus, skyrium jo balsai kaipo tam tikro vieneto yra suskaitomi ir tuo daugumos dėsniu, kuris yra charakteringas mažoritarinei rinkimų sistemai, yra nuskiriami mandatai tiems ar kitiems atstovams. Randama, kad toks suskirstymas teritoriniais balsavimo vienetais yra vieninteliai leistinas. Tautiška koncepcija randa, kad toks suskirstymas yra vieninteliai leistinas, nes teritorija yra toks veiksnys, kuris savyje neturįs jokių socialinių žymių. Tai nėra piliečių rinkikų skirstymas socialinėmis žymėmis, o tik teritoriniais vienetais. Bet iš tikrųjų ir skirstant piliečius rinkikus tik teritoriniais balsavimo vienetais pasiekiama yra jų suskirstymo ir tam tikromis socialinėmis žymėmis, nes ne kiekviena teritorijos dalis atitinka kitai teritorijos daliai gyventojų socialinio grupavimosi ir susiskirstymo atžvilgiu. Jeigu kiekvienas teritorinis balsavimo vienetas turėtų savyje visus privalumus kurie yra didesniame maštabe piliečių rinkikų visumoje, tai tada ir rinkimų išdavos visur būtų tos pačios; vadinas, vietoj to, tada sakysim, 10 atstovų rinktų visa teritorija, tuos dešimt atstovų išrinktų rinkimų vienetai kiekvienas po vieną atstovą, bet išdavos būtų tos pačios: išrinktoji dauguma bus ta pati, kaip ir visumoje renkant. Bet iš tikrųjų taip nėra, nes kiekviena teritorinė apygarda savo gyventojų socialine sudėtimi šiek tiek skiriasi: viena sritis bus pramonės, kita žemės ūkio; vienoje apygardoje pasitaikins stambesnis miestas, kitoje to nebus; vienoje bus labiau prekyba išsiplėtusi, kitoje kas kitas; taip pat ir tikybos, nacionaliniu ir kitokiais atžvilgiais įvairios apygardos bus įvairiai socialiniai susigrupavusios. Tuo būdu, šiuo teritoriniais balsavimo vienetais suskirstymu iš tikrųjų yra klastojama ta tautiškos koncepcijos mintis, kad tai neva esanti atstovaujama kokia vienalypė valia, koks vienalypis veiksnys, kuris vadinamas tauta. Mes gerai žinome, kad yra tam tikra rinkimų, ar balsavimo, apygardų suskirstymo politika. Sakysim, koks nors teritorijos sklypas gali būti apgyventas nacionalinės mažumos ar kokios tikybinės grupės, ar, pav., pramonės ir t.t. Tai jeigu šita teritorijos vieta sudarys vieną apygardą, tada atstovais bus išrinkti tokie, kurie reikš ar nacionalinį, ar tikybinį, ar kitokį šitos apygardos veiksnį. Bet jeigu šita teritorijos dalis bus tarp kelių apygardų suskirstyta, taip, kad jos atskiros dalelės bus sujungtos su kitos socialinės sudėties gretimomis sritimis, tai tada niekas nuo to nacionalinio veiksnio ar kitokio nebus išrinktas atstovu. Ta sritis bus suskaldyta dalelėmis, kurios bus prijungtos prie stambesnių kitokios socialinės sudėties sričių ir, tuo būdu, rinkimų išdavos bus visai kitokios. Tuo būdu, ir mažoritarinėje rinkimų sistemoje per teritorijos suskirstymą balsavimo vienetais, iš tikrųjų, yra pasiekia-

mas tas įvairių socialinių grupių atstovavimas. Ir ne tik automatiškai pasiekiamas, bet gali būti tiksliai reguliuojamas. Galima yra iš anksto skirstant apygardas taip jas suskirstyti, kad gautųsi maž daug toks, o ne kitoks vaizdas. Taigi, net ir mažoritarinėje — rinkimų sistemoje socialinis momentas visuomet prasimuša ir įvairūs socialiniai veiksniai atstovybėje pasireiškia. Mažoritarinė rinkimų sistema yra dviejų rūšių: *vienvardinė* rinkimų sistema ir *sąrašų* rinkimų sistema. Vienvardinė sistema reiškiasi tuo, kad visa teritorija skirstoma į tiek dalių, arba rajonų, kiek turi būti išrinkta atstovų. Kiekvienas rajonas renka vieną atstovą balsų dauguma. Kadangi tik vienas atstovas turi būti išrinktas, tai čia yra absoliutinės daugumos reikalaujama. Sąrašų sistemoje visa teritorija skirstoma į mažesnį apygardų skaičių negu yra mandatų skaičius. Tuo būdu, kiekvienai apygardai tenka tam tikras atstovų skaičius išrinkti ir kiekvienas balsuoja ne už vieną kandidatą, bet už kandidatų sąrašą. Šitos mažoritinės rinkimų sistemos rūšies irgi yra dvi rūšelės. Viena yra ta, kur už sąrašus balsuojama en bloc, vadinas, rinkikas savo balsą gali paduoti tik už visą sąrašą. Kita tai yra panašažo sistema, kur kiekvienas rinkikas balsuoja irgi už sąrašą, bet tą sąrašą jis sustato pats kaip jam patinka. Vadinas, jis gali balsuoti už sąrašą, koks yra pasiūlytas tos ar kitos partijos, bet gali ir pats sudaryti sąrašą, į kurį gali surašyti įvairių partijų pasiūlytus kandidatus, kurie jam patinka. Abi šitos rūšelės — en bloc ir panašažo — sudaro sąrašų sistemą. Ji visuomet numato didesnes apygardas, o vienvardinė sistema, kur balsuojama už vieną kandidatą, numato teritorijos suskirstymą smulkesniais balsavimo rajonais. Abi šitos mažoritarinės rinkimų sistemos rūšys yra konkuruojančios. Kiekviena jų turi savo teigiamus privalumus ir savo ydas.

Argumentai, kurie kalba prieš sąrašų sistemą ir tuo pačiu už vienvardinę sistemą yra sekantys: 1) Vienvardinėje rinkimų sistemoje rinkikas statomus kandidatus pažįsta, nes vienvardinėje rinkimų sistemoje teritoriniai balsavimo vienetai yra smulkesni. Žinoma, čia daugiau sveria vietos reikalai ir todėl kiekviena konkuruojančių grupių stengiasi pastatyti tokį kandidatą, kurio vardas populiariškiausias, kurio vardas rinkikams žinomas. Jei rajonas yra mažas ir tik vienas kandidatas renkamas, tai tada, žinoma, lengva yra kiekvienai grupei rast toks žmogus, kuris būtų maž daug visiems rinkikams pažįstamas ir būtų šitoje apygardoje populiarus. Kuo platesnė apygarda, kuo daugiau rinkikų joje dalyvauja ir kuo daugiau kandidatų reikia, tuo sunkiau rasti tokie kandidatai, kurie būtų žinomi visai apygardai. Taigi, ryšys tarp renkamojo ir rinkikų vienvardinėje sistemoje yra ryškesnis. Be to, ten daugiau sveria vietos reikalai. Vietos reikalai, be abejo, žmonėms labiau suprantami. Juo klausimas ar idėja yra platesnė, tuo mažesniam žmonių skaičiui ji prieinama; o kuo labiau kokia mintis ar projektas liečia vietos reikalus, kuo artimesnis jis yra prie žmonių kasdieninio gyvenimo, tuo labiau rinkikams tas dalykas suprantamas ir tuo daugiau jų net savo nusistatymą tokiais dalykais turi.

Aš kartą jau esu nurodęs pavyzdį, kad jeigu, sakysim, Žaliojo Kalno rajonas turėtų rinkti vieną atstovą. Aš pats ten gyvenu ir mums, be abejo, rūpi, kad ten trotuarai būtų padaryti, kad šviesa būtų, kad geras susisiekimas būtų ir t.t. Tai juo kuris kandidatas daugiau sugebės aprūpinti tuos reikalus ir, be to, juo kuris daugiau žadės tais klausimais, tai už tą ir balsuos. O jeigu būtų sudaryta platesnė apygarda, į kurią įeitų visas Kauno miestas, tai jau tada trotuarai Žaliame Kalne rūpės Žaliojo Kalno gyventojams, bet nerūpės Aleksoto, Šančių, Senojo Miesto ir kitiems gyventojams. Todėl ir kandidatų programoje tas klausimas arba visai išnyks, arba jis bus mažesnės reikšmės, nes tuo jis tik dalį rinkikų suvilios, o kitų — ne. Todėl jis turi jau platesnius klausimus statyti, kurie suinteresuotų visus Kauno gyventojus. O jeigu rinkimų apygarda apims kelius miestus, tai ten dar platesni klausimai bus. Be to, kuo platesnė teritorija, kuo platesnė apygarda, tuo mažiau bus tokių žmonių, kurie, bus ten visiems pažįstami. Taigi, iš vienos pusės, sąrašų sistema, taip sakant, platesnes idėjas kelia, išeina ir smulkių vietos reikalų ribų. Tai yra teigiamas sąrašų sistemos privalumas. Bet už tai ir tuo pačiu ir visa rinkimų procedūra mažiau įdomauja tuos rinkikus ir jie ne tiek sąmoningai dalyvauja tame balsavime; jie labiau pasiduoda ar partijoms, ar agitatoriams, mažiau galimumo turi patys spręsti apie programą, nes jie nesupranta. Tuo būdu, rinkikų susinteresavimas rinkimais, balsavimo sąmoningumas ir ryšio tarp renkamojo ir rinkikų artimumas yra didesni vienvardinėje negu sąrašų sistemoje. Bet už tai, sakau, sąrašų sistemoje platesnis akiratis darosi, didesnės idėjos keliamos; tas paskui atsiliepia ir į atstovavimo kolegiją — parlamentą ar kitokią. Tai jau teigiamas sąrašų sistemos privalumas. Be to, sąrašų sistemoje sunkesnė yra korupcija ir apskritai įvairios nesąžiningumo machinacijos. Juo didesnis žmonių skaičius, tuo sunkiau yra jie suvilioti. Tuo tarpu vienvardinėje rinkimų sistemoje korupcijai jau yra platesnė dirva. Taigi, yra argumentų ir už ir prieš kiekvieną tų mažoritarinės rinkimų sistemos rūšių. Yra taip pat, žinoma, argumentų pro ir contra ir dėl tų sąrašų sistemos rūšelių.

Tai tokios yra mažoritarinės rinkimų sistemos rūšys. Čia pagrindan dedamas metodas yra remiamas teritoriniais balsavimo vienetais. Bet vis dėlto ir čia, kaip sakiau, kontrabandos keliu prasimuša ir įvairūs socialiniai veiksniai.

Antras metodas aiškiai ir atvirai balsavimo pagrindan deda socialinius balsavimo vienetus. Čia, galima sakyti, yra dvi šito socialinio ar visuomeniško metodo rūšys. Būtent, socialinių grupių atstovavimas ir socialinių organizacijų atstovavimas. Socialinių grupių atstovavimas reiškiasi ypač dviem sistemomis: *kurijų sistema ir proporcinių rinkimų sistema.*

Kurijų sistema yra sena sistema, kurios precedentai siekia viduramžių luominių rinkimų. Čia piliečių rinkikų visuma — korporacijos ar kolegijos — suskistoma ne teritorinėmis apygardomis ar ne tik teritorinėmis apygardomis, bet ypač suskistoma yra socialinėmis grupėmis ar socialinėmis piliečių kategorijo-

mis kuriuo nors socialiniu kriteriumu ir tada pavedama kiekvienai tokiai kurijai skyrium rinkti atstovus. Gali būti, vadinas, nacionalinė kurija, luominė, bažnytinė ir t.t. Visi tam tikros socialinės kategorijos piliečiai sudaro vieną balsavimo vienetą. Tai čia gali būti taip, kad jie gali sudaryti vieną balsavimo vienetą visoje valstybėje, o gali būti ir taip, kad visa teritorija skirstoma teritorinėmis apygardomis, o kiekvienos teritorinės apygardos piliečių rinkimų visuma yra skirstoma kategorijomis arba kurijomis. Žinoma, vienvardinėje sistemoje tas nebūtų galima. Tada čia atstovų skaičius, kuris tenka teritorinei apygardai, dalinamas tarp kurijų proporcingai kiekvienos kurijos narių skaičiui, ir jau kiekviena kurija savo ribose renka. Jeigu, pav., būtų žydų kurija, kuri turėtų rinkti vieną atstovą. Tada visi piliečiai žydai tam tikru momentu atskiriami nuo kitų, sudaro vieną balsavimo vienetą ir renka vieną atstovą.

Nuo proporcinės rinkimų sistemos ši sistema skiriasi ypač tuo, kad proporcinė rinkimų sistema remiasi politinių partijų organizuojamu rinkikų socialiniu suskirstymu. Čia socialinės grupės yra politinių partijų suorganizuotos, bet jos nėra iš anksto suskirstytos. Ten tas socialinis grupių suskirstymas yra nustatomas pačių rinkikų apsisprendimu balsuojant. Tuo tarpu suskirstymas kurijomis yra arbitrališkas ir kategoriškas, jį jau iš anksto nuskiria kiekvieną rinkiką į tą ar kitą kuriją. Proporcinėje rinkimų sistemoje to nėra, čia patys rinkikai apsisprendžia. Kurijų sistemoje rinkikas apie priskyrimą tai ar kitai kurijai ne pats sprendžia, o jis jau iš anksto tam tikrais objektyviniais sumetimais yra klasifikuojamas ten ar kitur ir paskui rinkikas iš tų ribų jau negali išeiti. Žinoma, kiekvienos kurijos ribose rinkimai gali vykti ar mažoritarine ar proporcinga rinkimų sistema, bet pirma suskirstoma kurijomis. Šitų socialinių kategorijų pagrindan yra imama stambiųjų ekonominių ar profesinių reikalų atstovavimo idėja. Ji nebuvo visai svetima ir pirmiesiems demokratijos steigėjams. Dar *Syes*, rimčiausias didžiosios prancūzų revoliucijos veikėjas, demokratijos tėvas, tiesa, jis nebuvo mokslininkas, jis buvo tik politinis veikėjas, bet žmogus, kuris daug davė šitai doktrinai ir mokslo atžvilgiu, tai dar jis buvo pareiškęs, kad rinkimai į valstybinį įstatymų leidžiamąjį organą turi būt paremti tokia tvarka, kad šitame organe galėtų pasireikšti per savo atstovus trys didieji tautos darbai, trys didžiosios profesijos: žemė, ūkis ir, sako, toji profesija, kurios darbu yra žmogaus kultūra: mokslas, menas ir t.t. Jis pasakė, kad ateisianti diena, kada žmonės suprasią, kad tai esą svarbūs klausimai. Bet tas jo balsas liko neišklausytas demokratijoje, jis ne visai atitiko demokratijos dėsniams ir demokratijos idėjai ir vienalypės tautos atstovavimui. Naujausiais laikais šitą kurijų sistemą kelia ypač Prancūzijos mokslininkas *Karolis Benua*. Jis nurodo, kad gyvas žmogus nėra atomas visai lygus kitam, bet kad tai esąs tam tikras socialinės kategorijos vienetas. Bet vis dėlto šita kurijų sistema daugiau buvo vartojama praeityje kaip dabar. Galima sakyti, kad dabar ne tik naujose valstybėse, bet ir apskritai, išskyrus sovietų Ru-

siją ir sovietines valstybes, šita kurijų sistema nėra niekur vartojama. Seniau kurijų sistema turėjo daug precedentų. Būtent, luominė rinkimų kurijomis sistema buvo plačiai praktikuojama senose monarchijose. Dar 20 amž. buvo vartojama Austrijoje, o ypač klasiškų kurijų sistemos kraštu buvo Rusija nuo 1907 ligi 1917 metų. Dabar ji vartojama, kiek man žinoma, tik sovietinėse valstybėse.

Kurijų sistemos ydos yra ypač tokios. *Aprioriškumas žmonių socialinės klasifikacijos ir tuo pačiu tos klasifikacijos dirbtinumas.* Šita klasifikacija yra iš anksto nustatoma įstatymų leidėjo tam tikromis objektyvinėmis žymėmis ir paprastai neleidžiama spręsti apie tai patiems žmonėms. Ne pačios tos grupės, ne patys žmonės buriasi, bet kažin kas virš jų tam tikromis žymėmis klasifikuoja juos. Žinoma, jie parenka tokias žymes ir taip klasifikuoja, kaip tiems klasifikuojantiems tas yra naudinga. Tai yra apsireiškimas, kuris duoda galimybės klastoti tam tikrą socialinę diferenciaciją.

Kurijos gali remtis tik objektyviniu kriteriumu, tuo tarpu socialinis grupavimasis mūsų laikais vyksta vis labiau kaip tik subjektyviniu kriteriumu. Kurijų sistema subjektyvinio momento nepagauna. Be to, to kriteriumo žymes nustato kažin kas iš šalies, kuris patiekia tokias žymes, kurios jam yra naudingos. Be to, kurijų sistema turi dar tą nepatogumą, kad tie patys žmonės paprastai priklauso įvairioms socialinės diferenciacijos kategorijoms: nacionaliniu atžvilgiu jis priklauso vienai grupei, profesiniu atžvilgiu kitai, tikybiniu — dar kitai ir t.t., o čia jis į tam tikrą kuriją užklasifikuotas ir iš jos negali išeiti. Pav., bus kokia nors nacionalinė kurija, o jam bus svarbesnis ne nacionalinis, bet koks nors profesinis momentas, bet jis vis tiek privalo nacionalinėje kurijoje balsuoti. Taigi, tas irgi sudaro dirbtinumą, kad kažin kas iš šalies, iš oro tuos žmones klasifikuoja į įvairius gardelius ir ten juos laiko. Tai yra socialinės diferenciacijos suklastavimas. Tas pagrindas, kuris čia yra dedamas, būtent, ta mintis, kad kiekvienas žmogus nėra atomas, kad jis yra tam tikros socialinės kategorijos vienetas, o ne tik gamtos vienetas, yra sveika, bet ji taip organizuota, kad tikslo nepasiekia.

Taigi, balsavimas masiniuose rinkimuose vyksta ar *teritoriniais* ar *socialiniais* balsavimo vienetais. Teritoriniai balsavimo vienetai reiškia, kad visa teritorija, visa piliečių rinkikų masė skirstoma teritorinėmis apygardomis. Visi piliečiai rinkikai teritorinėje rinkimų apygardoje sudaro vienetą, kuriame suskaitomi balsai ir balsų išdavomis sprendžiamas mandatų paskirstymas. Šitai teritorinių balsavimo vienetų sistemai atitinka *mažoritarinė* rinkimų sistema. Bet gali būti ir taip, kad piliečių rinkikų masė bus paskirstyta ne teritoriniais balsavimo vienetais, o socialiniais. Vadinas, tam tikrais socialiniais kriteriumais, tam tikromis socialinėmis kvalifikacijomis piliečių rinkikų visuma skirstoma tam tikromis grupėmis ir kiekvienoje šių socialinių grupių skyrium vyksta balsavimas. Kiekvienai tų

socialinių grupių, kaipo balsavimo vienetui, pavedamas tam tikras mandatų skaičius ir jos (tos grupės) paveda tuos mandatus tam tikriems išrinktiesiems. Tuo būdu, pagrindan gali būti dedami ir socialiniai balsavimo vienetai.

Čia tenka skirti socialinių *grupių* ir socialinių *organizacijų* atstovybė. Gali būti taip, kad ne organzuotiems socialiniems junginiams, o tik tam tikroms socialinėms kategorijoms pavedama rinkti. Vadinas, kiekviena socialinė kategorija — tikybinė, nacionalinė ar kuri kita — skyrium surado balsavimo vienetą. Bet gali būti ir taip, kad socialinės organizacijos renka.

Dabar mes žiūrėsime socialinių *grupių* atstovavimą. Vadinas, įvairias tas rinkimų sistemas, kurios remiasi socialinių grupių, neorganizuotų socialinių junginių atstovavimu. Tų sistemų tarpe pirmoje eilėje stovi taip vadinamoji *kurijų sistema.*

Čia piliečių rinkikų visuma arba kolegija yra skirstoma ne teritorinėmis apygardomis, bet socialinėmis grupėmis arba kategorijomis. Tam tikru socialiniu kriteriumu kiekvienai tų grupijų, arba kurijų, pavedama skyrium rinkti atstovus. Nustatoma, kiek mandatų kiekvienai tų kurijų pavedama, kiekviena jų skyrium balsuoja, jos balsai dažniausiai sueina į krūvą, suskaitomi ir tais balsais nustatomi mandatai, kurie tai kurijai pavesti. Kartais, ar net dažniausiai, šita sistema neneigia visai ir teritorinio suskirstymo apygardomis. Kartais pirma teritorija yra suskirstoma apygardomis, bet jau teritorinėse apygardose balsavimas vyksta kurijomis ir kiekviena tų kurijų renka tam tikrą bendrojo atstovų skaičiaus dalį. Pav., kai kuriai apygardai bus pavesta 20 ar 10 atstovų išrinkti, tada, pirmiausia, visa ta apygarda bus įvairiomis kurijomis paskirstyta ir bendras atstovų skaičius, pavestas rinkti visai tai apygardai, bus paskirstytas tų kurijų tarpe: vienai bus pavesta 3, kitai — 2 ir t.t. Kurijų gali būti įvairių: jų pagrindan gali būti dedamas klasinis momentas, gali būti dedamas profesinis, tautinis, tikybinis ir įvairūs kiti momentai. Proporcinė rinkimų sistema taip pat priklauso socialinių grupių rinkimų sistemų skaičiui. Bet proporcinė rinkimų sistema skiriasi nuo kurijų sistemos; skiriasi ypač tuo, kad proporcinė rinkimų sistema remiasi partijų organizuojamu socialiniu suskirstymu. Proporcinėje rinkimų sistemoje rinkikų paskirstymas socialinėmis grupėmis nėra apriori nustatytas; ten partijos organizuoja piliečių skirstymąsi grupėmis, o galutinai ten tos grupės nustatomos pačių rinkikų apsisprendimu, balsuojant už tą ar kitą sąrašą. Kurijų rinkimų sistemoje visas tas suskirstymas yra arbitrališkas; jis yra ne pačių rinkikų apsisprendimu nustatomas, bet iš anksto, iš oro, taip sakant, arbitrališkai nustatytas, ir tas paskirstymas jau yra kategoriškas: rinkikai negali jo pakeisti, negali savo noru, savo nustatymu pereiti iš vienos grupės į kitą. Suskirstymas kurijomis, sakau, nustatomas arbitrališkai, kategoriškai iš anksto ir ne pačių rinkikų, bet valstybės valdžios ir, paprastai, įstatymo keliu. Kartais įstatymai paveda tas kurijas administracijai nustatyti. Taigi čia rinkikų suskirstymas yra nustatomas grynai objektyvinėmis žymėmis, be jokio pačių rinkikų apsisprendimo.

Tačiau patys rinkimai kurijoj gali vykti tiek mažoritarine, tiek proporcine rinkimų sistema. Vadinas, pats balsavimo būdas, pats balsavimo metodas nėra kurijų sistemos keičiamas: ten irgi kiekvienas atskiras žmogus balsuoja individualiai. Taigi, kurijose rinkimai gali vykti tiek mažoritarine, tiek proporcine rinkimų sistema, vadinas, mandatai gali būti skirstomi tiek balsų daugumos kriteriumu, tiek balsų suskirstymo skaičiaus proporcijų kriteriumu.

Socialinių kategorijų reikalų atstovavimo idėja, kuri ryškiausiaia yra kaip tik kurijų rinkimų sistemoje, nebuvo visai svetima ir kai kuriems demokratijos steigėjams. Pav., vienas žymiausių demokratinės konstrukcijos kūrėjų, *Syes,* ne tiek teoretikas, kiek praktikas, savo laiku, Didžiosios Prancūzų revoliucijos metu, buvo išsitaręs, kad rinkimai į valstybės įstatymų leidžiamąjį organą turi būt paremti tokia tvarka, kad tame organe galėtų apsireikšti per savo atstovus „trys dydieji tautos darbai", trys didžiosios profesijos: žemės ūkio pramonė, miestų ūkio pramonė ir toji profesija, kurios darbu yra žmogaus kultūra (inteligentija), Ateisianti diena, anot jo, kada žmonės suprasią, kad tai esą svarbūs klausimai. Šitas Syes'o balsas buvo nurodamas į tai, jog rinkimai reikia organizuoti taip, kad atstovaujamame organe galėtų apsireikšti svarbiausios ekonominės funkcijos įvairių visuomenės grupių. Tokia mintis buvo pareikšta, bet ji nebuvo išklausyta anos gadynės demokratijos. Devyniolikto amžiaus pabaigoje pragarsėjo .*Karoliaus Benua* teorija apie reikalingumą reformuoti rinkimų sistemą kaip tik *kurijų sistemos kryptimi.* Jis nurodinėjo, kad gyvi žmonės visuomenėje nėra visiškai vienas kitam lygūs, be jokios spalvos, be jokių socialinių žymių vienetai; kiekvienas žmogus, anot jo, jeigu tik jis nėra koks išsvajotas žmogus, visuomet yra tam tikros socialinės kategoriijos dalimi, o ne aritmetišku vienetu. Todėl ir atstovavimas turįs būti sutvarkytas irgi dedant pagrindan socialines žmonių kategorijas.

Kurijų sitema turi seną pagrindą konstitucinėje teisėje. Dėl senųjų precedentų ji kaip tik daugiausia ir nėra populiari. Jos prototipu yra senosios gadynės luominiai rinkimai, kada kiekvienas luomas sudarydavo atskirą kuriją ir skyrium rinkdavo atstovus. Kurijų sistema ligi didžiojo karo buvo vartojama Austrijos imperijoje, Rusijoje rinkimuose į dūmą. Mūsų laikais ji yra vartojama sovietų Rusijoje ir apskritai sovietinėse valstybėse. Be to, ji yra vartojama kai kuriose Anglijos dominijose, pav., *Naujoje Zelandijoje;* ten skyrium renka baltieji žmonės ir skyrium juodieji. Naujosios Zelandijos rinkimai yra panašūs į sovietinį režimą dar tuo, kad ten svetimšaliai taip pat turi politinių tiesių. Skirtumas tik tas, kad sovietų Rusijoje politinių teisių turi tik svetimšaliai — proletarai, tuo tarpu Naujoje Zelandijoje politinių teisių turi tik tie svetimšaliai, kurie turi turto cenzą. Taigi, Naujoje Zelandijoje baltieji sudaro vieną kuriją ir renka tam tikrą atstovų skaičių, o spalvuoti žmonės, vietos gyventojai aborigenai, sudaro kitą kuriją ir taip pat

renka savo atstovus. Tuo būdu, kurijų sistema ir šiandien yra kai kur vartojama.

Kurijų sistemos ydos yra šio. Pirmiausia, socialinės žmonių klasifikacijos apriorišku mas ir tuo pačiu dirbtinumas. Čia žmonės iš anksto yra suklasifikuoti. Kiekviena kūrija gali remtis tik objektyviniu kriteriumu. Kadangi žmonės iš anksto klasifikuojama, tai turi būt nustatytos tam tikros objektyvinės žymės, sulig kuriomis žmonės bus priskirti tai ar kitai kurijai. O kaip tik socialinis žmonių būrimasis arba grupavimasis, kaip man teko keletą kartų nurodyti, vyksta vis labiau subjektyviniu metodu. Neužtenka to, kad žmogus, sakysim, yra krikštytas bažnyčioje, kad jau vien dėl to žmogus visuomet priklausytų tai bažnyčiai. Taigi, neužtenka krikšto ar, kaip pas žydus, tai ten kitaip, žodžiu, neužtenka objektyvinės žymės socialinei žmonių klasifikacijai pravesti. Čia vis labiau ir labiau sprendžia subjektyvinis žmogaus nusistatymas. Be to, tie patys asmenys dalyvauja kuriame nors tikybiniame socialiniame junginyje, nacionaliniame socialiniame junginyje ir t.t. Kol žmonės yra etiško grupavimosi stadijoje, tai ten ne tiek žmogaus asmeniškas nusistatymas sprendžia, kiek tai, ar žmogus susilieja su ta grupe savo papročiais, pažiūromis ir t.t. Bet juo žmonės aukščiau kyla, juo socialinis grupavimasis tobulėja, auga ir organizuojasi, tuo labiau ir labiau nepakanka objektyvinių žymių ir tuo labiau ir labiau nusveria subjektyvinės žymės. Pav., kuriai nors tautai kartais priklauso žmonės, kurie ir tos tautos kalbos visai nežino. Sakysim, mes žinome, kad žymi dalis airių nemoka airių kalbos, bet vis dėlto skaito save airiais, dalyvauja airių tautos gyvenime, kovoja kartu ir t.t. Tas pats galima pasakyti ir dėl kai kurių kitų tautų, pav., žydų; žydai taip pat kartais nemoka ebrajų kalbos. Taigi, sakau, kriteriumas, kuriuo žmonės įeina į vieną ar kitą socialinę grupę, vis labiau ir labiau subjektyvizuojasi. Tuo tarpu kūrijų sistemoje remiamasi tik išorinėmis žymėmis. Tai yra vienas šitos sistemos dirbtinumas, nelankstumas. Paskui, tiksliai organizuoti kūrijų sistemą galima tik vienu kurios nors rūšies socialiniu susiskirstymu vadovaujantis. Vadinas, tiksliai ši sistema organizuoti galima vadovaujantis tik vienu tikybiniu socialiniu susiskirstymu, vienu nacionaliniu socialiniu susiskirstymu, vienu klasiniu susiskirstymu ir t.t. Bet toks suskirstymas neduoda pilno socialinio žmonių susiskirstymo vaizdo, nes tada kiti socialiniai susiskirstymai, turintieji gal dar didesnės svarbos negu tas, kuris parinktas, visai negalės pasireikšti. Kurijos gali būti arba nacionalinės, arba bažnytinės, arba klasinės ir t.t., žodžiu, kuris nors vienas socialinio susiskirstymo kriteriumas gali būti pagrindu kurijomis skirstyti, tuo tarpu žmonės susiskirstę socialiniai ne vienu, bet keliais kriteriumais. Žmogus tuo pačiu laiku priklauso ne tik kuriam nors nacionaliniam junginiui, bet turi ir tam tikrą tikybinį nusistatymą, tam tikrą klasinį, profesinį atspalvį ir t.t. Taigi vieno kurio socialinio suskirstymo neužtenka, o jeigu sudarysim kūrijas ne viena, bet keliomis socialinio skirstymosi kategorijomis

remdamies, tai mes suklastosim visuomeninę konstrukciją. Jei mes, pav., sudarysime vieną kuriją nacionalinę, o gretą — klasinę, tai tada tie, kurie bus įskaityti į nacionalinę kuriją, negalės patekti į klasinę, tuo tarpu gal jiems nacionaliniai reikalai ne tiek bus svarbūs, kiek klasiniai, profesiniai ir t.t. Antra vertus, jei nenuskirti asmenų į tą ar kitą kuriją, tai tada tie patys žmonės galės balsuoti ir nacionalinėje ir klasinėje kurijoje, vadinas, tada bus pliuralinis balsavimas.

Taigi, kurijų sistema neturi lankstumo. Ji dirbtina, trūksta lankstumo, todėl plačiai nėra vartojama. Ji galima tik ten, kur skirstoma tokiomis kurijomis, kaip mano minėtame pavyzdyje, t. y. baltųjų ir spalvuotųjų žmonių ir panašiomis. Šitai ji netinka.

Proporcianalinė rinkimų sistema irgi remiasi socialiniu žmonių susikirstymu, bet organizuoja tą suskirstymą lanksčiau, duoda galimybės patiems žmonėms laisvai apsisprendžiant susiskirstyti. Bet ir čia, kaip ir kurijų sistemoje, balsavimas eina individualiniu metodu: kiekvienas rinkikas skyrium paduoda savo balsą. Balsuojama apygardomis. Nors mes sutiksime ir tokias sistemas, kur nėra suskirstymo teritorinėmis apygardomis, bet dažniausiai suskirstymas apygardomis pasilieka. Čia nėra iš anksto piliečiai skirstomi kurijomis. Tas skirstymasis grupėmis vyksta pačių piliečių rinkikų partiniu apsisprendimu, kas duoda galimybės nevaržyti socialinio grupavimosi kokia nors viena to grupavimosi rūšimi. Proporcinė rinkimų sistema 20 amžiuje ypač išsiplatino Europos kontinente. Nei Anglijoje, nei Amerikoje proporcinės rinkimų sistemos nėra. Ten veikia mažoritarinė rinkimų sistema. Proporcinės rinkimų sistemos idėja gimė tarp 1840—1850 metų Prancūzijoje. Ligi tol, vadinas, ligi pusės devynioliktojo amžiaus, buvo vartojama išimtinai mažoritarinė rinkimų sistema. Kalbant dėl atsiradimo proporcinės rinkimų sistemos idėjos ir minčių, kurios dedamos proporcinės rinkimų sistemos pagrindan, mums tenka atsižvelgti į iš dalies jau mums žinomąjį klasiškąjį ginčą demokratijoje apie tai, ar balsavimas sudaro tik piliečių funkciją, ar jis sudaro jų *subjektyvinę teisę*. Mes žinome, kad Ruso metu, demokratijos pradžioje į balsavimą buvo žiūrima kaipo į suvereninių individų teisę savo valiai reikšti. Bendroji valia buvo suprantama kaipo visų ir kiekvieno valia, todėl bet kuriuo balsavimu pilietis reiškias savo valią. Taigi balsavimas ir buvo laikomas suverenine piliečio teise savo valiai reikšti. Kada vėliau, didžiosios prancūzų revoliucijos metu, buvo pakeista suvereniteto ir pačios tautos sąvokos ir kada įsigalėjo nuomonė, kad balsavimu pilietis reiškias ne savo, bet tautos valią, laimėjo ta pažiūra, kuri balsavimą laikė tik funkcija. Kartu laimėjo ir kvalifikacijos sistema. Prancūzų revoliucija nustatė piliečių paskirstymą į pasyvius ir aktyvius, turinčius teisės balsuoti ir reikšti tautos valią, o pati tautos valia jau buvo nustatoma piliečių daugumos balsais. Šitai sąvokai ir atitiko mažoritarinė rinkimų sistema. Balsavimu, einant šitoms sąvokoms, tenka nustatyti ne atskirų piliečių ar atskirų grupių valia, bet tik viena tautos valia. Ta

tautos valia turi būti viena, todėl ir balsavimo išdava gali būti tik viena, kuri nustatoma dauguma balsų.

Taigi, buvo dvi nuomonės ir laimėjo antroji — ta, kuri žiūrėjo į balsavimą kaipo į funkciją tautos valiai reikšti. Jeigu taip, jeigu balsavimas nėra teisė, bet piliečių funkcija tautos valiai reikšti, tai toji funkcija gali būt pavesta tiems, kurie geriausiai tinka šitai funkcijai vykdyti. Bet prieš tai kilo reakcija. Reakcija kilo iš tokių sumetimų. Šiaip ar kitaip, vis dėlto tautą (populum) sudaro vienalypė teritorinė žmonių masė, kuriai jokios žymės neturi reikšmės, išskyrus teritorinę priklausomybę. Demokratiniu mokslu, vis tiek ar jis konstruuojamas Ruso sąvokomis ar didžiosios prancūzų revoliucijos sąvokomis, suvereninė esanti ta teritorinė tauta, o ne socialiniai suskirstyta visuomenė. Vadinas, suvereninė yra ta tauta, kuriai socialiniai momentai neturi reikšmės. Ir 19 amžiuje pradėtoji kelti mintis apie balsavimo teisę, o ne funkciją, tai ir buvo tų Ruso sąvokų atbalsis. Tačiau ne būtinai tik Ruso. Buvo daromos išvados ir iš klasiškos demokratijos sąvokų. Demokratinėmis sąvokomis, suvereninė esanti tauta, o ne atskiras individas. Čia net nebuvo neigiama tautos valios reiškimo funkcijos sąvoka. Balsavimo kaipo subjektyvinės teisės sąvokos šalininkų buvo pripažįstama, kad tai nėra teisė į suverenumą, į valstybę, į valstybės valdžią, kaip tai mokė Ruso, nes tai būtų tautos suvereniteto uzurpacija. Šita teisė į valstybę tai esanti tautos teisė, o ne atskiro individo. Bet, sako, kiekvienas individas, kaipo tos tautos narys, turįs teisės dalyvauti tautos valios reiškime. Vadinas, jis turįs teisės ne savo, bet tautos valiai reikšti. Tautos valios reiškimas esąs funkcija, bet vis dėlto kartu tai esanti ir teisė į tą funkciją, teisė tą valią reikšti. Tai esanti esminė teritorinės lygybės teisė, teisė lygiai sverti masiniame svoryje, teisė atsižiūrėti daugumos, kuri nustatys tą tautos valią. Tą dauguma yra anoniminė. Iš kalno nėra nustatyta, kad šitie, o ne kiti, turi sudaryti tą daugumą. Ta dauguma nėra iš anksto žinoma, ten kiekvienas gali atsidurti ir net kiekvienas privalo galėti atsidurti, nes tik vienas teritorinis momentas sprendžia apie priklausomybę tautai, o teritorinis momentas nenustato jokio skirtumo tarp įvairių žmonių, priklausančių teritorinei tautai. Kiekvienas lygiai priklauso teritorinei tautai, todėl kiekvienas lygiai turi turėti galimumo savo balsu sverti toje masėje ir atsidurti daugumoje. Ta dauguma kečiasi sulig bendru masės dydžiu. Jeigu betarpiai sprendžia skaičius, balsų kiekis, o ne tokios ar kitokios asmeniškos žmogaus kvalifikacijos, kurios apskritai tautos atžvilgiu jokios reikšmės neturi, tai būtų nuoseklu pripažinti kiekvienam piliečiui, kaipo tos bendros masės elementui, teisė lygiai sverti balsų skaičiaus paskirstyme. Visų šitų sumetimų išvadoje ir buvo reikalaujama visuotinio balsavimo, nenustatomo kvalifikacijomis, nes kvalifikacijos nieko negali spręsti esant teritorinei lygybei, kuri visus lygiai liečia. Per pirmąją 19 amžiaus pusę, kai kur ir ilgiau, šitais sumetimais ir ėjo kova už visuotinį ir lygų balsavimą ir prieš cenzuotą, ar kvalifikuotą, balsavimą, kuris buvo nustatytas didžiosios pran-

cūzų revoliucijos. Ligi pusės devynioliktojo amžiaus ginčasėjo tik dėl visuotinio ar cenzuoto balsavimo. Geriau pasakius, dėl to, ar balsavimas yra funkcija ar teisė. Kaipo išvada iš nusistatymo, kad balsavimas yra teisė, buvo statomas visuotinis, lygus balsavimas, o kaipo išvados balsavimo supratimo kaipo funkcijos buvo statomas kvalifikuoto arba cenzuoto balsavimo dėsnis. Dėl pačios mažoritarinės rinkimų sistemos jokio ginčo tuo laiku nebuvo. Jau apie pusę 19 amžiaus buvo vakaruose visuotinio ir lygaus balsavimo šalininkų, bet visuomet mažoritarinės rinkimų sistemos ribose. Pirmas pakėlė ginčą dėl mažoritarinės rinkimų sistemos prancūzų socialistas utopistas Konsideran'as (Conciderant), reikalaudamas, kad, greta daugumos, būtų atstovaujama ir mažuma. Tai buvo praplėtimas tos minties, kuri buvo privedusi prie visuotinio ir lygaus balsavimo. Iš karto, kai Konsideranas ir jo mokiniai iškėlė, tai buvo ne tiek įvairių socialinių grupių atstovavimo idėja, kiek mažumos, greta daugumos, atstovavimo idėja. Iš karto buvo pastebėta tiktai mažuma, o ne įvairios socialinės grupės. Jeigu sprendžia tik daugumos balsai, tai mažuma lieka be nieko. Mažuma kartais gali būti ir gana žymi, tuo tarpu ji lieka be jokio atstovavimo, jos balsai yra visai dingę ir jokios įtakos į balsavimo išdavas neturi. Į tai ir buvo atkreipta dėmesys. Kas iš to, kad joms pripažinta balsavimo teisė, lygus ir visuotinis balsavimas, jei vis tiek mažumų balsai jokios įtakos neturi? Taigi tie, kurie balsavime ir rinkimuose matė ne tik funkciją, bet ir rinkikų subjektyvinę teisę tautos valiai reikšti ir kurie jungė šitą balsavimo teisę su piliečių lygybės pradu, rado, kad mandatų pavedimas išimtinai daugumos išrinktiesiems užgaunąs tą lygybę: vieni visa gauna, kiti nieko; vieniems visa įtaka paliekama, kitiems — jokios. Žinoma, dėl tų, kurie balsavimą laikė tik funkcija, tokio klausimo negalėjo kilti, nes jeigu tai tik tam tikra funkcija, tik tam tikra pareiga, tai tada čia jokios skriaudos nėra. Bet supratimu tų, kurie balsavimą laikė teise, tas užgauna lygybę, nes galų gale vieni visą įtaką gauna, kiti — jokios. Čia jie ir nurodo, kad, pav., turime kokią rinkimų apygardą ir rinkikų kolegiją, kuri turi išrinkti tris atstovus. Vadinas, ji disponuoj trimis mandatais. Grupė, pav., susideda iš 100 žmonių. Balsavimas gali taip susiskirstyti, kad 51 sudarys daugumą, o 49 bus mažumoje. Tada pirmajai grupei (51)), einant mažoritarine rinkimų sistema, tektų visi trys mandatai, o antroji grupė 49 bus mažumoje. Tada pirmajai grupei (51), einant mažorikad toji mažuma, kuri pakankamai žymi savo skaičiumi, galėtų, nors mažesnę, bet vis dėlto tam tikrą savo įtakos dalį perkelti į atstovaujamąjį organą. Tas reikalavimas galėjo pasirodyti teisingas šalininkams subjektyvinės teisės sąvokos, kaipo lygybės išvados. Proporcingumas iš karto buvo priimtas kaipo aritmetiškos atomų lygybės mechaniška išvada. Pirmos dvi sistemos, kuriomis buvo pradėta taisyti mažoritarinė rinkimų sistema, negalima dar pavadinti proporcinėmis. Tai buvo aprėžto balsavimo sistema ir kumuliatyvinė balsavimo sistema. Tai dvi sistemos, kurios turėjo tikslu bent stipresnes mažumas ap-

rūpinti mandatais. Aprėžto balsavimo sistemą reiškiasi tuo, kad jeigu yra renkami keli atstovai, tai kiekvienas rinkikas gali balsuoti ne už visą renkamų atstovų skaičių. Pav., jei reikalinga trys atstovai išrinkti, tai kiekvienas rinkikas gali balsuoti tik už du atstovus. Bet išrinkti reikia trys. Vadinas, tie, kurie priklauso daugumos grupei, dvi pavardes paduos, o trečias atstovas gali pasilikti mažumai, jeigu mažuma solidariai balsuos. Jeigu visi mažumos nariai balsuos už vieną pavardę, tai gali ir jų kand.datas praeiti.

Kumuliatyvinė sistema reiškiasi tuo, kad ten galima balsuoti už tiek kandidatų, kiek jų yra. Bet galima ir tuo būdu balsuoti, kad viena pavardė būtų kartojama kelius kartus. Tada tai pavardei skaitoma tiek balsų, kiek kartų ta pavardė bus pakartota. Pav., renkami trys atstovai. Kiekvienas rašo tris kandidatus, bet jis gali parašyti tris atskiras pavardes arba gali tris kartus pakartoti tą pačią pavardę. Tada tas, kuris tris kartus paminėtas, gauna tris balsus iš karto. Jeigu, pav., bus 30 rinkikų ir trys mandatai, tai jeigu mažuma iš dešimties žmonių susitars ir visi balsuos už pavardę A., paduodami visus tris balsus už A., tai ji gali ir laimėti.

Tai tokios buvo dvi pirmosios rinkimų sistemos, kaip ir pirmtakūnės proporcingos.os rinkimų sistemos.

Bet mažumos atstovavimo idėja negalėjo pilnai patenkinti lygybės šalininkų. Jeigu visi piliečiai turės lygios teisės tautos val.ai reikšti, tai tada kyla klausimas, kodėl gi visos balsavime pasireiškiančios piliečių grupės neturėtų reikštis ir to balsavimo išdavose — atstovybėje? Juk atstovybė taip pat turi reikšti tautos valią. Žinoma, p.liečių rinkikų grupės atstovybėje turėtų pasireikšti tokiomis pat proporcijomis, kokiomis jos pasireiškia balsavime. Vadinas, čionai *buvo* apsireiškusi tendencija perkelti v.suotinį ir lygų balsavimą iš balsavimo procedūros į pačias balsavimo išdavas, kad ne tik balsavimo, bet ir pačioje atstovybėje visi galėtų atitinkamoje proporcijoje apsireikšti. Tuo būdu, proporcinė rinkimų sistema, kuri tada buvo iškelta, sprendžia balsavimo išdavas ir mandatų paskirtymą grupinio balsų susiskirstymo proporcijom.s. Mažoritarinės rinkimų sistemos šalininkų buvo pakeltas ginčas prieš šitą proporcinę rinkimų sistemą. Buvo nurodoma, kad rinkimais esanti tautos atstovybė sudaroma, ne *grupių* atstovybė, taigi tautos atstovybės rinkimai esą kaip tik piliečių rinkikų funkcija. Tie rinkimai nėsą jokia grupinė teisė. Jeigu dar leistina kalbėti apie visuotinio balsavimo teisę ta prasme, kad kiekvienas pilietis turįs savo balsu lygiai sverti bendrame balsų skaičiuje ir veikti tą anoniminę daugumą, tai jau visai neleistina esą kalbėti apie rinkikų ar jų grupių teisę į pačią atstovybę, kuri esanti ne jų atstovybė, bet tautos atstovybė. Tuo būdu, sako jie, čia netenka kalbėti apie mažoritarinės sistemos nenaudingumą mažumų grupėms, nes jos, neturėdamos teisės į atstovybę, nieko negali nustoti dėl to, kad nedalyvauja per savo atstovus atstovaujamajame organe. Be to, buvo nurodoma į tai, kad vienalypė tautos valia negalinti būt proporcingai atstovaujama. Tai esanti ne-

sąmonė ir atstovybės esmės iškreipimas. Rinkimai ne tam esą daromi, kad grupės apsireikštų ir figūruotų įvairiais savo vardais atstovybėje, bet kad būtų padaryta tautos valios ekspertyza, vadinas, kad būtų nustatyta tautos valia. O toji tautos valia yr viena, o ne dešimt. Jeigu yra tautos valia, nors ir nereali, tai ji tegali būti viena, o ne kelios priešingos. Jei nėra realios tautos, tai susitarus galima vadinti kurią nors vieną valią tautos valia, o vadinti kiekvienos grupės valią tautos valia būtų, sako jie, nesąmonė. Toliau, mažoritarinės rinkimų sistemos šalininkų buvo nurodoma į tai, kad parlamentas esąs skiriamas ne diskusijai, ne filosofiškai tiesai ieškoti; parlamentas tai nesanti kokia akademija, kuriai būtų svarbūs visų priemonių ir minčių niuansai, bet tai esąs organas valdžiai vykdyti, imperiumui reikšti, todėl jis privaląs būti stiprus. Smulkių frakcijų dauginimas, kuris reiškiasi proporcingoje sistemoje, nėsąs tam patogus. Opozicija galinti ir mažoritarinėje rinkimų sistemoje pasireikšti, nes rinkimų apygardos esančios nevienodos. Aš taip pat savo laiku esu nurodęs, kad kiekviena teritorinė rinkimų apygarda duos šiek tiek kitokią daugumą. Todėl, sako, opozicijai susidaryti pakanka ir mažoritarinės rinkimų sistemos, nes jeigu rinkikų masė bus suskirstyta teritorinėmis rinkimų apygardomis, tai įvairiose rinkimų apygardose savaime susidarys įvairi dauguma ir, tuo būdu, parlamente taip pat opozicija atsiras. Tuo būdu, anot jų, opozicijos funkcija nebūsianti ir mažoritarinėje rinkimų sistemoje, taip sakant, užslopinta. Bet, sako, to ir užtenka. Nereikalingas esąs frakcijų gausingumas, kuris net pačią parlamento daugumą naikinąs ir paliekąs parlarinkimų sistema sudarytas be jokio aiškaus valdančio vgnlg rinkimų sistema sudarytas parlamentas nesąs toks griežtas, kaip mažoritarine rinkimų sistema sudarytas, kuris gresia seimokratija. Ten aiškesnė dauguma, tuo pačiu ir parlamentas griežtesnis, jo valia aiškesnė.

Tokiais motyvais mažoritarinės rinkimų sistemos šalininkai kelia ginčą prieš proporcingą rinkimų sistemą.

Proporcingosios rinkimų sistemos šalininkai atsikerta tuo, kad ta sistema visai neužgaunanti ir neardanti tautos valios vienumo. Tautos valios ekspertyza, apie kurią kalba mažoritarinės rinkimų sistemos šalininkai, čia iš piliečių rinkikų kolegijos perkeliama į išrinktąją kolegiją, vadinas, į patį parlamentą. Tačiau tąja tautos valia laikomi tik parlamento nutarimai daromi balsų dauguma, tai toji tautos valia nebus atskirų frakcijų norai ar nusistatymai, kaip prikiša mažoritaristai. Mažoritaristai, kaip matėm, sako, kad tautos valia turinti būt viena. Proporcinės rinkimų sistemos šalininkai čia ir sako, kad proporcinė rinkimų sistema tam nepriešta rauja, nes tautos valia laikomi parlamento nutarimai, o ne įvairios nuomonės, reiškiamos diskusijų metu. Taigi čia tautos valios reiškimas iš balsavimo stadijos perkeliamas į nutarimų stadiją.

Tai toks ginčas vyksta tarp mažoritarinės ir proporcingos sistemų šalininkų. Šis ginčas nėra ligi šiol galutinai užbaigtas,

nors, kaip sakiau, Europos kontinente žymioje valstybių daugumoje dvidešimtame amžiuje jau veikia proporcionalinė rinkimų sistema. Už tai Amerikoje ir Anglijoje tebeveikia mažoritarinė rinkimų sistema.

Proporcinio atstovavimo konstrukcija yra tokia. Proporcinė rinkimų sistema sudaro, iš tikrųjų, ir proporcinį įvairių socialinių veiksnių atstovavimą. Čia iš tikrųjų keičiama ir pati tautos atstovybės sąvoka. Vietoj tautos atstovavimo čia jau socialinių veiksnių atstovavimas sudaromas. Jei galima kalbėti apie fiktyvinę tautos valią, tai ji aiškiausiai matoma proporcine sistema sudaromame atstovavime. Čia viena valia reiškiasi tik parlamento nutarimuos, bet pats parlamentas gauna aiškų socialinių veiksnių atstovavimo pobūdį. Tai pamažu pradeda pripažinti ir patys proporcinės rinkimų sistemos šalininkai demokratijos tarpe. Nors nedrąsiai, bet vis dėlto šitą faktą pripažįsta.

Pati proporcinio atstovavimo konstrukcija yra tokia. Ji numato politinių partijų tarpininkavimą tarp piliečių rinkikų grupių ir jų atstovybės — parlamento, sudaromo tąja rinkimų sistema. Atstovybės tvarkytojos ir mandatų šeimininkės, einant ta sistema, yra ne pačios balsavusios už sąrašus piliečių rinkikų grupės. Tomis atstovavimo tvarkytojomis ir mandatų šeimininkėmis pasidaro sąrašus išstačiusios organizacijos, būtent, rinkimų komitetai, politinės partijos. Partijos čia veikia kaipo piliečių rinkikų grupių reprezentantės. Jos gauna reprezentacinio pobūdžio mandatus, o atstovai gauna mandatus jau iš partijų ar per partijas ir atstovų mandatas yra jau imperatyvinis. Atstovų mandatai, sakau, čia yra imperatyviniai, bet imperatyvas priklauso partijai, o ne piliečių rinkikų grupei. Tuo būdu, čia yra lyg dvi atstovybės sudaromos. Viena yra partija, kuri gauna mandatą iš piliečių rinkikų grupės. Tas mandatas yra reprezentacinis. O antras atstovavimas tai yra mandatas, kurį gauna atstovai per partiją. To mandato šeimininke ir tvarkytoja yra partija. Ir tas mandatas visuomet yra imperatyvinis, tik jis yra arba kontrabandinis imperatyvinis, arba kai kuriose valstybėse, kaip Čekoslovakijoje, jis yra teisiškai imperatyvinis, arba teisminiai — imperatyvinis. Vis dėlto atstovų mandatas, kuris yra gaunamas per partiją, nėra grynai imperatyvinis, be jokių rezervų. Partija pilnai šituo mandatu naudotis negali. Pareiškiant čia rezervus, pirmiausia, reikia skirti kandidatų pavardės ir jų eilė ir partinė sąrašo programa. Partijos, veikiančios reprezentaciniu mandatu, varžomos, pirmiausia, kandidatų pavardėmis ir jų eile. Šiose ribose jos negali tvarkyti atstovavimo ir, kiek liečia atstovų asmenis ir jų keitimą, partijos nėra mandato šeimininkės. Programos atžvilgiu, partijos, o ne atstovai, gavo mandatą, todėl atstovai yra surašyti partijų programa. Tuo būdu, tas reprezentacinis mandatas, kurį gauna partijos iš piliečių rinkikų grupių, yra aprėžtas atstovų pavardėmis ir jų eile. Vadinas, jis yra sąlyginis reprezentacinis.

Tos kelios pastabos,kurias padariau dėl proporcinių rinkimų sistemų, liečia ypač vieną šios rūšies sistemą, būtent, taip

vadinamą *sąrašų*, arba *partijų, konkurencijos* sistemą. Tai yra nuosekliausia proporcinė rinkimų sistema ir plačiausiai vartojama iš visų proporcinių rinkimų sistemų.

Sąrašų konkurencijos sistema yra sukonstruuota tokiomis tezėmis. Pirmiausia, rinkimų apygardos yra teritorinės, kaip ir mažoritarinėje rinkimų sistemoje. Kiekvienoje rinkimų apygardoje kandidatų sąrašai yra išstatomi arba pareiškiami tam tikram rinkimų organui: rinkimų komisijai, rinkimų komitetui ir t. t. Tie sąrašai pristatomi rinkikų grupės, kuri susideda iš tam tikro rinkikų skaičiaus minimumo, įstatymų nustatyto. Iš tikrųjų tos rinkikų grupės, kurios pristato ar pareiškia kandidatų sąrašus, yra *politinės partijos*. Šita sąlyga nėra statoma kaipo būtina, bet iš tikrųjų tai yra jos. Žinoma, kartais atsitinka, kad rinkimuose sąrašai statomi ir taip vadinamų *„laukinių"* grupių, susidariusių ad hoc, bet tokios grupės didelės reikšmės neturi ir jų sąrašai ne daug tesveria. Kartais, sakau, kai kurios apygardos gali turėti ir tokių grupių patiektus sąrašus, bet enmass tokios neorganizuotos grupės, ne programinės, arba laukinės (ž noma, tai nėra kokie laukiniai žmonės!), didesnės reikšmės neturi. Svarbiausia rolė čia priklauso politinėms partijoms ar bent programinėms organizacijoms. Toliau, kiekvienas kandidatas tam tikroje apygardoje gali figūruoti tik viename sąraše. Jis gali būti ir įrašytas į įvairius sąrašus įvairiose apygardose, bet vienoje apygardoje gali būti įrašytas ne daugiau kaip viename sąraše. Tas reikalavimas yra griežtas ir nuoseklus; jis sudaro išvadą kaip tik iš to dėsnio, kad čia už kiekvieno sąrašo stovi tam tikra politinė, programinė organizacija, kuri ir reiškia tam tikrą nusistatymą. Nusistatymą, žinoma, vienalypį, reiškiantį vieną socialinių reikalų kategoriją ir, einant šita rinkimų sistema, piliečiai rinkikai iš tikrųjų mandatą paveda ne tiek žmonėms, kurie yra išstatyti kandidatų sąrašuose, kiek tam tikrai programinei organizacijai, tam tikrai politinei partijai. O, žinoma, vienas žmogus negali įvairioms politinėms partijoms priklausyti, nes politinių partijų siekimai ar reiškiamieji socialiniai tikslai yra įvairūs, kartais priešingų kategorijų. Todėl čia visai nuosekliai yra išskiriamas galimumas figūruoti įvairiuose sarašuose tam pačiam kandidatui toje pačioje apygardoje. Kitoje apygardoje, žinoma, jis irgi gali būti sąraše, nes to paties nusistatymo organizacija kitoje apygardoje irgi gali savo sąrašą išstatyti. Toliau, išstatytas sąrašas sudaro vienetą en bloc. Tai irgi yra svarbi partinio ir programinio susiskirstymo tų grupių, kurioms pavedama, organizuoti atstovavimas parlamente, išvada, o taip pat išvada iš to, kad rinkimuose dalyvaujantieji piliečiai balsuodami apsisprendžia savo socialinį nusistatymą. Taigi, kiekvienas sąrašas sudaro vienetą en bloc ir balsuoti galima tik už visą sąrašą, nes čia ne individams, ne asmenims pavedama atstovauti rinkikams ar jų grupėms, bet partijai ar organizacijai, kuri sąrašą išstatė. Tai yra programinis tam tikro socialinio nusistatymo vienetas ir todėl balsuojama už tą vienetą, už visą sąrašą en bloc. Draudžiamas yra taip vadinamas *panasažas*. Man rodos, praeitais metais buvau šitą terminą mi-

nėjęs. Panasažas tai yra pasirinkimas kandidatų iš įvairių sąrašų. Vadinas, rinkikui leidžiama yra sudaryti savo kandidatų sąrašą iš įvairių sąrašų kandidatų ir leidžiama balsuoti už taip sudarytą sąrašą. Tas ir yra vadinama panasažu. (Žodis paimtas iš prancūzų kalbos, lietuviškai tai būtų „košė“ ar panašiai). Mes laikysimės nustatyto termino, — panasažas. Taigi, panasažas šitoje rinkimų sistemoje yra draudžiamas, sąrašai negali būti keičiami; nors rinkikui ta ar kita pavarde nepatiktų, vis dėlto jis turi balsuoti už visą sąrašą, už visą tam tikrą nusistatymą; asmenys čia mažai reiškia. Šita panasažo uždraudimo tezė liečia ne tik visus kiekvieno sąrašo kandidatus, bet liečia ir tų kandidatų eilę: rinkikas negali keisti sąrašo kandidatų eilės. Gal jam tam tikras kandidatas, kuris yra, sakysim, penktoje vietoje, geriau patiktų negu tas, kuris yra pirmoje vietoje, jis norėtų jų eilę pakeisti, bet tas yra draudžiama. Jis gali balsuoti tik už visus sąrašus, nepakeistus nei pavardžių, nei eilės atžvilgiais. Visa tai remiama pasitikėjimu tai partijai ar organizacijai, kuri sąrašą išstatė; ji čia yra, taip sakant, mandato tvarkytoja, jai pasitikintieji duoda balsus, o ji nustato kandidatų pavardes ir eilę. Bet ir partija ar organizacija, išstačiusi sąrašą, taip pat yra suvaržyta tuo, kad kartą nustačiusi kandidatų pavardes ir eilę, taip pat jau padaro tam tikrą pasižadėjimą ir vėliau jau nebegali to pakeisti. Toliau. Įteiktieji esamiesiai sąrašai numeruojami ir balsuojant kartais reikalaujama įdėti visą sąrašą į voką, o kartais pasitenkina tik to sąrašo numerio įmetimu. Bet tai yra mažos reikšmės dalykas.

Kandidatų sąrašai gali blokuotis; keli kandidatų sąrašai gali, taip sakant, susijungti, susivienyti prieš visus kitus sąrašus. Tokia susiblokavusių sąrašų grupė sudaro vienetą prieš visus kitus sąrašus ar blokus. Kada skaitomi balsai ir skirstomi mandatai, tai visi balsai, atiduoti už atskirus to ar kito bloko sąrašus, yra dedami į krūvą: blokas sudaro vienetą ir visa balsų suma visam blokui tenka. Blokų reikšmė dar toliau mums paaiškės.

Dar viena tezė. Jei kai kurioje apygardoje iš viso tik vienas sąrašas tėra pareikštas, tada be jokio balsavimo to sąrašo kandidatai visus mandatus ir gauna. Vadinas, tada šitam sąrašui jau nėra konkurencijos ir jame pastatytieji kandidatai be jokio balsavimo skelbiami atstovais.

Šitos kelios tezės dar neišsprendžia mandatų paskirstymo klausimo, kurį mes tuoj prieisime. Nurodytosios tezės yra klasiškos sąrašų konkurencijos sistemos tezės. Kartais įvairiose smulkmenose gali būti atskiros tų tezių keičiamos, bet keičiant vis dėlto jau ne tiek nuosekliai bus išlaikyta ši sistema. Aš čia šias tezes dėstau taip, kaip jos yra klasiškoje konstrukcijoje. Pav., kartais leidžiamas yra panasažas, ar pilnas ar tik eilės atžvilgiu. Vadins, kiekvienoje valstybėje, kur ši rinkimų sistema priimta, tokių individualinių pakeitimų gali būti. Bet visgi klasiški šios sistemos dėsniai yra tie, kuriuos aš nurodžiau, ir jie daugumoje valstybių yra laikomi. Kaip tik ši sąrašų konkurencijos sistema ir yra plačiausiai vartojama ten, kur proporcinė rinkimų sistema priimta.

Dabar prieiname gal svarbiausią klausimą, būtent, balsų proporcijų nustatymo klausimą, skirstant mandatus įvairių sąrašų tarpe. Čia yra keli metodai bendrai proporcinėse rinkimų sistemose, o taip pat ir sąrašų konkurencijos sistemoje yra keli metodai balsų proporcijoms nustatyti ir mandatams paskirstyti. Aš čia du metodus nurodysiu. Vienas yra taip vadinamas *Donto* (D'Homdt) metodas ir antras — *renkamojo skaičiaus* metodas. Renkamojo skaičiaus metodų irgi yra du: paprastojo renkamojo skaičiaus ir koreguoto arba pataisyto renkamojo skaičiaus. Pav., pas mus taip pat ligi šiol buvo vartojamas renkamojo skaičiaus metodas. Pas mus ligi šiol veikė proporcinė sąrašų konkurencijos sistema ir balsų proporcijos buvo nustatomos ne Donto, bet renkamojo skaičiaus metodu. Šitie du metodai daugiausia yra vartojami. Dabar man teks nurodyti kaip čia daroma.

DONTO metodas yra toks, kad kiekvieno sąrašo balsų skaičius yra dalinamas pirmiausia iš vieno (padalinę iš vieno, žinoma, gausime tuos pačius skaičius), paskui iš 2, iš 3, iš 4, iš 5 ir t. t. Tas dalinimas vyksta tol, kol visi mandatai išsemiami. Paimsime pavyzdį. Turime rinkimų apygardą, tris sąrašus (A, B ir C) ir septynius mandatus. Vadinas, turi būti išrinkti 7 atstovai. Po rinkimų pasirodo, kad

sąrašas A gavo iš viso 1260 balsų,
„ B „ „ „ 900 „
„ C „ „ „ 540 „

Dabar gautieji balsų skaičiai reikia dalinti aukščiau minėta tvarka. Padalinę iš 1 gausime tuos pačius skaičius, vadinas, 1260, 900 ir 540. Padalinę iš dviejų gausime: 630, 450 ir 270. Tuos pačius gautuosius bendrus balsų skaičius padalinę iš 3 gausime 420, 300 ir 180. Padalinę iš 4 gausime 315, 225ir 135 ir t. t. Dabar reikia skirstyti mandatai. Mandatai reikia skirstyti žiūrint gautųjų dalmenų didumo eilės. Pirmas didžiausias dalmuo, kurį gavom dalindami iš vieno, yra 1260. Vadinas, pirmas mandatas tenka duoti sąrašui A. Antras iš eilės didžiausias dalmuo yra 900, vadinas, antras mandatas tenka sąrašui B. Trečias didžiausias dalmuo bus 630, kurį gavom dalindami 1260 iš 2; vadinas, trečias mandatas tenka ir vėl sąrašui A. Ketvirtas didžiausias dalmuo bus 540, taigi ketvirtas mandatas tenka sąrašui C. Penktas iš eilės didžiausias dalmuo yra 450, vadinas, penktas mandatas tenka sąrašui B, nes skaičių 450 gavome dalindami bendrą sąrašo B balsų skaičių iš 2. Šeštas iš eilės did. dalmuo bus 420, kurį gavome padalinę skaičių 1260 iš 3. Vadinas, šeštas mandatas tenka taip pat sąrašui A. Pagaliau septintas iš eilės did. dalmuo yra 315, kurį gavome dalindami skaičių 1260 iš 4, taigi ir septintas mandatas tenka irgi sąrašui A. Matome, kad mandatų skaičius jau išsemtas: sąrašas A gavo keturius mandatus, sąrašas B — du mandatus ir sąrašas C — vieną mandatą. Tuo būdu šiuo atsitikimu mums užteko gautieji balsų skaičiai padalinti iš keturių pirminių iš eilės skaičių, ir jau mandatų skaičius buvo išsemtas. Jei tas mandatų skaičius dar nebūtų buvęs išsemtas, tada mums būtų tekę dalinti dar iš 5, iš 6 ir t. t.,

kol visi mandatai būtų buvę paskirstyti. Jei sąrašai būtų susiblokavę, tai jų blokas būtų skaitomas vienetu. Sakysim, kad mūsų pavyzdyje sąrašas A buvo blokas, susidedąs iš sąrašų A^1 ir A^2, arba galėjo A ir B susijungti į vieną bloką ir gauti taip pat 1200 balsų. Tada susidėjęs blokas tektų laikyti už vienetą ir visi keturi gautieji mandatai atiduoti blokui. Paskirstant mandatus susiblokavusių sąrašų tarpe daroma taip, kaip ir mes darėme mūsų pavyzdyje su pavieniais sąrašais. Ypatinga blokų žymė yra dar ta, kad blokui leidžiama yra pačiam nustatyti mandatų paskirstymą susiblokavusių sąrašų tarpe. Gali būti ir nelemta, bet normaliai primta taip, kad susiblokavusiems sąrašams leidžiama pasiskirstyti. Pav., jei A bus blokas, tai tą bloką sudariusieji sąrašai galės skirstyti gautuosius mandatus taip, kaip jų iš anksto buvo susitarta. Jie susiblokuodami gali sudaryti sutartį ir ta sutartimi gali pakeisti mandatų skirstymo tvarką. Jie gali, pav., susitarti, kad jie lygiomis pasidalins balsais, nežiūrint, kad vienas jų gaus 1000, o kitas tik 260. Jeigu jie susiblokuodami sutartyje pareiškia, kad jie blokuojasi tik sąlyga, kad jie mandatus lygiomis pasidalins, tai nors vienas gautų 1000, kitas — tik 260, vis tiek mandatai jų tarpe bus padalinti lygiai. Vadinas, bloko ribose leidžiama yra keisti įstatyminiai dėsniai mandatams skirstyti.

Donto metodo techniškas patogumas yra tas, kad čion nėra balsų likučių; čia visada visi mandatai išsemiami, nes dalinimas vedamas tol, kol mandatų nebelieka.

Antras metodas yra renkamojo skaičiaus metodas. Šis metodas, kaip sakiau, yra dvejopas. Vieną tvarką vadiname paprastojo renkamojo skaičiaus metodu, antrą — pataisyto, arba koreguoto, renkamojo skaičiaus metodu. Antras būdas mažai skiriasi nuo pirmojo. Pirma žiūrėsime paprasto renkamojo skaičiaus metodą.

Renkamuoju skaičiumi čia yra vadinama tas skaičius, kuris yra gaunamas padalinus visą paduotą už visus sąrašus balsų skaičių iš duotosios apygardos mandatų skaičiaus. Vadinas, jei mes vėl paimsime mūsų pavyzdį, ta turėsime 7 mandatus ir bendrą apygardoje surinktą balsų skaičių 2700. Norint rasti renkamąjį skaičių, reikia 2700 padalinti iš 7. Gausime 385, 714 ir t. t. — žodžiu, 385 su trupmena. Atmetę trupmeną, gausime lygiai 385, kuris ir bus renkamuoju skaičiumi. Dabar reikia žiūrėti, kiek kartų renkamasis skaičius telpa kiekvieno sąrašo gautojoje balsų sumoje; kitaip sakant, kiekvieno sąrašo gautasis balsų skaičius reikia padalinti iš renkamojo skaičiaus. Padalinę sąrašo A gautąjį balsų skaičių iš renkamojo skaičiaus, vadinas 1260 iš 385, gausime 3 ir likutį 105. Gautasis dalmuo 3 rodo, kad sąrašas A turi 3 neabejotinus mandatus. Padalinę sąrašo B surinktąjį balsų skaičių 900 iš renkamojo skaičiaus 385, gausime 2 ir likutį 130. Vadinas, sąrašas B gavo neabejotinus 2 mandatus. Pagaliau ta pačia tvarka rasime, kad sąrašas C gaus 1 neabejotiną mandatą ir turės litkutį 155. Vadinas, išsemti 6 mandatai. O reikia išrinkti septynis, trigi vienas mandatas dar pasiliko. Kyla klausimas, kuriam sąrašui reikia šitas mandatas atiduoti?

Čia vieni sprendžia vienaip, kiti kitaip. Vieni tą mandatą skiria tam sąrašui, kuri o bendras balsų skaičius yra didesnis. Tada tas mandatas tektų sąrašui A, nežiūrint, ar yra jo likutis didesnis už kitus ar ne, by tik tam tikras likutis yra. Kiti skiria tą mandatą tam sąrašui, kurio likutis didesnis. Tokiu atveju šis mandatas tektų sąrašui C, nes jo likutis didžiausias.

Vadinas, atliekamas mandatas gali būti pavestas arba tam sąrašui, kuris turi didesnį bendrą balsų skaičių, nežiūrint jo likučių didumo, arba tam, kurio likutis didesnis, nežiūrint bendro jo gautų balsų skaičiaus. Bet duodant antrą atsakymą, t. y. skirint atliekamą mandatą tam sąrašui, kurio likutis didesnis, kyla klausimas, kaip daryti su tokiu sąrašu, kuris reikamojo skaičiaus negavo, bet kurio gautasis bendras balsų skaičius yra didesnis už bet kurio sąrašo likutį. Kaip tik toks klaus mas daug ginčų buvo sukėlęs ir per vienus rinkimus į mūsų Seimą. Mūsų čia paimtame pavyzdyje visi sąrašai gavo bent po vieną mandatą. Bet, pav., gali būti toks sąrašas, kurio bendras balsų skaičius mažesnis už renkamąjį skaičių, t. y. ne 385 ir ne didesnis, bet, sakysim, 384. Vadinas, iš renkamojo skaičiaus jis negauna jokio mandato, bet klausimas, ar likučių skirstyme toks sąrašas gali dalyvauti ar ne? Kaip tik pas mus Vyriausia Rinkimų Komisija rinkimuose į vieną mūsų Seimą yra išaiškinusi, kad likučių paskirstyme gali dalyvauti tik tie sąrašai, kurie gavo bent vieną mandatą iš renkamojo skaičiaus. Kai dėl tų sąrašų, kurie renkamojo skaičiaus negavo, tai, sako, jų surinktas bendras balsų skaičius nesąs likutis, nes likučiu laikoma tik tai, kas lieka nuo renkamojo skaičiaus. Kiti, priešingai, randa, kad skirstant likučius reikia skaityti ir tas sąrašas, kurio bendras balsų skaičius buvo mažesnis už renkamąjį skaičių ir kuris jokio neabejotino mandato iš dalinimo nėra gavęs. Kiti, sakau, tvirtina, kad dalinimas buvo ir gautasis dalmuo yra lygus o, o gautasis sąrašo balsų skaičius tai ir yra likutis. Toliau šios nuomonės šalininkai nurodo, kad kai kurio sąrašo bendras surinktų balsų skaičius gali būti beveik lygus renkamąjam skaičiui, pav., 384 mūsų pavyzdyje; o kitas sąrašas gali surinkti daugiau negu renkamasis skaičius, bet labai nežymiai daugiau, pav., 400 ar dar mažiau. Ir kas gi? Tas antrasis sąrašas, gavęs 15, 10, o ar 5 likutį, gali gauti du mandatus (vieną iš renkamojo skaičiaus, antrą iš likučio), tuo tarpu pirmasis sąrašas, surinkęs beveik tokį pat bendrą balsų skaičių, bet visgi mažesnį už renkamąjį skaičių, negaus nė vieno mandato. Čia, žinoma, galima ir taip ir kitaip spręsti. Čia yra įvairūs interpretacijos būdai. Apskritai, likučių klausimas renkamojo skaičiaus metode yra gana painus. Renkamojo skaičiaus metode beveik neįmanoma, kad be likučių mandatai pasiskirstytų. Kartais likučiai leidžiama tvarkyti tam tikromis blokų sutartimis. Tai yra blokai dėl likučių. Sutartimis likučiai leidžiama tvarkyti ne pavieniose apygardose, bet visoje teritorijoje; vadinas, atliekamiems apygardų mandatams skirstyti yra jungiami visų apygardų likučiai. Vadinas, apygardose mandatai yra skirstomi tik iš renkamojo skaičiaus, o visi likučiai ir ipso iure atliekami mandatai skirstomi ne apygardose,

bet visoje teritorijoje. Vadinas, čia lyg kokie burtai. Kartais kai kurių sąrašų labai daug balsų dingtų įvairiose pavieniose apygardose, o čia jau susidaro galimybė tiems likučiams sunaudoti. Antra vertus, kartais tam tikroje apygardoje labai mažas likutis gauna atliekamą mandatą, tuo tarpu kitoje apygardoje ir didelis likutis lieka be mandato. Žinoma, didžiausias likutis gaus mandatą, bet kiti, kurie taip pat dideli, liks be mandato. Todėl šitų atliekamų mandatų paskirstymui išlyginti visų apygardų likučiai jungiami. Aišku, kad gali būti jungiami tik tų pačių grupių sąrašų likučiai, bet įvairių apygardų.

Tiek dėl paprasto renkamojo skaičiaus metodo.

Dabar dėl *koreguoto*, arba patisyto, renkamojo skaičiaus metodo. Šis yra panašus į aną. Čia bendras balsų skaičius, paduotas už visus sąrašus, yra dalinamas ne iš mandatų skaičiaus, o iš mandatų skaičiaus plius vienas. Vadinas, mūsų pavyzdyje skaičius 2700 šiuo metodu tektų dalinti ne iš 7, bet iš 7 plius 1, t. y. iš 8. Jei mandatų skaičius būtų 5, tai tektų dalinti iš 6 ir t. t. Iš šito dalinimo gautasis renkamasis skaičius ir bus pataisytas, arba koreguotas, renkamasis skaičius. Toliau viskas daroma taip, kaip ir paprastojo renkamojo skaičiaus metode. Žinoma, tas koreguotas, arba pataisytas, renkamasis skaičius yra dirbtinas. Todėl kyla klausimas, kam reikalinga sudaryti toks dirbtinas renkamasis skaičius? Kam tas dirbtinumas naudingas? Šitos pataisos prasmė yra ta, kad šiuo būdu yra sumažinamas renkamasis skaičius. Tuo pačiu didėja šansai išsemti dalinimais visus mandatus, kitaip sakant, išvengti tų likučių problemos ar bent sumažinti likučių skaičių. Bet vis dėlto ir šiuo metodu ne būtinai išvengiama likučių. Sakysim, jei paimtame pavyzdyje mes pasinaudosim koreguotojo renkamojo skaičiaus metodu ir padalinsime bendrą balsų skaičių iš 8, tai vis tiek išdavos bus tos pačios, tik likučių dydis pasikeis, o mandatai padalinimų iš renkamojo skaičiaus vistiek nebus išsemti.

Tiek dėl sąrašų konkurencijos sistemos ir įvairių balsų paskirstymo metodų. Greta sąrašų konkurencijos sistemos yra vartojamos ir kelios kitos proporcinės rinkimų sistemos. Pirmiausia čia paminėsiu Haro (Hareau) sistemą, paskui prancūzų sistemą; dabar ji, rodos, keičiama ar jau pakeista, bet ligi šiol ji Prancūzijoje veikė ir įdomiais dėsniais sudaryta. Be to, dar paminėsime Italijos veikiančią Ačero (Acero) sistemą. Tačiau nė viena jų nėra tiek aiški, kaip sąrašų konkurencijos sistema.

Haro sistema leidžia rinkikui įrašyti į kortelę tiek kandidatų, kiek atstovų reikia išrinkti. Tuos kandidatus rinkikas gali parinkti iš vieno kurio nors sąrašo, tik pakeitęs jų eilę, arba gali juos pasirinkti iš įvairių sąrašų (panašažas). Parinktuosius kandidatus rinkikas gali statyti tokioje eilėje, kaip jam tas patinka. Paskui eina balsų skaitymas. Nors kiekvienas rinkikas įrašo kelius kandidatus, tačiau kiekvieno rinkiko balsas turi galios ne visam jo sąrašui, o tik vienam to sąrašo kandidatui. Kuriam? Atrodo, kad čia tik vieną išvadą galima padaryti: pirmam: jeigu jau rinkikas sulig savo simpatija pastatė

kandidatą pirmoje eilėje, tai atrodytų, kad pirmoje eilėje pastatytajam kandidatui ir reikėtų jo balsas priskirti. Bet taip nėra, ne būtinai pirmam kandidatu. rinkiko balsas tenka. Čia procedūra yra gana paini. Pagrindan čia irgi dedama tezė, kad atstovui išrinkti reikalingas renkamasis skaičius. Vad.nas, ten irgi imama bendra balsų suma ir randamas paprastas renkamasis skaičius. O paskui jau yra traukiamos kortelės. Sakysim, pirmiausiai ištrauktoje kortelėje yra kandidatai A, B, C. Balsas tenka A, o B ir C nieko negauna. Antroje ištrauktoje kortelėje, sakysim, taip pat eina A, B, ir C. Vadinas, A turi jau du balsus, o B ir C — nė vieno. Trečioje taip pat eina A, B, C. Vadinas, A jau tris balsus turi. Bet jau ketvirtoje kortelėje, eina, sakysim, B, A, C. Čia jau B gaus balsą, o A — ne. Toliau, sakysim, A vėl eis pirmoje vietoje ir gaus balsus. Pagaliau, žinoma, prieis momentas, kada A jau turės renkamąjį skaičių, sakysim 385. Tada renkamąjį skaičių gavęs kandidatas A bus jau atstovas ir toliau traukiant korteles, nors A ir vėl stovėtų pirmoje vietoje, vis tiek balsas jau bus užskaitomas ne A, bet jau antram iš eilės kandidatui, sakysim B. Tuo būdu, antroje eilėje rinkiko pastatytas kandidatas jau atsiduria pirmoje eilėje ir gauna balsą. Kada antroje eilėje stovėjęs kandidatas gaus renkamąjį skaičių, tai ir jis jau bus atstovas ir balsai bus užskaitomi trečiam iš eilės kortelėse pastatytam kandidatui ir t. t. Taigi čia yra dirbtinumo, iš dalies lyg ir burtai. Čia kandidatų išrinkimas ar neišrinkimas priklauso nuo grynai pripuolamo momento, būtent, nuo to, kurioje eilėje ištrauks korteles iš urnos. Sakysim, kad bus 500 kortelių, kuriose dvi pirmos pavardės bus A ir B, o kituose 500 kortelių pirmomis dviem pavardėmis bus A ir C. Vadinas, A visose kortelėse gaus pirmą balsą, bet kitaip dalykas stovi su B ir C. A nesvarbu, kurioje eilėje bus traukiamos kortelės: ar pirma tos, kur pirmos dvi pavardės yra A ir B, ar ku A ir C. Bet B ir C tas momentas yra labai svarbus, nes jei pirma bus traukiamos kortelės su pavardėmis A ir B, tai tada visus balsus paims A ir B negalės būti išrenktas, kadangi A surinkus renkamąjį skaičių tuoj pradės eiti jau A ir C. Kadangi A jau išrinktas, tai kitus balsus gaus C. Žinoma, jei pirma būtų traukiamos kortelės su A ir C, tai tuomet blogiau būtų C, nes tada B laimėtų. Taigi čia, iš dalies, lyg ir burtai pasidaro. Šioje sistemoje, kaip ir mažoritarinėje sistemoje, rinkikai pasirenka asmenis, o partijų, arba sarašų konkurencijos sistemoje rinkikai pasirenka partijas, kitaip sakant, tam tikrą socialinį nusistatymą.

Prancūzų sistema nustatyta 1919 m. įstatymu. Tai yra sui generis sistema, pusiau mažoritarinė ir pusiau proporcinė. Rinkimų apygardos yra departamentinės (Departamentas Prancūzijoje maž daug tas, kas Rusijoje buvo gubernija, o Lenkijoje — vaivadijos). Taigi, kiekvienas departamentas sudaro rinkimų apygardą. Statomi yra kandidatų sąrašai, bet gali būti, tik su tam tikrais suvaržymais, ir atskirų asmenų kandidatūros. Bet vis dėlto šiokia tokia privilegija yra daroma sąrašams. Balsavime yra leidžiamas panasažas: kandidatai galima pasirinkti

iš įvairių sąrašų ir iš statomų asmeniškų kandidatūrų. Mandatų suskirstyme pirmenybė yra pavedama gryna. mažoritariniam dėsniui. Būtent, iš karto, be jokių kombinacijų, be jokių balsų proporcijų nustatymų, laikomi išrinktais tie kandidatai, kurie gavo absol utinę balsų daugumą. Tik tada, kai pritaikius mažoritarinį kriter.umą dar lieka mandatų, taikomi jau kiti kriteriumai. Mažoritarinėje rinkimų sistemoje, jei per pirmus rinkimus lieka neužimtų mandatų, daromi perrinkimai. O č a, jei mandatai ne visi už mami taikant mažoritarinį kriteriumą, tai, vietoj perrinkimo, atliekamiems mandatams suskirstyti yra panaudojamas proporcingumo dėsnis. Vadinas, tas dėsnis taikomas tiems, kurie negavo absoliutinės daugumos. O daroma tas taip. Pirm.ausia nustatomas paprastas renkam'sis skaičius. Paskui kiekvienam sąrašui nustatoma jo gautoji bendra balsų suma. Kadangi leidžiamas p'nasažas, tai šita balsų suma čia bus didesnė negu balsavusių skaičius, nes šita suma gaunama sudedant balsus, gautus kiekvieno to sąrašo kandidato. Po to yra nustatomas kiekvieno sąrašo balsų vidurkis. Tas vidurkis yra gaunamas padalinus bendrą sąrašo gautą balsų skaičių iš to sąrašo kandidatų sk'ičiaus. Po to kiekv enam sąrašui pavedama tiek mandatų, kiek kartų renk'masis skaičius telpa sąrašo vidurklyje. Jeigu ir po to dar lieka neužimtų mandatų, tai tada, nežiūrint jokių kliūčių didumo, visi likusieji mandatai pavedami tam sąrašui, kurio vidurkis didžiausias. Tai yra ta p vadinama didžiausio skaičiaus premija. Taigi šitame metode yra trys kriteriumai: 1) mažoritarin's kriteriumas (absoliutinė balsų dauguma), 2) proporcinis kri'eriumas (sąrašo vidurkio dalinimas iš paprasto renkamojo skaičiaus) ir 3) didžiausio skaič aus premija. Kaip tas atrodo praktiškai, pamatysime iš sekančio pavyzdžio.

Tegul tam tikroje apygardoje konkuruoja trys sąrašai: sąrašas A, kuris išstatė 5 kand datus; sąrašas B, kuris išstatė 3 kandidatus; ir sąrašas C, kuris išstatė taip pat penkius kandidatus. Balsų apygardoje paduota iš viso 24.000. Vadinas, absoliutinė dauguma bus 1201. Mandatų apygardoje, sakysim, yra 5, taigi paprastą renkamąjį skaič ų gausime 24.000 padalinę iš 5. Tas renk'masis skaičius bus 4.800. Dabar tenka nustatyti, kiek balsų gavo atskiri sąrašai. Tam reikia suskaityti balsus, gautus kiekvieno tų sąrašų kandidato. Pirm.ausia imsime

sąrašą A.

Tegul sąraše A:	Jonas	gavo	16.000
	Juoz's	„	10.000
	Jurgis	„	5.000
	Stasys	„	2.000
ir	Mykolas	„	1.500
	Viso		34.500

Sąraše B:	Vytautas	gavo	11.000
	Gediminas	„	9.300
ir	Algirdas	„	8.500
	Viso		28.800

Sąraše C:	Vladas	gavo	10.000
	Banys	„	4.500
	Antanas	„	3.500
	Petras	„	3.000
ir	Lionginas	„	1.500
	Viso		22.500

Dabar tenka skirstyti mandatą. Pirmiausia taikysime mažoritarinį kriteriumą. Šiuo kriteriumu praėjo tas, kuris gavo absoliutinę daugumą. Vadinas, *Jonas* (Sąr. A) gavo pirmos rūšies mandatą. Liko dar keturi mandatai. Ta kinsime proporcingumo kriteriumą. Pirmiausia tenka rasti sąrašų vidurkiai. Sąrašo vidurkis randamas dalinant bendrą to sąrašo balsų skaičių iš sąrašo kandidatų skaičiaus. Vadinas, sąrašo A vidurkis bus 34.500 : 5, kas sudaro 6.900. Sąrašo B vidurkis bus 28.800 : 3, kas sudaro 9.600. Ir sąrašo C vidurkis bus 22.500 : 5, kas sudaro 4.500. Skirstant mandatus šiuo kriteriumu tenka žiūrėti, kiek sykių kiekvieno sąrašo vidurkyje telpa renkamasis skaičius, kitaip sakant, sąrašo vidurkis reikia dalinti iš renkamojo skaičiaus; gautasis dalmuo parodys, kiek atstovų tenka kiekvienam sąrašui. Dalindami sąrašų vidurkius — 6.900, 9.600 ir 4.500 — iš renkamojo skaičiaus 4.800 rasime, kad sąrašui A teks vienas mandatas ir dar bus likutis 2.100, sąrašui B teks du mandatai ir likučio nebus, o sąrašas C šituo kriteriumu mandato negaus ir turės likutį 4.500. Tuo būdu, sąrašas A gavo vieną mandatą mažoritariniu kriteriumu ir vieną proporciniu, sąrašas B gavo 2 mand. proporciniu kriteriumu. Liko dar vienas mandatas. Jis neatsižvelgiant į likučius, eina didžiausio vidurkio sąrašui, būtent sąrašui B. Tuo būdu, daugiausia mandatų gavo sąrašas B: laimėjo „tautininkai". O sąrašas C nė vieno mandato negavo.

Mes iššiūrėjom prancūzų sistemą. Mes matėm, kad ta sistema yra maišyta, mažoritariniai — proporcinė rinkimų sistema. Kaip sakiau, ten yra trys kriteriumai rinkimų išdavoms nustatyti, būtent, mažoritarinis kriteriumas, proporcijų kriteriumas ir didžiausio skaičiaus premijos kriteriumas. Žinoma, didžiausio skaičiaus premijos kriteriumu mandatas suteikiamas tam kandidatui, kuris yra sekantis balsų skaičiumi po gavusio iš to paties sąrašo kandidato. Mūsų pavyzdyje buvo trys sąrašai: A, B ir C. Mes konstatavom, kad sąrašas B, kuris išstatė iš viso 3 kandidatus ir vidurkis buvo didžiausias, pravedė visus savo kandidatus, nors kai kurie sąrašo B kandidatų asmeniškai gavo mažiau balsų negu, pav., kai kurie sąrašo C kandidatai. Sakysim, Gediminas sąraše B asmeniškai turėjo 9.300, o Algirdas tik

8.500, tuo tarpu Vladas sąrašo C asmeniškai gavo net 10.000 balsų. Nežiūrint į tai, vis dėlto mandatą gavo Gediminas ir Algirdas iš sąrašo B, o ne Vladas. Tiesa, Algirdas mandatą gavo didžiausio skaičiaus premijos kriteriumu. Tai čia jau ypatinga privilegija. Galima sakyti, kad Algirdas laimėjo privilegiją, todėl jis praėjo ne teisingumo dėsniu, o privilegijos dėsniu, — skaičius, masės pagerbimo dėsniu, nors asmeniškai jis ir mažiau balsų gavo. Bet mes matėm, kad ne tik jis, bet ir Gediminas, kuris mandatą gavo proporcijų kriteriumu, taip pat asmeniškai mažiau balsų gavo negu Vladas iš sąrašo C; Gediminas gavo 9,300, o Vladas — 10.000. Tai čia atrodo lyg nenuoseklu ir net neteisinga. Bet čia dalykas tas, kad proporcijų kriteriume jau daugiau skaitomasi su sąrašais negu su asmenimis. Mažoritarinis kriteriumas skaitosi išimtinai su asmenimis, tuo tarpu proporciniame kriteriume sąrašo momentas, taip sakant, persveria asmenišką balsų skaičių. Jei prisižiūrėsim visiems trims sąrašams, kuriuos patiekiau, tai pamatysim, kad sąrašas B bendrai, taip sakant, yra labiau vienodas. Nors ir leidžiant panasažą, vis dėlto visi trys to sąrašo kandidatai gavo balsų skaičių, labai artimą vienas kitam.

Ten pirmutinis kandidatas — Vytautas gavo 11.000, o paskutinis kandidatas — Algirdas — 8.500. Vadinas, sąrašo B kandidatų gautųjų balsų skaičius svyruoja tarp 11.000 ir 8.500. Taigi panasažas čia labai nesuskaldė balsų, nes visgi žymi balsų masė nuolat ėjo tam pačiam sąrašui. Čia, vadinas, kiekvienas kandidatas gavo ne mažiau 8.500 balsų. Tuo tarpu sąrašo C dalykai atrodo kitaip. Tiesa, asmeniškai Vladas gavo net 10.000 balsų, bet jeigu paimsime pasitikėjimą sąrašu bendrai, kitaip sakant, jei paimsim šito sąrašo balsų „tirštumą", tai pamatysime, kad čionai tirštumas daug menkesnis; vadinas, masinis šituo sąrašu pasitikėjimas taip pat daug menkesnis. Mes matom, kad pirmas kandidatas — Vladas gavo 10.000 balsų, bet už trį Lionginas gavo tik 1.500 balsų. Taigi, čionai kandidatų gautasis balsų skaičius labai svyruoja, kas rodo, kad masė tuo sąrašu nelabai pasitikėjo. Už visą sąrašą čionai balsavo tik pusantro tūkstančio žmonių, o jau 1501-mas balsavo už visą sąrašą be Liongino. Toliau, 3.000 dar balsavo už kitus, be Liongino, o jau 3.001-nas ne tik Lionginu, bet ir Petru nebepasitikėjo. Tuo būdu, masinis pasitikėjimas taip pat daug menkesnis. Mes matom, kad pirmas savusieji už sąrašą C pasitikėjo tik asmenimis, o ne partija, nes jeigu pasitikėtų partija, tai tuomet ir už Lionginą gausiau balsuotų. Tai šitame irgi yra tam tikras nuoseklumas ir logiškumas. Pirmu žvilgsniu atrodo nelogiška ir net galima padaryti išvada, kad sistemoje klaida yra, nes jeigu Gediminas, nekalbant jau apie Algirdą, kuris mandatą gavo didžiausio skaičiaus premijos kriteriumu, proporcijos kriteriumu gavo mandatą, nors asmeniškai jis turėjo mažiau balsų negu Vladas sąrašo C, tai tas atrodo lyg ir nenuoseklu. Bet, kaip matome, nors asmeniškai Gediminas gavo mažiau balsų negu Vladas, tačiau už tai masinis pasitikėjimas sąrašu B buvo daug didesnis kaip sąrašu C. Taigi

čionai yra tam tikras nuoseklumas, tam tikra idėja, tam tikra mintis pravesta. Būtent, čia pagrindan padėtas masinio sąrašų pasitikėjimo momentas; kitaip sakant, čionai yra įvertinamas pasitikėjimas tam tikra programa, tam tikras partinis nusistatymas. Dėl asmenų tai čioni lyg ir pasirodo nenuoseklumai, bet šituo atžvilgiu veikia kitoks dėsnis. Jis labiau atitinka, be abejo, kaip tik tam proporciniam socialiniam momentui, kuris glūdi proporcinės rinkimų sistemos pagrinde: čionai ne tiek svarbūs asmenys, kiek programa, kiek tas ar kitas politins nusistatymas. Mažoritarinėje rinkimų sistemoje šitas momentas nieko nesveria, o proporcinėje kaip tik sveria. Todėl, suprantama, ir proporciniame kriteriume šis momentas irgi yra. Taikant mažoritarinį kriteriumą žiūrint tik absoliutinės balsų daugumos. Pav., mes radom, kad Jonas gavo 16.000, kas sudaro absoliutinę daugumą; tada jis, nors kiti to paties sąrašo kandidatai ir nė vieno balso negautų, vis tiek praeitų, nes čionai vertinamas ne programinis nusistatymas, o tik asmuo. Todėl jei mes šitą reiškinį vertinsime asmenų atžvilgiu, tai atrodo nenuoseklu; bet čionai reikia imti dėmesin, kad čionai svarbu ne asmenys, o tam tikra partija, tam tikra programa, tam tikras politinis nusistatymas.

Aš jau sakiau, kad šitoje sistemoje, greta sąrašų, leidžiama yra statyti ir pavienių asmenų kandidatūros. Bet pavienių asmenų kanditatūroms yra daromi tam tikri suvaržymai. Pirmiausia, asmeniškai kandidatūrai išstatyti reikalinga yra didesnis rekomendacijų skaičius. Kitaip sakant, grupė, siūlanti išstatyti atskiro asmens kandidatūrą, turi būti didesnė už grupę, siūlančią išstatyti kurį nors sąrašą. Be to, yra ir kitų suvaržymų. Tiesa, kai dėl mažoritarinio kriteriumo, tai šis kriteriumas lygiai yra taikomsa tiek pavienių asmenų, tiek sarašų kandidatams; jei kandidatas gavo absoliutinę balsų daugumą, tai ir jis yra pavienis asmuo, ar sąraše išstatytas, vis tiek iš karto yra išrinktas. Bet jei mažoritariniu kriteriumu mandato jis negauna, jeigu jam teks. taikinti proporcinis kriteriumas, tai tada jis jau bus renkamas ne bendromis vidurkio tezėmis. Kaip žinome, vidurkis yra nustatomas dalinant bendrą už sąrašą paduotų balsų skaičių iš to sąrašo kandidatų skaičiaus. Suprantama, kad jei kandidatas buvo tik vienas, tai visi už jį paduotieji balsai ir sudarys jo vidurkį. Bet vis dėlto jis bus išrinktas ne bendromis vidurio tezėmis, o tik tada, kada visi sąrašų kandidatai, kurie asmeniškai už jį balsų būtų gavę, bus aprūpinti mandatais. Tas kaip tik dar patvirtina tai, ką aš jums ką tik esu pasakęs. Mūsų pavyzdyje Gediminas praėjo dėl to, kad vidurkis buvo jo naudai. Bet jeigu tokioje pat padėtyje būtų buvęs koks atskiras kandidatas, sakysim Aleksandras, tai tuomet mandatą būtų gavęs Vladas, nes jis asmeniškai daugiau balsų gavo. Kodėl taip? O todėl, kad už Gediminą ir Algirdą kalbėjo mano nurodytas masinis pasitikėjimas tuo sąrašu, ta partija. O asmeniška kandidatūra tai nėra partinė kandidatūra. Čionai socialinio programinio momento visai nėra, todėl asmeniškos kandidatūros ir turi tam tikrų suvaržymų.

Šiuo aš ir baigiu prancūzų sistemą.

Dabar paskutinė proporcinė rinkimų sistema, irgi maišyta (proporciniai — mažoritarinė), tai bus AČERO sistema (Acero sistema). Šitie sistemų pavadinimai — Ačero, Donto, Haro — paeina nuo pavardes to, kuris arba tą sistemą įvedė arba išgalvojo. Acero buvo Italų ministeris, kuris tą sistemą įvedė; nuo to ir tos sistemos pavadinimas. Tai yra rinkimų sistema, kuri 1923 metų įstatymu buvo Italijoje įvesta rinkimuose į žemesniuosius arba atstovų rūmus. Visų šitos sistemos smulkmenų aš nežinau, bet vis dėlto noriu ją jums nurodyti, nes ji yra įdomi. Įdomi ji tuo, kad čionai visa valstybės teritorija sudaro vieną rinkimų, ar balsavimo, vienetą. Čionai nėra taip, kaip visose kitose sistemose, kur viskas apygardose daroma. Čia, kaip sakiau, balsavimo vienetu yra ne apygardos, bet visa valstybės teritorija. Pats balsavimas vyksta apygardomis, bet galutinai balsai suskaitomi ir mandatai suskirstomi visoje teritorijoje. Tuo būdu, šioje sistemoje rinkimų apygarda nesudaro savarankiško rinkimų vieneto. Kandidatūros statomos partiniais sąrašais visoje valstybės teritorijoje. Balsuojama yra en bloc už sąrašus, be panašažo. Sąrašas, kuris gaus visose apygardose, t. y. visoje valstybės teritorijoje, reliatyvinę balsų daugumą, vadinas, daugiau už kitus, nors ir ne absoliutinę daugumą, jeigu tik šita relityvinė dauguma didesnė negu $^1/_4$ visų balsavusių (ne turinčių teisės balsuoti, bet balsavusių!) paduotų balsų, gauna iš karto $^2/_3$ visų mandatų. Kaip tie mandatai yra skirstomi tarp tos pačios partijos sąrašų įvairiose apygardose, aš tiksliai nežinau. Likusi $^1/_3$ dalis mandatų (o jei nė vienas sąrašas negaus daugiau kaip $^1/_4$ balsų, tai tuomet ir visi mandatai) jau skirstomi proporcijų kriteriumu. Tuo būdu, visi kiti sąrašai, kurie gavo $^3/_4$ balsų, gaus tik $^1/_3$ mandatų, o tas, kuris gavo $^1/_4$ balsų, gaus $^2/_3$ mandatų. Jei ir proporcijų kriteriumą pritaikius dar pasilieka mandatų, tai jie skirstomi ne balsų likučiais, kaip tai yra renkamoje skaičiaus metode, bet taip, kaip prancūzų sistemoje, t. y. taikant didžiausio skaičiaus premiją.

Tiek apie Ačero sistemą. Smulkiai aš nedėstysiu, tik tiek dėsniu prašau žinoti. Apskritai, kaipo bendrą taisyklę tenka pažymėti, kad mūsų laikas Europos rytuose ir centre po didžiojo karo mes matome proporcinės rinkimų sistemos viešpatavimą. Europos vakaruose taip pat yra proporcinė, bet su žymia įtaka mažoritarinės. Taip yra, kaip matėm, Italijoj, Prancūzijoj. Kai dėl Prancūzijos, tai net teko girdėti, kad ji net grįžo tiesiog į mažoritarinę rinkimų sistemą. Taigi, nors nagrinėtoji prancūzų sistema jau ir nebeveikia, visgi ji reikia žinoti, kaipo įdomus rinkimų sistemų tipas. Bendrai, Europos vakaruose eina varžytynės tarp mažoritarinės ir proporcinės rinkimų sistemos. Ten yra didelė mažoritarinės rinkimų sistemos tradicija, kuri tęsiasi nuo didžiosios prancūzų revoliucijos. Ten proporcinė rinkimų sistema nėra taip lengvai priimama, kaip rytuose ar centre, kur apskritai tradicija ir gal demokratinė konstitucinė kultūra nėra taip įsigalėjusi kaip vakaruose. Taigi rytuose ir centre veikia proporcinė sistema, o vakaruose yra tendencijos į

proporcinę rinkimų sistemą, bet žymūs pėdsakai yra užsilikę nuo mažoritarinės ir ten net nuolat grįžtama prie mažoritarinės sistemos. Anglo-saksų valstybėse, Anglijoje ir Amerikoje — bent USA ir Kanadoje, aš nežinau kaip yra Pietų Amerikoje — veikia grynai mažoritarinė rinkimų sistema. Tuo būdu, mūsų laikais yra toks susiskirstymas: Amerikoje ir Anglijoje veikia mažoritarinė rinkimų sistema, Europos centre ir rytuose ligi SSSR teritorijos — proporcinė, o Europos romėnų tautose — maišytos formos. Mažoritarinio momento įvedimas į proporcinę sistemą remiamas tuo motyvu, kad reikalinga esą parlamente turėti tvirta, vienalypė dauguma. Šitą aiškią, tvirtą parlamento daugumą, kaip praktika rodo, grynas proporcingumas, visur naikina ir pakeičia ją įvairių smulkių frakcijų dauguma. Iš tikrųjų, kuo tikslesnis yra proporcijų įvertinimo metodas, tuo labiau yra skaldoma šita atstovybė smulkiomis grupelėmis ir tuo daugiau įvairių frakcijų atsiranda. Nurodoma, kad didejimas šitų smulkių frakcijų, kurios naikina pastovią daugumą, sudaro sunkią padėtį parlamente: kiek vieną kartą, norint sudaryti daugumą, reikia tartis su įvairiomis frakcijomis ir, žinoma, kiekvienam reikia šis tas pažadėti. Tuo būdu, kombinacija prisidaro labai sunki. Tiesa pasakius, šita smulkių frakcijų daugybė ypač reiškiasi ten, kur yra seimokratija ir apskritai tokiame parlamentariniame režime, kur parlamento įtaka į valdymą yra didelė. Juo labiau, sakau, ten, kur yra seimokratija, šita frakcijų daugybė sudaro nepatogumą. Kadangi ten parlamentas turi valdyti, tai jam reikalinga turėti pastovią daugumą. Jei parlamentas skiriamas tik įstatymams leisti, tai tada daugybė nuomonių nėra blogas dalykas. Bet jeigu parlamentas skiriamas ir valdyti, kas ypač seimokratijoje aišku, tai ten daugybė frakcijų kenkia.

Toliau tenka iššiūrėti socialinių kvalifikacijų problemą ir kelias rinkimų sistemas, paremtas socialinėmis kvalifikacijomis.

Pirmiausia tenka paliesti *cenzo* sąvoka. Čionai nebus rinkimų sistema. Cenzinės ar socialinių kvalifikacijų rinkimų sistemos nėra. Socialinėmis kvalifikacijomis, galima sakyti, nustatoma teisinė tauta, o cenzas tai yra tam tikras kriterijumas, kuriuo yra išskiriama iš piliečių visumos, iš gyvossios kartos toji dalis, kuri sudaro teisinę tautą, su kurios pasisakymu, su kurios valia jungiama tautos valios sąvoka demokratinėje konstitucijoje. Taigi tenka nustatyti koks nors objektyvinis kriteriumas, kuriuo būtų cenzuojami žmonės, sudarantieji gyvąją kartą, ir įtraukiami į teisinę tautą arba į tą kolegiją, kuri galės dalyvauti rinkimuose. Tuo būdu cenzas ir yra tų socialinių kvalifikacijų kriteriumas; kvalifikacijomis nustatoma teisinė tauta, o cenzas yra tuo kriteriumu, kuriuo nustatomos kvalifikacijos. Kai dėl rinkimų sistemos, tai čionai cenzo sąvoka neturi jokios reikšmės, nes šitie cenzuoti piliečiai gali rinkti tiek mažoritarine rinkimų sistema, tiek proporcine. Nustatymas cenzo, kaipo kriteriumo, kuriuo balsuojantieji piliečiai būtų skiriami nuo nebalsuojančių, neprieštarauja tai demokratinei valstybės konstrukcijai, kuri yra paremta socialinės funkcijos sąvoka, bet,

be abejo, prieštarauja tai konstrukcijai, kuri yra paremta subjektyvinės teisės sąvoka. Be to, tas prieštarauja, be abejo, demokratiniam lygybės dėsniui, — tam lygybės dėsniui, kuro pagrindan dedama teritorinė tautos konstrukcija. Kadangi teritorija yra grynai objektyvinė žymė, kuri neturi nieko bendro su žmonių privalumais, su žmonių subjektyviniais psichiniais momentais ar jų socialinėmis žymėmis, tai ši lygybė liečia visus, nedaro jokio skirtumo tarp tos pačios teritorijos žmonių. Šia teritorine tautos ir valstybės konstrukcija yra remiamas tas lygybės dėsnis ir tos teritorinės tautos konstrukcijos, kaip mes žinome, ir yra atsiradusi demokratijoje ta srovė, kuri žiūri į balsavimą kaipo *į subjektyvinę* kiekvieno piliečio *teisę*. Taigi šiai konstrukcijai cenzas prieštarauja, o tai konstrukcijai, kuri į balsavimą žiūri kaipo į socialinę funkciją, cenzas neprieštarauja. Demokratijos pradžioje, didžiosios prancūzų revoliucijos metu, kada vyravo ta socialinės funkcijos sąvokos srovė, kaip tik balsavimo galia ir buvo nustatoma socialinėmis kvalifikacijomis. O įvedus socialines kvalifikacijas, reikia nustatyti ir cenzas, kitaip sakant, reikia nustatyti tas kriteriumas, kuriuo vieniems būtų tos kvalifikacijos teikiamos, kitiems neteikiamos. 19-ame amžiuje laimėjo subjektyvinės teisės srovė. Tada užviešpatavo visuotinas lygus balsavimas, kaip aš jau sakiau keletą kartų, ir tada cenzas tapo atmestas. Tiesa, amžiaus cenzas dar buvo užsilikęs per visą 19-tą amžių. 20 amžiuje ir šitas cenzas tapo atmestas, bet ir tai ne visur. Tačiau pastaraisiais laikais vėl reiškiasi lyg ir reakcija, lyg ir tendencija vėl grįžti atgal į šitą socialinės funkcijos sąvoką demokratijoje ir iškelti vėl kvalifikacijų sistemą, cenzo veiksnį. Ir kaip tik dabar šita tendencija gaivinama tame demokratijos sparne, kuris savo laiku daugiausia kovojo už visuotinį ir lygų balsavimą prieš cenzą. Kaip tik iš šito, sakau, sparno dabar reiškiasi tendencija gaivinti cenzą. Ne tik cenzo sąvoką, bet ir tam tikrą instituciją pozityvinėje teisėje, tik konstruuojama tas kitaip, būtent, visai priešingai negu tas buvo demokratijos pradžioje. Pradžioje cenzas, tarp kitko, buvo nustatomas tam tikru turtu. Tuo būdu, tie, kurie turto neturėjo, buvo išskiriami ir paliekami už ribų tų kvalifikacijų. Dabar kairysis demokratijos sparnas, kuris kaip tik kovojo prieš cenzą ir už visuotinį lygų balsavimą, pradeda kelti cenzą, bet griežtai priešinga kryptimi, būtent, kelia neturto cenzą, arba darbo cenzą.

Žymiausios cenzo rūšys, kurios buvo įvairiais laikais vartojamos, yra tokios: turto cenzas, klasių cenzas, luomų cenzas, lyties cenzas, mokslo cenzas, išsilavinimo cenzas, šeimyninės padėties cenzas, apsigyvenimo cenzas, profesijos cenzas, amžiaus cenzas, kai kur doros cenzas ir t.t. Cenzo kriteriumu gali būti nustatomi ar tie, kurie galės dalyvauti rinkimuose, ar tie, kurie negalės dalyvauti. Kitaip sakant, gali būti teigiamas cenzas ir neigiamas cenzas, arba *kvalifikacijos cenzas ir diskvalifikacijos cenzas*. Diskvalifikacijos cenzo rūšys galima nurodyti tokios. Seniau, demokratijos pradžioje, didžiosios prancūzų revoliucijos metu toje pačioje Anglijoje ir kitur diskvalifikacijos

cenzu iš teisinės tautos buvo išskiriami tie, kurie gyvena iš išmaldos, iš visuomenės labdarybės (elgetos). Paskui, tarnai, kurie asmeniškam patarnavimui yra samdomi, tam tikros kategorijos teismo pasmerktųjų. Dažnai diskvalifikacijos cenzu yra išskiriami žmonės ar piliečiai vengią karo tarnybos, tėvynės išdavikai. Daugybėje respublikų, kilusių iš monarchijų, šitą diskvalifikacijos cenzu yra išskiriami buvusių dinastijų nariai: kai kur, kaip pav., sovietiniame režime, diskvalifikacijos cenzu yra išskiriami buržuazijos nariai — tie, kurie naudojasi samdomu darbu pelnui. Be to, daugelyje valstybių diskvalifikacijos cenzas taikomas tiems, kurie tarnauja kariuomenėj; jie yra išskiriami iš balsuojančių skaičiaus, bet, žinoma, tik tol, kol jie yra veiklioj karo tarnyboj. Bet cenzas savo grynoje formoje, vartojamas kaipo kriteriumas balsuojantiems nuo nebalsuojančių atskirti, kartais gali nepatenkinti socialinių kvalifikacijų minties. Einant socialinių kvalifikacijų mintimi galima prieiti išvada, kad vieni tinka veikt į valstybės valdžią ir spręsti valstybės tikslus, kiti netinka. Bet tada, einant ta mintimi ir toliau, galima sakyti, kad ir iš tų, kuriems leista balsuoti, vieni geriau tinka, kiti — mažiau. Vadinas, ir cenzuotų piliečių balsai gali dar ne vienodai sverti. Taigi ir šitų cenzuotų grupių tarpe gali būti nustatyta tam tikra gradacija. Šitos minties išvadai atitinka nelygus balsavimas ar, kitaip sakant, nelygus įvairių rinkimų grupių balsų įvertinimas ir nelygus mandatų suskirstymas tarp įvairių balsavusių grupių. Šitą reiškinį jau mes matėm kūrijų sistemoje. Kadangi kūrijų sistemoje, kaip žinome, iš anksto piliečiai rinkikai yra suskirtomi tam tikromis grupėmis, kurios skyrium balsuoja ir balsus skaito, tai ten iš anksto tenka nustatyti ir balsų skaičius kiekvienai tų grupių. Kūrijos ribose jau konkuruoja įvairios srovės dėl mandatų laimėjimo. Pripažinus, kad viena rinkikų kategorija daugiau verta už kitą, tai vertesnei kategorijai pavedamas ir didesnis mandatų skaičius. Ir visur, kur buvo vartojama kurijų sistema — ar Austrijoje, ar senoje Rusijoje nuo 1906 ligi 1917 metų — buvo ir nelygus mandatų suskirstymas ir nelygus balsavimas: vienų kurijų balsai daugiau svėrė, kitų — mažiau. Tą pačią mes matome sovietiniame režime. Ten irgi yra nelygus balsavimas. Nelygus ne tik dėl to, kad ten išskiriama buržuazija ir t.t., bet ir cenzuotų sluoksnių tarpe balsų svorio privilegija yra suteikiama darbininkams, ypač organizuotų darbininkų grupėms, ir apskritai miestams; o silpnesnis, mažesnis balsų svoris yra pavedamas kaimams ir valsčiams. Vadinas, vienas atstovas tenka daug didesniam skaičiui valstiečių negu miestų gyventojų, o juo labiau negu darbininkų ir juo labiau negu organizuotų darbininkų. Tai yra vadinamas nelygus balsavimas.

Ypatingą nelygaus balsavimo formą sudaro taip vadinamas *pliuralinis* balsavimas. Tas pliuralinis balsavimas gali veikti tiek cenzuotam balsavime, tiek visuotiname balsavime. Jis reiškiasi tuo, kad rinkikai turi nelygų balsų skaičių; būtent, tam tikros rinkikų kategorijos, dėl tam tikrų savo kvalifikacijų.

gauna balsų „priedą“ ir gali turėti kartais du balsu, kartais tris, kartais keturius. Žinoma, galima būtų ir dar daugiau nustatyti: penkius, šešius, bet tas nėra praktikuojma. Labausiai žinoma yra *Belgijos pluralinio balsavimo sistema*, kuri veikė nuo 1893 ligi 1919 metų. Ten šitas balsavimas buvo jungiamas su visuotiniu, net nelygiu balsavimu, vadinas, tai buvo visuotinis pliuralinis balsavimas. Tiesa, ten buvo aukštas amžiaus cenzas, būtent, 25 metai. Bet amžiaus cenzas yra vienintelis cenzas, kuris neprieštarauja demokratinei lygybei, nes kiekvienas gali pasiekti nustatyto amžiaus, jei tik nemirs. Tai čionai lygybė nėra įžeista. Amžiaus cenzas, vadinas, vienintelis, kuris su visuotiniu balsavimu suderintas. Taigi ten buvo visuotinis balsavimas su 25 m. amžiaus cenzu. Kiekvienas pilietis, pasiekės 25 m. amžiaus, turėjo 1 balsą. Toliau, kas turi 35 metus, turi tam tikro turto, moka tam tikrą mokesnį, yra vedęs ir turi vaikų — tas gauna dar vieną balsą, vadinas, tas jau turi du balsu. Vadinas, jeigu kas turi 35 metus, bet mokesčio nemoka, tai tam vis tiek vienas balsas lieka. Arba jei kuris moka tam tikrą mokestį, bet neturi 35 m. amžiaus, tai taip pat tik vieną balsą turi. Be to, reikia, kad jis turėtų vaikų ir kad tie vaikai būtų kaipo vedusiojo. Vadinas, jeigu kas 35 metus turi ir mokestį moka, bet jis nevedęs, arba vedęs, bet vaikų neturi; arba turi vaikų, bet nevedęs, tai vis tiek su vienu balsu lieka. Bet gali būti, kad jis turi 35 m. amžiaus ir tam tikrą mokestį moka, nevedęs, vaikų neturi, bet už tai turi tam tikrą nekilnojamąjį turtą. Tai, vadinas, arba tas, kuris turtą turi, arba tas, kuris yra vedęs ir turi vaikų, jeigu prie to dar turi 35 m. amžiaus ir tam tikrą mokestį moka, gauna antrą balsą. Tuo būdu, dvi pirmos sąlygos — 35 m. amžiaus ir mokesčio mokėjimas — yra būtinos antram balsui gauti, o iš dviejų antrų turi būti arba turtas, arba vedęs ir vaikų tėvas. Be to, jeigu tas, kuris jau turi du balsus, turi dar tam tikrą mokslo cenzą, tam tikrą diplomą, tai jis gauna dar trečią balsą. Balsuojant jo balsas skaitomas kaipo trijų. Daugiau trijų balsų jau nieks negali turėti. Taip atrodo Belgijos pliuralinis balsavimas. Žinoma, čionai galima ir kitokių kombinacijų sumanyti, galima nustatyti įvairius cenzus, didinančius balsų skaičių. Didinti čionai galima kiek norima, bet toks yra klasiškas pavyzdys. Po Didžiojo karo šis balsavimas buvo panaikintas.

Pliuralinio balsavimo žymes mes randame ir sovietiniame režime, nors ne tiek aiškiai kaip Belgijoje. Sovietiniame režime, pav., rinkikai kartais gali atsidurti keliose rinkimų kurijose. Jeigu kas atsidurtų, sakysim, dvejose kurijose, tai jau turėtų du balsus.

Toliau teks nurodyti nelygaus ir pliuralinio balsavimo ydas.

Ydos šito nelygaus ir pliuralinio balsavimo (pliuralinis balsavimas yra tik viena nelygaus balsavimo rūšių) yra šios. Pirmiausia, jis, taip sakant, *įžeidžia demokratijos išauklėtą lygybės* šitokių balsavimo būdų, arba tvarkų, šalininkai atsikerta ir, gašitokių balsavimo būdų, arba tvarkų, šalininkai atsikerta ir, galima sakyti, iš esmės ne be pagrindo atsikerta tuo, kad balsavimas tai esanti politinė valdžios funkcija valstybėje ir kaipo to-

kia, t. y. kaipo valstybės valdžios funkcija, nesudaranti jokio atlyginimo už dorybes, neturinti nieko bendro su idealiniu teisingumu. Tai yra tik tam tikra funkcija, sako jie, ir daugiau nieko. Pav., jei man yra pavesta destyti konstitucinė teise, tai galima pasakyti, kad čia tuo yra nuskriaustas ponas Milukas: kodėl aš dėstau, o jis nedėsto. Bet kaip gi jis dėstys, kad jis nenusimano. Tai koks čia teisingumo jausmo įžeidimas? Taigi tuo šitų balsavimo būdų šalininkai ir atsikerta. Sako, kad balsavimas tai yra tam tikra valstybės valdžios funkcija, kuri turi būt sprendžiama ne kokiu nors idealiniu teisingumu, ne visų žmonių kokia nors lygybe ir apskritai ne kokiomis dorovinėmis ar moralinėmis kategorijomis, bet tam tikromis socialinėmis kategorijomis. Bet vis dėlto tenka čia pažymėti, kad čia visgi negalima visai nesiskaityti su viešpataujančiu pajautimu. Ar šitas pajautimas yra klaidingas ar neklaidingas — kitas dalykas, bet faktas yra toks, kad tokia balsavimo tvarka yra užgaunamas tas populiarus teisingumo pajautimas ir demokratijos išauklėtas lygybės jausmas. Tai, be abejo, yra viena gana rimtų ydų šito balsvimo metodo. Toliau, nurodoma dar į tai, kad tokia balsavimo tvarka kelia ir *revoliucijos pavojų*. Pirmiausia čia svarbus yra kvalifikacijų ir dargi tų kvalifikacijų laipsniavimo nustatymas. Mes jau matėm tą pliuralinio balsavimo ypatybę, sulig kuria kelių rūšių kvalifikacijų turįs asmuo gauna daugiau balsų, o turįs tik pirmo laipsnio kvalifikacijas — vieną balsą tegauna. Taigi čia, be nustatymo pirmos eilės kvalifikacijų, kurios skiria galinčius balsuoti nuo negalinčių, yra dar nustatomas tų kvalifikacijų laipsniavimas. Ir tas laipsniavimas ir bendrai kvalifikacijų nustatymas yra atliekamas arbitrališkai, t. y. kieno nors iš viršaus. Tas kvalifikacijas ne patys rinkikai nustato. Jei patys rinkikai kvalifikacijas nustatynėtų, tai, žinoma, kiekvienas pirmausia save kvalifikuotų, o tada niekas neliktų nekvalifikuotas. Čionai taip nėra: čionai tas kvalifikacijas visuomet kas nors iš oro nustato, kitaip sakant, čia šitos kvalifikacijos yra nustatomas arbitrališkai. Toks kvalifikacijų nustatymas visuomet kelia, ypač tuos, kurie šitas kvalifikacijas nustatant tapo apeiti, kurie nepateko į kvalifikuotų skaičių, arba ir pas tuos, kurie pateko į mažiau kvalifikuotų eilę, — kelia smurto sąvoką. Visuomet yra tokia idėja, kad čionai lyg ir smurtas, lyg ir prievarta, o smurtas visuomet, galima sakyti, gamina kontrasmurtą: smurtas stengiamasi irgi smurtu nugalėti. Taigi jau tame momente glūdi, taip sakant, revoliucinio bruzdėjimo, revoliucijos pavojus. Vadinas, šitų kvalifikacijų nustatymo arbitrališkumas ir bendrai pats kvalifikacijų nustatymas gali lengvai įžeisti tai, kas visuomenėje yra gyva ir galinga. Be to, čionai ir paklydimas yra lengvas. Socialinių junginių grupavimasis visuomenėje nuolat kinta: vieni socialiniai junginiai auga, stiprėja, kiti — nyksta, silpnėja, taigi įvairių socialinių junginių vertė ir įtaka visuomet gyvenime nuolat kinta. Todėl čionai kyla ypatingų sunkumų arbitrališkai tas kvalifikacijas nustatant. Sakysim, kad kas nors ir visai teisingai, visai tiksliai tam tikru momentu tas kvalifikacijas nustatytų, tai vis tiek ryt poryt, o juo

labiau už kelių dešimčių metų tas neatitiks tikrenybei, nes įvairių socialinių veiksnių jėgų ir įtakos santykiavimas jau pasikeis: tie, kurie kvalifikacijų nustatymo momentu buvo stipresni, tuomet gali kaip tik jau susilpnėti ir, priešingai, tie, kurie kvalifikacijų nustatymo momentu buvo silpnesni, tuomet jau gal kaip tik sustiprės ir didelės įtakos visuomenės gyvenime turės, tuo tarpu jie bus apeiti. Tuomet, žinoma, tokie socialiniai junginiai, negalėdami legaliniu keliu veikti į valdžią ir pakeisti šitą įvertinimo kriteriumą, stengsis nugriauti visą tą konstrukciją smurtu. Tas ir kelia bruzdėjimų, revoliucijos pavojų. Be abejo, tai gana rimta yda. Bet viena svarbiausių ydų gal yra ta, kad čionai kas nors turi būti tuo arbitru, kuris nustatys tas kvalifikacijas. Nėra galimybės rasti tokį ideališką kvalifikacijoms nustatyti arbitrą, kuris visa bešališkai atliktų ir duotų garantiją, kad jis tas kvalifikacijas nustatys tikrai taip, kaip tas atitinka tikrenybei. Šiuo atžvilgiu viskas yra ginčytina, todėl nėra jokių garantijų, kad tas įvertinamas, kad tas kvalifikacijų nustatymas būtų teisingai atliktas.

Toliau mums tenka iššiūrėti dar vieną balsavimo sistemą, kuri ligi šiol, tiesa, niekur nėra pritaikinta, bet kuri yra keliama. Ji yra gana įdomi. Prancūzijoje šia kryptimi eina tam tikras judėjimas. Tai, būtent, yra taip vadinamoji *šeimyniška balsavimo sistema*. Šitos sistemos sumanymas keliamas ypač Prancūzijoje, kur bendrai žymus yra judėjimas šeimynos reikšmei pakelti. Kadangi ten gimimų skaičius eina mažyn, tai sąryšyje su tuo dedama pastangų šeimynos reikšmei, šeimynos svarbai pakelti. Ten yra net visa eilė draugijų, kurios rūpinasi pakelti teisinę šeimynų būklę ir vaidmenį. Šitų draugijų net ir kongresai daromi ir ten įvairūs politiniai obalsiai keliami. Net ir Prancūzijos parlamente, rodos, 20 metais žymios atstovų grupės buvo iškeltas įstatymo sumanymas, siūląs įvesti tokią šeimynišką balsavimo sistemą. Tiek bendrai viso šito judėjimo, tiek ir šitos balsavimo sistemos pagrindan yra dedama ta mintis, kad visuomenės, tautos pagrindu tai esas ne individas; mes visą laiką sakėm, kad tuo pagrindu yra socialiniai junginiai, bet šita srovė kreipia ypatingo dėmesio į šeimą. Pagrindan čia dedamas ne asmuo; ne individas, bet šeima. Nuosekliai einant ir sakoma, kad ir politinės galios pagrindu turi būti ne individai, ne piliečiai, bet šeimos. Vadinas, ir pilietinių, ir politinių subjektyvinių teisių subjektais turi virsti ne individai, ne piliečiai, bet šeimos, kaipo pagrindiniai vienetai. Tuo būdu, ir balsavimo vienetu turi būti šeima, o ne pavienis žmogus. Įdomus yra tu šeimyniškų draugijų kongresas, kuris įvyko 1920 m. mieste Lille (šiaurinėje Prancūzijoje). Ten buvo išleista net ištisa šeimos teisių deklaracija, panaši į senesnių laikų žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją paskelbtą didžiosios prancūzų revoliucijos metu. Čia irgi pagrindan dedamos įgimtosios teisės, tik tų teisių subiektu skelbiama jau šeima, o ne individas, kaip tai buvo 18 amžiuje. Ten buvo iškeltas ir projektas dėl šeimyniško balsavimo tvarkos. Tas pats projektas, gana žymios grupės, jei neklystų — daugiau kaip 100 atstovų pasirašytas, buvo įneštas

į žemesniuosius prancūzų parlamento rūmus, bet vis dėlto nebuvo priimtas.

Dėsniai šitos šeimyniškos balsavimo sistemos yra tokie. Pirmiausia, balsavimo vienetas čia yra ne inidividas, bet *šeima, kuri yra atstovaujama jos tėvo.* Čia mintis yra ta, kad visas valstybės valdymas turėtų būti šeimų tėvų valdymas, kaipo tų šeimų reprezentantų. Vadinas, šeimų natūraliniais reprezentantais čia laikomi tėvai. Be to, tėvas, kaipo šeimos reprezentantas turėtų gauti tiek balsų, kiek yra šeimoje narių. Vadinas, čia tėvas taip atstovautų šeimai, kaip karalius, prezidentas ar kuris kitas panašus reprezentantas atstovauja valstybei tarpvalstybiniame bendravime; jis tarpininkautų tarp šeimos ir valstybės. Atstovautų jis savaime, be jokio pavedimo, kaipo šeimos galva. Nėsant tėvo arba jam mirus, motina turėtų eiti šeimos reprezentanto pareigas, ji šeimos vardu viską darytų. Šita balsavimo sistema Prancūzijoje nebuvo priimta, kitur irgi nėra priimta, bet vėlgi aš nurodau į ją, kaipo į gana įdomią mintį. Gal būt ir ateis laikas, kada ji bus priimta. Apskritai tenka žinoti, kad korporatyvinio prado reikšmė mūsų laikais auga. Į kokias formas tas, taip sakant, išsilies, kokios bus reformos ateity šiuo atžvilgiu iš anksto sunku spręsti.

Taigi, ligi šiol mes iššiūrėjom tautinį, teritorinį atstovavimą. Iššiūrėjom taip pat įvairius metodus, kuriais yra sudaromas socialinis, arba visuomeniškas atstovavimas: proporcinę rinkimų sistemą, kurijų sitemą ir t.t. Be to, dar gali būt socialinių organizacijų, organizuotų socialinių vienetų atstovavimas. Toks atstovavimas yra jau grynai korporatyvinis. Šeimyniška balsavimo sistema priklauso jau, galima sakyti, prie korporatyvinio atstovavimo. Žinoma, bet kurios organizacijos savo atstovavimą gali vykdyti ar per pačius jų statutinius arba konstitucinius organus, ar per tų organizacijų statutinių organų ad hoc renkamus atstovus. Pavyzdžių galima daug nurodyti. Pirmiausia, federacinių valstybių atstovavimas. Klasiškas pavyzdys yra Vokietijos reicho žemių atstovavimas; tos žemės yra atstovaujamos per savo organus, per savo vyriausybes. Bet toks atstovavimas gali vykti ir per ad hoc renkamus atstovus. Toks atstovavimas irgi federacinių valstybių atstovavime matyti. Žinoma, gali būti ne tik federacinė valstybė, bet ir valstybių federacija, t. y. teritorinių vienetų federacija. Net yra gana žymi tendencija valsybėse pertvarkyti valstybę į įvairių socialinių grupių, ne tik teritorinių, *federaciją.* Vadinasi, valstybė gali būti federacija įvairių ir neteritorinių socialinių junginių. Mūsų laikais tokio korporatyvinio atstovavimo metodu yra organizuoti kai kurie valstybės valdžios centro organai. Ypač tas liečia ūkio tarybas, arba ūkio rūmus. Tiesa, ligi šiol dar nėra pasiekta tokia stadija, bet gal ateityje ,ir tai netolimoje ateityje, ir visa žmonija virs socialinių junginių federacija. Bent tokia tendencija, sakau, dabar reiškiasi ir auga. Pav., mūsų iššiūrėtose Vokietijos ūkio tarybose yra atstovaujamos jau ne profesijos, kaipo socialinės kategorijos, bet organizuotos profesinės korporacijos: tie ūkio rūmai yra virtę lyg ir organizuotų profesinių kor-

poracijų federacija. Kai kur tais pačiais dėsniais yra ar tiesiog iš anksto sudaryta ar leidžiama sudaryti ir savivaldybių federaciją: kelios susijungusios valsčių savivaldybės sudaro rajono savivaldybę, kelios susijungusios rajono savivaldybės — apygardos savivaldybę ir t.t. O jau pačioje viršūnėje stovi centro organas, kuriame yra atstovaujamos visos savivaldybės kaipo organizuoti vienetai. Kai kur yra tendencijos šitais dėsniais organizuoti ir valstybės valdžios atstovavimą. Ypač ryški tendencija šiuo atžvilgiu yra dėl aukštesniųjų rūmų organizavimo, ką jau aš esu nurodęs savo laiku. Taip pat universitetų, bažnyčių, įvairių laisvųjų profesijų organizacijų, advokatų tarybų, autonomizuotų ir korporacijos pagrindais sudarytų geležinkelių ir t.t. Tokiu pat metodu yra sudarytas ir sovnarchozas SSSR. Žodžiu socialinės organizacijos gali būti atstovaujamos ar per savo statutinius organus, ar per tų organų renkamus atstovus. Nurodžiau čia įvairius tokio atstovavimo pavyzdžius. Žinoma, sudarant korporatyvinių vienetų, arba socialinių organizacijų, atstovavimą, jau ir patys rinkimai gali vykti ne taip, kaip yra vykdomi masiniai rinkimai. Būtent, ten jie gali vykti ir su debatais, su diskusijomis, su atitinkamu svarstymu tiek kandidato asmens, tiek eventualiai ir to, kas ir kaip teks išrinktam atstovui daryti. Ten, kur yra socialinių organizacijų atstovavimas sudaromas, auga kartu ir tendencija į imperatyvinį mandatą. Daugiau apie socialinių organizacijų atstovavimą nekalbės m.

Dabar reikia dar kai kurie dalykai iššiūrėti, kad jau galutinai galėtum baigti skyrių apie balsavimą ir rinkimus. Jau esu nurodęs, kad demokratijoje laimėjo subjektyvinės balsavimo teisės dėsnis prieš priešingą dėsnį, kuris demokratijos pradžioje buvo stipresnis, būtent prieš socialinės funkcijos dėsnį. Šito laimėjimo išdava buvo visuotinis ir lygus balsavimas. Aš jau maždaug aiškinau, kas tai yra ir kaip prie to buvo prieita. Maždaug 18 amž. yra tas terminas, kada demokratijoje laimėjo visuotinis ir lygus balsavimas. Kaipo priešingas šitam visuotinam ir lygiam balsavimui yra cenzinis balsavimas, tas nelygus ir pliuralinis balsavimas. Klasiškoji demokratinė balsavimo formulė 19 amž. pabaigoje skambėjo taip: *visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas balsavimas.*

Kas yra visuotinis ir lygus balsavimas, jau žinome. Lieka išnagrinėti, kas yra *tiesioginis ir slaptas balsavimas.* Tiesioginis balsavimas reiškia tai, kad balsuojantieji balsuoja tiesiog už atstovą. Netiesioginis, arba tarpiškas, balsavimas yra tada, kada rinkikai balsuoja ne už atstovą, bet tiktai už rinkėjus, kurie dar rinks atstovą. Vadinas, rinkikai renka tik tuos, kurie rinks atstovą. Čionai tie rinkimai kartais gali būti ir kelių laipsnių. Gali būti taip, kad rinkikai renka dar ne tuos, kurie rinks atstovus, o tik tuos, kurie rinks rinkėjus atstovams rinkti. Tokių laipsnių gali būti ištisa eilė. Tokie laipsniai rinkimuose veike Rusijoje nuo 1907 ligi 1917 metų, kada veikė kurijų sistema. Netiesioginiai rinkimai yra ir USA prezidentą renkant. Ten kiekviename štate piliečiai rinkikai renka ne prezidentą, bet tik rinkėjus prezidentui rinkti, vadinas, tik tie rinkėjai jau

balsuos už prezidentą. Žinoma, juo daugiau yra rinkimų laipsnių, tuo mažiau įtakos turi pagrindiniai rinkikai į rinkimų išdavą, t. y. į atstovą. Sakysim, tie valstiečiai, kurie Rusijoj rinko įgaliotinius į valsčių, nežinojo, ką tie įgaliotiniai su kitų valsčių įgaliotiniais išrinks į apskritį, o apskričiai nežinojo, ką jų įgaliotiniai su kitų apskričių įgaliotiniais išrinks į guberniją ir t.t. Tuo būdu, kuo daugiau laipsnių, tuo labiau silpnėja pagrindinių rinkikų įtaka į atstovą. O jei, žinoma, rinkimas yra betarpiškas, arba tiesioginis, tai tada pagrindinių rinkimų įtaka didėja.

Dabar dėl *slapto* balsavimo, kuriam priešingas yra atviras balsavimas. Atviras balsavimas, kaip žinome, buvo Anglijoje, kur jis tik 19 amžiuje buvo pakeistas slaptu balsavimu. Dabar sovietiniame režime yra atviras balsavimas. Slaptas balsavimas remiamas tuo, kad tada didesnė esanti laisvė rinkikams. Kada rinkimai, arba balsavimas, yra slaptas, tai tada rinkikai nieko nebijo ir balsuoja taip, kaip jam patinka; o jei balsavimas atviras, tai tada rinkikai bijo, ar gali bijoti ir nebalsuos taip, kaip pats nori, bet gali atsižiūrėti noro tų, kurių jie priklauso. Klasiškoji šito balsavimo formulė dar nuo 1848 metų, kaip sakiau, buvo tokia: visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas balsavimas. Kartais į šitą klasišką formulą dar prirašo: be lyties, tikybos ir t.t. skirtumo. Žinoma, tokių „be skirtumo" galim prirašyti kažin kiek, pav., be plaukų skirtumo, be nosies skirtumo ir t.t. Žodžiu, čia galima milijonais prirašyti be skirtumo visokių dalykų. Bet visi šitie paiškinimai savaime, logiškai randasi bendroje formulėje. Juk jeigu balsavimas yra visuotinis ir lygus, tai kam čia dar rašyti „be skirtumo to, to ir to". Šita klasiška formulė, kaip sakiau, nusistovėjo maždaug nuo 1848 metų. Bet vis dėlto dar ir 20 amžiaus pradžioje, beveik ligi didžiojo karo, o kai kur net ir šiandien, nors šita formula buvo priimta, vis dėlto, pav., moterų balsavimo nebuvo. Visuotinis, lygus balsavimas, o moterys nebalsuoja! Jei gu visuotinis ir lygus, tai turėtų būt ir moterims leista balsuot. Seniau dar buvo aprėžimų tikybos atžvilgiu, pav., Anglijoj. Todėl, vardinas, norint pabrėžti, kad čia jau pilnai visuotinis ir lygus balsavimas kai kur ir rašo tuos visokius „be skirtumo". Ilgiausiai užsiliko priešta-ravimas šitam visuotiniam ir lygiam balsavimui ten, kur jis yra įvestas, tai lyties kvalifikacijos: moterų pašalinimas. Tiktai 20 amžiuje, jei neklystu, rodos, Suomija pirmoji įvedė moterų balsavimą (1905 metais, po revoliucijos). Vėliau, ypač po didžiojo karo, tas visuotinio ir lygaus balsavimo praplėtimas į moteris beveik visur tapo priimtas, tiek Europos kontinente, tiek Anglijoje, tiek USA. Tik lotynų, arba romėnų, kilmės tautose (Prancūzijoj, Italijoj, Ispanijoj) lyties skirtumas pasiliko. Ten visuotinis ir lygus balsavimas neapima moterų. Visur kitur tokio aprėžimo nėra. Yra tik vienas aprėžimas — amžius, bet amžiaus cenzas, kaip sakiau, nieko ypatingo nesudaro, nes vis dėlto reikia nustatyti tam tikra riba, kadangi tik subrendę žmonės gali balsuoti, o ne vaikai, reikia nustatyti kokia nors subrendimo riba.

Dabar dar dėl kai kurių atskirų balsavimo procedūros momentų. Priverstinis balsavimas. Kai kur yra įvedama balsavimo prievolė, pareiga ir net apdraudžiama bausme: kas nebalsuoja, tas yra baudžiamas. Žinoma, priverstinis balsavimas yra pilnai suderinamas su pažiūra į balsavimą kaipo į socialinę funkciją, o nėra suderinamas su pažiūra į balsavimą kaipo į subjektyvinę teisę. Priverstinis balsavimas kai kuriose valstybėse yra priimtas ir veikia. Kai kur priverstinis balsavimas yra referendumui (Ciuricho kantone). Politiniuose rinkimuose priverstinis balsavimas yra Belgijoj. Jis yra remiamas ypač dešiniųjų konservatyvinių srovių. Šitų grupių rinkikai daugiausia yra nusistatę prieš bet kuriuos pakeitimus ir naujoves ir todėl iš jų tarpo yra didžiausias nuošimtis nebalsuojančių. Konservatoriai stengiasi palaikyti esamąją būklę, iš jų tarpo daugiausia ir eina šitas priverstinio balsavimo principas. Jie yra didžiausi priverstinio balsavimo šalininkai, nes jų naudai tas eina. Pav., visoki seniai, moterys ir t.t., kurie nemėgsta naujovių, daugiausia balsuotų už konservatyvinius elementus, o mažiausiai už tuos, kurie nori visokias revoliucijas daryti, visuotiną lygybę įvesti ir t.t. Jie balsuotų, kad visakas liktų po senovei, nes jie mažiausiai pakeitimų nori. Prieš šitą priverstiną balsavimą keliamas motyvas, mano supratimu, labai rimtas, būtent, tas, kad rinkimuose turi pasireikšti *sąmoninga ir veikli valia*, arba nuomonė, nes tik sąmoninga ir veikli valia atvaizduoja šitą solidarumą ir tik tokia valia gali reikšti bet kurį nusistatymą. Ypatingai tas galima pasakyti dėl referendumo. Dėl daugybės įstatymų dauguma jokios valios ir jokios nuomonės neturi. Sakysime, kokią jūs galite turėti nuomonę apie trotuarus Žaliame Kalne? Arba apie tai, kur skerdykla turi būti: ar Sename Mieste, ar Linksmadvaryje? Jeigu tokiais klausimais būtų priverstinas referendumas, tai aš turėčiau balsuoti. O kaip aš balsuosiu, kad aš šitais klausimais jokios nuomonės neturiu, kad man vis tiek. Vadinas, jei referendumas bus privalomas, tai aš turiu balsuoti, o aš nenusimanau. Jeigu klausimas bus apie trotuarus Žaliame Kalne, tai tada aš eisiu blsuoti, nes man tai man vis tiek kur jie bus. Arba, sakysime, yra tiesiamas geležinkelis į Klaipėdą. Klausimas, kur tas geležinkelis turi eiti: ar per Amalių stotį ar kaip kitaip? Jeigu tuo reikalu būtų priverstinas referendumas, tai ką čia galėtų pasakyti, pav., koks nors Ežerėnų apskrities gyventojas ir kokią nuomonę jis apie tai gali turėti? Jokios jam tas nerūpi, jis jokios nuomonės dėl to neturi ir nieko nesupranta. Jei balsavimas bus nepriverstinas, tai jis neis ir nebalsuos. O jeigu balsavimas bus priverstinas, tai jis tuomet ne savo nuomonę pareikš, o to, kuris sugebės geriau prikalbėti, kas jam didesnės įtakos padarys. Todėl priverstino balsavimo priešininkai ir nurodo, kad čia, taip sakant, sąmoningų piliečių balsai skęsta nesąmoningų piliečių balsuose. Sakysim, jei visas Kaunas — Senas Miestas, Šančiai, Aleksotas ir t.t. balsuotų dėl tretuarų Žaliame Kalne, tai tuomet Žaliojo Kalno gyventojų, kurie tą reikalą geriau supranta, balsai pa-

skęstų kitų Kauno gyventojų balsuose ir, žinoma, nusvertų kaip tik tie, kurie šitame dalyke nenusimano. Tai tokia yra priverstino balsavimo kritika.

Dabar dar kelios pastabos dėl asmeniško balsavimo ir dėl balsavimo vienu laiku. Asmeniškas balsavimas reiškia, kad jis negali būti atliktas per įgaliotinius: patys rinkikai privalo balsuoti.

Balsavimas vienu laiku, nors ne visur, bet daugumoje valstybių yra įvestas politiniuose rinkimuose. Motyvuojama tai tuo, kad jeigu balsavimas būtų ne vienu laiku, tai tada balsavimo išdavos tų apygardų, kur balsavimas įvyks anksčiau, veiks į sąmonę ir nusistatymą tų, kurie balsuos vėliau. Kai kurie pamatys, kad tam tikra srovė jau vis tiek pralaimėjo, ir neis balsuoti. Jeigu jie nežinotų kitų apygardų rinkimų rezultatų, tai toje apygardoje jie gal ir laimėtų rinkimus, bet jeigu sužinos, kad kitose apygardose šita srovė visai pralaimėjo ir vis tiek nėra vilties tą pralaimėjimą atitaisyti, tai jų ūpas, taip sakant, nukris ir jie visai neis balsuoti. Ir priešingai, laimėjusių ūpas pakils, jie labiau ofenzyviški pasidarys ir daugiau šansų turės laimėti. Tas ūpo kilimas ir kritimas atsilieps bendrose rinkimų išdavose. Šita aplinkybė, be abejo, duoda galimybės vesti ypatingą balsavimo laiko politiką. Čia yra tas pats, ką mes savo laiku pasakėme dėl rinkimų geografijos. Mes ten konstatavom, kad rinkimų apygardų paskirstymo politika daug gali nulemti balsavimo, ar rinkimų, išdavose. Lygiai taip pat galima ir rinkimų laiko politika. Daleisim, kad, pav. Marijampolės apygardoje krikščionys demokratai yra tiek stiprūs, kad jie ten jau visuomet laimėja. (Tas, žinoma, nereiškia, kad taip jau ir iš tikrųjų yra, tai tik pavyzdys toks), o kitoje kurioje apygardoje, priešingai, — liaudininkai laimėja. Dabar, jeigu mes taip laiką suskirstysim, kad pirma duosime Mariampolės apygardai balsuoti, kur krikščionys demokratai turi daugumą, o paskui, sakysim už dviejų savaičių duosime balsuoti tai apygardai, kur daugumoje yra liaudininkai, tai mes tada liaudininkų nenaudai pakeisime rinkimų išdavas. Nes kada krikščionys demokratai laimės Mariampolės apygardoje, tai jų ūpas pakils, o liaudininkų, kurie turės balsuoti vėliau, ūpas kris ir jie jau gal ir visai neis balsuoti. Ot, kad šita spekuliacija ūpu būtų pašalinta ir vra priimta balsavimo vienu laiku tezė.

Toliau — **rinkimų periodiškumas.** Vadinas, politiniuose rinkimuose yra daromas periodiškas kartojimas. Tas yra svarbu rinkimams į tokius valstybės valdžios organus, kurių funkcijos yra reikalingos jautrumo į socialinius tikslus. O kurios, būtent, funkcijos yra ypač reikalingos šito jautrumo? Pirmiausia, įstatymų leidimas yra reikalingas šito jautrumo. O tas jautrumas į socialinius tikslus yra tuo didesnis, kuo tankiau atstovai yra renkami. Jeigu atstovai būtų renkami dvidešimčiai metų ar visam amžiui, tai jie tuomet gal visai nesirūpintų savo rinkikais. O kada žino, kad greit vėl ateis rinkimų laikas,

tai tada tas jautrumas pas juos auga. Tai čia, vadinas, periodiškai kartojami rinkimai į parlamentą atitinka tos valstybinės funkcijos esmei. Tas gali atitikti ir administracijai, arba valdymui, bet jau jokiu būdu neatitinka teismo funkcijai, nes šita funkcija kaip tik yra nereikalinga to jautrumo. Teisėjas kaip tik turi kuo labiausiai pasitraukti nuo grupinių tikslų pasikeitimo; jis turi įsigilinti į tuos socialinius tikslus, kurie jau yra juridinėse normose kristalizuoti. Tik tuo jis turi vadovautis. Ir kuo mažiau teisėjas bus atitrauktas į šalį įvairiais politiniais sumetimais, tuo geriau jis savo uždavinį atliks. Todėl teisėjams nereikalingi periodiški rinkimai. Galima dar kalbėti apie teisėjų rinkimus; galima tvirtinti, kad ar teisėjai skiriami ar renkami, iš esmės yra vis tiek; bet jeigu teisėjai periodiškai renkami tai tas jau kenkia jų uždaviniams.

Tai šiuo aš baigiu skyrių apie rinkimų sistemas ir įvairias balsavimo tezes ir pradėsime skyrių apie **pavaldinybę, asmenybę ir pilietybę.**

SUBJEKTYVINĖS VIEŠOSIOS TEISĖS

Tai šis paskutinis skyrius, kuris mums reikia iššiūrėti, yra skyrius apie subjektyvines viešąsias teises. Kartais šitos subjektyvinės viešosios teisės yra vadinamos individualinėmis teisėmis, kartais — žmogaus ir piliečio teisėmis; ypač aštuonioliktame amžiuje ir devyniolikto amžiaus pradžioje taip buvo vadinamos. Bet šis skyrius galima ir kitaip pavadinti. Gal net tiksliau šis skyrius vadinti ne skyriumi apie subjektingas viešąsias teises, bet skyriumi apie pavaldinybę, asmenybę ir pilietybę. Šitose trijose sąvokose, ar šitose trijose žmogaus būklės valstybėje kategorijose, mes rasim ir tas subjektingąsias viešąsias teises. Tai mums ir teks iššiūrėti visos trys šios kategorijos, būtent, pavaldinybė, asmenybė ir pilietybė.

Pirmiausia dėl pavaldinybės. Čia apskritai tenka pasakyti, kad mūsų laikais pozitingoje teisėje yra aiškus palinkimas, paveldėtas iš devynioliktojo amžiaus ir aštuonioliktojo amžiaus pabaigos, terminą „pavaldinybė", pakeisti terminu „pilietybė", ir dabar vieni palaiko terminą „pavaldinybė', kiti — „pilietybė". Norintieji pakeisti terminą ir sąvoką „pavaldinybė" terminu ir sąvoka „pilietybė" rezervuojas terminą „pavaldinybė" žmonių būklei monarchinėje valstybėje pažymėti. Vadinas, monarchinei valstybės formai takomas terminas „pavaldinybė", o respublikai — „pilietybė". Sakoma, kad monarchijoje tai esą karaliaus, arba valdovo valdiniai, todėl jų teisinei būklei atatinkąs terminas „pavaldinybė". O jau neabsoliutinėj monarchijoje ir ypatingai respublikoje, tai, sako, yra tik piliečiai, o ne kieno nors valdiniai. Respublikoje esą piliečiai, kaipo tos valstybės, kaipo tam tikros socialinio bendravimo formos dalyviai, kaipo to valstybinio socialinio junginio nariai, arba, kaip kartais sakoma, kaipo to valstybinio socialinio junginio šeimininkai, o ne kieno nors valdiniai. Tai politinėje srityje ir eina

ginčas apie tai, ar tenka palikti terminas „pavaldinybė“ greta termino „pilietybė“, ar visai atmesti ir visą žmonių teisinę būklę valstybėje pavadinti vienu terminu „pilietybė“. Šiandie tas ginčas gal jau neturi tokio aštrumo, griežtumo, bet netolimoje praeityje, būtent 19 amžiuje ir 18 amž. pabaigoje, tai buvo net tam tikras karingas obalsis, turėjęs tam tikrcs programinės reikšmės. Būtent, tuo metu, kada ėjo kova tarp demokratijos ir monarchijos dėl luominių ir aristokratinių privilegijų (pabaigoje 18 amž. ir 19 amž.), tarp ko kito buvo kovota ir tuo terminu „pilietybė“. Terminas „pilietybė“ toje kovoje buvo sui generis ginklas demokratinei srovei, o šitam terminui buvo priešstatomas terminas „pavaldinybė“. Aštuonioliktojo amžiaus bendrosios valios doktrinoje, be abejo, „pavaldinybei“ nebuvo vietos; žiūrint tos doktrinos sąvokomis į teisinę žmonių būklę valstybėje, iš tikrųjų, pilietybė turėjo būti visuotina ir tik ji viena. Einant tos doktrinos sąvokomis, visi esą piliečiai, kaipo suvereninės bendrosios valios dalyviai. Pavaldinybei ten jau nebuvo vietos, nes bendroje valioje, kuri valdo valstybę, kuri valdo tos valstybės žmonių visumą, turi dalyvauti visų ir kiekvieno valia. Taigi, ne daugumos čia valia, kuri gali kokiai ten mažumai ką nors įsakyti, bet kaip tik visi turi dalyvauti šitoje bendroje valioje. Taigi šitoje konstrukcijoje pavaldinybei vietos nelieka. Tiesa, pats Ruso, nuosekliausias šitos doktrinos reiškėjas, kaip tik skiria tas dvi sąvokas. Jis paliko ir valdinio ir piliečio sąvokas. Jo mokslu, tie patys žmonės valstybėje esą ir pavaldiniais ir piliečiais. Būtent, jie esą piliečiai kada jie dalyvauja bendroje valioje įstatymus leidžiant ar ten valdininkus renkant; tada jie esą piliečiai, suverenai. Bet, sako, kada jau yra nustatyta bendroji valia, tai tuomet tie patys žmonės virsta jau pavaldiniais tos bendrosios valios: jie jau tuomet privalą pasiduoti tam, kas yra tos bendrosios valios, kitaip sakant, įstatyme fiksuota. Taigi jie esą valdiniai ne kokio valdovo ar kokių valdančiųjų grupių bet jie esą valdiniai įstatymo, kuriame esanti užfiksuota toji bendroji valia. Bet jei mes išanalizuosim šitą Rousseau konstrukciją, kuri numato tokią pavaldinybės ir pilietybės klasifikaciją, tai mes vis dėlto pamatysime, kad pavaldinybės teorija Rousseau konstrukcijoje yra dirbtina ir visai nerimta. Iš tikrųjų, kas gi yra tas įstatymas, kuriam tie, valdiniai, ar pavaldiniai privalą pasiduoti, kuris yra tų pavaldinių tariamasis „valdovas“? Tai esanti fiksuotoji bendroji valia, o toji bendroji valia tai esanti valia ir to, kuris tai bendrajai valiai pasiduoda. Vadinas, tuo būdu jis pasiduoda savo valiai. Rousseau sąvokomis, šita bendroji valia kaip nesanti kokia nors daugumos valia, kuriai turi pasiduoti mažuma, bet tai esanti visų ir kartu kiekvieno valia. Dauguma tai esanti tik ekspertas, kuris duoda linkmę tai bendrajai valiai; Rousseau aiškinimu net ir mažuma, pasiduodama dugumos valiai, kaip tik yra grąžinama į laisvę. Tuo būdu, jei įstatymas, kaipo bendros valios reiškėjas, yra ir mažumos valios produktas, tai tuomet, iš tikrųjų, kiekvienas, pasiduodamas įstatymui,

pasiduoda ne kokiai svetimai valiai, bet tik savo valiai, o pasidavimą savajai valiai, žinoma, negalima vadinti pavaldinybe. Toks pasidavimas yra tik žmogaus veikimo nuoseklumas; kiekvienas žmogus veikia savo valia ir toks žmogaus veikimas negalima charakterizuoti kaipo imperiumas ir pasidavimas čionai kaip tik kiekvienas žmogus yra valdovas pats sau ir pasiduoda pačiam sau. Pasidavimas ir įsakymas numato diferenciaciją: vieni turi įsakyti, kiti pasiduoti. O čia tokios diferenciacijos nėra, todėl tokią būklę galima pavadinti valdymusi ar ką, bet jau jokiu būdu ne pavaldinybe. Taigi, nors Rousseau, greta pilietybės, numato ir pavaldinybę, bet šita pavaldinybė jo konstrukcijoje vis dėlto nyksta visai. Tai yra tik dvi žmogaus reiškimosi fazės: pirmoje fazėje jis dar tik nori, o antroje fazėje jis jau savo norą vykdo. Tuo būdu, bendrosios valios doktrinoje yra tik pilietybė, pavaldinybei ten vietos nėra. Bet jau didžiosios prancūzų revoliucijos metu, kaip žinome, tenka toje bendroje pilietybėje skirti aktingus ir pasingus piliečius. Nors ten taip pat visi vadinami piliečiais, vis dėlto teko konstatuoti, kad ten yra dviejų rūšių pilietybė. Ten tik veiklūs piliečiai, kaipo teisinės tautos dalyviai, kaipo politinių teisių subjektai, kaipo galį reikšti tautos valią, esą valstybės šeimininkai, bet ir tai jie veikia čia ne savo vardu, o tautos vardu. Čia šita šeimininkavimo galia yra šiek tiek mažesnė kaip bendrosios valios doktrinoje. Bet vis dėlto ir čia, nors tie aktingieji piliečiai ir ne savo valią reiškia, o tautos valią, visgi jie vieni tą valią nustato, niekas negali ju kontroliuoti: jie yra pilni tautos valios reiškimo šeimininkai. Vis dėlto čia ir pasyvūs piliečiai nebuvo pavadinti valdiniais; jie taip pat pavadinti piliečiais, tik jau pasyviniais piliečiais. Tai klausimas, kodėl gi ir tie antrieji, kurie negali, tuo mokslu, tautos valios reikšti, irgi vadinami piliečiais? Kokia prasme? Šitie jau kitokia prasme vadinami piliečiais negu pirmieji. Pirmieji yra piliečiai — šeimininkai, bendrosios valios reiškėjai. Bet ir antrieji, šiuo mokslu, vis dėlto taip pat nesą tik valdiniai, nes ir jie, kaipo gyvosios kartos nariai, kaipo gaivališki tautos reprezentantai, gaivališkai sprendžia valstybės likimą ir pačią konstrukciją, sprendžia ir visą valdžią. To sprendimo esmė esanti jų pasidavimo valdžiai sukilimo galioje. Todėl, nors jų valios reiškimasis nesas teisiškas, o tik gaivališkas vis dėlto ir jie reikia vadinti piliečiais, o ne valdiniais. Devynioliktame amžiuje konstitucinėje teisėje lamėjus demokratinė teorija, taip sakant, fiksavo terminus „pilietis“ ir „pilietybė“ ir įvedė juos į pozitingąją konstitucinę teisę vieton terminų „pavaldinys“ ir „pavaldinybė“. Dabar terminai „pilietis“ ir „pilietybė“ yra tiek įsigalėję pozitingoje konstitucinėje teisėje, kad, pav., net ir tokioje valstybėje, kaip sovietinio režimo valstybė, kurios konstrukcija, kaip mes žinome, yra paremta visai ne demokratiškomis tautos suvereniteto tezėmis, o tik vieno klasinio interesо diktatūros teze ir kurioje, todėl, visos tam tikros kategorijos, tam tikros grupės, būtent buržuazija, yra sąmoningai ty-

čia ir atvirai laikomos kaip tik valdomųjų grupėmis, be jokių valdžioje dalyvavimo žymių ir be jokių politinių teisių, kurios, kaip tik, kaip paskui pamatysim, sudaro rimtą pilietybės sąvokos elementą, — vis dėlto ir šitos grupės ten yra vadinamos ne valdiniais (poddannyje), bet piliečiais (graždanie). Tai pavyzdys, rodantis, kaip yra įsigalėjęs šitas demokratinės teorijos palikimas pozitingoje konstitucinėje teisėje: piliečiais yra vadinami ir sovietinės konstrukcijos valstybių gyventojai, nors jų teisinė būklė ten yra artima kaip tik absoliutinės monarchijos valdiniams. Tas, kas, einant demokratinėmis tezėmis, atitiktų piliečio sąvokai, sovietiniame režime yra pakeista terminu „**draugas**“ (tovariščˇ). Bet vis dėlto, sakau, net ir ten terminas „valdinys“ pozitingoje konstitucinėje teisėje nėra atgaivintas.

Nežiūrint viso to, vis dėlto, mano supratimu, mokslo atžvilgiu, visiškas pakeitimas termino „valdinys“ terminu „pilietis“ nėra tikslus. Ir iš tikrųjų visiškas termino „valdinys“ atmetimas moksle nėra priimtas. Net ir tuomet, jeigu mes galėtume konstatuoti, kad demokratinės tezės apie žmonių būklę valstybėje pilnai atitinka tikrenybę, — net ir tuomet, mano supratimu, mokslas negalėtų visai išsižadėti termino „valdinys“. Negalėtų išsižadėti todėl, kad mokslas žiūri ne tik demokratinės, bet ir bet kurios kitos tvarkos valstybės; mes ne vienos kurios kategorijos valstybes žiūrime, o įvairias valstybes: ir absoliutines monarchijas, ir sovietinio režimo valstybes ir t. t., o ten jau terminas „valdinys“ yra visiškai vietoje. Bet ne vien tik šituo pagrindu tenka palaikyti terminas „valdinys“. Iš tikrųjų nė vienoje valstybėje, neišskiriant ir demokratinės tvarkos valstybių, terminas „pilietis“ vis dėlto neišsemia viso žmogaus santykio su valstybe. Terminas „pilietis“ pabrėžia ypatingai taip vadinamas **politines teises:** pilietiška žmogaus būklė valstybėje yra politinėmis teisėmis žymima ir nustatoma; kitaip sakant, tas pabrėžia žmonių įgaliavimą arbą galią teisiškai veikti valdžią.

Dabar kai dėl kitų elementų, arba sričių, žmogaus būklės valstybėje. Dauguma tų subjektyvinių viešųjų teisių, kurias mes turėsime iššiūrėti, kaip pamatysime, visai nesijungia nei su pilietybe, nei su pavaldinybe, o jungiasi su asmenybės sąvoka, kurį liečia ne tik šios valstybės narius, bet paliečia, kaip pamatysim, ir svetimšalius, kurie randasi valstybėje. Taigi dauguma viešųjų subjektyvinių teisių nesudaro pilietybės žymių ir nereiškia pilietybės. Pilietybė jokiu būdu negali būti praplėsta į svetimšalius, tuo tarpu dauguma tų teisių, ypač vadinamųjų „laisvių“, liečia visus žmones duotoje valstybėje. Pilietybės sąvoka jungiasi ypač su politinėmis teisėmis ir dar su viena kategorija teisių. Bet čia tenka pažymėti, kad terminas „pilietis“ nepakankamai pabrėžia pareigų, arba prievolių, sąvoką. Ypač svarbiausią, esminę kiekvienoje valstybėje pareigą, būtent, pareigą pasiduoti valdžios imperiumui. Šito sąvoka „pilietis“ neapima. Šitą prievolę, šitą svarbiausią ir esminę pareigą valsty-

bėje, būtent pareigą pasiduoti valstybės valdžios imperiumui, pabrėžia kaip tik „pavaldinybės“ terminas. O šis valstybės valdžios imperiumui pasidavimo momentas, kad ir kažin kokios konstrukcijos būtų valstybė, valstybėje yra neišvengiamas tol, kol valstybė yra valstybe. Todėl, dėl visų šitų sumetimų, visai išmesti terminas „pavaldinybė“ nėra galima. Nors tai ir priimta pozitingoje konstitucinėje teisėje, vis dėlto mokslo atžvilgiu nėra galima, bent nėra tikslu, vienu terminu „pilietis“ apimti visą teisinę žmogaus būklę valstybėje. O juo labiau nėra galima tuo vienu terminu apimti visa eilė subjektingųjų viešųjų teisių.

Visais išdėstytais samprotavimais eidami, mes ir paliksime terminą „pavaldinybė“ greta termino „pilietybė“. Tenka turėti galvoje, kad pavaldinybė, be viso to, vis dėlto yra labiau visuotina negu pilietybė. Yra, arba buvo, tokių valstybių kuriose pilietybė buvo veik nežinoma, arba visai nežymią vietą užimdavo žmonių būklėje valstybėje, tuo tarpu pavaldinybę mes visur ir visuomet valstybėje užtinkame. Pavaldinybės sąvokai tinkamai suprasti reikia tvirtai atsiminti tai, kas mano buvo pačioje kurso pradžioje sakyta, būtent, kad pavaldinybė tai nėra vergija. Valdomieji tai nėra vergai, tai nėra valdančiųjų daiktai. Čia tenka prisiminti mūsų kurso pradžios svarbią tezę apie dominiumo ir imperiumo esminį skirtumą, arba apie dvejopą valdymo sąvokos reikšmę moksle: daikto valdymo ir žmogaus valdymo. Žmogaus valdymas numato dviejų valių santykį: valdančiojo ir valdomojo, arba valdančiųjų ir valdomųjų. Be to, tarp valdomojo daikto ir žmogaus, kuris tą daiktą valdo, jokio socialinio santykio nesusidaro; tai yra tik faktiškas jėgų santykiavimas. Tuo tarpu žmonių valdyme visuomet reiškiasi socialinis valių santykiavimas. Valdomieji vis tiek pasilieka savo psichikoje laisvi, autonomingi; valdomųjų psichikos autonomija valdančiųjų nėra naikinama ir, apskritai, negali būti panaikinta. Nors valdomieji turi pasiduoti valdančiųjų imperiumui, bet vis dėlto jie patys savo valia turi apsispręsti pasiduoti. Šitas momentas yra neišvengiamas, nepakeičiamas, nes valdantieji negali, taip sakant, įeiti į valdomųjų psichiką ir jų valią betarpiškai valdyti: pasidavimas visuomet pasilieka pačių valdomųjų autonominis psichinis aktas. O be šito pasidavimo nėra įmanomas ir pats valdymas. Tuo būdu, žmonių valdyme reiškiasi dviejų valių santykis; čia yra ne vien įsakymas, o įsakymas ir pasidavimas. Valia čia reiškiasi iš abiejų pusių: ir įsakyme ir pasidavime. Todėl žmonių pasidavimas yra veiklus, jis tiktai pasyvus nėra toks, koks yra daikto pasidavimas. Šis pasidavimas yra veiklus, jis yra nusprendžiamas valdomųjų valios ir reiškiasi valdomųjų reagavimu į gaunamus įsakymus, o šis reagavimas, savo rėžtu, veikia įsakymus. Todėl moksle apie valdžią svarbus yra akcijos ir reakcijos veikimas, arba akcijos ir reakcijos bendradarbiavimas. Akcijos ir reakcijos savitarpio veikimo elementas yra svarbiausias valdžios esmės pradas. Todėl šis valstybės valdžios imperiumui pasidavimas, kuris sudaro

ryškiausią pavaldinybės žymę, kaip ir asmenybės sąvoką, liečia ne tik šios valstybės valdinius, bet ir svetimšalius, kiek pastarieji turi bet kurių santykių su šios valstybės teritorija. Kartais patys svetimšaliai gali ir nebūti šios valstybės teritorijoje, bet jie gali turėti kokių nors ryšių su šios valstybės teritorija, pav., gali turėti čia turtą ar ką; tai tiek, kiek svetimšaliai turi ryšių su šios valstybės teritorija, jie irgi privalo pasiduoti šios valstybės valdžios imperiumui. Tuo būdu, tik pilietybė yra toji žmogaus teisinės būklės valstybėje sritis, kuri neliečia svetimšalių, nors ir čia, kaip žinome, yra išimčių (SSSR, Naujojoj Zelandijoj). O tiek asmenybė, tiek pavaldinybė liečia ir svetimšalius. Tik svetimšalius pavaldinybė liečia tiek, kiek jie turi ryšių su šios valstybės teritorija, tuo tarpu tautos dalyvius ji liečia ir nepriklausomai nuo tų ryšių. Tuo būdu, ir svetimšaliai, jų ryšių su tos valstybės teritorija ribose, irgi veikia savo reagavimu valstybės valdžią, nors tai jiems yra ir svetimos valstybės valdžia. Tai yra teritorinės valstybės esmės padarinys. Mūsų gadynės valstybėje jau pilnai yra padarytos teisinės išvados iš svetimšalių teritorinės būklės valstybėje, kaipo teritoriniame junginyje. Svetimšalių teisinis statusas, tiek asmenybės, tiek laisvių atžvilgiais, mūsų gadynės valstybėje yra arba lygus, arba beveik lygus valdinių — piliečių statusui. Tiksliau mes tai įžiūrėsime tuomet, kai imsime klasifikuoti subjektingąsias viešąsias teises. Senovėje taip nebuvo. Senovės valstybėje svetimšaliai buvo be jokio teisinio statuso; jie galėjo atsidurti net ir vergų padėtyje, kaip tas ir dabar atsitinka laukinių žmonių jungiuniuose, kur svetimas tiems junginiams žmogus virsta vergu ar bent gali virsti vergu. Vadinas, jokio teisinio statuso, jokios teisinės būklės svetimšaliai ten neturi. Iš šitos beteisinės būklės senovės valstybėje svetimšalius gelbėjo ne asmens titulas, kuris šiandien ir jiems pripažįstamas, bet jiems suteikiamas svečio titulas. Tačiau tas svečio titulas tai nebuvo koks teisinis titulas, o tik tam tikras santykis moralės srityje. Dabar iš teritorinės žmonių būklės teritoriniame socialiniame junginyje, pripažįstamos vienodos išvados visiems žmonėms, t. y. ir svetimšaliams. Bet kartais ir mūsų laikais atsitinka išimčių. Vis dėlto negalima sakyti, kad ir mūsų laikais tos išvados būtų daromos be jokių aprėžimų svetimšalių atžvilgiu. Bendrai tenka pažymėti, kad dabar svetimšalių teisinė būklė valstybėje artinasi prie tautos dalyvių būklės. Tačiau karo metu kartais daromos išimtys svetimšaliams, ypač tiems svetimšaliams, kurie priklauso nedraugingoms kariaujančioms šalims. Tiesa, net ir kariaujančių valstybių valdininkai negali atsidurti visai beteisinėj būklėj, vadinas, negali virsti vergais ar daiktais. Vadinas, asmenybė, nors ir susiaurinta, pripažįstama ir kariaujančių valstybių valdiniams. Tiesa, atsitinka kartais ir priešingai. Būtent, žinomas yra vienas rusų senato sprendimas didžiojo karo metu vienoje byloje, kur buvo nužudytas vienas Vokietijos valdinys. Šioje byloje, aš labai abejoju, kad panašus sprendimas būtų galėjęs vakaruose įvykti, rusų senatas

pripažino, kad Vokietijos valdinys Rusijoje jokia teisine apsauga nesinaudoja, kad jis nėra asmenybė, todėl jo nužudymas esąs nusikalstamas darbas tik prieš žmonių, prieš Rusijos valdinių jausmus. Vadinas, Vokietijos valdinį nužudęs nėra kaltas žmogaus nužudymu, bet tik Rusijos valdinių jausmų įžeidimu. Taigi Rusijoje didžiojo karo metu Vokietijos valdiniai neturėjo jokios teisinės būklės, jiems nebuvo pripažįstama asmenybė: tai buvo tik faktiškas kūnas, tik žmogaus pavidalas, žmogus, bet ne asmuo. Negalima įžeisti jokių jo teisių, net ir gyvybės ir laisvės, kadangi jis viso to Rusijoje neturi. Vadinas, padėtis yra visai analoginė, kaip atsidūrus kokioje laukinių žmonių grupėje: jeigu panorės, tai suvalgys. Kodėl? Todėl, kad jis buvo gardus ir tiek; niekas ten ir nepagalvos apie tai, kad jis turėjo kokių ten teisių gyventi, teisine apsauga naudotis ir t. t. Bet tokie atsitikimai yra išimtys. Šiaip mūsų gadynės, mūsų civilizacijos valstybėje svetimšaliams asmenybė pilnai yra pripažįstama. Tenka čia pažymėti, kad tas rusų senato sprendimas neįsigyveno ir pačioje Rusijoje. Vadinas, skirtumas tarp valstybės valdinių ir svetimšalių, jų teisinio statuso atžvilgiu, mūsų gadynės valstybėje remiasi jų ryšio su valstybės teritorija nuolatinumu ar atsitiktinumu.

Be to, kalbant apie subjektyvines viešąsias teises, reikia turėti galvoje, kad visa tai, kas įeina į asmenybės sąvoką, liečia ir *svetimšalius*. Tik politinės teisės ir dar viena teisių grupė nėra praplečiama į svetimšalius. Bendrai valstybė; kaip sakiau, neapima žmogaus psichikos, žmogaus minčių, žmogaus jausmų, įsitikinimų: visa žmogaus psichika pasilieka už valstybės ribų. Į valstybės sritį įeina tik žmogaus veiksmai. Bet ir tai ne visi. Kas į valstybės sritį neįeina, to neliečia ir valstybės valdžios imperiumas: toje srityje žmonės lieką valstybiniais. Sakysim, jeigu aš pareinu į savo butą ir ten vaikščioju po savo kambarį, tai tas nėra valstybinis darbas. Arba jeigu aš ten miegosiu ir miegodamas ims.u ten kalbėti, kaip kai kurie daro, ar ką, tai tas irgi nebus valstybinis darbas. Net jeigu kas ir viešoje vietoje užmigtų ir ten imtų miegodamas kalbėti, keikti valdžią ir t.t., tai čia nebus joks nusikalstamas darbas. Juo labiau jeigu kas tai darys savo kambaryje. Jeigu aš vienas savo kambaryje užsidarysiu, tai aš ten galiu viską: galiu keikti visus, ministerius, prezidentą, galiu jo portretą sudeginti ir t.t., bet visa tai neįeina į valstybės darbus. Tuo būdu, ir žmogaus veiksmai ne visi valstybės yra apimami. Valstybė apima tik tuos žmonių veiksmus, kurie yra socialiniuose santykiuose, kur šiaip ar taip yra liečiama valstybės funkcija; šioje srityje žmogaus veiksmai privalo pasiduoti valstybės valdžios imperiumui, o už šių ribų žmogus pasilieka laisvas. Kaipo pasekmė, šitos žmogaus laisvės, šitos jo autonomijos ir yra jo *asmenybė* kuri skiriasi nuo vergijos. Asmenybė plačiąja prasme (gal toks apibūdinimas yra rudimentališkas, nevisai tobulas, bet vis dėlto maždaug atitinka tikrenybę) tai yra *tam tikra teisinė kvalifikacija* naudotis taip vadinamomis subjektyvinėmis teisėmis ir jungti su žmogaus valios apsireiškimais arba veiksmais tam tikras teisi-

nes pasekas. Tas apima maždaug *teislumo* ir *veiklumo* (pravosposobnos i dejesposobnost) sąvokas, jums žinomas iš civilinės teisės. Be to, asmenybės sąvoka apima dar ir kitą konstitucinės teisės sritį, būtent, apima ir žmogaus laisvės sąvoką. Vadinas, asmenybės sąvoka apima ne tik galią naudotis subjektyvinėmis teisėmis ir veikti taip, kad su tuo veikimu būtų jungiamos teisinės pasekos, bet apima ir *laisvę*, arba ta žmogaus gyvenimo sritį, kuri lieka už valstybės ribų. Už valstybės veikimo ribų žmogus yra laisvas, ten jokių teisinių santykių nėra. Šitą sritį gali tvarkyti kiti socialiniai junginiai, bet valstybė jau netvarko. Mūsų laikais asmenybė, kaip sakiau, yra pripažinta visiems žmonėms, tiek valdiniams, tiek svetimšaliams. Ir ne tiktai žmonėms ,bet ir žmonių socialiniams junginiams. Praeityje, kaip žinote, asmenybė buvo pripažįstama ne visiems žmonėms; pav., vergai nebuvo asmenys. Kartais panašių atsitikimų, kaip nurodžiau, buvo net ir dvidešimtame amžiuje (Rusų senato sprendimas), bet tai tik atsitiktinas reiškinys ir negalima manyti, kad tas būtų priimta nuolat net ir toje pačioje Rusijoje. Tuo tarpu seniau svetimšaliai taip pat neturėjo asmenybės; jie buvo tik svečiai. Žinoma, jeigu svečias ateina į mano kambarį, tai aš galiu priimti jį labai mandagiai, galiu jį pavaišinti ir t.t., bet tas nėra jokia jo teisė, tas yra mano teisės srityje; vadinas, jeigu aš noriu, tai nieko čia neprivalau. Žinoma, plėšikas koks gali jėga pas mane įsiveržti, bet tai jėga, o ne teisiniu titulu. Teisinio titulo svečias neturi. Sakysim, jis nori valgyti; pas mane yra valgių daug, bet aš nenoriu jam duoti, tai jis negali pretenduoti į šitą: jis yra tik svečias. Taigi seniau ne tik vergai, bet ir svetimšaliai buvo tokioje padėtyje; jie neturėjo asmenybės. Bet antra vertus, senovėje asmenybė buvo pripažįstama ne tik žmonėms, bet kartais ir daiktams ar tam tikroms sąvokoms. O mūsų laikais asmenybė pripažįstama visiems žmonėms ir *tiktai* žmonėms ir jų socialiniams junginiams.

Tai dabar mes turime iššiūrėti *subjektyvines viešąsia teises*. Tos subjektyvinės viešosios teisės sudaro lyg ir pagrindą, lyg ir titulą visų subjektyvinių teisių. Žiūrėdami subjektyvines viešąsias teises, mes turėsime pasakyti, ką jos reiškia ir kas, apskritai, yra tos subjektyvinės viešosios teisės.

Pirmiausia, kas yra bendrai *subjektyvinė* teisė. Šitas klausimas iš dalies jums yra žinomas gal jau iš teisės enciklopedijos ir iš civilinės teisės, bet vis dėlto ir aš šitą subjektyvinės teisės sąvoką taip pat keliais žodžiais nušviesiu.

Subjektyvinės teisės sąvoka moksle yra labai ginčytina. Yra gana daug literatūros apie tai, kas yra subjektyvinė teisė, ir yra labai rimtas ir didelis ginčas teisės moksle kai dėl subjektyvinės teisės sąvokos. Kai kurie kategoriškai neigia subjektyvines teises, visai jų nepripažįsta. Pav., Duguit doktrina visai neigia subjektyvinių teisų sąvoką ir pripažįsta vien tik objektyvinę teisę. Kiti, kurie subjektyvines teises pripažįsta, irgi skiriasi tarp savęs apibudinant ir nustatant tos subjektyvinės teisės *esmę*. Vieni jų subjektyvinę teisę laiko lyg kokią įgimtą žmogaus žymę, arba įgimtu privalumu, randa, kad objektyvinė teisė, arba teisės norma, gali tik organizuoti subjektyvi-

nės teisės vykdymą, bet ne ją nustatinėti. Kiti vėl didesnės reikšmės duoda objektyvinei teisei, arba teisės normai: randa, kad tai objektyvinė teisė kurianti subjektyvinę teisę; randa, kad visuomenė nustato tam tikras normas ir paveda jas atskiriems savo nariams. Žodžiu, randa, kad tos subjektyvinės teisės tai nėra kažinkas žmogui *įgimta*, bet tik *pavesta*. O kas gi yra tas, kas yra pavesta? Vieni randa, kad tai yra tam tikras žmogaus interesas. Šitas interesas atsirandąs iš žmogaus reikalų ir apdraustas objektingosios teisės normomis virsta subjektingąja teise. Kiti randa, kad tai joks interesas, o tik tam tikra *galia*, pavedama žmogui ir kuriama objektingosios teisės, visuomenės ir valstybės nustatomos. Sako, kad toji subjektingoji teisė, tai nėra kažkas savaimingai esančio, o tik lyg ir refleksas, lyg ir šešėlis objektingosios teisės. Pav., sako jie objektingosios teisės norma draudžia kitiems žmonėms, kitiems socialinio bendravimo dalyviams kurio nors žmogaus paveldėtą, pagamintą ar įgytą daiktą, turtą. Bet tas žmogaus daikto paveldėjimas, įgijimas ar pagaminimas savaime nesudaro subjektyvines teises: tai esąs tik valdymo *faktas* ir daugiau nieko. Bet kada čia visuomenė įsikiš ir pasakys, kad kitiems yra draudžiama kištis į šito daikto valdymą, į šitą disponavimą daiktu, tai šitas *uždraudimas* kitiems kliudyti tą daiktą valdyti ir *galėjimas skųstis*, jeigu kas mėgintų kištis į to daikto valdymo faktą ir sudaro vadinamą *subjektyvinę teisę*. Vadinas, čia objektingoji teisė, drausdama kištis į tam tikrą valdymo faktą, įgalioja nukentėjusį skųstis valdžios organams ir reikalauti jų pagalbos, jeigu kas bandytų kliudyti tam valdymo faktui.

Man rodos kad vis dėlto subjektyvinė teisė, tai yra tam tikra, objektyvinės teisės žmonėms pavesta, *galia*. Kitaip sakant, subjektyvinės teisės savaime, kaipo kažin kokios žmonių įgimtos žymės, galinčios būti be objektingosios teisės, *nėra*. Be objektingosios teisės normų yra tik faktiškieji santykiai, kurie virsta teisiškais santykiais tik objektingosios teisės imperatyvų dėka. Šitos objektingosios teisės normos, kišdamos į faktiškus santykius, tvarkydamos juos, paveda žmonėms tam tikrą galią. Toji galia ir yra vadinama subjektingąja teise. Be abejo, tokia subjektingosios teisės sąvoka turi daugiau socialinės funkcijos pobūdžio negu įgaliotojo asmens intereso pobūdžio. Jeigu visuomenė apdraudžia kokį nors faktišką turto valdymą ir jeigu draudžia kitiems kištis ar kenkti tam valdymui, tai tik todėl, kad toji visuomenė, arba jos organai, randa, kad šis valdymas bus visuomenei naudingas. Turto valdytojas, nekliudomai disponuodamas valdomuoju daiktu savo interesuose, be abejo, bus užinteresuotas ne tuo, kad tais daiktais būtų sunaikintas, o tuo, kad iš to būtų kuo daugiausia naudos jam, o tuo pačiu ir visuomenei. Tuo būdu, privatinis interesas čina čia tik tas akstinas, ant kurio visuomenė konstruuoja tam tikrą socialinę pareigą, tam tikrą socialinę tarnybą. Toji socialinė funkcija, ar tarnyba, gali būt atlyginama, pav., kokia alga, bet gali būt atlyginama ir tuo būdu, kad tas, kuris tą pareigą, ar tarnybą, atlieka, galėtų naudotis valdomojo turto vaisiais, arba pelnu.

Bet, antra vertus, čia visuomenė ir tvarko tą galią, kurią pavedė tiems ar kitiems valdytojams, ir tam tikru momentu gali visai tą galią, iš jų atimti, jeigu matys, kad toji galia netinkamai naudojama socialinės tarnybos atžvilgiu. Žodžiu, aš laikausi tos nuomonės, kad subjektingoji teisė yra tam tikra galia, pavedama žmonėms objektingosios teisės normų. Šita galia yra pavedama ne to ar kito asmens privatinių interesų titulu, bet visuomenės interesų titulu; kitaip sakant, ši galia sudaro tos galios subjekto socialinį titulą. Dėl tos priežasties visuomenė, reikalui esant, gali šitą titulą atimti, gali jo turinį pakeisti ir t. t.

Pagrindą visų subjektingųjų teisių sudaro tai, kas vadinama subjektingomis viešomis teisėmis, kurį mes tuoj turėsime iššiūrėti ir kurios apimamos laisvės ir lygybės sąvokomis.

Viešųjų subjektingųjų teisių šaltiniai yra du. Vienas šaltinis yra 18 amžiaus žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos, kurios atsirado, kaip žinote, Amerikoje, o Europoje — didžiosios prancūzų revoliucijos metu. Antru viešųjų subjektingųjų teisių šaltiniu yra tam tikri *Anglijos įstatutiniai aktai*, kuriuos mes turėsime iššiūrėti.

Aštuonioliktojo amžiaus žmogaus ir piliečio teisių deklaracijose šitos subjektingosios viešosios teisės buvo apibūdinamos kaip tik kaipo tokios asmeninės, įgimtosios teisės, ir tuomet jos buvo pavadintos tokiu klasišku vardu: «Žmogaus ir piliečio teisės». Mes žinome, kad pirmoji tokių deklaracijų buvo priimta Virginijos štato, vėliau ir kitų štatų, o vėliau tos teisės buvo suformuluotos federacijos nepriklausomybės deklaracijoje, kuri sudaro įžangą į USA konstituciją. Europoje tas buvo garsioje žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje 1789 m. Šitos teisės, kurios ilgainiui išsivystė į visą katalogą atskirų teisių, tiek Amerikos, tiek Prancūzijos deklaracijose buvo laikomos žmogaus esminėmis, įgimtomis, neliečiamomis ir šventomis teisėmis. Vadinas, buvo laikomos tokiomis teisėmis, kurios nėra gautos iš bet kurios valstybės, iš bet kurios valdžios, kurios nesudaro jokios ar tai valstybės, ar valdžios, ar objektingosios teisės koncesijos žmonėms. Tų deklaracijų sąvokomis, šitos teisės sudaro tik *emanaciją*, tik išplėtimą vienos pagrindinės žmogaus teisės, būtent, įgimtosios žmogaus laisvės teisės. Todėl šitos teisė kaip tik aprėžiančios valstybės suverenumą, gal net ir visai naikinančios valstybės suverenumą, kadangi kaip tik šitos teisės esančios valstybės arba tautos suvereniteto titulu; šitos teisės esančios kaip tik suverenio žmogaus reiškimusi gamtoje, o piliečio — valstybėje. Einant tų deklaracijų sąvokomis, valstybė tas teises tik *konstatuojanti*, bet ne steigianti. Valstybė, einant tomis deklaracijomis, privalanti apsaugoti tas teises, privalanti organizuoti jų laisvą vykdymą, bet ji negalinti jų nei liesti, nei keisti, nei naikinti. Šitos teisės esančios pačios gamtos nustatytos ir šitų esminių, įgimtų, šventų, neliečiamų žmogaus natūroje (in statu naturalis), o piliečio — valstybėje teisių aptarnavimas ir apsauga kaip tik ir sudarą pačios valstybės tikslą. Šitos koncepcijos ir tų deklaracijų, tiek

Amerikoje, tiek Prancūzijoje, šaltiniu yra 18-to amžiaus filosofija, o bendras idėjinis tų sąvokų pagrindas glūdi 17 amž. minties judėjime Europos vakaruose; šitas judėjimas yra vadinamas įgimtosios teisės, arba, tiksliau sakant, iuris naturalis et iuris gentium (įgimtosios ir tautų teisės) mokslu. Visų šitų deklaracijų branduolys randasi Loko moksle. Visos 17 — 18 amžiaus doktrinos, kurios socialinį bendravimą pripažįsta išimtinai valstybės formoje ir remia jį suverenių žmonių suta timi, nors jos tą sutartį ir įvairiai konstruuoja — visos jos vienodai konstatuoja ir išveda tas teises iš suverenių žmonių pirminės gamtos būklės. Tas yra bendra tiek *Lokui*, tiek *Hobbesui*, tiek vėliau *Rousseau*, tiek anksčiau *Pufendorfui*, *Grotiui* ir kitiems. Tiesa, išvados iš šito įgimtojo žmogaus, kaipo teisių subjekto, suverenumo nebuvo visų vienodos. Pav., Rousseau yra visuomenės sutarties sąvokos šalininkas. Šiuo atžvilgiu jis yra artimesnis Lokui, nors bendrai jis daugiau panašumo turi su Hobsu. Rousseau konstruuoja tą visuomenės sutartį ta prasme, kad vadinas, šia sutartimi žmonės suliejo savo suverenines valias į bendrą suvereninę valią, kaip visų ir kiekvieno suvereninę valią. Vadinas, Rousseau mokslu, atskiri individai niekam neperleido savo suverenumo, o tik suliejo jį į vieną bendrą suverenumą, to neatsižadėdami. Šiuo atžvilgiu Rousseau artimesnis Lokui. Bet savo mokslo išvadomis Rousseau yra artimesnis kaip tik ne Lokui, o Hobbsui kuris pačią visuomenės sutartį konstruuoja kitaip. Hobso sutartis nėra tai bendros os valios steigiamoji sutartis, bet pasidavimo sutartis. Einant Hobso mokslui, ta sutartimi žmonės savo suverenumą perleidę kažkam kitam; jie ta sutartimi įkūrę valdžią, įkūrė valdovą ir to valdovo galion įliejo visą savo suverenumą. Tuo būdu, žmonės įkūrė suverenį, o patys pasiliko be nieko: patys liko tik valdomais. Vadinas, Rousseau ir Hobsas tą visuomenės sutartį konstruuoja kitaip, bet ir vienas ir kitas, išeidami iš žmogaus suverenumo gamtiškoje būklėje, prieina valstybinį absoliutizmą. Hobso mokslu, kadangi visų žmonių suverenumas sutartimi tapo perkeltas į valdovą, tai valdovas turi kiekvienam žmogui visą tą galią, kurią tas žmogus turėjo pirminėje gamtiškoje būklėje, prieš sutartį sudarant. O kadangi toje pirminėje būklėje kiekvienas žmogus galėjo ne tik savo veiksmus valdyti, bet ir savo jausmus, ir savo tikybinius įsitikinimus, tai visa tai sutartimi tapo perkelta į valdovą. Rousseau visą tą suverenumą konstruuoja bendroje valioje ir kaip Hobsas randa, kad valdovo įsakymams negali būti jokio pasipriešinimo, kadangi tai esąs absoliutinis suverenumo pasireiškimas, taip ir Rousseau irgi yr šalininkas valstybinio absoliutizmo, kuriam irgi niekas negali pasipriešinti. Taigi tiek vienas tiek kitas prieina valstybinio absoliutizmo: Hobsas žmogų su kūnu ir dvasia skandina ar tirpdo valstybėje, arba «leviatane», kaip jis vadina, o Rousseau — bendroje valioje. Mes žinome, kad Rousseau ir mažumai nepalieka jokios galios priešintis tai bendrajai valiai Lokas, nors jo konstruuojamos sutarties sąvoka yra artima Rousseau, vis dėlto kiek kitaip konstruuoja, būtent, jis rezer-

vuoja ir pačioje valstybėje suverenio individo teises; jis nustato, kad jeigu valstybėje būtų įžeistos žmogaus ir piliečio teisės, tai tuomet žmonės ir piliečiai gali net ir pasipriešinti, ki. taip sakant, jis palieka žmonėms ir piliečiams sukilimo teisę.

Tuo būdu, kaip matėme. Hobsas absoliutinę galią paveda valdovui valdžiai, o Rousseau konstruuoja tiesioginės demokratijos absoliutizmą, kuris nėra nė kiek mažesnis už Hobso absoliutizmą. Kitokiu keliu ėjo Loko mintis. Sulig jo mokslu, suverenio žmogaus teisės lieka ir pačioje valstybėje ir jos, tuo būdu, aprėžia pačios valstybės valdžios galią. Lokas konstruuoja ne absoliutinę valdžią, o kaip tik valdžią aprėžtą tomis suvereninėmis, individualinėmis teisėmis. Ta Loko mintimi vėliau ėjo Montesqieu, nors tarp jo ir Loko skirtumas gana ryškus. Tuo būdu, čia iš vienos pusės stovi Lokas ir Montesqieu, iš kitos — Hobsas ir Rousseau. Bet vis dėlto, nežiūrint į gana žymius skirtumus, visose šitose doktrinose yra sąvoka šitų įgimtųjų subjektyvinių teisių, kaipo pagrindinių, įgimtų, šventų ir neliečiamų žmogaus ir piliečio teisių. Iš ten jos perėjo į 18 amžių ir buvo fiksuotos 1789 m. deklaracijoje. Tiesa, šitų įgimtųjų teisių šaknys yra ir vidurinių amžių charakteringame dualizme tarp valdovų ir įvairių socialinių junginių. Kaip žinome, vidurinaisiais amžiais santykiai tarp valdovo ir tų socialinių junginių buvo nustatomi ne imperiumo ir pasidavimo keliu, bet kompromisų ir sutarčių keliu. Be to, idėjinis šaltinis visų šitų doktrinų, iškeltų ir suformuluotų 17 — 18 amž. mokslo, randasi taip vadinamos scholastinės filosofijos spekuliacijose. Iš tikrųjų visos naujų laikų pagarsėjusios politinės idėjos buvo tada, viduramžiuose, pajudintos šito scholastinio mokslo. Jeigu mes paieškotume dar gilesnių šitų žmogaus įgimtųjų, suvereninių teisių šaknų, tai mes rastume jas Kristaus moksle, kuris vertina žmogaus individą kaipo Dievo mylimiausią kūrinį, įkurtą Dievo pavidalu ir sudarant tokią absoliutinę, nepakenčiamą vertybę, kuri pati sau yra tikslas, o ne priemonė kitiems tikslams siekti. Kristaus mokslu, žmogaus esybė yra absoliutinė, nepakeičiama vertybė, Dievo karalystės subjektas, o ne kokia priemonė viešam labui ar ką: kiekvienas individas kaipo toks Dievo pavidalu įkurtas ir įkurtas tam, kad laimėtų Dievo karalystę. Tokie individai savaime kits kitam yra lygūs ir sudaro esminę, nepakeičiamą ir neslopintiną vertybę. Tuo būdu, be įgimtųjų teisių doktrinos, šitų esminių, suvereninių žmogaus teisių sąvoka plito ir per bažnyčios mokslą, ypač per kai kurių protestantų srovių mokslą. Taigi, Kristaus mokslas čia sudaro vieną didžiausių šaltinių, bet galutinį, taip sakant, apdirbimą šitos sąvokos gavo 17 — 18 amžiaus moksle, ir taip apdirbtos sąvokos tapo fiksuotos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje. Šitos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos ir sudaro svarbiausią viešųjų subjektingųjų teisių šalti į moderniškose konstitucijose.

Antras šaltinis, kaip sakiau, yra tam tikri *Anglijos statutiniai aktai.* Istoriškai imant, žmogaus ir piliečių teisių deklaracijos yra antras šaltinis, nes Anglijos statutiniai aktai, kaip pamatysime, istoriškai yra senesni už tas deklaracijas. Šitie

aktai liečia ypač dvi viešųjų subjektingųjų teisių kategorijas, būtent, asmens neliečiamybes ir politinių teisių rūšis. Tuo tarpu deklaracijos plačiai suformulavo ir nustatė trečią rūšį, kurią paskui pamatysime. Tie garsūs Anglijos statutiniai aktai buvo šie. Pirmiausia, NAGNA CHARTA LIBERTATUM (didžioji laisvių korta), iš 1215 m. Paskui, PETITION OF RIGHT (petišon of rait — teisių peticija, 1629 m.). Toliau, BILL OF RIGHT (bil of rait — teisių deklaracija, 1688 m) ir HABEAS CORPUS ACT 1679 m. Iš tikrųjų šituose aktuose taip pat reiškiasi viduramžių socialinio bendravimo valstybinis pobūdis, kuris Anglijoje įsibrovė į pačius valstybės valdžios pamatus kaipo kompromisas vadiname parlamentiniame režime. Pav., jeigu mes žiūrėsime magna charta libertatum bešališkai, taip sakant, atsitraukdami nuo to entuziazmo, kuris yra įprasta jungti su šituo aktu, ir jeigu mes analizuosime tą magna charta libertatum tose aplinkybėse, kuriose ji atsirado savo laiku ir, taip pat, jeigu mes turėsime galvoje tas socialines funkcijas, kurioms ji buvo anuomet skirta, tai mes pastebėsim, kad toji magna charta libertatum tarnavo ne tiek subjektyvinėms žmogaus teisėms moderniška prasme, kiek feodalinei reakcijai prieš stiprėjančią karaliaus valdžią. Anglijoje tarp valdovo ir viduramžių anarchijos veiksnių ėjo ta pati kova, apie kurią kalbėjom dėl Prancūzijos, žiūrėdami suvereniteto atsiradimą. Vadinas, ir Anglijoje įvairūs stipresnieji socialiniai junginiai stengėsi nustatyti santykiavimą su valdovu ne imperiumu ir pasidavimu, o viduramžiams charakteringu socialinio bendravimo metodu, būtent, įvairių kompromisų, derybų ir sutarčių metodu. Taigi, šita kova ėjo tiek kontinente, tiek Anglijoje. Kontinente šita kova, kaip žinome, pasibaigė valdovų laimėjimu ir absoliutinės monarchijos įkūrimu, kitaip sakant, pasibaigė imperiumo ir pasidavimo dėsnio įvedimu. Anglijoje šitos kovos išdavos buvo kitokios; ten nusistatė tarp šitų kovojančių pusių kompromisas, kuris virto nuolatiniu valdžios veiksniu. Tas kompromisas galutinai fiksuotas parlamento konstrukcijoje į kurią įeina ir karalius arba karūna. Šitos kovos pradžia Anglijoje buvo 13 amžiuje. Kaip tik baronai tada sukilo prieš karalių *Joną Bežemį*, laimėjo tą sukilimą ir privertė karalių pasirašyti magna charta libertatum. Tai buvo, kaip sakiau, kaip tik laimėjimas feodalinės reakcijos prieš stiprėjančią karaliaus valdžią; tai buvo tos reakcijos aktas, kuris fiksavo baronų laimėjimą tame sukilime. Baronams, sukilusiems ir laimėjusiems kovą prieš valdovą, be abejo, rūpėjo ne kokios ten žmonių teisės, bet jų pačių galia ir privilegijos; jiems rūpėjo tie kompromisai, derybos ir sutartys vietoje imperiumo, kuris rūpėjo valdovui. Kartais sakoma, kad mangna charta libertatum nustačiusi du pagrindinius naujos gadynės valstybės dėsnius. Pirmas tų dėsnių esąs tas, kad mokesniai negali būti imami be mokėtojų sutikimo: iš šito dėsnio išvada yra biudžeto teisė — parlamento, arba rūmų, teisė sustatyti biudžetą. Antras dėsnis — liaudies atstovybės dalyvavimas valstybės valdžioje. Vadinas, sakoma, kad magna charta libertatum nustačiusi šituos du dėsnius ir

padariusi juos moderniškoje 19-to, ypač 20 amžiaus valstybėse tvirtomis tezėmis. Bet iš tikrųjų tas visai neatitinka tikrenybę. Pirmiausia, anais laikais, 13-to amžiaus pradžioje, bendrai joks mokestis nebuvo žinomas moderniška prasme. Tuomet visai nebuvo kalbos apie bet kuriuos mokesčius valstybei, o tik apie tą pagalbą, kurią feodalai turėjo teikti karaliui. Magna charta libertatum apie šitą pagalbą ir kalbą, ir nustato, kad šita pagalba negali būti arbitrališkai uždedama, kad ji taip pat sutartimi privalo būt nustatoma. Be to, toji magna charta taip pat visai nenumato nei parlamento, nei kokios liaudies atstovybės valstybės valdžiai vykdyti. Ji nustato tik feodalų atstovybės organą sudaromos sutarties vykdymui kontroliuoti. Vadinas, feodalams maža buvo to, kad jie laimėjo sukilimą ir privertė karalių pasirašyti magna chartą. Tokių chartų karalius jau buvo ne vieną davęs, bet paskui jis ir vėl nepildė savo pažadų, ir vėl stengėsi išspausti iš feodalų pinigus arba grobti žmones į kariuomenę. Todėl šiuo kartu sukilimą laimėję baronai ir panorėjo, kad būtų sudarytas jų organas, kuris kontroliuoti magnae chartae libertatum vykdymą ir keltų aliarmą, jeigu kas bandytų jos nuostatus laužyti. Taigi, toji didžioji laisvių korta jokios liaudies atstovybės nenustatė, ji visai ką kitą turėjo galvoje. Toji korta tai buvo fiksavimas sui generis privilegijų, laimėtų sukilimo metu. Ilgainiui šitą magna charta buvo visai pamiršta. Iš to «letargo» paskui ji buvo vėl prikelta ir atgaivinta tik jau 17-tame amžiuje. Bet tuomet jau šitai kortai buvo suteiktas visai kitas turinys, būtent, tuomet imta toji korta aiškinti tomis sąvokomis, dėl kurių tais laikais buvo kovojama. Bet, žinoma, kiekvienas aktas reikia žiūrėti tomis funkcijomis ir tomis sąvokomis, kurioms jis savo atsiradimo metu buvo skiriamas. O magna charta visai nebuvo skirta toms funkcijoms, kurioms ji tapo sunaudota 17-tame amžiuje, kada kilo kova tarp rūmų ir karūnos dėl prerogatyvinio režimo, dėl parlamento galios praplėtimo ir į valdymą, į karaliaus prerogatyvą. Šituo metu ir buvo šita magna charta ištraukta iš archyvo ir buvo naudojama tos kovos reikalams kaipo, taip sakant, laisvės biblija. Tuo būdu, šitas aktas yra, taip sakant, du kartu visai kitokį vaidmenį suvaidinęs. Be abejo, tokioje prasmėje, kokia buvo duota 17-ame amžiuje, šitas aktas suvaidino labai svarbų vaidmenį: nuo to laiko jis virto vienu kertinių aktų, nustatančių žmogaus būklę moderniškoje valstybėje. Ypač politinių teisių atžvilgiu. Dėl šito savo vaidmens šita magna charta yra kaip tik išskiriama iš visų kortų, kurių viduriniais amžiais buvo daugybė. Dalykas tas, kad baronai, laimėję sukilimą 13 amžiuje ir privertę karalių pasirašyti tą magną chartą libertatum, norėdami turėti bendrinin ų tolimesnėje savo kovoje su karaliumi, kortoje gautas privilegijas pripažino ne vien tik sau, bet ir kitiems laisviems žmonėms, būtent miestams ir žemėms. Paskui, kada 17 amžiuje šita kova su karaliumi buvo vedama bendruomenių rūmų, šita ap'inkybė ir turėjo didelės reikšmės. Visose kitose kortose buvo fiksuotos tik aukštųjų luomų privilegijos, o didžioje laisvių

kortoje buvo fiksuotas ne tik aukštųjų luomų, ne tik laimėjusių sukilimą baronų, bet ir kitų laisvųjų žmonių teisės. Todėl magna charta ir turėjo didžiausios reikšmės šitoje kovoje. Tiesa, tame sukilime, kurio išdava buvo magna charta libertatum, dalyvavo ne vien baronai; pav., yra žinių, kad Londonas taip pat dalyvavo; gal ir kiti miestai dalyvavo, bet Londonas tikrai dalyvavo, todėl toje kortoje ne tik baronams, bet ir miestams, o taip pat ir žemėms, laisvė išrūpinta. Dėl šitos priežasties vėliau, 17 amžiuje, kada šitą kovą vedė jau baronų įpėdiniai — lordai, o ypatingai bendruomenių rūmai, vadinas, jau žemesnių socialinių grupių atstovai, kaip tik ta korta buvo panaudota. Šituo pačiu metu, t. y. 17 amžiuje, kada toji didžioji laisvių korta buvo antru kartu atgaivinta, iš jos buvo ištraukti ir tie du dėsniai, būtent, kad joks mokestis negali būt imamas be mokėtojų sutikimo ir, antra, kad valdžioje turi reikštis ir liaudies atstovybė.

Du pirmieji minėti Anglijos 17 amž. aktai, būtent *Petition of right* ir *Bill of right*, iš dalies tęsia, iš dalies papildo ar pataiso didžiosios kortos tezes ir mintį. Abiejų šitų aktų tvirtai nustatytas ir užfiksuotas, taip sakant, teisinis karaliaus, kaipo valstybės valdžios subjekto, pasidavimas įstatymui. Žinoma, įstatymu čia suprantama tas, kas sudaro kompromisą trijų veiksnių, sudarančių Anglijos parlamentą. Štie veiksniai mums jau yra žinomi. Šitas teisinis karaliaus pasidavimas įstatymui reiškia, kad karalius negali sustabdyti nei paties įstatymo, nei įstatymo veikimo: jis neturi galios paliuosuoti nuo įstatymo galios jokio žmogaus jokio piliečio, nes jis pats neturi jokios galios nei į patį įstatymą, nei į jo veikimą. Be to, šituose aktuose buvo užfiksuota ir toji tezė, kurios branduolys jau buvo pareikštas didžiojoj kortoj, būtent, kad *joks mokestis* negali būti imamas *be mokančiųjų sutikimo* ir kad, be parlamento žinios ir sutikimo, *negali būti laikoma nuolatinė kariuomenė*. Taigi, čionai, politinių teisių atžvilgiu; yra fiksuota piliečių arba, demokratine terminologija kalbant, tautos teisė, arba tautos ir lordų teisė, vykdyti įstatymą, spręsti įstatymą ir dalyvauti įstatymo sprendime su karūna; lygiai taip pat teisė dalyvauti ir valdymo srityje, bent lėšų valdymui ir kariuomenės tiekime. Be to, šitie aktai nustatė, kad *asmens laisvės atėmimas gali būti įvykdytas tik įstatymo ir teismo keliu*. Be to, visi minėtieji aktai, vadinas, tiek magna charta libertatum, tiek Petition of right, tiek Bill of right, nustatė dar teisinės atsakomybės lygybės dėsnį, t. y. lygybės prieš teismą dėsnį ir uždraudė bet kuriuos išimtinus arba ypatingus teismus.

Toliau, Habeas corpus act jau organizavo asmens neliečiamybės garantiją. Vadinas, prieš minėtieji aktai nustatė pačius dėsnius, o Habeas corpus act tik organizavo asmens neliečiamybės garantiją, duodamas galimybės kiekvienam reikalauti skubiai, be jokio įstatymo, tuč tuojau patikrinti teismo tvarka jo suėmimo pagrindą. Net pats pavadinimas «*corpus act*» rodo, kad suimtajam reikalaujant, teisėjas gali pareikalauti pristatyti jam patį suimtojo kūną, kitaip sakant, patį suimtojo korpusą.

Po to teisėjas peržiūri dalyką ir sankcionuoja ar nesankcionuoja suėmimą. Žinoma, kartu su suimtojo, taip sakant, kūnu, arba korpusu, pristatomi ir atitinkami dokumentai ir po tų dokumentų peržiūrėjimo suėmimas virsta jau teismo aktu. Tuo būdu, uždraudimas ką nors suimti administracijos keliu jau randasi šituose aktuose.

Vadinas, kaip jau mes matėme, visų viešųjų subjektyvinių teisių šaltiniai, istoriškai žiūrint yra tokie. Iš dalies tai yra tas judėjimas, kuris savo pirmutinį pagrindą turi, galima sakyti, Kristaus moksle ir paskui galutinai formuluojamas 17 18 amž. filosofijos moksle. Iš čia ki o žinomoji demokratijos kova su absoliutine monarchija. Pirmi demokratijos laimėjimai šitoje kovoje buvo formuluoti minėtose žmogaus ir piliečių teisių deklaracijose. Tai yra vienas viešųjų subjektyvinių teisių šaltinis. Antras šaltinis, kaip minėjau, yra Anglijos pozityvinės teisės statutiniai aktai. Bet šitie Anglijos statutiniai aktai organizavo tik siauresnę subjektyvinių viešųjų teisių sritį, būtent, organizavo asmens neliečiamybės teisių grupę ir, antra, politinių teisių grupę, bent teisę dalyvauti valdžioje įstatymus leidžiant ir tiekiant valdžiai lėšas ir karo pajėgas. Tais laikais valdymas Angli oje priklausė išimtinai karūnai, ten tuomet dar nebuvo parlamentinio režimo, bet, žinoma, valdantieji negalėjo tą valdymą vykdyti be lėšų ir kariškos jėgos. Vadinas, Anglijos rūmai tuomet vis dėlto aprėždavo ir valdančius.

Tiek dėl subjektyvinių viešųjų teisių šaltinių.

Dabar tenka kalbėti dėl šitų viešųjų subjektyvinių teisių klasifikacijos. Čia, pirmiausia, te ka pasakyti, kad yra du lyg šulai viešųjų subjektyvinių teisių, būtent, laisvė ir lygybė. Kaip jau esu sakęs, valstybė, taip sakant, nepraryja visą žmogų, netarpina jo savyje. Žmogus dalyvauja valstybėje tik valstybinės funkcijos ribose. O tose žmogaus gyvenimo srityse, kurios nėra valstybinės funkcijos paliestos, žmogus yra, taip sakant, laukinis, arba gaivališkai laisvas — taip, lyg kad valstybės ir visa nebūtų. Vadinas, pareiga pasiduoti valstybės valdžios įsakymams nėra be jokių rezervų: gaivališkos žmogaus laisvės sritis į šitą įsakymų sferą neįeina. Žmogaus laisvė valstybėje pasireiškia ypač tuo, kad valstybė pati nustato savo funkcijos ribas ir tuo pačiu aprėžia tam tikrą žmogaus gyvenimo sritį, į kurią į savo funkciją nesikiša ir kurioje žmogus gali veikti jokiais valdžios įsakymais nevaržomas. Klasiškoji laisvės formulė Prancūzijos žmogaus ir piliečių teisių deklaracijoje yra tokia: *laisvę sudaro galią daryti visa, kas nekenkia kitam žmogui. Tos laisvės ribos gali būti nustatytos tiktai įstatymu.* Iš tikrųjų, čia gal žodis «įstatymu» reikėtų kiek papildyti ar praplėsti, būtent, pasakyti ne «įstatymu», o »teisės norma», bet toje klasiškoje formulėje yra parašyta «įstatymu». Tai čia yra įdėta ta mintis, kad valdantieji, arba valstybės valdžia, valstybinės funkcijos ribas negali kitaip praplėsti, kaip tik įstatymo keliu, kadangi valstybės valdžia, praplėsdama valstybinės funkcijos ribas, tuo pačiu įsikiša į gaivališkas žmogaus laisvės ribas. Vadinas, gaivališkas žmogaus laisvės ribas valdantieji gali paliesti tik įstatymo keliu,

o ne kokių įsakymų ar kitokių administracinių aktų keliu. Pozityvinėje teisėje žmogaus laisvė valstybėje vadinama terminu *status libertatis* (laisvės būklės). Į šitą status libertatis įeina 1) *asmens neliečiamybės teisių grupė* ir 2) *psichinės autonomijos teisių grupė*. Be to, į šią status libertatis įtraukiama dar sritis, kurią romėnai apibūdindavo terminais *connubium* ir *commertium*. Taigi, į statutem libertatis įeina: asmens neliečiamybės teisių grupė, psichinės autonomijos teisių grupė, connubium bei commertium. Seniausiomis jų yra asmens neliečiamybės teisių teisių grupė ir connubium bei commertium. Psichinės autonomijos teisių grupė yra jau naujas padaras. Fizinė neliečiamybė, t. y, kad niekas negali paliesti kūno, judesių laisvė kartu su connubium ir commercium apima žmogaus laisvę turto tvarkymosi srityje, žmogaus ūkiškąjį tvarkymąsi. Į šitą turto tvarkymosi laisvę įeina *nuosavybės, sutarčių, darbo* ir *verslo* laisvė. Fizinė laisvė, kaipo kūno neliečiamybė, ir judėsių laisvė kartu su connubium ir commertium sudarydavo tą žmogaus laisvės būklę, kurią romėnai vadindavo *civitas sine suffragio* (pilietybė be pilietinių teisių). Šita civitas sine suffragio vėlesniais laikais buvo aprūpinta mūsų išžiūrėtų Anglijos aktų, kurie paliko nepalietę antrąją statutis libertatis kategoriją, būtent, psichinės autonomijos teisių grupę. Anglijos statutiniai aktai, sakau, psichinės autonomijos teisių grupės beveik nepalietė. Tik 17—18 amžiaus doktrinų moksle, o ypač jau 19 amžiuje šita psichinės autonomijos teisių grupė buvo praplėsta. Aštuonioliktojo amžiaus deklaracijos, kurios veikė ne tik po Anglijos statutinių aktų įtaka, bet ir bendrai po įgimtųjų žmogaus laisvės teisių sąvoka ir kurios buvo įkvėptos 17—18 amž. filosofijos doktrinų, aprūpino pagrindines statutis libertatis kategorijas, vadinas, tiek asmens neliečiamybės teisių grupę, tiek psichinės autonomijos teisių grupę, kuri Anglijos statutiniuose aktuose visai nebuvo paliesta, ir suformulavo tą statutem libertatis kaip žmogaus teises. Be to, šios deklaracijos sudarė lyg kokį šių teisių katalogą, kuriame išvardino atskiras pavienes teises, Kaip sakiau, romėnai vieną šitų teisių grupę, būtent fizinę laisvę, kartu su connubium ir commertium, vadino civitas sine suffragio; Anglijos aktai palietė fizinės neliečiamybės teisių grupę, o 18 amž. deklaracijos pridėjo čia dar psichinės autonomijos teisių grupę ir formulavo tai ne kaipo civitas, ne kaipo pilietybę, bet kaipo žmogaus teises; ne tik kaipo piliečio, bet kaipo žmogaus. Be to, kaip nurodžiau, suklasifikavo tam tikromis teisėmis, nustatė lyg ir tam tikrą tų teisių katalogą. Nuo to laiko šis teisių katalogas virto tokia klasiška tų viešųjų subjektyvinių teisių klasifikacija. Devynioliktame amžiuje jis tapo kiek papildytas ir praplėstas, bet, antra vertus, devynioliktame amžiuje iš dalies jis buvo ir pakeistas ir dabar tekekeičiamas naujos socialinės evoliucijos. Tai su šitais pakeitimais, įvykusiais ir iš dalies vykstančiais, tas teisių katalogas yra sakramentališkai kartojamas veik visose moderniškose konstitucijose. Beveik visose konstitucijose įdedamas skyrius, kuriame kartojama visa eilė tų teisių, lyg kokia sakramentalinė formulė. Tačiau yra ir tokių konstitu-

cijų, kurios šito teisių katalogo nemini. Pav., prancūzų ar latviu konstitucija visai neturi savyje teisių, sudarančių statutem libertatis. Tačiau tas nereiškia, kad Prancūzijoje, Latvijoje, ar bet kurioje kitoje valstybėje, kurių konstitucijose to nėra įrašyta, šito statutis libertatis visiškat nebūtų. Tas, taip sakant, jau įėjo į pačią esmę moderniško konstitucinio valstybės tvarkymosi ir tas jau savaime suprantama, nors konstitucijose įsakmiai ir nebūtų to sakoma. Ypatingai tas galima pasakyti dėl Prancūzijos, kadangi ten 1789 m. žmogaus ir piliečio teisių deklaracija net aukščiau konstitucijos stovi; ten konstitucijos įvairiomis revoliucijomis ir perversmais buvo keičiamos, o šita deklaracija liko nepaliesta. Latvijoje, žinoma, to nėra, nes Latvija bendrai yra tik 20 amž. susidariusi valstybė, bet ir čia šitų teisių buvimas savaime suprantamas, kadangi, kaip sakiau, jos yra įėjusios jau į pačią moderniško konstitucinio valstybės tvarkymosi esmę. Kitur, kaip, pav., Vokietijoje, šio statutis libertatis konstrukcija yra žymiai pakeista. Apskritai, kaip sakiau, ši konstrukcija yra keičiama; nors stambiosios dalys pasiliko tos pačios, bet vis dėlto 19 amžiuje iš dalies naujos kategorijos atsirado, iš dalies kai kurios atkrito, iš dalies pasikeitė ir t. t. Kaip sakiau šitas pakeitimas labai ryškiai matyti Vokietijos konstitucijoje. Tiesą pasakius, 19 amžiuje, formos atžvilgiu, buvo padarytas vienas aiškus regresas, žingsnis atgal konstitucinėje to statutis libertatis konstrukcijoje. Būtent, 1814 m. Liudviko 18-ojo suteikioji korta (La Charte Octroyée), tą revoliucinį žmogaus teisių pavadinimą pakeitė pra cūzų teisių pavadinimu. Nuo to laiko visur tas nederinama su žmogaus kaipo tokio teisėmis, bet tik su piliečio teisėmis. Tas pats yra ir pas mus. Tačiau iš esmės, žinoma, tai yra tik terminologiškas regresas, o ne esminis. Ir tenka pasakyti, kad yra žymių korektyvų tame regrese, kurie kaip tik rodo, kad grįžtama prie termino «žmogaus teisės», o ne «piliečio teisės». Sakysim, Vokietijoje šitas status libertatis, nors ir figūruoja konstitucijoje piliečių teisių vardu, vis dėlto yra taikomas tiek piliečiams, tiek ir svetimšaliams, su kai kuriais aprėžimais. Vadinas, čia jau tas yra taikoma kaip tik žmonėms, o ne vien tik piliečiams. Vadinas, tiek asmenybė, tiek status libertatis yra plečiamas į visus žmones, o ne vien tik į piliečius. Tiesa, karo metu priešingų šalių piliečiams kaip tik daroma kartais kai kurių išimčių, būtent, nepripažįstama jiems kai kurių teisių. Kaipo pavyzdį aš jums nurodžiau tokį nepaprastą rusų senato sprendimą dėl Vokietijos piliečio nužudymo Rusijoje. Bet ta teorija, kuri buvo pritaikinta senato kalbamame atsitikime, net ir pačioje Rusijoj neįsigalėjo, o kitur Europoje, žinoma, to visai neatsitinka. Taigi, net ir karo metu priešingų valstybių piliečiams tas status libertatis, nors kiek ir susiaurinamas, bet vis dėlto visai nėra atmetamas. Tenka dar turėti galvoje, kad šitas kalbamų teisių klasiškas katalogas, kuris kartojamas visose konstitucijose: žodžio laisvė, korespondencijos slaptumas, buto neliečiamybė ir t. t. ir t. t. nesudaro išsemiamo statutis libertatis turinio ir nepavaduoja visos bendros klasiškos tų teisių formulės, Tai yra tik iliustracija tos formulės

ir pabrėžimas ypač tų laisvių sričių, dėl kurių daugiausia buvo kovota Pav., niekur konstitucijose nėra garantuojama laisvė rūkyti. Kodėl? O todėl, kad šita laisvė niekieno ir niekuomet nebuvo niekam ginčijama ir dėl jos visai neteko su kuo nors kovoti. Priešingai, pav., tikybos laisvė yra visur pabrėžiama. Kodėl? Todėl, kad kaip tik tikybos laisvė, ypač seniau, dažnai buvo varžoma. Vadinas, tokios laisvės, kurios niekieno ir niekuomet nebuvo niekam ginčijamos, konstitucijose nerašomos. Bet tas nereiškia, kad tas būtų uždrausta. Sakysim, jeigu konstitucijoje nepasakyta, kad yra laisvė šokti ar laisvė pasivaikščioti Laisvės Alėja, tai tas nereiškia, kad tai būtų uždrausta. Bet, žinoma, jeigu būtų, sakysim, visai draudžiama kur nors rūkyti ir jeigu dėl to tektų kovoti, revoliucijas ir perversmus daryti ir t. t., tai gal tuomet ir šita laisvė tame laisvių kataloge atsirastų. Taigi, sakau, tas katalogas, kuris paprastai kartojamas visose moderniškose konstitucijose, nesudaro išsemiamo tos klasiškos kalbamų laisvių formulės turinio: tas turinys gali būti ir kitokiomis laisvėmis papildomos. Be to, tenka, žinoma, turėti galvoje, kad žmogaus laisvės srities rubežiai valstybėje nėra pačios gamtos nustatyti: tas priklauso nuo valstybinės funkcijos platumo. Tuo tarpu valstybinės funkcijos ribos keičiasi: į kai kurias sritis, kurios seniau buvo už valstybinės funkcijos ribų, dabar valstybė jau ima kištis, ir priešingai, yra sričių, kur valstybė anksčiau kišosi, o dabar jau nesikiša. Tuo būdu, statutis libertatis turinys pareina nuo laiko ir vietos.

Padarę šitas rezervas, pradėsime klasifikuoti šito statutis libertatis katalogo turinį, turėdami galvoje, kad tas turinys nėra išsemtas kalbamų katalogų.

Kaip sakiau esminės, pagrindinės šitos klasifikacijos kategorijos yra dvi; 1) *asmens neliečiamybės teisių grupė* ir 2) *psichinės autonomijos teisių grupė.*

Į asmens neliečiamybės teisių grupę įeina, pirmiausia, fizinė asmens, arba kūno, neliečiamybė. Sitoji «kūno» neliečiamybė, žinoma, nereikia suprasti taip, kad mano kūno negali paliesti, bet, šiaip, mano švarką tai jau gali paimti. Taigi, čia įeina kūno neliečiamybė, paskui judesių, susisiekimo, apsigyvenimo laisvė ir saugumas. Saugumas čia reiškia, kad negalima žmogų arbitrališkai suimti, ištremti, internuoti. Į šitą laisvės kategoriją įeina ir emigracijos laisvė, laisvė išvažiuoti iš valstybės teritorijos ribų ir, taip pat, buto neliečiamybė. Į šią laisvių grupę liberalinė srovė priskiria dar nuosavybės laisvę, darbo, verslo, prekybos ir pramonės ir sutarčių laisvę, arba, kitaip sakant, privatinės ūkiškos iniciatyvos laisvę.

Tai šita klasifikacija, kurią nurodžiau, eina daugiau klasiškos demokratijos revoliucinėmis tradicijomis. Šita srovė privatinės nuosavybės laisvę ir privatinės ūkiškos iniciatyvos laisvę taip pat priskiria į statutem libertatis. Mano nuomone, tas eina skyrium ir į statutem libertatis neįeina.

Antroji pagrindinė grupė yra psichinės arba dvasinės autonomijos teisių grupė. Ši grupė išsipėtė vėliau negu pirmoji. Kai kurie jos elementai buvo ilgą laiką, o iš dalies ir dabar

yra, ginčijami. Į šitą grupę įeina sekančios laisvės, kai kurių vadinamos teisėmis. Pirmiausia, sąžinės laisvė. Čia suprantama nuomonių, pažiūrų, įsitikinimų, tikėjimo ir kulto laisvė. Tas liečia žinoma, ne tik vidujinę žmonių sąmonę ar jausmus; šitokių sričių apskritai niekas negali varžyti; kokia ten valstybė bebūtų, vis tiek ji negali įsikišti į tai, ką žmogus tiki savo sieloje. Taigi, tas liečia ne tik žmogaus sielos vidų, bet ir išorinius tų nuomonių, pažiūrų, įsitikinimo ir tikėjimo pasireiškimus. Bendrai, čia veikia klasiškoji formulė: laisvė ant tiek, ant kiek tas nekenkia kitiems. Ypatingo dėmesio čia tenka kreipti į tikėjimo ir kulto laisvę, nes ši laisvė ilgą laiką nebuvo pripažįstama. Ši laisvė yra pilnai realizuota tame valstybės ir bažnyčios santykiavimo režime, kuris yra vadinamas bažnyčios atskyrimu nuo valstybės. Tas visiškai neprieštarauja bažnyčios laisvei, tiktai to nereikia suprasti, kaipo kažkokio bažnyčios persekiojimo valstybėje. Pav., Amerikoje bažnyčia yra atskirta nuo valstybės, bet ten jokio bažnyčios persekiojimo vis dėlto nėra.

Antroji šios grupės laisvių yra *žodžio ir spaudos* laisvė. Trečia yra *susižinojimo ir jo slapt mo* laisvė. Ketvirtoji yra *susirinkimų* arba *rinkimosi laisvė*. Penkta — *draugijų ir sąjungų laisvė*. Ši pastaroji yra skirtinga nuo susirinkimų laisvės; pav., mes du čia susirinkom, bet mes nesudarom jokios draugijos ar sąjungos. Aštuonioliktojo amžiaus mokslas ir demokratinė praktika neigė draugijų ir sąjungų laisvę ir ji tapo iškovota tik 19 amž., o iš dalies ir 20 amž. Šitos laisvės todėl visiškai nėra klasiškame tų laisvių katalioge. Tas yra dėl Rousseau mokslo įtakos. Kaip žinote, Rousseau mokslas pripažino tik vieną bendrąją valią, o jokios grupinės valios nepripažino. Taigi tik 19 amž. įrašyta ir draugijų bei sąjungų laisvė, senose konstitucijose šitos laisvės nėra. Šitoje srityje ypating i svarbi yra neekonominių draugijų ir sąjungų laisvė arba, kaip prancūzai vadina, *asociacijų* laisvė; kitaip sakant, tai yra laisvė tokių draugijų, kurios steigiamos ne pelno tikslais. Dėl jų ilgiausiai buvo kovota. Ypač tai liečia įvairias idėjines draugijas ir sąjungas, steigiamas politikos ir propagandos tikslais.

Toliau seka *mokslo* arba *mokymo* laisvė. Šita laisvė taip pat ginčijama kaip ir draugijų bei sąjungų laisvė. Dėl jos ilgai kovota, o iš dalies ir dabar tebekovojama. Kai kurie šitą laisvę visai neigia. Sako, kad tokia funkcija, kaip mokymas, nuo kurio priklausys jaunosios kartos proto galia ir palinkimai, negali būti palikta laisvai žmonių ir draugijų iniciatyvai. Čia, sako jie, nėra asmeniškas dalykas. Psichinės autonomijos laisvė tai yra, sako, asmeniškas dalykas, o čionai yra, sako, rengiami valstybės piliečiais, todėl tas negali būti asmens dalyku. Čionai, sako, yra visuomenės dalykas, o ne pavienių žmonių ar jų grupių. Sako, gali būti palikta laisvė patiems asmenims tvarkytis, bet negali būti palikti tų ar kitų asmenų nuožiūrai *tretieji* asmenys; t. y. vaikai. Sako, palikti mokymo laisvę tai reiškia palikti laisvę paimti ir užgrobti tų vaikų protus, kas, sako jie, jau kaip tik prieštarauja tų trečiųjų asmenų laisvei. Taigi, šitas ir darbar yra ginčijama. Bet vis dėlto labai dažnai ir šita laisvė yra įrašoma į klasiškąjį laisvių katalogą.

Tolimesnė psichinės autonomijos grupės laisvių yra vadinamoji tautybės arba *nacionalinė* laisvė. Čionai ypatingos svarbos turi tautiškos kalbos vartojimo laisvė, kuri susideda iš trijų svarbiausių elementų. Būtent, 1) tautiškos kalbos vartojimas socialiniame gyvenime: spaudoje (tas kaip tik buvo Lietuviams Rusijoje ilgą laiką uždrausta), paskui susirinkimuose. Čionai tenka pažymėti, kad net ir Vokietijoje, ypatingai lenkų apgyventose provincijose, prieš karą buvo leidžiama tik vokiškai kalbėti susirinkimuose. Dėl to čionai buvo daromi vadinami «tylūs susirinkimai»: susirinkdavo ir nekalbėdavo arba viską tik ant lentos rašydavo. Tai buvo protestas prieš tokį suvaržymą. Antras elementas čionai yra tautiškos kalbos vartojimas santykiuose su valstybės įstaigomis. Tas nėra visur ir be jokių rezervų pripažįstama, nėra pripažįstama pirmiausia dėl to, kad tam įvykdyti yra techniškų sunkumų (negali kiekvienas valdininkas įvairiomis kalbomis kalbėti), antra, tam labai kliudo ryškūs mūsų gadynės valstybės nacionaliniai tikslai. Trečias šitos laisvės momentas yra *teisė mokytis gimtąja kalba.* Žinoma, tas nereiškia tik teisės savo gimtosios kalbos mokytis, bet bendrai visko mokytis gimtąja kalba. Tautybės laisvė, kulto laisvė ir bendrai kai kurios kitos psichinės autonomijos laisvės gali būti formuluojamos ne tik kaipo atskirų individų laisvės, bet kaipo tautų (nacijų) laisvės. Kaip tik šia linkme ir eina evoliucija. Pirmą kartą tas tokioje prasmėje buvo pareikšta Austrijoje dar 1867 m., būtent, ten tautybės laisvės subjektais buvo paskelbtos kaip tik tautos, o ne pavieniai tų tautų nariai. Tas liečia ir kulto laisvę.

Toliau eina *ekonominių teisių grupė.* Ši teisių grupė susideda kaip tik iš nuosavybės teisės, laisvos ekonominės iniciatyvos teisės, darbo laisvės, verslo laisvės, pramonės, prekybos ir sutarčių laisvės. Šia prasme kaip tik didžiosios prancūzų revoliucijos tapo atgaivinti *ius commercii.* Napoleono kodekse irgi buvo klasiška romėnų nuosavybės teisė grąžinta. Taigi grąžinta ius commercii, kaipo piliečio, o net ir žmogaus asmens laisvės elementas, kaipo žmogaus individualinė viešoji teisė. Šios teisės arba laisvės individualinis pobūdis buvo ne tik skelbiamas, bet ir griežtai tam tikromis išvadomis palaikomas, būtent, bet kurios prievartos ir varžymo neigimas, profesinio jungimosi draudimas, streikų draudimas ir t. t. Taigi didžiosios prancūzų revoliucijos grąžintoji *ius commercii* buvo padaryta individualinės laisvės ir nuosavybės teise. Tolimesnė evoliucija tai kiek pakeitė. Jau 1848 m. prancūzų revoliucija paskelbė darbo teisę kita prasme; būtent, senoje prasmėje ta darbo teisė buvo suprantama kaipo darbo laisvė, o čia jau yra darbo teisė arba, kitaip sakant, teisė reikalauti darbo ir gauti to darbo. Jau tuomet imta steigti ir organizuoti viešieji darbai, darbo biržos, bedarbių užlaikymas ir t. t. Visa tai ir iki šiol yra, kaipo darbo teisės išvada. Reiškia, sulig darbo teise žmogus gali reikalauti ir gauti darbo. Einant klasiškąja darbo laisvės sąvoka, tai tik kiekvienas gali sau pasirinkti darbo, žinoma, jeigu ras; tik niekas kliudyti jam negali, bet reikalauti to darbo jis turi teisės.

Vėliau čia atsirado dar sąvoka teisės į visą darbo produktą arba į visą darbo vaisių. Tai yra socialistinė tezė, kuri nėra įgyvendinta net ir sovietinėse valstybėse: ji ten gyvena tik kaipo sąvoka. Yra, pagaliau, *gyvenimo teisė* arba *egzistencteisė*. Čionai ypatingai, bet ne išimtinai, suprantama medžiaginio išsilaikymo teisė. Į šitą teisę įeina galimybė reikalauti sveikatos sąlygos užtikrinimo, socialinės įstatimdavystės šioje srityje išplėtimo, higieniškų sąlygų darbo vietose užtikrinimo ir t. t. Naujesniais laikais ekonominių teisių srityje pirmoje vietoje yra teisė reikalauti iš visuomenės tam tikros medžiaginės gerovės aprūpinimo. Ekonominių teisių atžvilgiu įdomi yra 1919 metų vokiečių reicho konstitucijos konstrukcija, Ten yra du labai įdomūs dėsniai šiuo atžvilgiu. Pirmas — ekonominis valstybės režimas turi visiems vokiečiams užtikrinti tinkamą, žmonišką gyvenimą. Vadinas, šitas tinkamas gyvenimas nepaliekamas laisvos konkurencijos dėsniams, bet sakoma, kad tai esanti valstybės pareiga; valstybė privalanti sudaryti tokį ekonominį režimą, kuris visiems vokiečiams sudarytų žmonišką gyvenimą. Antras dėsnis yra toks: nuosavybė yra paliekama, bet ji yra konstruuojama ne kaipo teisė ar laisvė, bet kaipo pareiga. Konstitucijoje tiesiog sakoma, kad nuosavybė uždeda savininkui pareigų, būtent, naudodamasis savo turtu, jis privalo tarnauti viešajai gerovei. Vadinas, Vokietijoj dabar yra funkcionalinė nuosavybės sąvoka. Tiek dėl ekonominių teisių.

Taigi, asmens neliečiamybės teisių grupė ir psichinės autonomijos teisių grupė sudaro statutem libertatis, kuris kai kurių autorių, čionai ypač tenka nurodyti Iellineką, yra ne be pagrindo vadinamas *negatyviniu* asmens statutu arba *asmenybės negatyvu*. Būtent, negatyvu ta prasme, kad valstybė nesikiša į šitą žmogaus asmens gyvenimo arba reiškimosi sritį. Mūsų civilizacijos valstybėse ši laisvė ir neliečiamybė esanti surišta su žmogaus asmenybe kaipo tokia ir todėl sudaranti asmenybės statutą arba asmenybės būklę. Kadangi asmenybė mūsų laikais yra pripažįstama ne tik piliečiams, bet ir apskritai visiems žmonėms, be jokio pilietybės skirtumo, tai ir status libertatis taip pat yra teikiamas visiems žmonėms, neišskiriant ir svetimšalių. Tiesa, kad vis dėlto yra leidžiami įvairūs tų laisvių suvaržymai svetimšalių atžvilgiu; vienose valstybėse tas reiškiasi plačiau, kitose siauriau, bet vis dėlto niekur nėra taip, kad būtų visai neigiamas šitas status libertatis arba asmenybės negatyvas, svetimšaliams, išskyrus žinomą Rusų senato sprendimą karo metu. Be to, teisė naudotis įvairiais valstybės patarnavimais ir reikalauti iš valstybės įvairių aprūpinimų sudaro tai, kas Iellineko vadinama pozityviniu asmens statutu arba asmens pozityvu. Atskirų asmens pozityvo momentų yra labai daug ir labai įvairių: teisė kreiptis į valstybės teismą, skundų teisė, egzistencteisė, darbo teisė, mokymosi teisė ir t. t. Asmens pozityvas taip pat principialiai yra jungiamas su asmenybe, todėl ir šitos teisės subjektais gali būti ir svetimšaliai. Tačiau svetimšalių atžvilgiu ir čia yra tam tikrų aprėžimų.

Toliau eina grupė tokių teisių, kurios, taip sakant, atidaro

piliečiams kelią dalyvauti viešame valstybės funkcijos vykdyme. Čionai įeina tokios teisės, kaip teisė užiimti vietą valstybinėje ar bendrai viešoje tarnyboje ir kt. Tai nėra politinės teisės, bet visgi tai nėra nei žmogaus, nei asmens teisės, bet jau piliečio teisės. Tokių teisių rūšiai priklauso ir teisė būti prisiekusiu sprendėju, teisė būti liudininku aktuose ir teismuose, teisė dalyvauti valstybės gynime. Kai kurie čionai įrašo ir teisę mokesčius mokėti, bet čia tai jau valstybė neatsižiūri: ne tik iš piliečių, bet ir svetimšalių lygiai ima. Demokratinėje valstybėje šitos teisės priklauso, žinoma, sub conditione, visiems ir kiekvienam piliečiui. Sakau, sub conditione, nes, pav., kiekvienas pilietis gali būti demokratinėje valstybėje teisėju, tačiau jis privalo turėti atitinkamą cenzą. Tačiau tą cenzą kiekvienas gali įsigyti, žinoma, ekonomiškai gal ne kiekvienas gali, bet juridiškai kiekvienas. Taigi šitos teisės pripažįstamos kiekvienam demokratinės valstybės piliečiui ir tik piliečiui; čionai vienos asmenybės be pilietybės neužtenka. Bet kai kuriais atžvilgiais ir šitos teisės vis dėlto yra praplečiamos ir į svetimšalius. Pav., liudininku teismuose leidžiama būti ir svetimšaliui.

Pagaliau *politinės teisės*. Politinės teisės yra jau grynai su pilietybe sujungtos; šitos teisės dargi skiria piliečius nuo valdinių Tuo būdu, politinės teisės yra ryškiausia pilietybės žymė, jos kaip tik ryškiausiai atskiria pilietybę nuo pavaldinybės. Politinėmis teisėmis vadinamos tokios teisės, kurios suteikia galimybės dalyvauti viešosios valstybinės galios vykdyme, vadinas, dalyvauti valstybės valdžioje. Svarbiausia politinių teisių yra, žinoma, politinė rinkimų teisė, t. y. teisė rinkti ir būti išrinktam; taip pat teisė dalyvauti referendume, dalyvauti iniciatyvoje ar liaudies «veto» ir t. t. Dar čionai priklauso vadinamoji peticijos teisė. Peticijos teisės problema nėra aiški, ji yra ginčytina. Peticijos gali būti teikiamos ar savo asmeniškais, ar grupiniais, ar visuomenės reikalais. Pirmuoju atveju kreipiamasi prašymais į valsybės valdžios organus Šita teisė įeina į asmens teisių sritį, į statutem libertatis ir priklauso visiems asmenims. Bet kuriuo savo asmenišku reikalu į valstybės valdžios organus gali kreiptis kiekvienas žmogus. Antruoju atžvilgiu, t.y. kreipiantis grupiniais reikalais, juo labiau viešais reikalais, peticijos teisė priklauso politinių teisių sričiai ir sudaro piliečių teisę, o ne asmens teisę. Ši teisė priklauso ne visiems asmenims, o tik piliečiams ir dargi kvalifikuotiems piliečiams: piliečiams rinkikams. Politinės teisės taip pat priklauso kvalifikuotiems piliečiams (sitoyens actives) arba demokratinėje valstybėje piliečiams rinkikams. Politinės teisės gali būti konstruuojamos ir kaip piliečių pareigos, pav., gali būti suorganizuotas priverstinas balsavimas. Ar bendrai politinės teisės yra teisės ar funkcijos, tai tas priklauso nuo bendros koncepcijos, o tokių koncepcijų, kaip žinome, yra dvi. Apie tai savo laiku jau buvo kalbėta, todėl dabar nebekartosim.

Kalbant dėl politinių teisu, tenka pažymėti, kad yra valstybių, kur politinės teisės suteikiamos ir svetimšaliams. Aš žinau du pavyzdžius, bet gal būt yra ir daugiau. Mano žinomi

pavyzdžiai yra sovietų Rusija ir Naujoji Zelandija. Kokiems svetimšaliams yra suteikiamos politinės teisės kalbamose valstybėse, aš jau esu savo laiku nurodęs. Būtent, sovietinio režimo valstybėse politinės teisės yra suteikiamos svetimšaliams proletarams ir toms valstiečių grupėms, kurios nesinaudoja samdomuoju darbu pelnui gauti. O Naujoje Zelandijoje, tai ten politinės teisės suteikiamos tokiems svetimšaliams, kurie pridera baltųjų rasei ir kurie turi tam tikrą turto cenzą. Taigi kaip tik priešingos kategorijos svetimšaliams negu sovietiniame režime.

Greta laisvės, kaip minėjau, yra dar ir lygybė. Svarbiausiu lygybės apsireiškimu yra luomų panaikinimas. Paskui panaikinimas bet kurių teisių, paeinančių iš kilmės skirtingumo. Negalima pasakyti, kad lygybė politinių teisių srityje būtų visur įvesta. Tas pats galima pasakyti ir dėl civilinės teisės kai kurių sričių, kaip paveldėjimas ir kt. Paskui lygybė yra įvesta pilietinių pareigų srityje: mokesčių mokėjimas, karo privolės atlikimas. Kitaip galima būtų pasakyti, kad yra valstybinės naštos lygybė.

Tai šiuo mes ir baigiame mūsų kursą.

TURINYS

1. Tiesioginis ir reprezentacinis valdymas 3
2. Įvairūs režimai 24
3. Politiniai rinkimai 175
4. Subjektyvinės viešosios teisės 218

ATSPAUDĖ AKC. «ŽAIBO» B-VĖS SPAUSTUVĖ KAUNE